TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ

(SUMEROLOJİ)

ANABİLİM DALI

ESKİ BABİL DEVRİNDE KANAL VE SULAMA İŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKAN SARI

ANKARA – 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ

(SUMEROLOJİ)

ANABİLİM DALI

ESKİ BABİL DEVRİNDE KANAL VE SULAMA İŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKAN SARI

Tez Danışmanı
PROF. DR. İRFAN ALBAYRAK

ANKARA – 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ

(SUMEROLOJİ)

ANABİLİM DALI

HAKAN SARI

ESKİ BABİL DEVRİNDE KANAL VE SULAMA İŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İrfan Albayrak

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmza**
1-Prof Dr. İrfan ALBAYRAK	**.....**
2-Doç. Dr. Hakan EROL	**.....**
3-Doç. Dr. Esma ÖZ KİRİŞ	**.....**

Tez Sınav Tarihi: 6.7.2121

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. İrfan Albayrak danışmanlığında hazırladığım "Eski Babil Devrinde Kanal ve Sulama İşleri (Ankara 2021) " adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 8.6.2021

Hakan Sarı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ iv

KISALTMALAR vi

TRANSKRİPSİYON VE TERCÜMELERDE KULLANILAN BAZI İŞARETLER VE ÖZEL KISALTMALAR viii

GİRİŞ 1

1. ANTİK MEZOPOTAMYA'DA KANAL VE SULAMA İŞLERİNE GENEL BİR BAKIŞ . 11

1. 1. Güney Mezopotamya 27

1. 2. Sumerce Kanal Terminolojisi 38

1.2.1. Kanallar ve Sulama ile ilgili Sumerce Terimler 39

1.3. Orta Mezopotamya 49

1.4. Mari Şehri 52

2. KANALLAR İLE BARAJ/BENTLERİN BAKIM VE ONARIMI 60

2.1. Eski Babil Belgelerinde (AbB) Kanal, Baraj/Bent Bakım Ve Onarımı 60

2.1.1. Kanal ve Baraj olarak Sınıflandırılmayan Bazı Terimler 61

2.1.1.1. attadûm 61

2.1.1.2. mašqitum 63

2.1.1.3. pītum 68

2.1.2. Kanallar 73

2.1.2.1. nārum 73

2.1.2.2. nārtum 75

2.1.2.3. takkirum 76

2.1.2.4. namkarum 79

2.1.2.5. atappum 81

2.1.2.6. palgum 86

2.1.2.7. pattum 88

2.1.3. Barajlar 90

2.1.3.1. dūrum 90

2.1.3.2. erretum 90

2.1.3.3. īkum 92

2.1.3.4. mi/eḫrum 98

2.1.3.5. sikrum 99

2.1.4. Baraj/Bent Tamiri Hakkında Bilgi Veren Metinler 102

2.1.5. Kanal Tamiri Hakkında Bilgi Veren Metinler 103

2.1.6. Kanalların Temizlenmesi Hakkında Bilgi Veren Metinler 117
2.2. Mari Mektuplarında (ARM) Kanal, Baraj/Bent Bakım Ve Onarımı 131
2.2.1. Kanallar 131
2.2.1.1. nārum 131
2.2.1.2. rākibum 132
2.2.1.3. takkirum 134
2.2.1.4. atappum 139
2.2.1.5. yābiltum 142
2.2.2. Bent ve Kanal kapakları 144
2.2.2.1 erretum 146
2.2.2.2. muballittum 155
2.2.3. Baraj, Bent ve Kanal Kapaklarının Tamiri Hakkında Bilgi Veren Metinler 160
2.2.4. Kanal Tamiri/Kazımı Hakkında Bilgi Veren Metinler 161
3. SULAMA 182
3.1. Eski Babil Belgelerinde (AbB) Sulama 182
3.1.1. Taşkın Dönemi 185
3.1.2. Sulama ile İlgili Terimler 189
3.1.3. Sulama ile İlgili Metinlerx 189
3.4. Mari Mektuplarında (ARM) Sulama 215
3.4.1. Taşkın Dönemi 218
3.4.2. Sulama ile İlgili Terimler 228
3.4.3. Sulama ile İlgili Metinler 228
SONUÇ 237
ÖZET 240
SUMMARY 241
KAYNAKÇA 242

ÖNSÖZ

"Eski Babil Devrinde Kanal ve Sulama İşleri" başlıklı Yüksek Lisans tezini, Akadca'nın Eski Babil lehçesi ile yazılmış çiviyazılı mektuplar başta olmak üzere, konuyla ilgili yazılmış tezler, kitaplar ve makalelerden yararlanarak hazırladık.

Konuyla doğrudan ilgili olarak "Irrigation at Mari" ve "The Waters of Babylonia: The Management of Water Resources in the Old Babylonian Period"[1] adlı doktora tezleri yazılmıştır. Çalışmada, ulaşabildiğimiz "The Waters of Babylonia" adlı tezden farklı olarak Mari mektuplarını da inceledik. Ayrıca, ele aldığımız dönemle, bazı kanal türleri ve barajlar arasında bağlantı kurabileceğimiz antik Mezopotamya'daki Er Hanedanlar, III. Ur gibi diğer dönemlere ait kanal ve sulama işleri hakkında bilgi veren bazı terimler hakkında da bilgi verdik.

Tezde yararlandığımız çiviyazılı metinlerin çoğunluğu Almanca ve Fransızca olarak iki ayrı dizide yayımlanmıştır. Mari Kraliyet Sarayında ele geçen Eski Babilce belgeler *Archives Royales de Mari* (ARM) adlı seride, Mezopotamya'nın güneyindeki antik şehirlerde ortaya çıkarılan Eski Babilce belgeler ise *Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung* (AbB) adlı seride yayımlanmıştır.

Tezde, bahsedilen seriler ve kitaplardaki kanal ve sulama işleri hakkında bilgi veren metinlerin transliterasyonlarını verip tercümelerini yaptık. Konuyla ilgili kullandığımız belgelerin bir kısmı yukarıda bahsettiğimiz serilerin dışında, söz konusu metinleri ilk yayımlayan bilim insanlarının haricinde farklı bilim insanları tarafından da ayrı seriler ve makalelerde yeniden incelenmiştir.

---

[1] Richard M. Hedrick, **The Waters of Babylonia: The Management of Water Resources in the Old Babylonian Period**, Cincinnati, The Hebrew Union College-Jewish Institute of Religion, 1997.

Eski Babil döneminden farklı dilde ve çok sayıda belge kalmış olmasından dolayı teze dâhil edilebileceği düşünülen birçok metin bulunmaktadır. Fakat biz, tezde ağırlıklı olarak konunun sınırlanmasına izin vermesi ve Eski Babil dönemine tarihlenen her kanal-sulama işleri hakkında bilgi veren metni ele almanın bu çalışmanın kapsamını aşacağını düşünmemizden dolayı bahsedilen serilerdeki bazı Eski Babil ve Mari mektuplarını inceledik. Bu mektuplar dışında, kanallar ile ilgili Eski Babil dönemine tarihlenen bazı kral kitabeleri de bulunmaktadır.

Kitabeler dışında, yıl adları da yeni kanallar açılması hakkında bilgi vermektedir; ancak Eski Mezopotamya'da yıllar genellikle bir önceki ya da aynı yılda meydana gelen önemli bir olayla adlandırıldığı için yapılan iş hakkında detaylı bilgi edinilememektedir. Tezde Eski Babil dönemindeki kanal ve sulama işlerini, bahsedilen belgeler ve konu hakkında yazılan kaynaklar ışığında incelemeye çalıştık.

Başta hocam Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK'a, tezin yazım aşamasında gösterdiği kolaylık ile sabrın yanında, bazı Almanca metinlerin anlaşılmasındaki zorlukların aşılmasında harcadığı emek ve zaman için sonsuz teşekkür borçluyum. Ayrıca, lisans ve lisansüstü eğimim boyunca kendilerinden dersler alma şansına eriştiğim bölümdeki diğer saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Cahit GÜNBATTI, Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM, Prof. Dr. Salih ÇEÇEN ile bazı kaynaklara ulaşabilmemi sağlayan Doç. Dr. Murat ÇAYIR, Doç. Dr. Hakan EROL, Dr. Ömer KÂHYA ve Arş. Gör. Dr. Koray Toptaş'a teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

KISALTMALAR

AbB	Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung
AfO	Archiv für Orientforschung
AMMY	Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı
AHw	Akkadisches Handwörterbuch
AJS	Acta Sumerologica
AOAT	Alter Orient und Altes Testament
AoF	Altorientalische Forschungen
ARM	Archives Royales de Mari
BAH	Bibliothèque archéologique et historique, Institut Francais d'Archéologie de Beyrouth
BSA	Bulletin on Sumerian Agriculture
CAD	The Assyrian Dictionary of the University of Chicago
CDA	Concise Dictionary of Akkadian
CDLI	Cuneiform Digital Library Initiative
ePSD	Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary
EVO	Egitto e Vicino Oriente
FAOS	Freiburger Altorientalische Studien
Fs Kraus	Zikir Šumim: Assyriological Studies Presented to F.R. Kraus
JANES	Journal of the Ancient Near Eastern Society
JCS	Journal of Cuneiform Studies
JESHO	Journal of the Economic and Social History of the Orient
JEOL	Jaarbericht van het Voor-Aziatisch-Egyptisch-Gezelschap
JNES	Journal of Near Eastern Studies

LAPO	Littératures anciennes du Proche-Orient
LIH	The Letters and Inscriptions of Hammurabi
MARI	Mari, Annales de Recherches Interdisciplinaires
MSL	Materialien zum sumerischen Lexikon/Materials for the Sumerian Lexicon
NABU	Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires
OLA	Orientalia Lovaniensia Analecta
PIHANS	Publications de l'Institut historique-archéologique néerlandais de Stamboul
RA	Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale
RGTC	Répertoire géographique des textes cunéiformes
RIME	The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods
RIA	Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie
TCL	Textes cunéiformes, Musées du Louvre
YNER	Yale Near Eastern Researches
ZA	Zeitschrift für Assyriologie

TRANSKRİPSİYON VE TERCÜMELERDE KULLANILAN BAZI İŞARETLER VE ÖZEL KISALTMALAR

[ ]	Tablette kırık olan işaretler
⌜ ⌝	Tablette kısmen kırık olan işaretler
« »	Tablette fazladan/yanlış yazıldığı düşünülen işaretler
< >	Tablette kâtip tarafından unutulduğu için transliterasyona eklenen işaretler
x	Tablette okunamayan ya da silinmiş işaretler
( )	Tablette geçen ifadenin daha iyi anlaşılması için tercümeye eklenen kısımlar
?	Transkripsiyonda şüpheli olan işaret ve tercümede şüpheli olan kelimeler
/	Ve, Veya, Ya da
a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.y.	Arka Yüz
dpn.	Dipnot
ö.y.	Ön Yüz
bkz.	Bakınız
s.	Sayfa
Sum.	Sumerce
ŞA	Şahıs Adı
vd.	ve devamı
YA	Yer Adı

GİRİŞ

Türkiye'den doğup Basra körfezine kadar ulaşan Fırat ve Dicle nehirleri, Mezopotamya olarak adlandırılan ve medeniyetin beşiği olarak tanımlanan bir bölgenin, yazının icadı ile birlikte haberdar olabildiğimiz dönemler boyunca hayati kaynaklar olmuştur. Bu nehirlerin taşıdığı su ve alüvyon bölgenin can damarları olmuş, MÖ 4. binyıldan itibaren ağırlıklı olarak burada yaşamış insanların tarım yapabilmesine olanak sağlamıştır. Mezopotamya'nın güneyindeki MÖ 4. binyılda kurulmuş bazı şehirler, bahsedilen bu sulama tarımı sayesinde 100 hektarlık bir büyüklüğe ulaşabilmiş ve söz konusu bölgede Habuba Kabira, Jebel Aruda; Anadolu'da ise Arslantepe'ye kadar uzanan koloniler kurmuştur.[2] Bilhassa Fırat Nehri'nin, Dicle'ye göre daha sakin ve ne olacağı az çok kestirilebilir bir akış rejimine sahip olması sonucunda sulama yapmaya uygun olması, Mezopotamya'daki ilk antik yerleşim yerlerinin genel olarak bu nehrin kıyılarında kurulabilmesini sağlamıştır.[3]

Sumerlilerin bulunduğu Güney Mezopotamya ve bereketli hilal olarak tabir edilen bölgenin genelinde, yağmur suyu ile tarım yapmaya olanak sağlayan minimum

[2] H. Weiss, "Introduction: The Origins of Cities in Dry-Farming Syria and Mesopotamia in the Third Millennium B.C." **The Origins of Cities in Dry-Farming Syria and Mesopotamia in the Third Millennium B.C.,** Guilford-Connecticut, 1986, s. 2.

[3] J. Oates, **Babil**, Ankara, 2004, s. 12; J. N. Postgate, **Early Mesopotamia – Society and Economy at the Dawn of History**, London, 1992, s. 174.

200 mm'lik yağış miktarı görülmediğinden[4], sulama kanalları bu bölgede tarım yapılabilmesine olanak sağlamış ve ticaretin de yardımıyla yazının icadına kadar gidecek olan bir gelişim safhasının ardındaki itici gücü oluşturmuştur. Kanallar yardımıyla sulama yapılmasını zorunlu kılan bu yağış kıtlığı, günümüzde de söz konusudur. Güney Mezopotamya bugün bile kurum tarım yapılabilecek bölgenin dışında kalmaktadır.

Mezopotamya'da kanallar yalnızca tarım amaçlı kullanılmamıştır. Sulama için kullanılması dışında, bazı kanalların gemicilik seferleri için kullanıldığını düşünülmektedir.[5] Sulamanın ve gemiciliğin yanı sıra kanalların sınır amaçlı kullanılması da oldukça erken dönemlerde görünmeye başlanmış, hemen hemen bütün I. Lagaš yöneticileri ile Uruk yöneticisi Lugalzagesi, yazıtlarında kontrol ettikleri çeşitli kanal-sınırlardan bahsetmişlerdir.[6] Bazı bilim insanları, kral kitabeleri ve çeşitli

[4] A. M. Bagg, "Irrigation" **A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East**. Chichester-West Sussex, 2012, s. 261; M. Charles, "Irrigation in Lowland Mesopotamia" **BSA IV**, 1988, s. 1.

[5] Mari ve civarındaki kanallar ile ilgili bilgi verilen bölümde, sulamanın yanı sıra gemicilik amacıyla da kullanılmış olabileceği belirtilen kanallara değinilecektir Konu hakkında Mari mektuplarına dayanarak yapılmış ayrıntılı örnek bir çalışma için bkz. M. Weszeli, **Textzeugen zu Schiff en und Schiff ern im zweiten und ersten Jahrtausendv.Chr.: Die Schiff ahrt im Süden Mesopotamiens und in Mari**, Viyana, 2002.

[6] R. Laurito – M. Pers, "Attestations of Canals In the Royal Sources from the Sumerian to the Paleobabylonian Period" **EVO 25**, 2002, s. 287. Ayrıca Jacobsen, bu bölgede ^{d}Nanna-gu_2-gal olarak adlandırılan bir sınır-kanalın bulunduğunu belirtmektedir. T. Jacobsen, "The Waters of Ur" **Iraq 22**, 1960, s. 178. Nanna-gu_2-gal kanalı için ayrıca bkz. H. Sauren, "The Nannagugal, a Frontier-canal" **ASJ 2**, 1980, 141-152.

mektuplarda karşılaşılan ancak anlamı genellikle kanal olarak tercüme edilmiş bu bazı yapıların büyük toprak bentler olabileceğini de ileri sürmektedir.[7]

Medeniyetin yapı taşlarından biri olmasının yanında suyun ayrıca yıkıcı etkisinin, Eski Mezopotamya'da hüküm süren krallar için zaman zaman çok etkili bir silah olarak kullanılması oldukça sık karşılaşılan ve genellikle akıntının aşağısında bulunan krallıklar için istenmeyen bir durum olmuştur.[8] Bahsedilen bu çeşitli işlevlerinin yanında kanallar ayrıca III. Ur devrinde yönetim için ekonomik yönden bir gelir kapısı olmuş, bu dönemde su kullanımından vergi alınmıştır.[9] Bu durum ile bağlantılı olarak P. Steinkeller, III. Ur devri için söz konusu olan bu uygulamanın Eski Babil'in erken dönemlerinde de söz konusu olduğunu belirtmektedir.[10] Ancak tezde incelediğimiz çiviyazılı mektupların hiçbirinde su vergisi alınması ya da ödenmesi örneğiyle karşılaşılmamıştır.

Su, oldukça kurak bir bölge olan Mezopotamya'da tarım yapılabilmesi için en önemli kaynak olması itibariyle bu kaynağın ülkelere taşınması, eski Mezopotamya'daki krallar için giriştikleri diğer imar faaliyetlerin yanında önemli bir övünç kaynağı olmuştur. Antik Mezopotamya'nın bazı dönemlerde olduğu gibi Eski

---

[7] W. Pemberton – J. N. Postgate – R. F. Smiyth, "Canal and Bunds, Ancient and Modern" **BSA IV**, 1988, s. 216.

[8] J. Renger, "Zur Lokalisierung von Karkar", **AfO 23**, 1970, s. 77-78.

[9] H. Sauren, **Topographie der Provinz Umma nach den Urkunden der III. Dynastie von Ur**, Heidelberg, 1966, s. 58. alıntı yeri M. B. Rowton, "The Role of Watercourses in the Growth of the Mesopotamian Civilization" **lišān mitḫurti: Festchrift Wolfram Freiherr von Soden**, Kevelaer- Neukirchen-Vluyn, 1969, s. 308.

[10] P. Steinkeller, "The Renting Fields in Early Mesopotamia and the Development of the Concept "Interest" in Sumerian" **JESHO 24/2**, 1981, s. 125.

Babil döneminde hüküm sürmüş kralların kitabelerinin azımsanamayacak bir kısmında, kral tarafından yeni kanallar açılmasının, tamirinin ve temizlenmesinin ülkeye bolluk ve bereket getirmenin bir yolu olduğu vurgulanmaktadır.[11] Bu yıl adlarının bazılarında krallar kimi kanalları denize kadar ulaştırmalarıyla övünmektedir. Krallar yıl adlarında çeşitli tapınakların yapımının yanında belki de en çok övündükleri konu kanal açılması veya temizlenmesi ile ilgilidir.

Yıl adları ve kral yazıtlarına yansıyan ve kralların kanal ve çeşitli imar faaliyetleriyle ülkelere sağladıkları iddia edilen bu bolluk ve bunun sonucunda bir kralın "adil çoban" olarak adlandırılması bazı bilim insanları tarafından farklı şekillerde de yorumlanmaktadır.[12]

Kral kitabelerinin genelinden, kanalların sadece açıldığına ve bazen de bulunduğu yere dair bilgiler edinebiliyoruz. Kitabeler dışında, kralların kanal kazdırdıklarını öğrendiğimiz diğer kayıtlar olan yıl adlarının da büyük çoğunluğunun kısa cümleler olmaları, bahsedilen işin teknik boyutları, açıldığı veya temizlendiği iddia

[11] D. O. Edzard, **Die zweite Zwischenzeit Babyloniens**, Wiesbaden, O. Harrassowitz, 1957, s. 116; J. Renger, "Rivers, Water Courses and Irrigation Ditches and Other Matters Concerning Irrigation Based on Old Babylonian Sources" **BSA V**, 1990, s. 32.

[12] D. Charpin, "La politique hydraulique des rois paléo-babyloniens" **Annales. Histoire Sciences Sociales**, **57/3**, 2002, s. 545-559. Yazar s. 546'da, bu dönemdeki kral yazıtlarından bir "propaganda" malzemesi olarak söz edilmemesi gerektiğini ve yazıtlarda yapıldığı iddia edilen işlerin aslında ilk olarak "halk" için değil, tanrı adına yapıldığını belirterek, hükümdarın bu yolla dindarlığını vurguladığını ifade etmektedir. Benzer görüşler için bkz. P. Bordreuil – F. Briquel-Chatonnet – C. Michel, **Tarihin Başlangıçları Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlıkları**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014, s. 172 vd.

edilen kanalın bulunduğu yer ile uzunluğu gibi farklı özelliklerin anlaşılmasına imkân tanımamaktadır. Ancak bu kayıtlar, inşa veya tamir edildiği iddia edilen yapıları anlamak ve çiviyazılı mektuplarda geçen bazı terimlerle ilişkilendirebilmek açısından önemlidir. Bu sebeple, kitabesi bulunmayan bazı Eski Babil dönemi krallarının kanal açma faaliyetleri hakkında bilgi edindiğimiz bu kısa yıl adlarına ilgili bölümde, kral kitabeleri ile birlikte kısaca değineceğiz. Ayrıca kitabelerde açıldığı iddia edilen kanallardan bazılarının aslında temizlendiği gösteren fiil ve terimler hakkında yapılmış incelemelere de bulunmaktadır. Önsözde de belirtildiği gibi yıl adları çeşitli dönemlerde genellikle, bir önceki veya aynı yılda meydana gelen önemli bir olayı belirtmiş ve bu söz konusu olay ile adlandırılmıştır. Eski Babil döneminde ise yılların, genel olarak bir önceki yılda meydana gelen önemli bir olay ile adlandırıldığı bilinmektedir.[13]

Eski Babil Devri'ndeki kanal ve sulama işleri ile ilgili daha detaylı bilgiler, genellikle kralların ülkelerindeki yöneticilere gönderdikleri mektuplardan edinilmektedir. Bahsedilen bu durum, Babil kralı Hammurabi ile Mari'nin son kralı Zimri-Lim'in yönetim dönemlerine tarihlenen ve kanal tamiriyle ilgili olarak bu kralların ülkelerindeki yöneticilerden aldıkları veya bu yöneticilerin kendi aralarındaki yazışmalarında görülmektedir. Özellikle Babilli Hammurabi'nin, kanalların bakımı ve çeşitli türdeki tarlaların dağıtımından sorumlu olan kişilere yolladığı ve bu kişilerden aldığı mektuplar[14], o dönemde Güney Mezopotamya'daki kanal ve sulama sistemi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bunun dışında yine daha Kuzey'de, Mari şehrine

[13] T. Jacobsen, "The Reign of İbbi-Suen" **JCS 7**, 1953, s. 41, dpn. 48; D. Charpin, **Hammurabi of Babylon**, New York, 2012, s. 8.

[14] F. R. Kraus, **AbB 4, Briefe aus dem Archive des Šamaš-Hazir**, Leiden, 1968. Ciltteki AbB 4 18, AbB 4 19, AbB 4 39, 42, 80, 82, 85, 109 numaralı metinler kanal tamiri ve sulamayla ilgilidir. Bu ciltlere ait metinler tezin genelinde başlarında AbB kısaltmaları verilerek belirtilecektir.

64 km. uzaklıktaki Terqa şehrinin valisi Kibri-Dagan'ın da bazı mektupları, bu kralın yönetim sahası içinde bulunan baraj ve kanalların tamiri hakkında önemli bilgiler vermektedir.[15] Ayrıca Zimri-Lim'in Mari şehrinde bulunmadığı zamanlarda yöneticilik/valilik görevini üstlenen Baḫdi-Lim'in, kanalların tamir ve bakımından da sorumlu olan birisi olduğunu kendisine ait çeşitli mektuplardan öğrenmekteyiz.[16] Çalışmamızın esas yapısını bahsedilen bu mektuplar oluşturmaktadır.

Tezde kullandığımız metinlerin bir kısmının Orta Mezopotamya, bir kısmının Güney Mezopotamya'daki bölgelerden ele geçmesi sebebiyle kanallar ve barajlar için kullanılan ve her iki metin grubunda da aynı olan bazı Akadca kelimelerde anlam farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin *erretum* kelimesi AbB serisindeki bir mektupta[17] "baraj" olarak çevrilmektedir. Ancak J. M. Durand, kanal tamiri ile ilgili bilgi veren Mari mektuplarında sık karşılaşılan bu kelimeyi, "hareket edebilen bir tür kanal kapağı" olarak tercüme etmektedir. Dolayısıyla Durand kelimeyi baraj olarak değil, kanal veya bentte, suyu kesmek ve ayrıca taşkın zamanlarında yükselen su seviyesini kontrol

[15] J. R. Kupper, **ARM III, Correspondance de Kibri-Dagan Gouverneur de Terqa**, Paris, 1950. Ciltte bulunan 1 (=LAPO 17 797), 2 (=LAPO 17 811), 3 (=LAPO 17 798), 4 (=LAPO 17 787), 5 (=LAPO 17 799), 6 (=LAPO 17 800), 7 (=LAPO 17 825), 8 (=LAPO 17 801), 9 (=LAPO 17 805), 34 (=LAPO 17 835), 75 (=LAPO 17 824), 76 (=LAPO 17 791), 77 (=LAPO 17 834) 79 (=LAPO 17 793), 80 (=LAPO 17 836) numaralı metinler kanal bakımı ve tamiri ile ilgilidir.

[16] J. R. Kupper, **ARM VI, Correspondance de Bahdi-Lim, préfet du palais de Mari**, Paris, 1954. Bu ciltteki 1 (=LAPO 17 820), 2 (=LAPO 17 814), 3 (=LAPO 17 815), 4 (=LAPO 17 803), 5 (=LAPO 17 794), 6 (=LAPO 17 795), 7 (=LAPO 17 796), 8 (=LAPO 17 821), 9 (=LAPO 17 822), 10 (=LAPO 17 836), 11 (=LAPO 17 827), 12 (=LAPO 17 823) numaralı metinler kanal ve barajlar ile ilgilidir.

[17] Kelime sadece AbB 14 132 numaralı Eski Babil mektubunda geçmektedir.

altında tutmanın yanında suyu istenilen bölgelere yönlendirmeye de izin veren olan bir yapı şeklinde yorumlamıştır.[18] Her iki metin grubunda görülen bu tür farklılıkları hem belirtmek hem de metinleri karşılaştırabilmek için Eski Babil belgeleri (AbB) ve Mari mektuplarında karşılaşılan kanal ve sulama yapılarını (ARM – LAPO) ayrı başlıklar halinde inceledik.

Yukarıda değinildiği üzere, anlamları konusunda problemler bulunan bazı kelime ve terimlere ülkemizde az sayıda yapılmış çalışmalarda kısmen değinilmiştir.[19] Ancak bu terimlerin daha detaylı bir incelemesi, söz konusu terimlerin anlamları hakkında birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Burada ayrıca değinilmesi gereken nokta şudur ki, bazı yanlışlıklar içermesi sebebiyle yararlanmadığımız bir istisna[20] dışında konu üzerine doğrudan ilgili Türkçe bir çalışma da yapılmamıştır.

---

[18] J. M. Durand, "Problèmes d'eau et d'irrigation au royaume de Mari: l'apport des textes anciennnes" **Techniques et pratiques hydro-agricoles traditionnelles en domanin irrigué**, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1990, s. 132.

[19] İ. Albayrak – E. Öz Kiriş – Hakan Erol, "Çiviyazılı Belgeler ve Arkeolojik Verilere göre Eski Babil Döneminde Nehir Ulaşımı" **Archivum Anatolicum 13/1**, 2019, s. 9-42.

[20] E. Bulut – M. Kurt, "MÖ 3. ve 2. Binyıllarda Mezopotamya'da Sulama Kanalları ve Toplumsal Yaşama Etkileri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 30/2, 2020, s. 427-442. Makaleye değinmemizin sebebi, tezde yararlanmamızdan ziyade, çiviyazılı belgelerin kullanımında kimi ufak karışıklıklar barındırmasıdır.

Makalenin 433. sayfadaki 8. dipnotunda, bizim de yararlandığımız AbB 2 55 numaralı belgenin, Larsa kral Sin-iddinam'dan (MÖ 1849-1843) Hammurabi'ye (MÖ 1792-1750) gönderilen bir mektup olduğu ileri sürülmüştür. Oysaki Eski Babil (AbB) belgelerini incelediğimiz bölümde de görüleceği üzere bu mektup, söz konusu makalede iddia edildiği gibi kral Sin-iddinam'dan Hammurabi'ye değil, Hammurabi'den

Çalışmada bilhassa Mari mektupları, Eski Babil belgelerinden farklı olarak, burada birçok farklı örneğine değinebileceğimiz pek çok anlaşılması zor kelime ve terimler içermektedir. Mari mektupları üzerinde çalışmalar yapan J. M. Durand, Mari mektuplarında karşılaşılan kanal ve baraj işleri ile ilgili bu Akadca teknik terimlerin aynı döneme ait diğer belgelerde karşılaşılanlara göre daha farklı ve zor anlaşılır olma nedenini, söz konusu terimlerin Batı Semitik kökenli olmalarına dayandırmaktadır.[21] Yine Mari mektupları üzerine çalışmalar yapan bir diğer bilim insanı Lafont ise Durand ile benzer şekilde terimlerin Batı Semitik kökenli olmalarına değinerek bu terimleri anlamadaki zorluğun kısmen aşılabilse bile elde edilen bilgilerin birbirinden bağımsız ve taslak halinde kalacağını belirtmektedir.[22] Bu teknik terimler ve genel olarak kanal ve sulama işleri hakkında bilgi veren Mari mektuplarının J. M. Durand tarafından yeniden ele alınması[23] bahsedilen teknik kelimelerin anlaşılmasının yanı sıra Mari ve civar şehirlerin kanal ve sulama sistemlerindeki kanalların tamiri, çeşitli boyutlardaki kanallardan oluşan sulama sistemi ve işgücü temini gibi konuların anlaşılması ve yorumlanmasında büyük rol oynamıştır. Çiviyazılı metinlerde karşılaşılan ve çoğu zaman dilimize şüpheli olarak tercüme edilen bazı teknik terimler, konu hakkında bilgi

---

yöneticisi Sin-iddinam'a gönderilmiştir ve Hammurabi'nin küçük bir suyolunun temizlenmesi hakkında Sin-iddinam'a verdiği emirleri içermektedir.

[21] J. M. Durand, 1990, s. 111.

[22] B. Lafont, "Irrigation Agriculture in Mari" **Rainfall and Agriculture in Northern Mesopotamia. Proceedings of the Third MOS Symposium**, Leiden, 2000, s. 132.

[23] J. M. Durand, **Documents épistolaires du palais de Mari, tome II. LAPO 17**, Paris, 1998, 573-670. Tezin Mari ve civarındaki şehirlerde bulunan kanalların tamir ve bakımı hakkında bilgi veren 2. bölümünde, transliterasyon ve tercümesini verilecek Mari mektuplarının sınıflandırılması bu kaynağa dayanarak yapılmıştır.

veren metinlerin ele alındığı bölümde, daha önce yapılmış çalışmalar da göz önünde bulundurarak detaylı bir şekilde incelenecektir.

Yukarıda örneklendirilen ve çiviyazılı metinlerde geçen terimlerin anlaşılmasındaki zorluğun yanında, bu metinler üzerinde çalışan araştırmacıların çiviyazılı belgelerdeki bu teknik terimleri İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi çeşitli batı dillerine yaptıkları tercümelerde "kanal", "bent", "set", "baraj" şeklinde, birbirine çok yakın anlamlı kelimeler ile ifade etmeleri, bazı noktaların anlaşılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Bilhassa İngilizcede set ve bent (dike, ditch) gibi kelimelerin çiviyazılı bir terimi ifade etmedeki kullanımının konuyu ne kadar anlaşılması zor bir hale getirdiği M. Civil tarafından detaylı bir şekilde vurgulanmıştır.[24] Bu terimleri yorumlamadaki zorluklar elbette Antik dönemdeki sulama sisteminin tam olarak anlaşılmaması ile de ilişkilidir. Bu terimler, ilgili bölümde çiviyazılı belgelerin daha iyi yorumlanabilmesi için kısaca tanımlanacaktır.

Eski Babil (AbB) mektuplarında durum, karşılaştırma yapabilecek birçok metne sahip olmamız açısından bir nebze daha anlaşılırdır. İlgili bölümlerde de görüleceği üzere kanalların bakım ve tamiri hakkında bilgi veren metinlerin yanında sulama hakkında bilgi veren metinler, Mari mektuplarında karşılaşılmayan net bilgiler içermektedir. Bu belgelerde, sulama ile ilgili Mari ve diğer dönem belgelerine göre daha fazla ve farklı terimler ile karşılaşılmaktadır.

Bahsedilen bu farklılıkları ve söz konusu terimleri daha anlaşılır bir hale getirmek için, ilk olarak tezin birinci bölümünde Mezopotamya'da kanal ve sulama işleri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Akabinde nispeten daha modern kaynaklardan yararlanılarak, çiviyazılı metinlerde geçen teknik terimlerin daha iyi anlaşılmasını sağlama amacıyla bir sulama sistemindeki çeşitli işlevlere sahip kanal, baraj, bent, savak gibi yapılar kısaca açıklanacaktır. Ayrıca, incelenen mektupların ele geçtiği Orta ve

[24] M. Civil, **Farmer's Instructions**, Sabadell, Editorial Ausa, 1994, s. 136 dpn. 1.

Güney Mezopotamya'nın iklim, yağış rejimleri gibi çeşitli özelliklerine mektupların incelendiği bölümlerde kısaca değinilecek, böylece kanal-sulama işlerine yansıyan doğal koşulların etkisi belirtilecektir. Doğal koşulların yanında, bilhassa sulama üzerinde büyük bir etkisi olan antik dönemdeki toprak tahsisi ve toprağın işlenmesi hakkında bazı bilgilere sulama ile ilgili bilgi vermeden önce kısaca değinilecektir. Son olarak, transliterasyonları verilen çiviyazılı mektuplara göre iki ayrı başlık halinde incelediğimiz kanal ve sulama işleri, detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1. ANTİK MEZOPOTAMYA'DA KANAL VE SULAMA İŞLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Mezopotamya'nın tarihöncesi yaklaşık 7. binyılda, güney Irak'taki Ubeyd kültürü ile başlamıştır. Sulamanın Mezopotamya'da tam olarak ne zaman ve nasıl başladığı bilinmemesine karşın erken Ubeyd dönemi yerleşimcilerinin, köylerini kolayca şekillendirilebilen nehir setlerine konumlandırarak, akıntı yardımıyla basitçe sulama yaptıkları düşünülmektedir.[25] Sulama konusundaki arkeolojik kanıtlar, 6. binyılın başlarına tarihlenmektedir ve Zagros dağlarının eteklerindeki Mandali yakınlarında bulunan Choga Mami'de bulunmuştur.[26] Kanallar yönünden doyurucu arkeolojik belgeler yine Choga Mami höyüğünün kuzeye bakan bayırı üzerindeki 7 adet küçük, insan yapımı kanalların varlığını göstermekte ve bu kanallar MÖ 6. binyıla tarihlenmektedir. Bu kanıtlara ek olarak sulama ile ilgili M. Gibson, Mezopotamya'nın güneyinde, yaklaşık 100 milden daha uzun bir alan/bölgede Şattülarap'ın desteklediği ve Basra Körfezinden gelen su dalgalarının yardımıyla yapılan gelgit sulamasının bu bölgede tarım amaçlı ilk su kullanımı olabileceğini belirtmiş, makalesini yayımladığı dönemlerde Basra'nın güneyindeki söz konusu alanın sistemli bir şekilde incelenmediğini belirtmiştir.[27] Son yıllarda, Mezopotamya'nın güneyindeki yoğun yerleşim dağılımlar ile ilgili olarak Pournelle[28] ve Wilkinson[29] bölgeyi çeşitli

[25] H. Weiss, "Early Irrigation Agriculture" **Science 200**, 1977, s. 1377.

[26] A. M. Bagg, 2012, s. 268.

[27] M. G. Gibson "Violation of Fallow and Engineered Disaster in Mesopotamian Civilization" **Irrigation's Impact on Society**, Tucson, 1974, s. 7.

[28] J. R. Pournelle, **Marshland of Cities: Deltaic Landscapes and the Evolution of Early Mesopotamian Civilization**, San Diego, 2003.

[29] T. J. Wilkinson – L. Rayne – J. Jotheri "Hydraulic Landscapes in Mesopotamia: the Role of Human Niche Construction" **Water History 7**, 2015, s. 397-418.

çalışmalarında inceleyerek söz konusu dağılımların, sulanabilen arazi, bataklık ve kıyıdaki nehir ağzı bölgelerindeki farklı ekolojik mevkilerin kullanımı ile yakından bağlantılı olduğu ileri sürmüşlerdir. Konu ile bağlantılı olarak Pournelle, Neolitik Ubeyd O (MÖ 6500-4900) boyunca arkeolojik olarak gözle görülebilir erken köy topluluklarının, güney Mezopotamya alüvyonunda, bataklık sınırlarının bulunduğu bölgelerdeki nehir setlerinde yoğunlaştığını ve bu erken yerleşimlerinin birçoğunun Kalkolitik Ubeyd 4 (4900-4350) dönemi boyunca de iskân edildiğini belirtmektedir.[30] Anlaşılan sulama, ilk başlarda kanallardan ziyade doğal koşulların yardımıyla yapılabilmiş ve kanal sulaması belirli bir nüfus yoğunluğunun oluştuğu bölgelerde yapılabilmiştir.

Eski Mezopotamya'da sulama ile ilgili başlıca kronolojik dönemler ve özellikleri[31]

Tarih	Dönem	Özellikler
5000-4000	Ubeyd	4 ila 10 hektar arasında seyrek ve yayılmış yerleşim örüntü/yapıları. Büyük bir ihtimalle ağırlıklı olarak bataklıktan yararlanma ve kısmi/fırsatçı sulama.
4000-3600	Erken Uruk	Yerleşim sayısının artışı
3600-3100	Geç Uruk	İlk şehir merkezleri. Doğal suyolları boyunca belirgin doğrusal hizalanmalar
3100-2900	Cemdet Nasr	Muhtemelen en erken yapay kanallar

[30] J. R. Pournelle, "Physical Geography" **The Sumerian World**, London-New York, 2013, s. 22.

[31] S. Rost, 2017, s. 7.

2900-2350	Erken Hanedanlar	İlk şehir devletlerinin ortaya çıkışı. Fırat Nehri'nin iki ana kolu üzerinde daha sıkılaşmış bölgeler/yerleşimler
2350-2120	Akad	Daha biçimlendirilmiş bir sulama yönetiminin başlaması
2112-2004	III. Ur	Kurumsallaşmış sulama yönetimi üzerine en kapsamlı kayıtlar.
2017-1595	Eski Babil	Büyük nehir kollarının kuruması. Büyük şehirlere su kaynağının sağlanmasında devlet müdahaleleri.
1531-1155	Kassit	Bilgiler yetersiz

Mezopotamya'da sulama işleri ile kanal ve çeşitli su yapıları yönetiminin tarihi, bölgenin gelişmesine olanak tanıyan Fırat ve Dicle Nehirlerinin akış yönlerini değiştirmeleri ile bu değişimlerin yerleşim yerleri üzerindeki etkisiyle yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda R. M. Adams'ın Eski Mezopotamya'da bu iki nehrin farklı devirlerde takip ettikleri akış yönleri, bölgenin tarihsel topografyası ve aşağı Mezopotamya'nın arkeolojisi ile ilgili yaptığı çalışmalar,[32] çiviyazılı belgelere ek olarak kanal ve sulama işleri konusunda başvurulacak ilk kaynaklar olarak görülmektedir. R. M. Adams'ın çalışmalarından önceki konu ile ilgili genel kanı, Mezopotamya alüvyonundaki şehirlerin tahıl, özellikle arpa üretimindeki artışa olanak sağlayan

[32] R. M. Adams, **Land Behind Baghdad: A History of Settlement on the Diyala Plains**, Chicago-London, 1965; R. M. Adams – H. J. Nissen, **The Uruk Countryside: The Natural Setting of Urban Societies**, Chicago-London, 1972; R. M. Adams, **Heartland of Cities: Surveys of Ancient Settlement and Land Use on the Central Floodplain of the Euphrates**, Chicago-London, 1981.

etmenin sulama sistemleri üzerindeki uzmanlıktan ileri geldiği şeklindedir. Adams ise tahıl tarımı ile hayvan yetiştiriciliğinin bataklık yardımıyla sağlandığı ve hepsinin bir şehrin hayatta kalması için önemli olan ancak göreceli bir sıralamaya sahip daha karmaşık içbölgeler (heartland) tahayyül etmiştir.[33] İlk okuryazarlık dönemine tarihlenebilecek erken idari metinlerin, çalışan işgücünün büyük çoğunluğu için gereken ana protein kaynağının kurumuş balıktan sağlandığını belirtmesi[34] bu tür bir çıkarımın oldukça isabetli olduğunu göstermektedir. Ayrıca Adams'ın çalışmaları genel olarak, Eski Mezopotamya'da görülen ufak çaplı sulama işlerinin, giderek karmaşıklaşarak çeşitli sosyal-ekonomik yapıların oluşmasını sağladığını ve ilerleyen dönemlerde de bölgenin kaderine etki eden çarpıcı değişimlerin oldukça aşamalı ve yavaş bir şekilde meydana geldiğini vurgulamaktadır.

Yerleşim yeri dağılımları, üçüncü binyıl civarlarında başlayan ve büyük sulama kanalları etrafında uzanan yerleşim yerlerinin fark edilebilir bir şekilde bir araya gelmeleri ile tanımlanmıştır.[35] Yerleşim yerlerindeki değişimin haritalandırılabilmesiyle Adams ve yine daha sonra Adams ile Nissen yukarıda değindiğimiz eserlerinde, Fırat ve Dicle'nin bir zamanlar antik Sippar yakınlarında birleştiğini ve birbirine paralel bir şekilde, kuzeybatıdan güneybatıya, alüvyon düzlüğündeki merkezde birbirine paralel uzandığını ve sırasıyla doğudan batıya doğru kaydığını göstermiştir. Adams ayrıca Fırat Nehri'nin batıya, Dicle Nehri'nin ise doğuya doğru olan aşamalı hareketinin iki büyük değişimle tanımlandığını belirtmiştir.[36]

---

[33] J. R. Pournelle, 2013, s. 19.

[34] R. M. Adams, **The Evolution of Urban Society: Early Mesopotamia and Prehispanic Mexico**, New Brunswick, AldalineTransaction, 1969, s. 48; R. M. Adams, 1981, s. 142.

[35] R. M. Adams, 1981, s. 27-28

[36] R. M. Adams, a.g.e., s.28.

Mezopotamya'nın iki ana kaynağı Fırat ve Dicle, zaman zaman gösterdiği taşkın yıkıcılığının yanında bazı dönem ve koşullarda izledikleri rotaları değiştirmeleriyle de bölgede bazı sorunların oluşumuna yol açmıştır. Erken dönemlerden beri genel olarak bu nehirlerin Mezopotamya havzasına girdikten sonra iki veya daha çok kollara ayrılma eğiliminde olması, son dönemdeki araştırmalar ile birlikte Antik Sippar şehri yakınlarında, bu ayrılan kolların oluştuğu doğal setleri ortaya çıkarmıştır.[37] Sippar, Fırat nehri üzerinde bulunan ve uzun bir geçmişe sahip antik bir şehirdir. MÖ 3. binyıldan önce Fırat Nehri aşağı Mezopotamya'da Sippar Nehri olarak adlandırılmıştır.[38]

Uzaktan algılama araçları tarafından kaydedilen görüntülerin yorumlanması ile bu set ya da yükseltiler, çeşitli antik şehirlerin lokalizasyonun belirlenmesi açısından da ayrıca büyük önem taşımaktadır. Bahsedilen bu setlerin bulunduğu Mezopotamya düzlüğünün evrimine katkıda bulunan çeşitli faktörler, tektonik ve izostatik hareketler, deniz seviyesindeki yüzey değişikliği ile bir takım insan müdahalelerinden oluşmuştur ve buna ek olarak iklimsel değişmeler, temelde nehirlerin akış hızını hızlandırıp yavaşlatarak, söz konusu setlerin oluşumunda rol oynayan nehirlerin genel olarak dinamiğini etkilemiştir.[39] Setlerin oluşumda büyük öneme sahip olan nehir dinamiği ise deniz seviyesi ile oldukça yakından bağlantılıdır. Deniz seviyesi düştüğünde nehirlerin eğimleri ile su akış hızları artmaktadır ve bu dikey bir erozyona, dolayısıyla akıntının aşağı tarafındaki bölgelerde tortu yığılmasına sebep olur.[40] Her iki nehrin de hafif bir

[37] J. N. Postgate, 1994, s. 174.

[38] R. M. Adams, 1981, s. 3.

[39] S. W. Cole – H. Gasche "Second and First Millennium BC Rivers in Northern Babylonia" **Changing Watercourses In Babylonia: Towards a Reconstruction of the Ancient Environment in Lower Mesopotamia Volume I**, Ghent, The University of Ghent, 1998, s. 2.

[40] J. R. Pournelle, 2013, s. 18.

eğimle alüvyon düzlüğünün üzerinde akarak kıvrımlar oluşturması, genel olarak güney Mezopotamya'daki bazı bölgeler için ciddi bir problem oluşturmuştur. Bu nehirler genel olarak taşkın ovalarında, bataklıkları kendisinden ayıran kıvrımlı bir rota izlemektedir. Eğimin kilometre başına 3 santimetreye kadar düştüğü delta düzlüklerinde nehir daha fazla kollara ayrılmaya eğilimlidir.[41] Bunun yanında ilkbaharda suyun aniden yükselmesi, yüzyıllar boyunca oluşan doğal setler arasından akan nehirlerin yataklarını aşmasına sebep olmuştur. Nehrin yükselmesiyle birlikte alüvyon yükünün yayılması, coğrafyacılarca doğal set olarak bilinen ve nehrin bu iki yükselti arasında aktığı tepelikleri meydana getirir. Fırat ve Dicle, taşkın zamanında biriken yüksek miktarda çökelti taşımaktadır ve bu çökeltiler aynı zamanda nehir yataklarını da yükselterek suyun bir miktar yüksekten akmasına yol açar. Taşınan çökelti, kanallar ve nehir yataklarında biriktiği için akması istenen su miktarı ciddi ölçüde düşürür ve bu nedenle nehir ile kanallar sürekli olarak temizliğe ve bakıma ihtiyaç duymaya başlar. Nehrin bazen kendi doğal setlerini yıktığı ve havzalara akarak, var olan set ile akıntının oluşturduğu diğer birikinti üzerinde yeni bir nehir yatağı oluşturduğu gözlemlenmektedir.[42] Bu bahsedilenlere ek olarak toprak bilimciler Mezopotamya'da, Fırat Nehri'nin taşıdığı alüvyonlardaki kimyasal bileşenlerin Dicle Nehri'nin taşıdığı alüvyona oranla daha zengin olduğunu saptamışlardır.[43] Anlaşılan Fırat Nehri, sakinliği ile ovaya genel olarak su sağlamasının yanında taşıdığı alüvyon ile de bölgeyi verimli bir hale getirmiştir. Ancak bahsedilen bu alüvyonların taşınması, kanal sulaması söz konusu olduğunda bazı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Kanal sulaması yaygınlaştıkça alüvyon birikimi genel olarak kanalın çıkış noktasına yakın bir bölgede bulunan çiftçiler

[41] A. M. Bagg, 2012, s. 263.

[42] P. Buringh, "Living Conditions in the Lower Mesopotamian Plain in ancient times" **Sumer 13**, 1957, s. 33.

[43] J. N. Postgate, 1992, s. 174.

ve kanaldan daha uzak noktalara konuşlanmış olan çiftçiler arasındaki eşitsizlik toprak kalitesine yansımaktadır.[44]

Genel olarak sakin bir akış rejimine sahip olan Fırat, Türkiye'den yükselerek Habur Nehri ile birleşir ve başka herhangi bir akarsu kolu ile birleşmeden yaklaşık 1200 km akarak Basra Körfezi'ne dökülür. Bu nehir genellikle Nisan-Mayıs aylarında kabarır. Genel olarak daha kestirilemez bir akış rejimine sahip olan Dicle Nehri'ne ise kaynağı Zagros dağlarından bulunan 4 ana akarsu kolu katılır. Fırat Nehri her 3 ya da 4 yılda bir taşar ve oluşan taşkın bölgenin büyük bir kısmını etkileyerek ince bir tortu tabakası bırakır. Bu süreç boyunca nehir rotasını değiştirebilir ve yanlamasına hareket eden açılan/yarılan kanalların bulunduğu bir nehir hareketi meydana gelir.[45] Bu taşkınlar ve nehir rotasının değişimi tarım alanlarının terk edilmesine ve yeniden kanal sistemlerinin kurulmasına sebep olmuştur.

Fırat ve Dicle Nehirlerinin olası taşkınları ile ürünlerin suya ihtiyaç duyduğu bir zamanda yaşanan su kıtlığı, antik Mezopotamya'daki çiftçileri su kontrolü noktasında oldukça bilinçli ve bu konuda neredeyse bir uzman olmaya itmiştir. Nehirlerdeki su seviyesinin yükselmesi veya yaz aylarında bu nehirlerdeki su seviyesinin düşmesi tarım dönemi üzerinde oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Ancak Mezopotamya'da, nehirlerdeki su seviyesinin tarım döngüsü ile uyuşmamasının büyük bir problem teşkil etmediğini iddia eden görüşler de bulunmaktadır. M. Civil, antik dönemde su kontrolü ya da dağıtımıyla taşkın kontrolüne göre daha az uğraşıldığını ve o dönemde önemli olan noktanın taşkın kontrolü olduğunu ileri sürmüştür.[46] M. Gibson ise Civil'in aksine, Eski Mezopotamya'daki fazla su yönetimi ile ilgilenen kişilerin, suyun tahliye veya kontrolünden ziyade mevcut suyu tarım yapılacak bölgeye taşımayla daha fazla

[44] M. Gibson, 1974, s. 10.

[45] R. M. Adams, 1981, s. 8.

[46] M. Civil, 1994, s. 110.

ilgilendiğini belirtmiştir.[47] Bu noktada incelediğimiz çiviyazılı belgeler M. Civil'in görüşlerini destekler niteliktedir. Genel olarak Eski Babil mektuplarında bir su yetersizliği ve buna bağlı çiftçi yakınmaları ile karşılaşmıyoruz. Bunun yerine çoğunlukla olarak kanal güçlendirilmesi, bakımı, baraj yapımı ve taşkın kontrolü ile suyun farklı büyüklükteki kanallara dağıtılması konuları ile daha çok ilgilenildiğini görmekteyiz. Mari mektuplarındaki durum ise neredeyse tamamen taşkın kontrolü ile ilgilidir. Bunun sebebi ilgili bölümde detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

Eski Mezopotamya'da sulamanın ana amacı genel olarak tahıl ekiminin yapıldığı yerlere doğru zamanda gerekli suyu sağlamak olmuştur. Ayrıca ilkbaharda yaşanan nehir taşkınlarının etkisini en aza indirmek de Mezopotamyalı çiftçilerin sulama ile ilgili uzmanlaştığı diğer konulardan biridir. O dönemdeki çiftçiler taşkınların en etkisini en aza indirebilmek için kişisel olarak kullandıkları kanalların yanına hendek açarak bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmışlardır. Antik Mezopotamya'da hendekler genellikle kanalların ilk kez kazılması ve ardından birçok kez temizlenmesinin bir sonucu olarak kanal kıyılarında bulunmuş ve taşkın suyunu çoğunlukla tarlalarda kullanılması ve istenmediği zaman da uzak tutmak için belirli bir mesafede olmuştur.[48]

Genel olarak Mezopotamya'da uygulanan sulama şekli, suyun, öz ağırlığından yararlanılarak alanlara dağıtıldığı yüzey sulamasıdır. Bu sulama türü, suyun kaynaktan alınarak arazinin eğimi doğrultusunda direk olarak toprağa uygulanması şeklinde tanımlanır.[49] Yakındoğu'da genellikle suyun dağıtımı açık kanallar ile gerçekleştirilir ve bu da suyun havzaya ya da karıklara nehirlerin kenarında bulunan açık kanallar yardımıyla yönlendirildiği bir sistemi ortaya çıkarmaktadır. Buringh ayrıca yüzey

[47] M. Gibson, 1974, s. 7.

[48] J. N. Postgate, 1994, s. 183.

[49] Ö. Çetin, **Tarımsal Sulama Yöntemleri**, Ankara, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012, s. 18.

sulamasının, Mezopotamya'nın erken dönemlerinde sürekli olarak su sağlanabilmesi amacıyla nehir kenarlarında boşluklar kazılarak yapıldığını belirtmiştir.[50] Yüzey sulaması, oluşturduğu geniş düzlükler sayesinde Mezopotamya'da alanların sulanabilmesi için kullanılabilecek en iyi sulama yöntemi olmuş ve bu nedenle antik dönemde de geniş ölçüde uygulanmıştır. Bu sulama yöntemi kabaca şu şekilde tanımlanabilir; alanlar parçalara eşit bir şekilde bölünerek çevrelerine fazla yüksekliğe sahip olmayan toprak setler inşa edilir ve küçük havzalar oluşturulur. Söz konusu bu bölgelere taşınan su, arzu edilen derinliğe ulaşana kadar havza yönlendirilir ve su iyice toprağa nüfuz edene kadar bu havza içinde tutulur. Daha sonra bu havza/bölge için fazla olan su tahliye edilir.

Antik Mezopotamya'da uygulanan diğer sulama yöntemi karık yöntemi ile sulamadır.[51] Karık sulaması, suyun küçük boyuttaki kanal veya arkalara verilmesi ile yapılır. Karıklar arazinin baskın olduğu eğimi takip ederek suyu taşır ve karığın en üst noktasından verilen su, toprağın dibine iner, böylece çevresine ya da yan kısımlarına gereken nemi sağlar.[52] Yüzey sulama yönteminin aksine karık sulama ile doğal olarak toprağın büyük bir kısmı sulanamaz. Bu sulama türü antik Mezopotamya'da genellikle küçük bahçeler ve üzüm bağları için uygun olmuştur.

Antik Mezopotamya'da uygulanan farklı türlerdeki sulama tiplerinin yanında o dönemdeki var olan sulama sistemi hakkında da bir takım bilgiler vermek daha sonraki bölümlerde değinilecek çiviyazılı belgelerin anlaşılmasında büyük kolaylık sağlayacaktır. Antik dönemdeki sulama sistemini kabaca tanımlamak istersek ilk etapta karşımıza çokta karışık olmayan temel bir manzara çıkacaktır fakat çiviyazılı belgelerden edindiğimiz bilgileri, bahsettiğimiz bu manzaraya her zaman rahat bir

[50] P. Buringh, 1957, s. 38.

[51] A. M. Bagg, 2012, s. 266.

[52] A. M. Bagg, a.g.m., s. 266.

şekilde oturtamıyoruz. O dönemdeki sulama sistemi, detaylarına ilgili bölümlerde değinmeden önce kabaca şu şekilde tanımlanabilir; sistemde farklı boyut ve tiplerde, taşıdığı su miktarına göre hiyerarşik bir sırayı takip eden kanallar bulunmaktadır. Ana/birincil kanallar, kaynaktan aldığı suyu ikincil ya da daha küçük suyollarına taşır. İkincil veya daha küçük seviyede bulunan kanallar ise sulanacak bölgeye yaklaştıkça boyutları küçülen yapılardır. Daha sonra bu kanallardan üçüncül ve dördüncül hale gelmiş kanallar ayrılır. Bu kanal türleri ve bahsedilen hiyerarşinin yanında, sistemdeki su seviyesini belirli bir noktada tutma ve suyu gerekli kanallara dağıtmaya yardımcı olan yapılar genel olarak kanal baş kısımlarında bulunur. Suyun dağıtımı ve seviyesini kontrol eden bu yapılar düzenleyicilerdir. Düzenleyiciler, sulama sistemindeki suyun farklı büyüklüklerdeki kanallara saptırılması ve bu kanallarda bulunması gereken miktarını ayarlanmasında işlev gören başlıca araçlardır. Burada kısaca bahsedilen bu kanal türleri, eski Mezopotamya'da, bilhassa Mezopotamya'nın güneyinde 4. binyıldaki yerleşim yerlerinin büyüklüğündeki artış ile birlikte görünür olmaya başlamıştır.

Bölge ekonomisinin ağırlıklı olarak tarıma dayanması, kanal tamiri ve sulama işlerinin, topraktan alınan verimin kaybını önleme amacıyla belli bir plan ve program dâhilinde yürütülmesini gerekli kılmıştır. Bu süreç bölümün başında da vurguladığımız gibi bir anda meydana gelen bir yenilik değil zamanla oluşan bir gelişim ve karmaşıklaşmadır. Bu karmaşıklaşmanın en erken göründüğü yer güney Mezopotamya bölgesidir. Güney Mezopotamya'nın şehirleşmesi sonucunda iş gücünün bir araya getirilebilmesi ve organizasyonu, büyük çaplı sulama sistemlerinin yapımı ve bakımına olanak sağlamıştır.[53] Bu bölgede sulama kanalları olmadan, çok küçük bir bölge dışında tarım yapmak olanaksızdır. Ayrıca bu bölgede tarımla ilgili ortaya çıkan sorun, sadece yağmur suyuna bağlı bir tarım yapılamaması ile ilgili değildir. Bölgeyi besleyen

[53] Magnus Widell "Sumerian Agriculture and Land Management" **The Sumerian World**, New York, 2013, s. 57.

her iki nehirdeki su seviyesi, ürünlerin suya en çok ihtiyaç duyulan bir zamanda en düşük noktada olması, tarım için ciddi bir problem oluşturmuştur.[54] Nehirlerdeki su seviyesinin düştüğü bu dönem, yetiştirilen ürünlerin suya en çok ihtiyaç duydukları döneme denk gelmektedir. Mevcut su miktarı, tarım yapılacak alanın düzenlenmesi, ekim yapılması ve ayrıca kış boyunca yapılacak periyodik sulamalar, daha sonra baharda büyüme hızı artan ürünler için sonbaharda daha kritik bir durumda olmuştur.[55] Bahsedilenleri yanında, su seviyesinin Ağustos Eylül aylarındaki tarım işlerinin yoğunlaştığı bir dönemde düşük olması ve ana kanallardaki su giriş noktalarının su seviyesinin üzerinde bulunmaya eğilimli olmasından dolayı nehrin su seviyesi yapay olarak yükseltilmeye ihtiyaç duymuş, bölgede geniş çaplı su pompalarının kullanımından önce barajlar ağırlıklı olarak bu amaç için kullanılmıştır.[56] Çiviyazılı belgeleri incelediğimiz bölümde de görüleceği üzere metinlerde "set, bent" olarak çevirdiğimiz birçok kelimenin geçmesi bu görüşü vurgular niteliktedir.

Bu noktada genel olarak antik Mezopotamyalı çiftçiler ile günümüzde Irak'taki tarımın mekanikleşmesinden önceki dönemde çiftçilerin kanal ve sulama işlerinde karşılaştığı sorunları kıyaslayabileceğimiz başlıca kaynakların etnografik çalışmalar olduğuna kısaca değinmek gerekmektedir. Bahsettiğimiz bu karşılaştırmayı yapan ve daha önce benzer bir örneğine pek rastlanmayan bir çalışma S. Rost ve A. Hamdani'ye

[54] M. Charles, 1988, s. 6.

[55] J. N. Postgate, 1992, s. 178.

[56] S. Rost, "Navigating the Ancient Tigris – Insights into Water Management in an Early State" **Journal of Anthropological Archaeology 54**, 2019, s. 32.

aittir.[57] Bu anlatılar Iraklı çiftçilerin barajları, suyu ana kanallara yönlendirmek için kullandıklarını açık bir şekilde vurgulamaktadır.[58]

Sonuç olarak sulamanın ana amacı, tahıl yetiştirilen tarlalara yeterli suyu doğru zamanda sağlamaktır. Bu, beraberinde su kullanımın çeşitli aşamalarla yönetimini de beraberinde getirmiştir. Bu aşamalar Postgate tarafından şu şekilde tanımlanmıştır:[59]

- Tedarik – Suyu ihtiyaç duyulan bölge için edinme
- Depolama – istenilen/ihtiyaç duyulan miktardaki suyun tutulması
- Drenaj/boşaltma – ihtiyaç duyulmayan suyu tahliye etme
- Koruma – ihtiyaç duyulmayacak suyu uzakta tutma.

Yağış yetersizliği ve ürün yetiştirilmesi için ihtiyaç duyulan suyun temini dışında Mezopotamya'da tarımı etkileyen en önemli faktörlerden birisi de toprağın tuzlanmasıdır. Kanal sulamasının yan etkilerinden biri olarak nitelendirilebilecek bu olgu sulama sistemlerinin işleyişi ve topraktaki verimlilik açısından önemli bir rol oynamaktadır.[60] Yapılan sulama sonucunda, arazi altındaki su seviyesi hasat zamanına yakın bir dönemde, yüzeyin yaklaşık yarım metre altında kadar yaklaşır.[61] Bilhassa Mezopotamya gibi kuru iklime sahip olan yerlerde yani buharlaşmanın fazla, yağışın az olduğu bölgelerde sulama suyunun fazlalığı sebebiyle yeraltı su tabakası yükselir ve bunun sonucunda yüzeyde kalan tuz toprak altına süzülemez.[62] Eğer yeraltı suyu toprak

[57] S. Rost – A. Hamdani "Traditional Dam Construction in Modern Iraq: A Possible Analogy for Ancient Mesopotamian Irrigation Practices", **Iraq LXXIII**, 2011, s. 201-220.

[58] S. Rost, 2019, s. 34.

[59] J. N. Postgate, 1992, s. 176.

[60] P. Buringh, 1957, s. 41.

[61] T. Jacobsen, 1959, 67.

[62] A. M. Bagg, 2012, s. 263. Bu konuda ayrıca Jacobsen'e kesinlikle atıf yap!

yüzeyinin 1 ila 2 metre altına yükselir ve buharlaşabilecek bir düzeye gelirse su atmosferde kaybolur.[63] Yüzeye yaklaşan tuzlu yeraltı suyu buharlaşmaya eğilimlidir ve buharlaştığı zaman tuz içeriğini toprağın üst kısımlarındaki gözeneklere bırakır.[64] Yetişecek bitkinin kök bölgesinde ve daha sonra toprağın üst kısmında birikmeye başlayan tuzlanma %0,1 oranına ulaştığında yetiştirilecek tarım ürünleri için zarar verici olmaya başlar ve arazi daha sonra giderek kullanılamaz bir noktaya gelir.[65] Çiftçilerin bu etkiyi bir nebze olsun azaltması için kötü bir şekilde tuzlanan toprağın üst kısmını kazabilir veya bu toprağı kaldırabilir, ürün verimi iyice düşene kadar toprağın daha derin tabakalarında çalışabilir. Tuzlanmanın etkisini yok etmenin bazı yöntemleri de bulunmuştur. Bazı yabani bitkiler su seviyesinde nemi emer ve kışa kadar toprağın alt kısmını giderek kurutur, böylece baharda arazi sulanmadığı zaman bitkiler 2 metre derinlikteki alt toprağı kurutmaya devam ederek suyun yükselmesini ve tuzun yüzeye taşınmasını önler. Antik Mezopotamya'da tuzlanma sebebiyle kullanılmaz hale gelen toprakların ise uzun bir süre, elli veya daha fazla yıl sürecek bir terk etmeyi gerekli kıldığı belirtilmektedir.[66]

Mezopotamya'nın güneyindeki aşırı tuzlanmanın, bölgede ağırlıklı olarak yetiştirilen buğdayın yerini arpaya bırakmasındaki eğilimi kimi bilim insanları farklı şekillerde yorumlamıştır. Bilindiği üzere arpa, buğdaya nazaran tuzlanma karşısında daha dayanıklı bir bitkidir. 1950'li yıllarda Jacobsen ve Adams, güney Mezopotamya'daki tuzlanmanın 2. binyılın ikinci çeyreğinde ağırlıklı olarak yetiştirilen buğdayın yerine arpa yetiştiriciliğine bırakma nedeni ve daha sonra bölgenin MÖ 18. ve

[63] A. M. Bagg, a.g.m., s. 264.

[64] T. Jacobsen, **Salinity and Irrigation Agriculture in Antiquity: Diyala Basin Archaeological Projects: Report on Essential Results, 1957-58**, Malibu, 1982, s. 6.

[65] T. Jacobsen, a.g.e., s. 6.

[66] M. Gibson, 1974, s. 10-11.

19. yüzyılda terkedilişinin sorumlusu olduğunu ileri sürmüşlerdir.[67] Bu yorum Powell tarafından kabul görmemiştir. Powell, Sumerlilerin tuzlanmaya başa çıkmayı bildiklerini ve bunun Sargon öncesi dönemde dùn.úh olarak adlandırılan arazilerde yapılan ekip biçme işleri hakkında bilgi veren kayıtlarda açık bir şekilde görüldüğünü ifade etmiştir.[68] Postgate de konu ile ilgili yaptığı yorumlamada bu teorinin kolayca çürütülememesine karşın kanıtların detaylı incelendiğinde, Jacobsen-Adams'ın iddialarının kanıtlamaktan uzak olduğunu belirtmekte ve tuzlanma seviyesinin bu kadar ciddi seviyede yükselebileceği ihtimaline şüphe ile yaklaşmaktadır.[69]

Bu noktada yetiştirilen ürünlerden de kısaca bahsetmek gerekirse bu ürünlerin sulama ve tuzlanma ile olan ilişkileri daha anlamlı hale gelecektir. Bugün modern Irak'ın tarım takvimine bakıldığında, üretimin genel olarak tahıl üretimi üzerinde olduğu görünmektedir.[70] Ortadoğu'da hububat genel olarak kış aylarında yetiştirilir. Arpa genel olarak Ekim ve Kasım ayı ortalarında ekilir ve ekilen bu ürünler Nisan ve Mayıs aylarında olgunlaşmış olur. Buğday da benzer bir takvimi takip eder ve Ekim ile Kasım ayları sonlarında ekilip Mayıs ayında tarladan kaldırılır. Mezopotamya'da yetiştirilen bir diğer önemli ürün olan susam ise yaz aylarında yetiştirilir.

Bölgenin sulama tarımına olan bağımlılığı, modern dönemlerde devletin ortaya çıkışını inceleyen bilim insanları tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Burada bu görüşlerden konumuzla doğrudan ilgili olan ve oldukça tartışılmış bir örneğine kısaca yer vereceğiz. Geniş ölçekli sulama sistemlerinin yapımı, yönetimi ve suyun

---

[67] T. Jacobsen – R. M. Adams, "Salt and Silt in Ancient Mesopotamian Agriculture" **Science 128**, 1958, s. 1251-1258.

[68] M. A. Powell, "Salt Seed and Yields in Sumerian Agriculture" **ZA 75**, 1985, s. 37-38.

[69] J. N. Postgate, 1992, s. 181.

[70] A. G. Poyck, **Farm Studies in Iraq: An agro-Economic Study of the Agriculture in the Hill-Diwaniya Area in Iraq**, Wageningen, 1962, s. 42.

dağıtımının, Yakındoğu, Çin, Orta Amerika'daki devletlerin oluşumlarında yönetimsel bir gereklilik olduğu düşünülmüş ve bu düşünce, geniş ölçekli sulama sistemlerinin sadece merkezi kontrol değil aynı zamanda kaçınılmaz olarak despotik bir yönetim tarzına dönüşeceğini de iddia eden Wittfogel'in 'Doğu Despotizmi'(Oriental Despotism) tezine dayanarak ortaya atılmıştır.[71] Wittfogel, Mezopotamya'da büyük çaplı kanal işlerinin çok sayıda işçi gerektireceğini ve bu gerekli olacak işçi miktarının ancak çok güçlü merkezi bir yönetimle sağlanabileceğini belirterek, söz konusu büyük sulama yapılarının ise yalnızca yarı kurak bir bölgede sulama uygulandığı takdirde belirleyici olduğunu öne sürmüştür.[72] Yine Wittfogel, sulama aletlerinin yapımı ve onarımının sadece merkezi yönetime sahip bir otorite tarafından yönlendirilen ve aynı şekilde bu otorite tarafından sağlanabilecek yüksek miktarda iş gücüne dayandığını vurgulamıştır.[73] Fakat Wittfogel'in bu görüşlerinin daha sonraki çalışmalarda, merkezi kontrolün geniş ölçekli sulama organizasyonlarında bile çoğunlukla zorunluluktan ziyade bir seçim olduğunu göstermesi açısından kimi araştırmacılarca büyük ölçüde çürütüldüğü kabul edilmektedir.[74] Özellikle R. Hunt'ın detaylı çalışmasında[75], sulama

[71] S. Rost, "Water Management in Mesopotamia from the Sixth till the First Millennium B.C." **WIREs Water 4**, 2017, s. 2.

[72] K. A. Wittfogel, **Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power**, New Haven, 1957, s. 18-24.

[73] K. A. Wittfogel, a.g.e., s. 18.

[74] R. M. Adams, 1969, s.68'de yüzey araştırmalarının, yazı öncesi dönemde suyollarının ağırlıklı olarak yerel düzeyde yapıldığını belirttiğine işaret etmiştir. R. M. Adams, "The Study of Ancient Mesopotamian Settlement Patterns and the Problem of Urban Origins" **Sumer 25**, 1970, s. 111-123; T. E. Downing – M. Gibson, "**Irrigation's Impact on Society**, Tucson, 1974.

sisteminin boyutu ile Wittfogel'ın ortaya attığı gibi bu sistemin organize yönetimi arasında sıkı bir bağlantı olmadığı belirtilmektedir.[76]

Eski Mezopotamya'da kanal ve sulama işleri ile ilgili antik kaynaklara yeniden döndüğümüzde, konu hakkında bilgi veren bir diğer önemli kaynakların krallar tarafından yazdırılan kanunnameler olduğu karşımıza çıkmaktadır. Kanunlarda genel olarak kanal-sulama işleri ile ilgili olan bir ihmal ve bunun sonucunda karşılaşılacak yaptırımlar vurgulanmıştır. Urnammu Kanunu'nun 37. maddesi, Hammurabi Kanunlarının 53-56. maddeleri, Orta Asur Kanunlarında 10 ve 17. maddeler ve Yani Babil Kanunlarındaki 3. madde su hakları, suyun kullanımı ile kanalların ihmali sonucunda uygulanacak yaptırımlar hakkında bilgiler vermektedir.

Kanalların bakımı ve sulama işleri Antik Mezopotamya'da kurulmuş birçok devleti sosyal ve ekonomik yönden şekillendirmesinin yanında, bu devletler ve yöneticileri için dinsel açıdan da oldukça ciddi bir öneme sahip olmuştur. Dinsel bakış açısına göre nehirler ve kanalların sadece insanoğluna değil aynı zamanda tarımsal üretimden elde edilen çeşitli sunulara bağımlı olan tanrılara da yaşam sunduğu düşünülmüştür.[77] Bu düşünce, Enki ve Ninmah ile Atra-ḫasis mitlerinde, bir zamanlar daha küçük seviyedeki tanrıların ilgilendiği ve artık yapmaktan bıktıkları kanal işleri için insanların yaratıldığı belirtilmesinden de açıkça görülebilmektedir.

---

[75] R. Hunt, "Size and the Structure of Authority in Canal Irrigation Systems" **Journal of Anthropological Research 44/4**, 1988, s. 335-355.

[76] S. Rost, 2017, s. 2.

[77] K. Abraham – U. Gabbay, "Kaštiliašu and the Sumundar Canal: A New Middle Babylonian Royal Inscription" **ZA 103 (2)**, 2013, s. 191.

1. 1. Güney Mezopotamya

Daha önce de değindiğimiz gibi güney Mezopotamya'da yapay sulama olmaksızın tarım yapmak imkânsızdır. Bölgede tarım yapan çiftçilerin yaşadığı tek sorun yağış kıtlığı ile ilgili değil, Fırat ve Dicle Nehirleri'ndeki su seviyesinin, tarım ürünlerinin suya en çok ihtiyaç duydukları bir zamanda en düşük seviyede olmasıyla bağlantılıdır. Bunun yanında bölgede görülen bir dizi iklim değişiklikleri güney Mezopotamya'da tarıma elverecek mevcut koşulları ve yaşam tarzını büyük ölçüde etkilemiştir. Birkaç yüzyıllık bir boşluk sürecinde yıllık taşkınlar, güney Mezopotamya'daki topraklar üzerindeki etkisini büyük ölçüde kaybetmiş ve her iki nehrin ağız bölgesini oluşturan sınırları ve bataklıkların büyük kısmının alüvyonla dolmasına sebep olmuştur. Bu taşkınların etkisini kaybetmesi, girişte de vurguladığımız üzere nehir kenarlarında, bilhassa Fırat Nehir boyunca uzun süreli yerleşim yerlerinin kurulabilmesine olanak sağlamıştır. Ubeyd ve Uruk kültürleri döneminde, tarımsal üretim yönü Mezopotamya havzasındaki güneye doğru kaymıştır. Bu bölgeye günümüzde bile bu tarım yapılmasına olanak sağlayacak bir ölçekte yağış düşmemektedir.[78] Girişte de kısaca değindiğimiz gibi doğal nehir setleri açık bir şekilde büyük yerleşim yerlerinin bulunduğu noktalarda bulunmuştur. Tahıl üretiminin yapıldığı tarlalar genel olarak bu bahsedilen doğal setlerin üzerinde değil, bu setlerin daha aşağı yamaçlarında bulunduğu ve belki de bu set tepelerinden oldukça uzak bir mesafede bulunduğu ifade edilmiştir.[79] Tarımı etkileyen faktörlerden biri olan ekim yapılacak yer konusu dışında yine daha önce ifade ettiğimiz gibi güney Mezopotamya'da tarımı etkileyen önemli noktalardan biri tarım takvimiydi. Ağırlıklı

[78] H. J. Nissen, **The Early History of the Ancient Near East 9000-2000 B.C.**, Chicago-London, 1998, s. 43.

[79] R. Hunt, "Hydraulic Management in Southern Mesopotamia in Sumerian Times" **BSA 4**, 1988, s. 190.

olarak ekimi yapılan arpa ve buğday genellikle sonbaharda ekilir, kışın sulanır Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında hasat edilirdi. Tarım yapılacak bölgenin hazırlanması, Fırat ve Dicle'nin su seviyelerinin en düşük olduğu dönemde, kavurucu yaz sıcaklarını takip eden veya bu sıcak dönemler boyunca meydana gelmiştir. Çiviyazılı belgeleri incelediğimiz bölümde de değineceğimiz üzere tarım alanlarının hazırlanması, hasat gibi işlemler için gerekli işgücü, kanal ve sulama işleri için ihtiyaç duyulacak işgücü kadar önemliydi. Bu işgücü taşkın döneminde suyun saptırılacağı kanalların açılması için büyük önem taşımaktaydı. İncelediğimiz mektuplar, kimi zaman hasat için toplanan veya asıl işi hasatla ilgili olan işçilerin bu tür kanalların açılması veya var olan ancak tıkanmış kanalların açılması gibi konularda da sorumluluk altına alındığını göstermektedir.

Güney Mezopotamya'nın şehirleşmesi ve bunun sonucunda çeşitli işler için ihtiyaç duyulacak iş gücünün toplanması ve organizasyonu, geniş çaplı sulama sistemlerinin yapımı ve bakımına olanak sağlamıştır. Tarım üzerinde oldukça önemli etkileri bulunan bu gelişmeler, üstte değindiğimiz gibi ekolojik değişkenlerle yakından ilişkilidir. Bunun yanında sulama tarımı, yağmur suyu ile yapılan tarıma göre daha fazla fiziksel ve mental yatırım gerektirmiştir. Sulama tarımı ile fazla ürün elde edilebilmesinden dolayı üründeki verimin artış, tarım yapılan bir bölgede, sulama tarımı yapılmayan bölgelere göre daha fazla nüfusun beslenebilmesini sağlamıştır. Bu durum bilhassa kuru tarım/yağmur suyuna dayalı tarım yapılan kuzey Mezopotamya'nın aksine güney Mezopotamya'da yerleşim yerlerinin birbirine daha yakın kurulmasına sebep olmuştur. Kanal ve sulama işlerinin Geç Uruk Dönemi'nden itibaren programlı bir şekilde yapılması, bölgedeki yerleşim yerlerini ve nüfusun artışına/yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Genel olarak aşağı Mezopotamya'da yoğun bir şekilde inşa edilen bu kanal ağları bölgenin yoğun bir biçimde ekilip biçilmesini sağlamıştır. Bunun sonucunda yerleşim yerleri genel olarak doğal suyolları boyunca doğrusal bir şekilde

kendini göstermeye başlamıştır. Sulama büyük bir ihtimalle nehirlerin oluşturduğu setlerden basitçe kanallar açarak uygulanmıştır. Eski Mezopotamya'da yapay sulama küçük aileler tarafından kısmen gerçekleştirilebilmiştir ancak küçük ölçekli de olsa sulamanın bir kanal sistemi yardımıyla yapılması tek bir ailenin işgücünden daha fazlasını gerektirmektedir. Bu sebeple sulamanın yönetiminde genellikle aileler dışında sülale gruplarının da etkili olduğu ifade edilmiştir.[80] Fakat Nissen ve Adams, Umma'nın güneyindeki Cemdet Nasr Dönemi'ne tarihlenen büyük şehirlerdeki gruplaşmaların, 15 km.'den fazla uzunluktaki bir kanalın kazılmasından yola çıkarak buradaki işlemlerin aile ya da sülale topluluklarından ziyade federatif bir yapının varlığına işaret ettiğini belirtmişlerdir.[81]

Mezopotamya'da kanal ve sulama işlerine kabaca bir göz atıldığında bir kanal sisteminin oluşturulması ve bunun yönetilmesinin yanında toprağın işlenmesi ile toprağın tahsisi gibi konular hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır. Geleneksel olarak Babil'de üç farklı türde ekilebilir toprak var oldu. Bunlar, tapınaklara ait topraklar, krallığa/hükümdarlığa ait topraklar ve özel olarak ya da toplu halde sahiplenilen topraklardı. Yine eski Mezopotamya tarihine bakıldığında ekilebilir arazilerin çoğunlukla devlet tarafından sahiplenildiği görünmektedir. Kral mülkü olan arazilerin, yönetimde rol alan çeşitli kurumlara, yüksek seviyedeki görevlilere, kâtiplere, tapınak görevlileri ve çeşitli profesyonel meslek gruplarına bir hizmet karşılığı verilmesi, sulama işlerinin de önemli bir yer tuttuğu çeşitli projeler için ihtiyaç duyulacak işçi havuzunu oluşturmada önemli bir yer tutmuştur.[82]

---

[80] T. J. Wilkinson – L. Rayne "Hydraulic landscapes and imperial power in the Near East" **Water History 2**, 2010, s. 115–144.

[81] R. M. Adams – H. Nissen, 1972, s. 12.

[82] S. Rost, 2017, s. 10.

Sulama sistemlerinin yapımı ve bakımı için sağlanacak işgücü, tarımın yapılabilmesini sağlayan çeşitli etmenlerle paralellik içindedir. Genel olarak Akdeniz ve Batı Asya'da saban/pulluk ile yapılan tarım ve bu sayede elde edilen tarımsal artı ürün arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu ifade edilmiştir.[83] Fakat sabanın kullanımı Eski Mezopotamya'da ekonomik olarak kısıtlı olmuş ve genellikle çekirdek aileler öküz ve hasat için gerekli olan ek maliyetleri karşılayamayacağı için saban tarımı çekirdek aile düzeyini aşacak bir düzeyde uygulanmıştır.[84] Benzer durumun kanal ve sulama işleri için de söz konusu olduğu düşünülebilir.

Kanal ve sulama işlerinin yürütülmesi ve düzenlenmesi hakkında ilk net bilgilere yazının kullanılmaya başlanmasıya ulaşılmıştır. Ortaya çıkarılan kral yazıtları ve idari belgeler, kanal ve sulama işlerinin sosyal organizasyonu üzerine doğrudan bilgiler vermektedir. Örneğin Erken Hanedanlar dönemindeki I. Lagaš yöneticilerinin yazıtlarında ağırlıklı olarak tapınak, saray gibi yapıların inşasına değinmelerinin yanında kanallar kazdırdıklarına dair ifadeler de görmek mümkündür.[85] Kanal ve sulama işlerinde işgücü genellikle, tuğla ve bitumenden inşa edilen ve suyu ana/büyük kanaldan daha küçük seviyedeki kanallara iletmeye olanak tanıyan yapıların inşasında kullanılmıştır.[86] Sumerce kanal terminoloji hakkında bilgi verdiğimizi bölümde de değineceğimiz üzere kanallardaki su seviyesi ve akışı büyük bir ihtimalle sözü edilen bu

---

[83] P. Steinkeller, "Land-Tenure Conditions in Third-Millennium Babylonia: The Problem of Regional Variation", **Urbanization and Land Ownership in the Ancient Near East**, 1999, s. 302.

[84] P. Steinkeller, a.g.m., s. 302.

[85] Ur-Nanše, Eannatum, Enmetena, Uruinimgina gibi I. Lagaš hanedanlığı krallarının konu hakkında bilgi veren yazıtları R. Laurito – M. Pers, 2002, s. 276-277'de kısaca özetlenmiştir.

[86] A. M. Bagg, 2012, s. 269.

ahşap kirişler veya kapaklar ile kontrol edilmiştir. Sumerce ğeš-keš$_2$-da olarak adlandırılan bu su kontrol yapısı ile yine I. Lagaš Hanedanlığı krallarından Eanatum, I. Enanatum, Enmetena ve Urukagina'nın yazıtlarında karşılaşıyoruz.[87] Sumer döneminde kullanıldığı anlaşılan ve kral kitabelerinde adı geçen bu yapı ile bağdaştırılabilecek tek arkeolojik örnek, Girsu (modern Tello) şehrinde 1929'dan 1932 yılına kadar kazı çalışmaları gerçekleştiren de Genouillac ve A. Parrot'nun ortaya çıkardığı etkileyici yapıdır. Yapıyı ortaya çıkaran arkeologlar bu yapının işlevini yorumlamakta başarısız olmuş ve ilk olarak bu yapının bir 'mahzen' olduğunu belirtmişlerdir.[88] Ancak daha sonra bu yapının işlevi anlaşılmış ve daha sonraları etkileyici yapı (construction énigmatique) olarak ifade edilmeye başlanmıştır.[89] Bu yapı ile ilgili daha farklı ve ayrıntılı görüşlere Sumerce kanal terminoloji başlığı altında ğeš-keš$_2$-da yapısını kısaca tanırken değineceğiz.

Kanallar ve su kontrol yapıları ile bağlantılı olarak burada değinmemizin yerinde olacağı bir diğer nokta, su kaynakları ve arazi kullanımının o dönemdeki krallıklar arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğidir. Yine I. Lagaš hanedanlığı zamanında tarihin ilk su ve arazi kullanımı çekişmesi ile karşılaşılmaktadır. Söz konusu olay Erken Hanedanlar döneminde (MÖ 2900-2350) yaşanmıştır. Umma ve Lagaš devletlerinin ortak sınırında bulunan ve Gu'edena olarak adlandırılan bir arazi bölümünün kullanım hakkının, çatışmanın esas noktasını oluşturduğu görünmesine karşın ayrıca sulama kanallarına zarar verme ve bu kanalların yönünü değiştirme Lagaš devletinin işlediği bir

[87] H. Steible, **Die altsumerischen Bau- und Weibinschriften**, Wiesbaden, 1982, s. 151 (Eanatum); s. 207 (I. Enanatum); s. 251 (Enmetena); s. 324 (Urukagina).

[88] R. J. W. Dight, "The construction and use of canal regulators in Ancient Sumer", **Homenaje a alberto Estrada-Vilarrasa editör de Aula Orientalis**, Barcelona, 2002, s. 116.

[89] A. Parrot, **Tello, vingt campagnes de fouilles**, Paris, 1948, s. 211.

suç olarak kayıt edilmiştir. Bu anlaşmazlık nesiller boyunca sürmüş, Babil'in kuzeyinde egemenlik kuran Kiš kralı Mesalim'in araya girmesine rağmen yine de çözüme kavuşmamıştır. Bu tarihi çekişmeye, üç farklı yöneticinin kitabelerinde değinilmektedir ancak konuyu detaylı bir şekilde yansıtan Enmetena'ya ait olan kitabedir.[90] Bahsedilen bu anlaşmazlığı anlatan Sumerce metnin tercümesi şu şekildedir:[91]

"Bütün toprakların kralı, bütün tanrıların babası Enlil, yetkin emriyle Ningirsu ve Šara arasında sınır çekti. Kiš kralı Mesalim, İštaran'ın emriyle onu (bu sınırı) arazi üzerine ipi uzatıp ölçtü ve burada bir sınır taşı dikti.

Ğiša'yı (Umma) yöneten UŠ kibirlice davrandı: o bu sınır taşını/abideyi çiğnedi ve Lagaš ovasına yürüdü. Enlil'in savaşçısı Ningirsu, (Enlil'in) emrinde Umma ile savaştı. Enlil'in emrinde/emriyle, o büyük savaş ağının düğümünü onun üzerine attı ve onun mezar tümseğini (ölümünü kutlamak için) ovada hazırladı.

Lagaš'ın yöneticisi, Enmetena'nın amcası, Lagaš'ın başı/yöneticisi Eanatum, Ğiša (Umma) yöneticisi En-akale ile sınır çizdi/çekti. O, (sınır) kanalını, 215 nindanı (1290 m.) Umma'nın kontrolünde, Ningirsu'nun (şeridi/sınırı olarak) bırakarak ve burada hiçkimsenin olmadığı (kimseye ait olmayan) yeri tesis ederek, Nun kanalından Gu'edena'ya kadar vardırdı. O, bu (sınır) kanalına/kanalında kitabe/anıt yazdırdı (ve dikti) ve Mesalim'in anıtını yeniledi ama o Umma ovasına geçmedi (girmedi). Namnun-kiğara (adlı) Ningirsu sınır setinin üstünde o, Enlil'in tapınağını, tanrıça Ninḫursag'ın tapınağını, tanrı Ningirsu'nun tapınağını ve tanrı Utu'nun tapınağını inşa etti.

Ğiša'nın (Umma) lideri/başı, Nanše'nin ve Ningirsu'nun arpasının bir gurunu (5184 hl) (faiz getiren) bir borç olarak kullanabilir/kullanabildi. O faiz getirdi/aldı ve

---

[90] J. S. Cooper, **Reconstructing History from Ancient Inscriptions: The Lagash-Umma Border Conflict**, Malibu, Undena Publications, 1983, s. 28.

[91] J. S. Cooper, a.g.e., s. 49-50; D. Frayne, **Presargonic Period (2700-2350)**, Toronto, University of Toronto Press, 2007, s. 195-199.

8,540,000 guru biriktirdi. O bu arpayı geri ödeyemediği[?] için Ğiša (Umma) yöneticisi Urluma, suyu, Ningirsu'nun sınır kanalına/kanalından ve Nanše'nin sınır kanalına/kanalından yönlendirdi. O (Urluma) onların abide/anıtlarını ateşe verdi ve onları çiğnedi, Namnun-kiğara (adlı sınır seti) üzerinde inşa edilmiş tanrıların tapınaklarını yakıp yıktı. O ülkeden olmayan/yabancı kişileri silahaltına aldı ve Ningirsu'nun sınır kanalını ihlal etti. Lagaš yöneticisi Enanatum, onunla Ningirsu'nun arazisi Uguga-arazisinde savaştı. Enanatum'un sevgili oğlu Enmetena onu yendi. Urluma kaçtı ama Ğiša'da (Umma) kendisi öldürüldü. O, (Urluma) altmış eşek takımını Lumagirnunta kanalı kıyısında terketti/bıraktı ve (o) asker/personellerinin kemiklerini ovada dağılmış (bir halde) bıraktı. O (Enmetena) burada, beş yerde/noktada onlar için mezar tümsekleri yaptı.

O zamanlarda/uzak zamanlarda, Zababa'da tapınak mülkü yöneticisi (olan) Il, Girsu'dan Umma'ya doğru yürüdü/geri çekildi. O Ğiša'da (Umma) hükümdarlığı kendisi için aldı. O (Il), suyu, Enlil, Enki ve Ninhursag'ın, Girsu bölgesinde, Dicle kıyısı yönünde/yönüne bakan Ningirsu'nun sınır setinde (o noktada) Ningirsu'nun sınır kanalına ve Nanše'nin sınır kanalına yönlendirdi. O (sadece) 3600 guruyu geri ödedi[?]

Lagaš yöneticisi Enmetena, sınır kanalları yüzünden Umma yöneticisi, Il'e elçiler gönderdiğinde, arazi hırsızı düşmanca konuşarak (şöyle) söyledi: "Ningirsu'nun sınır kanalı ve Nanše'nin sınır kanalı benimdir! Ben sınır setini Antasura'dan Edimglabzu'ya (kadar) değiştireceğim (uzatacağım)" dedi. Ama Enlil ve Ninhursag onun bunu (yapmasına) izin vermedi.

Lagaš yöneticisi, Ningirsu'nun namzedi, Enlil'in emrinde, Ningirsu'nun emrinde ve Nanše'nin emrinde (sınır) kanalını Dicle'den Nun kanalına kadar inşa etti. O, Namnun-kiğara (seti) temellerini, onu seven sahibesi Nanše ve onu seven efendisi Ningirsu için inşa etti.

Enlil'in asa bağışladığı, Enki'nin bilgeliği verdiği, Nanše'nin kalbinde seçilen, Ningirsu'nun yöneticisi, tanrıların emirlerini taşıyan Lagaš kralı Enmetena, onun kişisel tanrısı Šulutul, sonsuza kadar (onunla), Ningirsu ve Nanše (onun hayatı için aray girmeden önce) Enmetena'nın yaşamı için (onu) sonsuza kadar desteklesin!

Eğer Umma'nın yöneticisi, Ningirsu'nun sınır kanalını ve Nanše'nin sınır kanalını, zorla almak için ihlal ederse (ve o) –ister Umma'nın yöneticisi olsun ya da ister herhangi bir yönetici olsun- Enlil onu mahvetsin. Ningirsu savaş ağını onun üzerinde ördükten sonra onu dev eli ve ayakları üzerine devirsin! Ona karşı ayaklanan şehrinin halkı burada, bu şehrin içinde onu öldürsün!

Metinden de anlaşıldığı gibi bu çatışma nesillerce sürmüş ve Gu'edena arazisi bu iki şehir devleti için paylaşımı güç bir bölge olarak kalmıştır. Enmetena'nın elçiler göndermesine karşın sorun yine çözülememiş, en sonunda bu iki devlet savaşmak zorunda kalmıştır. Burada ayrıca metnin filolojik açıdan değil, yansıttığı tarihsel önem yönünden ele alındığı vurgulamamız gerekmektedir. Girişte de belirttiğimiz gibi üzere J. S. Cooper ve D. Frayne'nin sınır kanalı olarak çevirdiği yapı farklı şekillerde de tercüme edilmektedir. Buradaki yapılar her ne şekilde çevrilirse çevrilsin, ortada su kaynakları ile verimli arazilerin söz konusu olduğu ve yıllarca süren bu çekişmenin söz konusu kaynaklar sebebiyle meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Kanal ve sulama işlerinin sistemli bir şekilde işlemesi için gerekli iş gücü ihtiyacı, şehirleşmenin artması ve yerleşim yerlerinin yoğunlaşması ile birlikte daha görünür olmuştur. Buna ek olarak işgücü temini yanında toprak tahsisi de kanal ve sulama işleri bağlamında değerlendirilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Sumer döneminden başlayıp akabinde Akkad, III. Ur ve Eski Babil dönemlerinde toprağın kullanımına kısaca değinmek, kanal-sulama işlerinin işleyişi hakkında daha sağlıklı yorumlar yapılmasını sağlayacaktır. Tarımsal işlemler ve sulama sistemleri yalnızca ekolojik ve topografik özellikleri değil aynı zamanda

bölgedeki bir dizi sosyo-politik ve idari gerçeklikleri de yansıttığı için bu noktalar kanal ve sulama işlerinin anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Bilindiği üzere Erken Hanedanlık Dönemi (MÖ 2900-2350) ile III. Ur Dönemi'nde (2112-2004) devlet toprak üzerinde doğrudan hak sahibi olmuş, tarım arazilerini çok sayıda ve sadece bu iş üzerine çalışan tarım işçileri vasıtasıyla işlemiştir. S. Rost, bu nokta ile bağlantılı olarak, toprağın devlet tarafından işletilmesinin, sulama organizasyonundaki merkezileşme ile büyük ölçüde ilişkili olduğunu ifade etmiş, bu görüşünü desteklemek için de Lagaš şehrinde bulunan Bau tapınağındaki idari belgelerin, bakımı ve yönetimi çeşitli bireylerce sağlanacak kanal tahsisini listelediğini belirterek bu listelerin, tapınağa ait topraklar boyunca uzanan küçük seviyedeki kanalların bakımı ve denetiminin yine tapınakların sorumluluğu altında olduğunu ifade etmiştir.[92] Daha büyük ölçekli kanallar ve nehirlerin bakımının ise krallık denetimi altında gerçekleştirildiği belirtilmiştir.[93]

Akad döneminde (MÖ 2350-2120) ise Sumer dönemindeki toprak işleyiş tarzı değişmeye başlamış, etkilerini ve daha farklı türlerdeki uygulanışlarını Eski Babil Dönemi'ndeki toprak tahsisi ile ilgili bilgi verdiğimiz bölümde de göreceğimiz gibi toprak daha dolaylı bir yoldan işlenmeye başlamıştır. Akadlı yöneticiler, ekilebilir araziyi hasat paylaşımı karşılığında kiralayabilecekleri bazı sınıflar yaratarak toprağı daha dolaylı bir yoldan kullanılan bir yöntemi benimsemiştir. Akadlı yöneticilerin kendisine bağımlı olan bu sınıftaki kişileri yönetmedeki en etkili araçlarından biri, ekilebilir arazinin ana kaynaklarını, benzer ekonomik çıkarla birbirine yakın olanlar ve yöneticiye oldukça yakın ve bu yöneticiye bağımlı olan soylu kişiler arasında dağıtmak olmuştur. B. Foster'ın bir tür 'himaye' olarak adlandırdığı bu uygulama, Mezopotamya'nın kuzeyinde, yöneticinin yalnızca çok sayıda ekilebilir araziyi ve

[92] S. Rost, 2017, s. 10.

[93] S. Rost, a.g.m., s. 10.

bunların getirdiği zenginliği değil aynı zamanda yöneticinin kendilerine bağımlı kişiler için kar sağlayabilecek seviyede toprağı işletmesinin umulduğu bir sistem olmuştur.[94] Bu durum Sumer dönemindeki daha merkezi bir şekilde yapılan arazi tahsisi ve toprağın işlenişinden oldukça farklıdır ve kanal-sulama işleri üzerinde de önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Ancak Akad Devleti'ne ait arşivlerde bulunan belgelerin tarımsal bazı işlemler ile kanal bakımı, sulama masrafları, işgücü gibi konular hakkında verdiği bilgilerin yetersiz olması yüzünden Akad Dönemi'ndeki sulama işleri hakkında detaylı bilgiler edinilememektedir. Arşiv belgeleri veya çeşitli mektuplaşmalar dışında, kanal ve sulama işleri ile ilgili bilgi sahibi olunabilecek kral yazıtlarının da genel olarak Akad krallarının savaşlarda gösterdikleri başarıları vurgulamaları ve kanal yapımına hiç değinmemesi, yukarıda kısaca değindiğimiz tarım üzerindeki değişiklikleri vurgular niteliktedir. B. Foster, Akad krallarının övündükleri sulama işlerinin yalnızca Akad yerine Sumer'i vurgulamasının, Akad Devleti/imparatorluğunun Sumer ülkesine tarım yönünden olan ağır bağımlılığına işaret ettiğini belirtmiştir.[95]

III. Ur devrinde ise ekilebilir toprağın yönetimi ile bu dönemdeki sulama işlerinin düzenlenmesi ve sistemdeki kanalların bakım-onarımı direk olarak merkezileşmiş yerel tarzdaki devlet kurumları tarafından ele alınmıştır.[96] Bilhassa ağırlıklı olarak Umma'dan ele geçen ekonomik ve idari içerikli belgeler bu durumu açık bir şekilde göstermektedir. Çeşitli büyüklüklerdeki kanal, set/bent, su deposu ve kanallarda bulunan su giriş-çıkış noktaları dikkatli bir şekilde incelenmiş ve devlet bağlı çeşitli hanelere mensup kişiler işgücü olarak kullanılmıştır. Kanal ve sulama işleri için

[94] B. Foster, **The Age of Agade: Inventing Empire in Ancient Mesopotamia**, New York, Routledge, 2015, s. 39-41.

[95] B. Foster, a.g.e., s. 35.

[96] S. Rost, 2017, s. 11.

çok farklı türden maddeler ihtiyaç duyulmuştur. Bu dönemdeki kanal ve sulama işleri için ihtiyaç duyulan belki de en önemli madde toprak olduğu ifade edilmektedir.[97]

Sumerlerden itibaren yoğun bir şekilde yapılan kanallara dayalı tarım 2. binyıldan itibaren Babil'de devam etmiştir. Toprağın tahsisi ve kullanımının yanında, sulamayı etkileyen önemli değişiklikler de bu dönemde meydana gelmiştir. S. W. Cole ve H. Gasche bu değişiklikleri, Van Gölü'ndeki bölgesel yağış örneklerinden elde edilen verileri göz önünde bulundurarak Mezopotamya'da MÖ 3000 ila 500 yılları arasındaki yağış miktarındaki düşüşle bağdaştırmış ve nehirlerdeki su seviyesinin düşmesi sonucunda birçok nehrin kurumaya başladığını, bunun da nehirlerden açılan ana/büyük kanalları daralttığını ifade etmişlerdir.[98] Bu yazarlar ayrıca çiviyazılı belgeleri ele aldığımız bölümlerde yararlandığımız mektupların bir kısmına atıfta bulunarak, ani taşkınların, bu sözünü ettiğimiz daralmış kanalların bulunduğu bölgeyi olumsuz bir şekilde etkilediğini de vurgulamışlardır.[99]

Eski Babil Dönemi'ne tarihlenen ve yukarıda belirttiğimiz büyük ve küçük nehir kollarındaki su seviyesinin azalması büyük yerleşimler ile kültür merkezlerinin sudan mahrum kalışı çeşitli mektuplar ve kral kitabeleri ile uyuşmaktadır. Ayrıca, MÖ 19. yüzyılın başlarına tarihlenen ekonomik ve idari belgeler kanalların yapımı, bakımı ve temizlenmesi ile ilgili bilgiler vermektedir. Bu dönemde, bilhassa Mezopotamya'nın

---

[97] S. Alivernini, " "Let's move the earth and build a canal!" The management of water infrastructures in a Sumerian city at the end of the third millennium" **Water Histroy 12**, 2020, s. 94.

[98] S. W. Cole – H. Gasche, 1998, s. 10-11.

[99] S. W. Cole – H. Gasche, a.g.m., s. 7-10. Yazarlar taşkından korunma ihtiyacı ile inşa edildiği düşünülen bazı yapılar hakkında, çiviyazılı belgelere dayanarak çalışmalar yapan bilim insanlarından daha farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bu görüşlere çiviyazılı belgeleri incelediğimiz bölümde kısmen değineceğiz.

güneyindeki bulunan Larsa'nın kralı Sumuel'in Fırat Nehri'nden, daha önceleri İsin şehrini sulayan bir besleme kanalını Larsa'ya yönlendirerek, yeni sulama ve yaşam alanları yarattığını görüyoruz.[100] Eski Babil Dönemi'nde, bilhassa I. Babil hanedanlığı krallarının yıl adları da benzer bir şekilde Fırat ve Dicle'den açılan/saptırılan kanalların yoğun kullanımı hakkında bilgiler vermektedir.

1. 2. Sumerce Kanal Terminolojisi

Bu bölümde, antik Mezopotamya'daki sulama sistemi ve bu sistemi etkileyen çeşitli faktörlerin kabaca tanıtılmasından sonra Eski Mezopotamya'da geliştirildiği gözlemlenen ve varlığı çiviyazılı belgelere de yansıyan sulama sistemindeki Sumerce çeşitli yapılar hakkında kısaca bilgi verilecektir. Buradaki bilgiler, söz konusu yapılar üzerinde farklı birçok görüş bulunması dolayısıyla ayrı başlıklar halinde değil tek bir başlık altında verilmiştir. Burada kısaca belirtilmelidir ki, bu terimlerin anlamları üzerine tam olarak bir uzlaşma sağlanamıştır. Kısaca değineceğimiz terimler hakkındaki bilgiler, yararlandığımız kaynakların isimlerinden de anlaşılabileceği üzere genellikle Lagaš'ta bulunmuş Erken Hanedanlar III ve Sargon öncesi dönem metinleri ile III. Ur devrine ait çeşitli metinler üzerine çalışmalar yapan bilim insanlarının araştırmalarına dayanmaktadır. Başlık altındaki bilgiler için I. Schrakamp'ın konuyla ilgili yazdığı kitap bölümünden[101] büyük ölçüde yararlanılmış, tezin kapsamı dolayısıyla söz konusu terimlerin geçtiği çiviyazılı metin transliterasyon ve tercümelerine yer verilmemiştir.

---

[100] S. D. Walters, **Water for Larsa: An Old Babylonian Archive Dealing with Irrigation**, New Haven, 1970, s. 159.

[101] I. Schrakamp, "Irrigation in 3rd Millennium Southern Mesopotamia: Cuneiform Evidence from the Early Dynastic IIIb City-State of Lagash (2475-2315 BC), **Water Management in Ancient Civilizations,** Berlin, 2018, s. 117-194.

İlerleyen sayfalarda detaylarına değineceğimiz üzere Akadca kanal terminolojisinin Sumerce terminoloji ile paralel olmamasına rağmen kanal ve sulama işleri yönünden bu iki dil arasında birçok ortak noktanın bulunduğu daha önce ifade edilmiştir.[102] Bizim burada Sumerce kanal ve sulama ile ilgili bazı terimlere değinme amacımız, bu iki dil arasındaki kanal terminolojisini birleştirmek ya da aynı olduğunu vurgulamaya çalışmak değildir. Burada vurgulamak istediğimiz nokta, Eski Babil ya da Mari mektuplarında geçen ve bu metinlerde hakkında çok fazla detay bulunmaması dolayısıyla tam olarak anlayamadığımız bazı terimleri, önceki dönem metin gruplarındaki geçiş ve anlamları göstererek yorumlamaya çalışmaktır. Bir sonraki başlık altında, Akadca örnekleri Eski Babil ve Mari mektuplarında karşılaşılan id_2, pa_5, eg_2 gibi kanal ya da buna benzer yapıların yanında çeşitli kelimeler veya terimlerin anlam ve işlevleri hakkında görüş belirten bilim insanların yorumlarına kısaca yer verilecektir.

1.2.1. Kanallar ve Sulama ile ilgili Sumerce Terimler

Sumerce kanal terminolojisi ağırlıklı olarak eg_2 (set/bent, suyolu), pa_4/pa_5 (küçük suyolu/kanal) ve id_2 (büyük kanal, nehir) kelimelerinden oluşmaktadır.[103] Bu kelimelere ek olarak sulama sisteminde, suyun kanallara dağıtılması, belirli bir kanaldaki su seviyesinin korunması ve ürünlerin sulanmasını sağlamak için su biriktirilmesine olanak tanıyan ĝeš-keš$_2$-ra$_2$/ĝeš-keš$_2$-da (baraj/set), kun-zid-da (büğet, savak), nağ-kud (kab$_2$-ku$_5$), durun$_x$ ve u$_3$ gibi çeşitli terimlerin varlığı da metinlere yansımıştır. Sulama işi ise genellikle a de, a dug ve a gar gibi fiillerle ifade edilmiştir.

[102] P. Steinkeller, "Notes on the Irrigation System in Third Millennium Southern Babylonia", **BSA 4**, 1988, s. 74.

[103] P. Steinkeller, 1988, s. 73.

Akadcası *nāru* olan Sumerce id_2 kelimesi, nehir anlamına gelmesinin yanında ana/birincil kanalları da belirtmektedir.[104] Bu türden kanallar daha küçük boyuttaki kanalların aksine hemen hemen her zaman bulunduğu yerle bağlantılı olan, kendisine has isimler almıştır.[105] Örnekleri Eski Babil ve Mari mektuplarına da göreceğimiz gibi bahsedilen bu isimlendirme durumunun bazı istisnaları da bulunmaktadır. id_2'den sonra, metinlerde karşılaşılan kelime, ikincil ya da daha düşük seviyedeki kanalları ifade ettiği düşünülen pa_5'tir.[106] Bazı Eski Babil mektuplarında da pa_5 ideogramıyla görülen bu yapı Akadca'da *atappu, palgu* ve *pattu* kelimeleri ile ifade edilmektedir. ePSD'de bu kelimeye "(küçük) kanal, sulama kanalı" anlamları verilmektedir. Bazı bilim insanları bu yapının işlevinin yorumlanmasında kelimenin ifade edildiği çiviyazılı işaretin bileşenlerinden yararlanmışlardır. Örneğin Maeda, pa_5'in E ( ) ve PAP ( ) (kanal + karşıt) işaretlerinden oluşmasından yola çıkarak bu kelimenin metinlerde, aynı

[104] M. Stol, "Kanal(isation)", **RIA 5**, 1980, s. 356; R. van Laere, "Techniques Hydrauliques en Mésopotamia ancienne." **OLA 11**, 1980, s. 41; T. Jacobsen, 1982, s. 62; B. Hruška "Die Bewässerungsanlagen in den altsumerischen Königsinschriften von Lagaš" **BSA 4**, 1988, s. 61; R. Laurito – M. Pers, 2002, s. 311; H. J. Nissen "The Development of Urban Life in Mesopotamia and the Implementation of Canal Systems", **Water of Life**, Copenhagen, 2015, s. 93; I. Schrakamp, 2018, s. 127.

[105] T. Maeda, "Work Concerning Irrigation Canals in Pre-sargonic Lagash" **AJS 6**, 1984, s. 42.

[106] M. Stol, 1980, s. 356; T. Jacobsen, 1982, s. 62; T. Maeda, 1984. s. 39; Hruška 1988, s. 65; Steinkeller, 1988, s. 73; I. Schrakamp, 2018, s. 142. T. Jacobsen, 1982, s. 62'de, pa_5'in genellikle istenilen yükseltiyi koruması için yapay duvarların (eg_2) üzerinde bulunan bir suyolu olduğunu belirterek kelime hakkında diğer araştırmacılardan daha farklı bir tanım yapmıştır. Bu tanımı, ileride görüleceği üzere Steinkeller da kısmen benimsemiştir.

seviyedeki birbirine paralel iki kanalın söz konusu olması koşulu ile kullanıldığını belirtmiş ve pa_5'i "bir tür kanal" olarak tercüme etmiştir.[107] Steinkeller ise Maeda'nın aksine, pa_4'ün küçük kanal veya suyollarını belirttiği ifade ederek E ve PA_4 işaretlerinden oluşan pa_5 ( ) işaretini, yapay toprak duvarların (eg_2) üzerinde bulunan bir suyolu olarak yorumlamış ve Akadca'nın aksine Sumerce'nin küçük yapay suyolları arasında bir ayrım yapmadığını vurgulamıştır.[108] Belirttiğimiz az sayıdaki örnekten de görüleceği üzere bu kanalın anlamı ve işlevi üzerine belirtilen ufak farklılıklara karşın pa_5 kelimesinin Sumerce belgelere yansıyan sulama sisteminde küçük bir kanalı belirttiği açıktır.[109] Bununla birlikte bu kanalların gemi/bot seferlerine de elverişli olduğu iddia edilmiştir.[110] Bu kelimenin Akadca örneklerine Eski Babil ve Mari mektuplarının incelendiği bölümde daha detaylı bir şekilde değinilecektir.

Üstte kısaca bahsettiğimiz bu iki kanalın yanında, anlamına ek olarak işlevi hakkında en çok tartışma yürütülen ve farklı görüşler belirtilen kelime eg_2'dir. Akadcası *iku* olan kelimeye ePSD'de kısaca "set, bent" anlamı verilmektedir. Bu yapı bilim insanları tarafından farklı şekillerde yorumlanmış ve "set", "suyolu", "hendek" gibi farklı kelimelerle adlandırılmıştır. Kelime ile en çok, Lagaš'ta ele geçen Erken

[107] T. Maeda, 1984, s. 46.

[108] P. Steinkeller, 1988, s. 73.

[109] S. Rost, **Watercourse Management and Political Centralization in Third-Millennium B.C. Southern Mesopotamia: A Case Study of the Umma Province of the Ur III Period (2112-2004 B.C.)**, Doktora Tezi, New York, 2015, s. 125. Rost sulama ile ilgili Sumerce en fazla bilginin sağlanabildiği Umma'daki arşive dayanarak yaptığı bu çalışmasında, III. binyıl Umma'sındaki sulama sisteminin kabaca birincil kanallar (id_2) ve bu kanallardan beslenen daha küçük seviyedeki (pa_4/pa_4-a-da-ga) kanalların yoğunlukta olduğu iki bileşenden meydana geldiğini belirtmektedir.

[110] R. van Laere, 1980, s. 42; B. Hruška, 1988, s. 65.

Hanedanlık III ve Sargon öncesi dönem metinlerinde karşılaşıldığı belirtilmektedir.[111] Thureau-Dangin, bu yapı ile ilgili olarak eg_2 si-ga ifadesini, Akadca *i-ku iš-pu-uk* ifadesiyle eşleştiren sözlük listelerine atıfta bulunarak eg_2'nin belli bir yüksekliğe sahip yapı olduğu sonucunu çıkarmış ve kelimeyi "toprak set (levée de terre)" olarak tercüme etmiştir.[112] Sauren, eg_2'nin kanala eşlik eden veya kanalın üzerinde bulunan bir set olmasının yanında bu kelimenin ayrıca küçük seviyede bir kanalı da ifade ettiğini öne sürmüştür.[113] Jacobsen ise kelime hakkında diğer bilim insanlarına göre daha farklı bir tanım yaparak pa_5'i besleyici ve yan/küçük seviyede bir kanal olarak tanımlamış ve bu kanalların istenilen yükseltiyi koruması için yapay bir bendin üzerinden akıp gittiğini varsayarak eg_2'nin bir tür set olduğunu şeklinde bir yorumda bulunmuştur.[114] Kelime ile ilgili olarak Foxvog ise pa_5'i bir tür suyolu, eg_2'yi ise bu kanaldaki suyu tutan bir toprak duvar şeklinde yorumlamıştır.[115] Steinkeller ise Jacobsen ve Foxvog'un yorumlarından yola çıkarak her iki yazarın teklif ettiği anlamları detaylandırmış, e veya eg_2 işaretini, belirli bir yüksekliğe sahip kanal tarafından ayrılan iki paralel bayır veya set üzerinde küçük bir suyolu bulunan genişçe toprak bir duvar olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Steinkeller eg_2'nin inşası söz konusu olduğunda, hiçbir şekilde "kazmak" veya "tırmıklamak" fiilleri ile geçmediğini bunun yerine "dikmek, yükseltmek", "yığmak" ve "yapmak" fiilleri ile ifade edildiğine işaret ederek bu yapıları uzunluk (sukud) açısından yorumlamıştır. Sonuç olarak Steinkeller eg_2'nin yükseltilmiş bir suyolu tarafından ayrılan iki paralel yükselti ya da doğal bir set/bent olduğu sonucuna

[111] I. Schrakamp, 2018, 145.

[112] F. Thureau-Dangin, "Notes assyriologiques." **RA 29**, 1932, s. 24.

[113] Sauren, 1966, s. 40-42, alıntı yeri I. Schrakamp, 2018, s. 146.

[114] Jacobsen, 1982, s. 62.

[115] D. A. Foxvog, "A Summary of Non-Sealed Labor Assignments from Umma" **ASJ 8**, 1986, s. 65.

varmıştır.[116] Steinkeller daha sonraları eg_2 kelimesini, "her iki kıyısı" açısından tanımlayan Sargon öncesi dönemden kalan bir metne dayanarak "küçük kanal" şeklinde tercüme etmiş ve kelime hakkında daha önce yaptığı yorumların isabetli olduğunu düşünmektedir.[117] Pemberton – Postgate – Smith ise Steinkeller'ın aksine bu kelimeyi basitçe bent olarak tercüme etmişlerdir. Bu yazarlar, sözlük listelerinde bu yapıya "kanal seti", "tarla seti" ve "sınır seti" şeklinde değinildiğini ifade ederek eg_2'nin çiviyazılı metinlerdeki kanallar ile ilişkilendirilmesi noktasında mantıklı bir neden görememiş, yapıyı su tutma ve yönlendirme işlevi olan bir duvar olarak yorumlamışlardır. Yazarlar ayrıca e veya eg_2 kelimesini, her iki yanında bir kıyı olan kanal şeklinde tanımlayan Jacobsen ve Steinkeller'ın görüşlerine katılmalarına rağmen bu kelimeleri ayrıca "kanal, "kanal arasında bulunan set/bent" ya da "toprak bent" şeklinde tercüme etmişlerdir.[118] Waetzoldt ise eg_2'yi "baraj, set"; "kazılmış baraj" şeklinde tercüme etmiştir.[119] Kelime hakkında görüş belirten bir diğer araştırmacı M. Civil'dir. Civil III. Ur döneminde, sözlük listeleri ile ilgili ve bunun yanında edebi ve idari metinlere de dayanarak kelime hakkında belirtilen görüşlere yeni yorumlamalar getirmiştir. eg_2 ve pa_5 yapılarının si.g *šapākum* "yığmak, biriktirmek" ve ba-al *ḫerû* "kazmak" kelimeleri ile ilişkili olması sebebiyle Civil, eg_2'lerin "toprak set" olduğunu ileri sürmüştür. Yazar ayrıca çiviyazılı belgelerin, kanalların "her iki yanının" sadece adı geçen suyolunun yalnızca iki kıyısından birine atıfta bulunduğunu belirterek eg_2 ve pa_5 kelimelerini, yapay suyollarını tanımlayan terimlerin tamamına atıfta bulunan sulama sisteminin genel bir tanımı olarak yorumlamıştır. Ayrıca Civil eg_2'nin inşasında

[116] P. Steinkeller, 1988, 73-74.

[117] P. Steinkeller, 1999, s. 543.

[118] W. Pemberton – J. N. Postgate – R. F. Smiyth, 1988, s. 212-217.

[119] H. Waetzoldt, "Zu den Bewässerungseinrichtungen in der Provinz Umma" **BSA** V 1990, s. 1.

"dikmek", "yığmak" fiillerinin kullanıldığını belirterek bu yapıların kamış, çalı çırpı ve kum gibi çeşitli maddelerle set veya kıyılarda yapılan güçlendirme işlerinden de bahsetmektedir.[120] Kelime ile ilgili son olarak Schrakamp, eg_2 kelimesinin anlamı hakkında Lagaš'tan ele geçen belgelerin, Pemberton – Postgate - Smiyth ve Steinkeller'ın belirttiği "belli bir yüksekliğe sahip bir suyolu tarafından ayrılan, birbirine paralel yükselti veya set" veya "üzerinde bir suyolu-kanalın bulunduğu geniş toprak duvar" şeklindeki tanımlarını onayladığını belirtmiştir. Bunun yanında eg_2'nin ikincil kanalların (pa_5) bir parçası ya da kab_2-tar ve $durun_x$ gibi dağıtıcıların yanında sulama sisteminde toprak set veya bentleri ifade ettiğini belirterek "küçük kanal" şeklinde bir çevirinin çok kısıtlı durumlarda yapılabileceğini ifade etmiştir. [121]

Burada Sumercesine değineceğimiz fakat Akadcasına da ele aldığımız çiviyazılı belgelerde sıkça rastlanan bir diğer önemli sulama sistemi yapısı eg_2 zi-DU'dur. I. Schrakamp bu yapının özel bir tür set anlamına geldiğini belirtmektedir ve bu görüşünü Lagaš'tan ele geçen Sargon öncesi döneme ait 57 tabletin yalnızca ikisinde geçmesine dayandırmaktadır. Yazar ayrıca kelimenin anlamının oldukça tartışmalı olduğunu da belirtmiştir.[122] Oppenheim ise kelime ile ilgili III. Ur belgelerinden yola çıkarak zi-da *šaqû* "yükseltmek" ve kug_2 zi-da "savak/baraj" kelimeleri arasında etimolojik bir bağlantı kurmuş ve eg_2 zi-DU'yu "(bir) savağa sahip besleme kanalı" olarak tercüme etmiştir.[123] Ayrıca kelime ile ilgili olarak M. Civil, ge zi-DU, ge ğeš-$keše_2$-da, ge kuğ-zi-da kelimelerini Akadca *miḫru* "savak" ya da "baraj" kelimeleri ile eşitleyen Eski

[120] M. Civil, 1994, s. 109-140.

[121] I. Schrakamp, 2018, s. 156.

[122] I. Schrakamp, a.g.m., s. 156.

[123] A. L. Oppenheim, **Catalogue of the Cuneiform Tablets of the Wilberforce Eames Babylonian Collection in the New York Public Library. Tablets of the Time of the Third Dynasty of Ur**, New Haven, 1948, s. 40.

Babil sözlük listesini[124] dikkate alarak Erken Hanedanlar III ve III. Ur devri metinlerinde geçen eg_2 zi-DU ve kab_2-tar dağıtıcıları arasında bir bağ kurmuştur. Civil eg_2 zi-DU'da gerçekleştirilen toprak işlerine atıfta bulunarak bu yapının, bir kanal boyunca su yönlendirmek için yapılan ikinci bir kanal olmadığı şeklinde bir görüş belirterek bunun yerine eg_2 zi-DU'nun bir su haznesi veya depo işlevi görebilecek toprak bir bent olduğunu iddia etmiştir.[125] S. Rost ise III. Ur dönemindeki belgelere dayanarak eg_2-zi-DU'nun genellikle kil ile topraktan oluşmasını ve bunun yanında nehir ya da kanal, tarımsal mülk ile drenaj havuzlarında (a-ga-am) bulunmasını göz önüne alarak bu yapıyı taşkın bendi olarak tercüme etmektedir.[126] Söz konusu bu yapı ile ilgili olarak I. Schrakamp, eg_2 zi-DU'ya Lagaš'tan ele geçen Erken Hanedanlar IIIb ve Sargon öncesi dönem metinlerinde nadiren değinildiğini ve bu yapının güçlendirilmiş toprak setleri belirtmesinin yanında ayrıca S. Rost'un ileri sürdüğü taşkın seti yorumunun da isabetli olabileceğini belirtmiştir.[127]

Erken Hanedanlar IIIb, Sargon öncesi ve III. Ur dönemi metinlerinde en fazla karşılaşılan sulama sistemi yapısı nağ-kud olmuştur. I. Schrakamp bu yapının nağ-tar yerine kab_2-tar okunması gerektiğini belirtmiş ve bu yapının, idari metinlerde eg_2'nin ardından en fazla değinilen sulama sistemi elementi olduğunu ifade etmiştir.[128] ePSD'de kelime Sumerce nağkud, nağ-kud (kab_2-ku), Akadca *butuqtu* yazılışları ile verilmekte ve "taşkın kontrolü için kullanılan su deposu" şeklinde tercüme edilmektedir. Biz burada yapının ifadesinde ePSD'de verilen nağ-kud yazımını benimsiyoruz. Bu yapının işlevi yanında bilim insanlarını en çok meşgul eden noktalardan birisi, yukarıda verilen

[124] B. Landsberger, **MSL VII**, Roma, 1959, s. 195.

[125] M. Civil, 1994, s. 130.

[126] S. Rost, 2015, s. 170-171.

[127] I. Schrakamp, 2018, s. 158.

[128] I. Schrakamp, a.g.m., s. 158.

sözlük örneğinden anlaşılabileceği üzere kelimenin okunuşu ile ilgilidir. Oppenheim[129] ve Gelb[130] gibi çoğu bilim insanı bu yapının nağ-ku_5 olarak okunması gerektiği şeklinde bir düşünceye sahip olmuştur. Steinkeller ise söz konusu terimin sulama sistemi içerisindeki bir "dağıtıcıyı" belirttiğini varsayarak kelimenin nağ-ku_5 olarak okunması gerektiğini iddia etmiştir. Steinkeller bu argümanını sağlamlaştırmak için çeşitli sözlükler ile etimolojik bağlantıları göz önünde bulundurmuştur. Bu bağlantılar için Steinkeller, $^{ku\text{-}u}ku_5$'i Akadca'da *pe-tu-u šá* A.MEŠ; MİN *šá me-e*; MİN *šá bu-tuq-tum*; *batāqu šá* A.MEŠ kelimeleri ile karşılaştıran bir listeyi[131] işaret ederek kelimenin nağ-ku_5 şeklinde okunmasını teklif etmiş ve bunu "suyu bölüp yönlendiren" bir yapı olarak yorumlamıştır.[132] Kelimenin okunuşu ile ilgili olarak M. Civil ise III. Ur dönemine tarihlenen bir edebi metindeki nağ-ku_5 yazımının en doğru okunuş şekli olduğunu ifade etmiştir.[133] nağ-kud'un işlevi ile ilgili olarak birçok farklı görüş ortaya atılmıştır. Oppenheim nağ-kud'u, açıldığı zaman, ekim yapılacak tarlaların suyu alarak daha derin bölgelere uzanan kanallar için depolanan suyu sağlamaya yarayan bir depo olarak yorumlamıştır.[134] I. Gelb ise Oppenheim'den farklı olarak nağ-kud'u, soğanları depolamak için kullanılan bir tür konteynır tanımı olarak bilinen geš kab_2-ku ile bağdaştırmış ve bu yapının bir su deposu değil fakat suyu boşaltmaya/akaçlamaya

[129] A. L. Oppenheim, 1948, s. 113, dpn. 117.

[130] I. Gelb, "The Philadelphia Onion Archive" **Studies in Honor of Benno Landsberger on his Seventy-Fifth Birthday, April 21**, Chicago, Chicago University Press, 1965, s. 59.

[131] M. Civil, **MSL XIV**: **Ea A = nâqu, Aa A = nâqu, with their forerunners and related texts**, Roma, Pontificium Institutum Biblicum, 1979.

[132] P. Steinkeller, 1988, s. 78.

[133] M. Civil, 1994, s. 182-183.

[134] A. L. Oppenheim, 1948, s. 113-117.

yarayan ve kanala bağlı olan bir tür yalak olduğu görüşünü savunmuştur.[135] T. Maeda da yukarıda görüşlerine yukarıda değindiğimiz yazarlara benzer şekilde bu yapıyı su deposu şeklinde tercüme etmenin mantıklı olduğunu düşünmektedir.[136] Toparlamak gerekirse, Erken Hanedanlar IIIb ile Sargon öncesi dönemden III. Ur devrine kadar görülen nağ-kud'ların en detaylı incelemesi Steinkeller tarafından yapılmıştır. Steinkeller nağ-kud'u genel olarak sulama sistemi içerisinde suyu bölmeye yarayan bir yapı olarak yorumlamış ve bunun yanında nağ-kud'ların en sık değinilen sulama yapısı olduğundan hareketle bu yapının üçüncü binyıl sulama ağındaki en önemli element olduğunu vurgulamıştır. Steinkeller ayrıca nağ-kud'ları en ve genişlik açısından da yorumlayarak bu yapıların birincil amacının suyu dağıtmak olduğunu ve aynı zamanda nağ-kud'ların ikinci işlevinin suyu depolama olabileceğini de ifade ederek bu yapıların ana kanaldan daha küçük seviyedeki kanallar giden su akışını ayarlamak olduğunu belirtmiştir.[137] Kelime/yapı ile ilgili son dönemlerde görüş belirten I. Schrakamp, kab_2-tar şeklinde okunmasının daha doğru olacağını ifade ettiği nağ-kud'un çok büyük bir ihtimalle o dönemdeki sulama sisteminde, pa_5 seviyesindeki kanallardan tarım yapılacak arazilere giden suyu düzenlemekle görevli "dağıtıcıları" belirttiğini ifade etmektedir.[138]

Birinci bölümde de kısaca değindiğimiz üzere bir sulama sisteminde hangi tür seviyede bir kanal olursa olsun belirli bir su seviyesini kanal içerisinde tutma ve bunu diğer kanallara sağlamada bir düzenleyiciye ihtiyaç duyulmuştur. Yukarıda kısaca anlamları ve işlevleri hakkında kısaca değindiğimiz Sumerce kanal ve sulama terimlerinin yanında, metinlerde sık karşılaşılan ve sulama sistemi içerisinde önemli bir

[135] I. Gelb, 1965, s. 58-69.

[136] T. Maeda, 1984, s. 44-45.

[137] P. Steinkeller, 1988, s. 74-79.

[138] I. Schrakamp, 2018, s. 166.

işleve sahip olan bir diğer yapı ğeš-keš$_2$-da'dır. Akadcası *erretum* ve *miḫru* olan bu kelimeye ePSD'de "baraj" anlamı verilmektedir. Bu kelime için de biliminsanları farklı farklı anlam ve işlev tekliflerinde bulunmuş bu kelime ile ifade edilen yapının işlevi üzerinde tam olarak bir görüş birliği sağlanamamıştır. T. Jacobsen bu yapının bir tür savak/düzenleyici olduğunu öne sürmüştür. Jacobsen bu görüşünü Eanatum ve Enmetena tarafından Erken Hanedanlık IIIb ve Sargon öncesi dönemde Lagaš'ta inşa ettirilen ğeš-keš$_2$-da ile benzer işlevlere sahip hidrolik yapılar olduğunu öne sürmüştür.[139] A. Salonen ise ğeš-keš$_2$-da'yı, Akadca *erretum* ile *miḫru ša nāri* kelimeleriyle eşleştirerek bu yapının kanalların giriş veya çıkış noktalarında bulunan ve su akışını kontrol etme işlevi gören bir düzenek olduğunu belirtmiştir.[140] T. Bauer ise ğeš-keš$_2$-da'yı suyu depolama özelliği açısından yorumlamış ve bu yapının genel olarak suyu depolama işlevi gördüğünü öne sürmüştür.[141] Bauer'in ğeš-keš$_2$-da hakkındaki bu görüşü, T. Maeda[142], P. Steinkeller[143] ve M. Civil[144] tarafından kabul görmüştür. Postgate – Pemberton – Smyth ise ğeš-keš$_2$'nın yorumlanması noktasında modern Yemen'deki yeni ve güncel düzenleyicilerle yapılan kıyaslamaya dayalı olarak bu terimin ğeš "ağaç/ahşap" bulunmasından yola çıkarak eski Yakındoğu'daki örneklerin esnek ve ahşap taşkın ya da sel kapakları tarafından yönlendirildiğini varsaymaktadırlar.[145] Anlaşılan ğeš-keš$_2$-da yapısı ana/birincil kanallardaki su akışın

[139] T. Jacobsen, 1960, s. 182-183.

[140] A. Salonen, 1968, s. 219.

[141] T. Bauer, "Altsumerische Beiträge (4-6); 4. giš-kéš-DU "Staubecken"; 5. NINAki; 6. Das Ende der Regierung Lugalandas" **Die Welt des Orients 7**, 1973, s. 9-11.

[142] T. Maeda, 1984, s. 43.

[143] P. Steinkeller, 1988, s. 74.

[144] M. Civil, 1994, s. 130.

[145] W. Pemberton – J. N. Postgate – R. F. Smiyth, 1988, s. 218-222.

kontrol eden düzenleyicileri belirtiyordu. I. Schrakamp ise Eanatum, I. Enanatum, Enmetena ve Urukagina tarafından yazdırılan dört kral yazıtında dört farklı ğeš-keš$_2$-da'ya değinildiğini belirtmiş ve bu yapıların genel olarak birincil/ana kanalların bir parçası olarak göründüğünü ifade etmiştir.[146]

1.3. Orta Mezopotamya

Tezde incelediğimiz mektupların neredeyse yarısının Mari arşivlerinden olması ve bu arşivlerin kanal-sulama işleri hakkında ayrıntılı bilgileri içermesi sebebiyle bu başlık altında bölge hakkında bir takım temel bilgiler verilecektir. Bir sonraki başlık altında ise çiviyazılı belgelerin arka planını oluşturacak Mari krallığı hakkında temel bilgiler sunulacaktır.

Bu bölgenin büyük bir kısmı güney Mezopotamya'nın aksine alüvyon yönünden fakirdir ve daha genel anlamda Orta Fırat vadisi oldukça kurak platolardan oluşmaktadır. Suriye şehirleri Abu Kemal ve Deyrizor arasında kalan Orta Fırat vadisi oldukça kurak bir bölgedir. Bu bölgede yıllık yağışlar düzensizdir ve bu sebeple bölgede güney Mezopotamya'daki duruma benzer bir şekilde yağmur suyuna dayalı bir tarım yapmak hemen hemen imkânsızdır. Kabaca ifade etmek gerekirse Mari coğrafyasının kuzey sınırını oluşturan Deyrizor şehrinde yıllık yağış miktarının 1973 yılında 49 mm., 1974 yılında ise 296 mm. olduğu gözlemlenmiş, güney sınırı oluşturan Abu Kemal'de ise 121 mm. olduğu ifade edilmiştir.[147] İfade edilen bu yağış düzensizliği, bölgede yapılacak tarımın yağmur suyundan ziyade kanallara olan ihtiyacını göstermektedir. Yağış düzensizliğine ek olarak bölgede sıcaklık da oldukça

[146] I. Schrakamp, 2018, s. 138.

[147] P. Sanlaville, "L'escape Géographique de Mari", **MARI 4**, 1985, s. 20.

yüksek, yeraltı suyu yoğun sülfat ve klorür içermektedir.[148] Bunun yanında *hamsin* olarak adlandırılan rüzgârların genellikle baharla yaz aylarında esmesi, yağışın ise yılda yalnızca 30-40 günlük bir dönemde görülmesi[149] ile Mari şehrinin Abu Kemal şehrine olan yakınlığı dikkate alınırsa bu bölgede tarım için kanallar hayati bir öneme sahip olduğu anlaşılabilir.

Bu bölgenin ana su kaynağı ise Dicle'den daha çok Fırat Nehri olmuştur. Tarıma elverişli taşkın ovaları, az veya çok bağımsız hücreler oluşturan bazı bölgelere doğru uzanmıştır.[150] Mart, Nisan ve Mayıs aylarında görülen nehir taşkınları oldukça şiddetli ve düzensiz olmuştur. Bunun yanında Mari mektuplarında kanallara oldukça ciddi zararlar verdiğini öğrendiğimiz vadilerin de ani bir şekilde Şubat-Mart aylarındaki ani taşkınlar çevresindeki yerleşim yerleri üzerinde yıkıcı etkiler bırakmıştır.

Bölgede taşkın yatakları genel olarak kuzeyden güneye, Rakka yakınlarında, Abu Leil'de Fırat ve Balih Nehirlerinin birleştiği yerdeki Habur civarına ve daha sonra Ashara ile Hariri'den aşağı bölgelere doğru uzanmaktadır.[151] Bölgede bulunan alüvyonlu sekiler bu bölgenin jeoformolojisini oldukça karmaşık bir hale getirmiştir.[152] Ekip biçme işlemlemleri daha genel olarak tarihsel seki üzerinde meydana gelmiştir. Bu seki, Fırat Nehri'nin su seviyesi arttığında taşkına maruz kalmıştır ve bu sebeple hem

---

[148] B. Geyer, "Aménagements hydrauliques et Terroir Agricole dans la Moyenne Vallée de l'Euphrate", **Techniques et Pratiques Hydro-Agricoles Traditionnelles en Domaine Irrigué**, Paris, 1990, s. 64; A. M. Bagg, 2012, s. 39.

[149] B. Geyer, a.g.e., s. 64.

[150] P. Sanlaville, 1985, s. 21-22.

[151] L. Mori, "Land and Land Use: The middle Euphrates valley", **The Babylonian World**, New York, 2007, s. 39.

[152] B. Geyer – J. Monchambert, "Prospection de la moyenne vallée de l'Euphrate: Rapport Préliminaire: 1982-1958", **MARI 4**, 1985, s. 297.

tarım hem de yerleşim yerleri açısından tehlikeli bir bölge olmuştur. Ancak nehir taşkınlarından en az ölçüde etkilenen Holosen sekisi, su kaynağı sağlanabildiği sürece tarımsal kullanın ve yerleşme için en uygun alandır.[153] Düşük alüvyonlu plato, düz dipli ve en azından iki bazen de dört farklı seki seviyesinin bulunduğu sekilere ayrılmaktadır. Bu sekilerden bir ya da ikisi antik Holosen dönemini belirten 'antik Holosen sekisi' şeklinde ifade edilmekte ve bunun üzerinde yaklaşık iki metre yükseklikteki 'tarihsel seki' bu antik Holosen sekisinin 2 metre üzerinde bulunmaktadır.[154] Genellikle yerleşimlerin yoğun olduğu bölgelerdeki ovaların genişliği, nehrin akşı yönüne göre sağ tarafında 6 ila 14 kilometre arasında değişmektedir ancak nehrin sol yakasında bu sayılar daha düşmekte, ova giderek darlaşmaktadır. Ayrıca ovanın darlaşması ve genişlemesi bölge hakkında araştırma yapan bilim insanlarının *alveoli* olarak adlandırdıkları üç ana havzayı meydana getirmiştir.[155] Bu havzalardan ilki kuzeyde, Deyrizor'dan Bukras'a, orta bölgede olanı Bukras'tan Dura Europos'a ve en güneydeki ise Dura Europos'tan Abu Kemal'e uzanmaktadır.[156]

Orta Fırat'taki antik vadinin görünümü ve tarım için yararlanılan bölgeler hakkında modern dönemdeki yapılan çalışmalara dayanarak verilen bilgilerin yanında bölgenin antik dönemdeki görüşü hakkında bilgi veren diğer kaynaklar çiviyazılı belgelerdir. MÖ 18. yüzyıla tarihlenen bu belgeler Mari'deki Zimri-Lim'in sarayında bulunmuştur. Girişte kısaca bilgi verdiğimiz gibi Mari kralı Zimri-Lim'e bağlı bulunan Terqa, Saggaratum gibi şehirlerin valileri Kibri-Dagan ile Yaqqim-Addu'ya[157] ait

[153] P. Sanlaville, a.g.e., s. 22.

[154] B. Geyer, 1990, s. 63.

[155] A. M. Bagg, 2012, s. 271.

[156] B. Geyer, a.g.m., s. 63.

[157] M. Birot, **ARM XIV Lettres de Yaqqim-Addu Gouverneur de Saggâratum**, Paris, Librairie orientaliste P. Geuthner, 1974. Ciltteki 13 (=LAPO 17 804), 14 (=LAPO

mektuplar kanal ve sulama işleri hakkında en önemli antik yazılı kaynakları oluşturmaktadır. Bunların yanında Qaṭṭunan şehrinde bulunan İlšu-Naṣir, Zakira-Hammu, Zimri-Addu ve Yatarum gibi yöneticilerin Zimri-Lim'e gönderdikleri mektuplar[158] da kanal, sulama ve taşkın gibi konular hakkında bilgiler vermektedir. Sözünü ettiğimiz belgelerin ele geçtiği Mari şehrini ve bu kanal sisteminin ana bileşenlerini alt başlıkta kısaca tanıtacağız.

1.4. Mari Şehri

Mari, günümüzde Suriye-Irak sınırına yakın Abu Kemal şehrine 10 km. uzaklıkta, Fırat Nehri'nin akış yönüne göre sağ yakasında kurulmuş ve günümüzde Tell Hariri olarak da bilinen antik şehrin adıdır. Bu antik şehir MÖ 2950-1760 yılları arasında iskan edilmiştir. Şehre ait ilk kalıntılar 1932 yılında, Tell Hariri'de mezarlarını kapatmak için taş arayan bazı bedevilerin başsız bir adam heykeli bulmalarıyla ortaya çıkmış, Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgede hâkimiyet kuran Fransızların Abu Kemal bölgesinde görevlendirdikleri teğmen E. Cabane, o dönemde bölgenin yetkilisi olması itibariyle konu hakkında bilgilendirilmiştir. Heykelin bulunduğu yere giden ve buluntuyu inceleyen Cabane, oldukça önemli olabilecek bir eser ile karşılaştığını düşünerek heykelin ilk olarak Abu Kemal'e daha sonra da Halep'e gönderilmesine karar vermiştir. Buluntu haberlerinin Fransa'ya ulaşmasından sonra, bölgede kazı çalışmaları

---

17 802), 15 (=LAPO 17 807), 16 (=LAPO 17 828), 18 (=LAPO 17 808), 19 (LAPO 392), 20 (=LAPO 17 809), 21 (=LAPO 17 810), 22 (=18 955), 23 (=LAPO 17 848) numaralı metinler kanallar, sulama ve bölgede yaşanan taşkınlar hakkında bilgi vermektedir.

[158] M. Birot, **ARM XXVII: Correspondance des Gouverneurs de Qaṭṭunan**, Paris, Éditions Recherche sur les civilisations, 1993. Ciltteki 2, 25, 28, 29, 40, 104, 108, 109 numaralı metinler konumuzla ilgilidir.

yapması için gönderilen A. Parrot 1933 yılında başsız heykelin bulunduğu yerde ilk sistemli kazılara başlamıştır. Şehirdeki kazılar 1974-2004 yılları arasında J.-C. Margueron tarafından yürütülmüştür. 2005 yılından bu yana ise kazı çalışmaları P. Butterlin tarafından yürütülmektedir.

Burada ayrıca kısaca değinmemiz gereken nokta bu antik şehri, varolmasına olanak tanıyan ve konumu hakkında önemli çıkarımlar yapmamızı sağlayan kanallar yönünden tanıtacağımızdır. Ayrıca ekip biçme işlerinin yoğun olarak gerçekleştirildiği alanlar hakkında da bazı temel bilgilere de kısaca değinilecektir.

Erken Hanedanlar I döneminde Orta Fırat vadisinde kurulan şehir, bulunduğu yer itibariyle Fırat Nehri üzerinde, kuzey ve güney Mezopotamya'yı birbirine bağlayan kritik bir konumda bulunmuş ve oldukça önemli bir ticari durak noktası haline gelmiştir. Şehrin kurulmasında nehir taşımacılığı etkin olmuş ve bölgesel ya da bölgeler arası konumunu belirleyen faktörlerin en başta geleni çeşitli suyolları olmuştur.[159] Burada ilk yerleşim izlerinin göründüğü Şehir I'den önce herhangi bir yerleşime rastlanmadığı belirtilmekte ve MÖ 2900'lerde kurulduğu ifade edilen Şehir I'de sulama ağından oluşan bölgesel bir altyapı, gemi seferlerine elverişli bir kanal ve şehri Fırat Nehri'ne bağlayan çeşitli kanalların bulunduğu olduğu ifade edilmektedir.[160] Mari şehri Holosen sekisi üzerine inşa edilmiş ve içilebilir tek su kaynağından oldukça uzak olmuş, ayrıca şehri Fırat Nehri'ne bağlamak için bahsedilen bu seki üzerinden nehir seviyesine doğru uzanan bir kanal kazılmıştır. Bu kanalın hangi noktadan şehre girdiği ve bunun yanında kanalın bugün tespiti zor olan kıvrım kalıntalarından hangisi ile bağlantılı olduğunun bilinmediği ifade edilmektedir.[161] Şehirde uzun süre kazı yapan J.-C. Margueron, ayrıca

[159] J.-C. Margueron, "The Kingdom of Mari", **The Sumerian World**, 2013, s. 517.

[160] J.-C. Margueron, **Mari: Capital of Northern Mesopotamia in the Third Millennium**, Oxford, 2014, s. 13.

[161] J.-C. Margueron, 2013, s. 520.

metinlerde de karşılaşılan kanalların bir kısmını bağlayıcı kanal, sulama kanalı ve nehir ulaşım kanalı olarak üç başlık halinde sınıflandırmaktadır. Bu kanalları Margueron'un sınıflandırdığı[162] şekliyle kısaca şöyle özetleyebiliriz: ilk büyük kanal olan bağlayıcı kanalın en karakteristik özelliği derinliğidir. Suyu yeterli seviyeye yükseltmeyi garanti edecek araçların bulunmaması sebebiyle, ihtiyaç duyulacak suyun nehirden alınmasını sağlayacak derinlikte bir kanal kazılması gerekli olmuştur. Bu yanında bu kanalın başlıca işlevi ilk olarak şehre su sağlaması, daha sonra ise Fırat'ta sefer yapan botların şehre ulaşmasına olanak tanımasıydı. Bu kanal şehrin MÖ 1760 yılında yıkılması ile birlikte kaderine terkedilmiştir. Diğer büyük kanal, Fırat Nehri'nin akış yönüne göre sağ yakasında kalan ve şehrin kuzeyine birkaç kilometrelik bir uzaklıkta bulunan bir kanaldır. Margueron bu kanalın işlevinin sulama olduğunu belirtmiştir. Bu kanal da Holosen sekisi üzerine inşa edilmiş ve böylece kanaldaki su yerçekimi yardımıyla çeşitli arazilere ulaştırılmıştır. Kanal 100 metreden daha fazla bir genişliğe sahip olmuştur ki bu da basit bir sulama kanalı boyutları için oldukça yüksek bir rakamdır. Kanalın boyutu, bu kanalı inşa eden kişilerin, söz konusu kanalın şiddetli taşkınlara dayanıklı olması ve olası bir zarar karşısında yeniden yapılmasından ziyade basit tamir işlemleri ile eski haline döndürülebilmesini istediklerini göstermektedir. Bu kanal büyük bir ihtimalle şehrin kuruluşu sırasında inşa edilmiştir ancak kanalın yapılışı ile ilgili tam bir tarihleme yapmanın mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Değinilmesi gereken son ve üçüncü büyük kanalın, nehrin akış yönüne göre sol kıyıda kaldığı ve nehir seferleri için kullanıldığı düşünülmektedir. Bu kanal ileride daha detaylı değineceğimiz üzere bazı modern kanallar ile bağdaştırılmaktadır. Ancak Margueron bu kanalın kesinlikle nehir seferleri için kullanıldığını düşünmektedir. B. Geyer de bu kanalın nehir seferleri için kullanıldığını ifade etmiştir.[163]

[162] J.-C. Margueron, 2014, s. 15-19.

[163] B. Geyer, 1990, s. 75-76.

Çeşitli kanallar hakkında, arkeolojik araştırmalar ile edinilen bilgilere ek olarak çiviyazılı metinler, kanal-sulama işleri ve tarım hakkında belki de en önemli bilgileri sağlamaktadır. Metinlerde sıkça geçen bu kanallardan bahsetmeden önce bu kanallara belgelerde verilen spesifik isimlerden bahsetmek gereklidir. Daha önce belittiğimiz üzere nehirden uzaklaştıkça alçak sekinin kalan kısımları yalnızca sulama yardımıyla ekilip biçilebiliyordu. Bu alan için kanal ve sulama ile karşımıza çıkan kelime en önemli kelime belki de *rākibum*dur. Bu kelime, büyük sulama kanallarına verilen genel bir ismi belirtiyordu.[164] B. Geyer bu kanalların en göze çarpan özelliğinin, tarlaları yerçekimi yardımıyla sulamak için seki üzerine değil, sekide bulunan doğal set üzerine inşa edilmesi olduğunu belirtmiştir.[165] Bu tanım, *rākibum*un 'binen, binici' anlamına gelmesi ile de uyuşmaktadır. Sözlüklerde ve çeşitli bilim insanlarının yayınlarında bu kelime kimi zaman 'baraj' olarak tercüme edilmiştir. *rākibum* hakkında, bu ve buna benzer daha detaylı bilgiler Mari mektuplarında geçen kanal türleri hakkında bilgi verdiğimiz başlık altında daha detaylı olarak ele alıncaktır.

Mari şehri ve civarında yapılan tarım ile ilgili olarak, toprağın genellikle hangi tür arazilerde daha yoğun ekilip biçildiği yine çiviyazılı metinlerdeki çeşitli terimlerden anlaşılmaktadır. Mari krallığı, ağırlıklı olarak nehir suyu ile beslenen, esasında üç ya da dört izole haldeki küçük ve Mari coğrafyası üzerinde çalışan biliminsanlarının alveol/alveoli olarak adlandırdıkları çeşitli bölgelerden oluşmuştur.[166] Ağırlıklı olarak tarımın yapıldığı ve toprağın sulama yardımıyla yoğun olarak kullanıldığı bölgeler *aḫ nārim* kelimesi ile ifade edilen kesimlerde bulunmuştur. Mari şehrinde toprağın ağırlıklı olarak işlendiği ve merkez olarak ifade edilebilecek bölge, *aḫ Purattim* 'Fırat kıyısı'nda bulunuyordu. Mari'den daha yukarıya gidildiğinde Habur civarındaki bölgeler yine

[164] J. M. Durand, 1990, s. 126.

[165] B. Geyer, MARİ 5, s. 321.

[166] B. Lafont, 2000, s. 132.

benzer şekilde *aḫ Habur*, Ekallatum civarındaki bölgeler ise *aḫ İdiglat* kelimeleri ile ifade ediliyordu.[167]

Bu bölgeler nehir yatağındaki ana bölgede ve daha düşük sekideydi. Bu bölge genel olarak şehir, kanal ve tarımsal arazilerin bulunduğu bir bölgeyi ifade ediyordu[168] *nawûm* ise genellikle geniş düzlükleri ifade eden ve su kuyuları/su alma noktaları ile genellikle çobanların yaşam tarzı için uygun olan şehir merkezindeki dış bölgeleri ifade ediyordu. Bu bölge ayrıca hayvanların otlatılabileceği alanlardı. *hamqum* ise yerleşik nüfus ve saray için hayati bir bölgeydi. Planlı olarak yapılan tarım ağırlıklı olarak bahsedilen bu bölge içinde yapıldığı ifade edilmiştir.[169]

Ağırlıklı olarak tarım yapılan ve *aḫ nārim* olarak adlandırılan bölgenin kısaca şu iki alt kısma bölünebileceği ifade edilmiştir:[170]

- *Nehir çevresi*: Vadinin en düşük kısmı *hamqum* kelimesi ile ifade ediliyordu. Nehre çok yakın olması ve geniş bir sulama ağı gerektirmemesi sebebiyle daha aşaağı bölgelere konuşlanan bu alan küçük sulama kanalları ile beslenen (*mereštum*) ve karıklanması gereken arazilerden farklıydı.

- *Aşağı seki üzerindeki araziler*: Nehirden uzaklaştıkça aşağı sekinin kalan kısımlarındaki araziler yalnızca sulama yardımıyla ekilip biçilebilir. Bu araziler için en önemli sulama aleti yukarıda kısaca bahsettiğimiz ve büyük kanalları ifade eden *rākibum*du.

Vadinin en aşağı kısmına uzanan ekip-biçmeye elverişli alanları tanımlayan diğer ise kısa şöyle özetlenmiştir:[171]

---

[167] J. M. Durand, 1990, s. 112.

[168] B. Lafont, 2000, s. 132.

[169] L. Mori, 2007, s. 41.

[170] B. Lafont, a.g.m., s. 133 vd.

[171] B. Lafont, a.g.m., s. 134; J. M. Durand, a.g.m., s...

šalḫum: *šalāhu*: ‘saçmak, elle saçmak’ fiilinden türeyen bu kelime, suyun bol olduğu şehir civarında bulunan arazilerin direk olarak sulanabildiğini göstermektedir. Bu kelime ile ifade edilen bölge büyük bir ihtimalle ağırlıklı olarak bahçeler ve bahçecilik için ayrılmış olan küçük parsellerden oluşmuştur.

ugârum: Genel olarak kanal ağları ile sulanan ülke toprağıdır. Bu bölgeler çiviyazılı metinlerde genellikle A.GAR ideogramı ile ifade edilmektedir.

dalûwâtum: *dalû*: ‘su çekmek’ fiilinden türeyen bu kelime, sulama kanallarının ulaşamayacağı yükseklikte bulunan ve su çekilerek ekip-biçme yapılan arazileri belirtmektedir. Bu araziler nehirden uzakta olduğu için Fırat Nehri’nden ziyade Mišlan vadisindeki sudan yararlanmıştır.[172]

Ayrıca bu araziler toprak kalitelerine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre bu araziler *damqum* ‘iyi’, *lemnum* ‘kötü’ ya da *eqel idrani* ‘tuzlu arazi’ şeklinde çeşitli isimlerle sınıflandırılmıştır.[173]

Dönemin tarımsal peyzajı hakkında, Terqa şehri ve civarının peyzajı üzerine yazdığı makalede, G. Buccellati, Mari dışındaki bazı bölgeler hakkında, yukarıdaki bilgilere paralel bir şekilde çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Yorum/görüşler kısaca şu şekilde özetlenebilir:[174]

Tabiatın ana kısıtlayıcısı açık bir şekilde hidroliktir. Su yalnızca Fırat Nehri’nden edinilmekte ve çok fazla bir yüksekliğe ulaştırılamamaktadır. Su ulaşımı açısından Deyrizor’da üç ana kesim farklılaştırılabilir: Nehir kıyıları nehir suyuna direk ulaşıma sahiptir ve ayrıca taşkın olduğunda bunun etkilerine maruz kalır; nehir kenarına

---

[172] J. M. Durand, 1990, s. 128.

[173] M. Stol, “Wirtschaft und Gesellschaft in Altbabylonischer Zeit”, **Mesopotamien: Die altbabylonische Zeit**, Fribourg, 2004, s. 840.

[174] G. Buccellati, “The Rural Landscape of Ancient Zor”, **Techniques et Pratiques Hydro-Agricoles Traditionnelles en Domaine Irrigué**, Paris, 1990, s. 159 vd.

paralel bir şekilde uzanan uzun bir set bu bölümün diğer bölümlerini taşkına karşı koruyarak sınırlar. Bu setin ötesinde nehrin aşağı akıntı noktasında giriş noktasına sahip olan kanallar yardımıyla genel olarak sulama suyunun ulaşabileceği alanlar bulunur.

Akadca *ušallum* teriminin büyük bir ihtimalle ilk bölüme, başka bir deyişle hemen nehir kıyısında bulunan ve böylece suya daha kolay bir şekilde ulaşabilen ancak aynı zamanda sürekli taşkınlara maruz kaldığı için normal koşullarda fazla arzu edilmeyen bir şekilde atıf yapmaktadır.

šiddun arkum teriminin "uzun/set"e atıfta bulunması muhtemeldir – ki šedd Arapça'da uzun set anlamına gelmektedir ve bugün nehre paralel olarak uzanmakta, ev ile arazilerin su altında kalmasını engellemektedir.

Nehrin kendisi ve birkaç büyük kanala ek olarak su, tarlalara *namkarum* ya da *atappum* olarak adlandırılan daha küçük kanallar yardımıyla saptırılır: bunlardan ikincisi daha yaygın bir terimdir ve genellikle bir grup arazi ya da *ugārum*u belirten coğrafi bir ad taşımaktadır.

Mari için oldukça önemli olan ve çiviyazılı belgelere yansıyan üç büyük kanal ise şu şekilde kısaca özetlenebilir:[175]

- *İšim-Yaḫdun-Lim kanalı*: Bu kanal, Deyrizor'dan modern Ashara'ya (Terqa) kadar uzanan kanalı belirtmektedir. Kanal hakkında mevcut tartışmalar, İšim-Yaḫdun-Lim kanalının günümüzde Nahr Said olarak bilinen ve kalıntıları Deyrizor'un yaklaşık 30 km. güneyinde bulunan kalıntılarla bağlantılı olup olmadığıdı üzerinedir. J. R. Kupper, bu kanalın antik dönemde yoğun olarak kullanılan Nahr Dawrin kanalı olabileceğini belirtmiştir.[176] Kanal birçok Mari mektubunde geçmektedir. Bu kanalın ayrıca Fırat Nehri'nin akış yönüne göre sağ kıyısında kaldığı ifade edilmiştir.[177]

[175] B. Lafont, 2000, s. 135 vd.; A. M. Bagg, 2012, s. 272.

[176] J. R. Kupper, "L'irrigation à Mari", **BSA 4**, 1988, s. 94.

[177] J. M. Durand, 1990, s. 122.

- *Mari kanalı*: Bu kanalın Fırat Nehri'nden su aldığı nokta büyük bir ihtimalle Doura Europos kayalığının yakınlarındadır ve Abu Kemal'den aşağı doğru bütün alça sekiyi sulamıştır. Mari kanalı olarak adlandırılan *rākibum*, büyük bir ihtimalle, "Hubur (=^{d}İGİ.KUR) kanalı" şeklinde, bu kanalla ilgili olan ve batı platosundan aşağı akan vadilerden birine referans olarak, uğradığı bölgelerden aldığı farklı isimlere sahip olmuştur.[178]

- *Habur kanalı*: Bu kanal suyunu nehrin sol kıyısında kalan Habur nehrinden sağlıyordu. Bu kanalın su aldığı nokta büyük bir ihtimalle Saggaratum'daydı.

Eski Babil mektuplarının aksine Mari mektupları, kanallar hiyerarşisi hakkında kabaca bilgi vermektedir. Mari mektuplarında varlığına değinilen kanallar, ilgili başlıkta ayrıntılı olarak değinileceği üzere *nārum, rākibum, takkirum, atappum* ve *yābiltum*dur. Bunlara ek olarak genellikle bazı büyük/ana kanallarda (*nāru*) bulunduğu görülen ve kanal/bent kapağı olarak tercüme edilen ve buna ek olarak bir tür düzenleyici olarak düşünülebilecek *erretum* gibi yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar 2. bölümde, kanallar hakkında bilgi veren Mari mektuplarını incelediğimiz bölümde detaylı olarak değinilecektir.

[178] J. M. Durand, 1990, s. 114-115.

2. KANALLAR İLE BARAJ/BENTLERİN BAKIM VE ONARIMI

Tarım yapılacak arazilere suyun doğru zamanda ve doğru miktarda ulaştırılması ürünlerin yetiştirilebilmesi için günümüzde olduğu geçmişte de önemli ve gerekli olmuştur. Eski Mezopotamya'da bunu sağlamanın yolu, sulama işlevi gören kanalların sürekli olarak bakımının yapılmasından ve bu iş için gerekli işgücünü sağlamaktan geçmiştir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere kanalların tamiri ve bakımında kullanılacak iş gücü, metinlerden de anlaşılacağı gibi bazen sulama işlerinden daha önemli bir yer tutmuştur.

Ele alacağımız Eski Babil (AbB) mektuplarının büyük çoğunluğunun illegal kazılar sonucu ortaya çıkarılması, bunun yanında bölgede yapılan sistemli kazıların ve tabletlerin dünyanın çeşitli müzelerinde bulunması sebebiyle ele geçtikleri bölgeler hakkında detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Söz konusu serideki tabletlerin büyük kısmı Ur, Uruk, Larsa, Lagaba gibi şehirlerden ele geçmiştir. Dolayısıyıla kanal veya sulama işlerinin nerede yapıldığı hakkında bilgi vermeyen tabletlerin hangi şehirde bulunduğu ve hangi şehir yakınlarındaki kanalı vurguladığı çoğu zaman açık değildir. Bu yüzden Eski Babil mektuplarındaki bilgiler daha çok belirli bir şehirdeki sulama sistemi üzerine bir bilgi vermekten ziyade kanal ve sulama işleri hakkında daha genel çıkarımlar yapmayı sağlayan bilgiler sağlamaktadır.

2.1. Eski Babil Belgelerinde (AbB) Kanal, Baraj/Bent Bakım Ve Onarımı

Bu başlık altında konu hakkında bilgi veren ve Eski Babil dönemi ait çeşitli belgeler, ayrı başlıklar altında sınıflandırılarak tercüme ve transliterasyonları verilmiştir. İlk olarak kanal veya baraj anlamına gelmeyen ancak kanal ve sulama işleri ile ilgili bilgi veren metinlerde karşılaştığımız ve önemli olduğunu düşündüğümüz kelimeleri ayrı başlıklar halinde kısaca tanıtmayı uygun bulduk.

2.1.1. Kanal ve Baraj olarak Sınıflandırılmayan Bazı Terimler

Bu bölümde, çiviyazılı metinlerde geçen terimlerin oldukça fazla ve kolay anlaşılır olmamaları nedeniyle kanal ve barajlar ile ilişkili ancak hangi başlık altında sınıflandırılacağı açık olmayan bazı terimler arasında kabaca bir ayrım yapılmış ve bunlar kısaca açıklanmıştır. Bu yapılar ilk olarak sözlük anlamları ile verilmiş, daha sonra bu kelimeler/yapılar hakkında görüş belirten bilim insanlarının yorumlarına yer verilmiştir. Başlıklar halinde değinilen bu yapıları tanımlarken ilk olarak kelimenin hangi belgelerde geçtiği belirtilmiş akabinde yapı/kelimenin geçtiği bu çiviyazılı mektupların bazılarına değinilmiştir. Burada değinilen mektupların bazılarına diğer başlıklarda altında da değinilecektir.

2.1.1.1. *attadûm*

Sözlüklerde "taşma savağı[?]" anlamı verilen (CDA 30b; CAD A/2 505b) bu kelime, Eski Babil belgeleri içinde yalnızca AbB 1 127 numaralı bir mektupta geçmektedir. Söz konusu metni yayımlayan Kraus, B. Landsberger'in an-ta-de$_2$ = *attadû* "yüksekten dökülme/akma" = "savak, büğet" şeklinde eşleştirerek verdiği kişisel bilgiden[179] yola çıkarak bu kelimeyi "aşırı akıntı borusu" olarak tercüme etmiştir. Stol ise Landsberger'in "aşırı akıntı yapısı" teklifinde, kastedilen anlamın yeterince açık olmadığını vurgulamış ve o da AbB 1 127 numaralı mektuptan hareketle bu yapının, ya savak ya da savağın bir parçası olması gerektiğini belirterek, Orta Babil metinlerinde karşılaşılan *natbaktu*[180] "baraj/savak" kelimesi ile hemen hemen aynı işleve sahip

[179] F. R. Kraus, AbB 1, s. 95, dpn. 127.

[180] "Dökmek/dökülmek, akmak" anlamlarındaki *tabāku* fiilinden türeyen kelimeye sözlüklerde, "(Bir sulama sisteminde) savak. Çavlan, koyak" (CDA 246b); "(sulama sisteminin bir parçası), oluk, sel yatağı" (CAD N/2 117b); "baraj, savak" (AHw 766a.) anlamları verilmektedir.

olduğunu ifade etmiştir.[181] Hedrick ise kelimeyi "savak, su (seviyesini) düşürme savağı" şeklinde tercüme etmektedir.[182] Kelimenin geçtiği ve *meḫru* başlığı altında da ayrıca değineceğimiz mektup şu şekildedir,

AbB 1 127

1. *a-na a-bi-ia*
2. *qí-bí-m*[*a*]
3. *um-ma* ^{d}İŠKUR-*na-ṣ*[*i-ir-ma*]
4. ^{d}UTU *ù* ^{d}AMAR.UTU *aš-šu-mi-*[*ia da*]*-ri-*[*i*]*š* u_4*-mi*
5. *a-bi li-b*[*a-al-li-ṭ*]*ú*
6. *aš-šum at-ta-de-e* [x] x x *im* x x
7. U_4.5.KAM *se-ke-ri-im*
8. *ša a-bi iš-pur-am*
9. *pí-ḫa-at me-eḫ-ri-im an-*[*ni-im*]

3 satır kırık

13 [*m*]*u-ú ik-bi-tu-nim-ma*

14. *aš-pu-ur-ma*
15. *at-ta-da-am wa-ar-ki-a-am*
16. *ša li-ib-bu ma-*AG*-na* x
17. *iš-tu* U_4.2.KAM *is-se*$^{!}$*-ek-*[*r*]*u-šu* ($^{!}$met. *ṣi*)
18. *iš-tu is-ki-r*[*u*]*-šu*
19. *ši ba* x İB x [x] x

[181] M. Stol, 1980, 359.

[182] R. M. Hedrick, 1997, s. 340. Hedrick aynı sayfadaki 579. dipnotta, "drop weir" ifadesini "akışını hızlandırmak için suyu belli bir yükseklikten akıtmaya yarayan oluğun bulunduğu bir su yönlendirme yapısı" şeklinde açıklamış ve bu tanımlamayı yaparken Landsberger'in kelime hakkında teklif ettiği etimolojiden yararlandığını belirtmiştir.

20. *i-na* x x x x x

21. Dİ-*ma-am a-na* x x x x x *nu*

22. *a-na* URU *A-ta-*[*šu*]*m*^{ki}

23. *ni-il-la-ak-ma*

24. *pí-tam šu-a-ti ni-s*[*e*]*-ki-ir-ma*

25. *ṭe*$_4$*-ma-am a-na a-bi-ia*

26. *a-ša-ap-pa-ra-am*

Tercüme: [1-5)] Babama söyle! Adad-nāṣir şöyle (söyler): Šamaš ve Marduk, benim hatırıma, sonsuza dek babamı yaşatsın. [7-9)] Babamın yazdığı, 5 gündür kapalı olan .....'*daki* savağa gelince, bu savağın sorumluluğu (3 satır kırık). [13-17)] Su (seviyesi) benim için ağırdır (fazladır), bu yüzden yazdım, ...'nın arkasında*ki* savak (da) 2 gündür kapalıdır. O (savağın) kapanmasından bu yana ..... –de Atašum'a gideceğiz ve onun yarığını kapatacağız daha sonra durumu babama yazacağım.

Metindeki kırıklar, bilim insanlarının hakkında çeşitli görüşlerine değindiğimiz *attadûm* kelimesinin burada tam olarak hangi anlamda kullanıldığının anlaşılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Anlaşılan o ki, su seviyesinin yükselmesinden (st. 13) dolayı savaklar ya da bent kapakları açılamamış, bunun yerine fazla suyun tahliyesi veya başka bir yerde biriktirilmesi için her iki savağın bulunduğu bölgeden daha uzak bir yerde (Atašum) su yarığı açılmıştır. Biz kelimenin anlamı konusunda düşünce olarak Stol'a daha yakın bir şekilde, kelimenin ya savak ya da savakla ilgili bir yapı, büyük bir ihtimalle bent kapağı olabileceğini düşünerek kelimeyi, sözlükler ve görüşlerine değinilen diğer yazarlara da benzer olarak kısaca "savak" şeklinde tercüme ediyoruz.

2.1.1.2. *mašqitum*

Sözlüklerde "suvat, doğal su kaynağı, sulama çıkışı/sulama çıkış noktası" (AHw 628b; CAD M/1 382b; CDA 203a) anlamları verilen bu kelime AbB 10 41, AbB 10 42 ve AbB 10 171 numaralı üç Eski Babil belgesinde geçmektedir. Kelime, ikisi mektupta,

bir tanesi ise ‘rapor’ olarak adlandırılabilecek bir metinde geçmektedir ve genel olarak, sözlüklerde verilen suvat ya da doğal su kaynağı anlamında değil, çeşitli boyutlardaki kanalların çıkış noktalarını/boşaltma ağızlarını ifade etmektedir. Bilindiği üzere çıkış/boşaltma ağızları, suyun direk olarak tarla kanallarından sulanacak bölgeye akmasını sağlar ve bu nokta/ağızlara genelde tarlaya giren suyun miktarını düzenleyen kapı/kapaklar yerleştirilir. (Kraatz - Mahajan 1975: 235-237.) Ancak numaraları verilen metinlerde geçen “çıkış noktalarında” bu türden bir düzenleyici varlığına rastlanmamaktadır.

AbB 10 41 numaralı mektup Munawirum’dan Etel-pī-Marduk’a gönderilmiştir ve oldukça kırık, bu sebeple de büyük bir bölümü anlaşılmaz durumdadır. Mektup kısaca şöyle özetlenebilir; 4-5. satırlarda Munawirum, bir önceki yıl Amma şehrindeki bir tarlada 5 *iku*luk alanı ektiğini, 5 *iku*luk alanı ise suladığını belirtmektedir. 8. satırda Adad kanalının sulama noktası/çıkışı (*ma-aš-qí-it* ÍD ^{d}İM) ifadesi geçmektedir. İlgili ifadeden sonraki kısımların kırık olması sebebiyle bu sulama/çıkış noktası hakkında net bir bilgi edinemiyoruz. AbB 10 42 numaralı mektup ise yine Munawirum’dan Etel-pī-Marduk’a gönderilmiştir ve sulama ile ilgili bölümde değindiğimizde görüleceği üzere tarla ekilmesi ile barajların bu dönemdeki kullanımı hakkında bilgiler önemli bilgiler vermektedir. AbB 10 42 numaralı mektupta, kelime ile ilgili olan 35-41. satırlar şu şekildedir:

AbB 10 42

35. *šum-ma a-la-<ak>-ka la ša-ki-i*[*n*]
36. *a-na* É.A-AN.DÙL-ŠU *qí-bí-ma* x-[x]-x
37. *ša i-na la ma-aš-qí-ti-šu me-e* [x] x-*tu*
38. *li-il-li-kam ù* ^{m}DİNGİR-*šu*-[*b*]*a*-[*ni* x x]
39. DUB^{pí} LUGAL *a-na* ^{m}ZA BU-*li-ip-ḫu-ur* ŠU.İ x
40. *ša a-na me-e* ZA-*ma*-Dİ-*im ša-ak-na*
41. *li-ša-bi-lam-ma*

Tercüme: Eğer gelmen kararlaştırılmazsa Ea-andulšu'ya söyle ..... onun sulama çıkışı olmadığı için suyu ..... gelsin ve İlišu-bani ..... su tahsisinin belirlendiği (belirten) kralın mektubunu berber Sabu-lipḫur'a götürsün...

Buradaki çıkış yerinin, kesin olmamakla beraber suyun tarla kanalına gireceği noktada bulunduğunu düşünülebilir. İlgili satırları kesin bir şekilde yorumlamamızı engelleyen belirsizlik, satırların bu çıkış noktasının hangi tür kanallar arasında bulunduğuna dair bir bilgi vermemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu satırlar, çıkış noktası olmayan kişilere de su tahsis edilebildiğini göstermesi açısından bilgilendiricidir. Aşağıda AbB 10 171 numaralı metinden yaptığımız çıkarımdan da görüleceği üzere bu sulama çıkışları/noktalarının planlı bir şekilde düzenlendiği anlaşılmaktadır.

Kelimenin geçtiği ve değineceğimiz son belge, adı okunamayan bir şehrin reisi ile yaşlıları tarafından şehrin yöneticilerine gönderilen bir belgedir. Belgede Marduk-mušallim adlı bir şahıs, direk olarak ana kanaldan (*nāru*) kendi tarlasına ulaşan bir suyolu (PA_5) kazmış, kendisinden daha yukarı bir bölgede bulunan ve aynı boyutta bir suyolunu Šerum-namer adlı bir kişi kazdığında ise ortalığı birbirine katmıştır. Su hakları ihlali yanı sıra tarlaların yönü ve kanallar, sulama giriş/çıkışının bulunduğu noktalar hakkında da bir takım çıkarımlar yapabildiğimiz oldukça uzun ve ilginç metin şu şekildedir:

AbB 10 171

1. *a-na ša-pí-ri-ni qí-bí-ma*
2. *um-ma ra-bi-a-an* GİŠ x
3. *ù ši-bu-ut a-lim-ma*
4. ^{m}*Še-rum-na-me-er* ŠÀ.TAM *İb-ni*-DİNGİR x x
5. *S*[*u*]-*ti-i*^{ki}
6. DUB^{pí} *šar-ri* [*i*]*l-qí-a-an-ni-a-ši-im-ma*

7. *i-na qá-bé-e be-li-*[*š*]*u* x x A.ŠÀ*lam*

8. *ma-aš-qí-it* x x *ša re-eš-ka ú-ka-al-lu*

9. x *ša* ^{d}AMAR.UTU-*mu-ša-lim* TİBİRA x x x

10. A.ŠÀ *iṣ-bat*

11. ^{md}AMAR.UTU-*mu-ša-lim* TİBİRA *šu-ú*

12. *ma-aš-qí-tam ša pu-ut* A.ŠÀ-*šu*

13. ÍD *Me-*^{d}EN.LÍL *e-em-du id-di-ma*

14. *iš-tu* BAR SAG A.ŠÀ ^{d}*Še-rum-na-me-er*

15. *a-na* A.ŠÀ-*šu iḫ-re-ma me-e i-re-ed-di*

16. ^{md}*Še-rum-na-me-er šu-ú*

17. *iš-tu* MU.5.KAM *uš-ta-na-ba-a-ni-a-ši*

18. *um-ma šu-ma*

19. *i-na la ma-*[*a*]*š-q*[*í*]*-tim*

20. *iš-tu du-ri-ka am-mi-ni*

21. *me-e te-re-ed-de*

22. *a-wa-*[*tim*] *an-ni-a-tim ma-aḫ-ri-ni*

23. *ú-uš-ṣa-ab-šum*

24. *i-na-an-na* ^{d}*Še-rum-na-me-er šu-ú*

25. *i-na* PA_5 *ra-ma-ni-šu me*

26. *a-na* A.ŠÀ-*šu ša-qí-i*

27. *me-e ip-te-ma*

28. ^{md}AMAR.UTU-*mu-ša-lim šu-ú*

29. *me-e i-ki-im-šu-ma*

30. *a-na* A.ŠÀ-*šu ut-te-er*

31. *ù i-sa-am ša ma-ri-šu* [*i*]*š-te-bi-ir*

32. ^{md}*Še-rum-na-me-er šu-ú*

33. *ma-aḫ-ri-ni i*[*š-k*]*u-u*[*n*]*-ma*

34. ^{md}AMAR.UTU-*mu-ša-lim* [*š*]*u-a-ti*

35. *is-sú-ni-iš-šu-ma ki-a-am ni-iq-bi-šum*

36. *um-ma ni-nu-ma i-na la m*[*a*]*-áš-qí*$^{!}$*-ti-ka* ($^{!}$met. *di*)

37. *me-e am-mi-ni te-ek-ki*$^{!}$*-im-ma* ($^{!}$met. *di*)

38. *a-na* A.ŠÀ^{li} [P]A$_5$ *te-pé-et-te*

39. *ù i-is ma-ri*$^{!}$-[*š*]*u te-še-eb-bi-ir* ($^{!}$met. *ḫu*)

40. ^{md}AMAR.UTU-*mu-ša-lim šu-ú-m*[*a*]

41. *ki-a-am i-pu-ul-la-an-ni-a-ti um-*<*ma šu*>*-ma*

42. *a-na* A.ŠÀ *šu-a-ti* ^{d}*Še-rum-na-me-er*

43. *ur-ra-a*[*d-m*]*a*

44. *i-na* A.ŠÀ *šu-a-tu ú-ḫa-ad-da-as-ma*

45. *ma-aḫ-ri-ni ki-a-am iq-bi-šum qá-ba-ni*

46. *ú-ul il-qé*

47. *a-na še-me-e be-li-ni*

48. *ni-iš-pur-am*

Tercüme: Yöneticimize söyle! .....-nın reisi ve şehrin yaşlıları şöyle (söyler): Sutulu İbni-...'nın denetçisi (*šatammum*) Šerum-namer, beyinin emirlerinin (olduğu) kralın mektubunu bize getirdi. ... sulama çıkışı .... senin sorumluluğunda olan tarlayı ..... Dökümcü Marduk-mušallim'in ..... tarla tuttu (aldı). Dökümcü Marduk-mušallim sulama çıkışını, tarlasının önünden Me-Enlil kanalının uzandığı/birleştiği (yerde) düzenledi (yaptı) ve Šerum-namer'in tarlasının BAR SAG'ından tarlasına kadar kazdı ve suyu yönlendirdi. Šerum-namer 5 yıl boyunca sürekli bize şikâyet edip durdu. O şöyle (dedi): "sulama yeri/çıkışı olmayan (set/bent) duvarından[183] suyu niye yönlendirdin?" O, bu meseleyi huzurumuzda (Marduk-mušallim ile ilgili olarak)

183

detaylandırdı. Şimdi Šerum-namer, kendi suyolundaki suyu tarlasını sulamak için açtığında, Marduk-mušallim onun suyunu aldı, (kendi) tarlasına döndürdü ve onun (Šerum-namer'in) oğlunun çenesini kırdı. Šerum-namer (iddialarını) huzurumuz*da* beyan etti. Marduk-mušallim'i çağırdılar ve biz şöyle söyledik, şöyle (dedik): "Senin olmayan sulama çıkışında/yerindeki suyu neden aldın? Tarla için küçük suyolunu (neden) açtın ve onun oğlunun çenesini (neden) kırdın?" Marduk-mušallim bizi şöyle cevapladı, şöyle (dedi): "O tarla için Šerum-namer aşağı doğru gidecek ve o tarlada istediğini yapacak mı[?]" Huzurumuz*da* ona böyle söyledi. Söylediklerimizi kabul etmedi. Beyimizin duyması için (bunları) yazdık.

Mektubun 25 ve 38. satırları, ayrıntılarına *atappu* başlığı altında da değineceğimiz gibi bu tür kanalların, tarla üzerinde bir şekilde hak sahibi olan kişiler tarafından da kazılabildiğini açık bir şekilde göstermektedir.

2.1.1.3. *pītum*

İlk anlamı "açmak" olan *petû* fiilinden türeyen bu kelimeye sözlüklerde "(kanalda) kırık, çatlak, gedik, kapak, yarık, açıklık" (AHw 871a; CAD 445b-446a) anlamları verilmektedir. Kelime AbB 1 33, AbB 1 127, AbB 4 19, AbB 8 181, AbB 9 263 ve AbB 10 39 numaralı mektuplarda geçmektedir. R van Laere bu kelimenin, *abbu*, *perṣu* gibi kelimeler ile birlikte set veya barajlarda, su alma amacıyla insan eliyle yapılmış ve genellikle bir kürekle açılıp kapatılabilecek büyüklükteki yarıkları belirtmek için kullanıldığını ifade etmiştir.[184] Hedrick ise kelimeyi "(ya yarık ya da savakta bulunan) kapak, ağız" olarak tercüme etmiş ve akabinde bu kelime ile ilişkilendirdiği suyolu veya kanalların duvarlarında su baskısı sebebiyle açılan yarıklarla, suyu başka bir yöne akıtmak için yapılan savakların genel bir tanımını vererek bu yapının işlevi hakkında kesin bir yargıya varmanın imkânsız olduğunu

[184] R. van Laere, 1980, s. 52.

belirtmiştir.[185] Kelimenin geçtiği metindeki satırlardan da anlaşılacağı üzere bu yarık/gedikler, üstte değindiğimiz her iki yazarın belirttiği gibi bir insan tarafından kasıtlı bir şekilde açılmasının yanında bazen de kanallardaki su seviyesinin yükselmesi sebebiyle doğal bir şekilde oluşuyordu. Biz de kelimeyi, üstte görüşlerine değindiğimiz iki yazar ve sözlükte verilen anlamlardan fazla uzaklaşmadan "(su) yarığı" olarak tercüme ediyoruz. Vereceğimiz örneklerden de görüleceği üzere bu yapıya ağırlıklı olarak tarlaların söz konusu olduğu durumlarda değinildiği görülmektedir.

Kapatılmasının ardından güçlendirilmesi hakkında oldukça net bilgiler veren ve büyük bir kanalda açılmış yarığın söz konusu olduğu bir diğer mektup Hammurabi'den Sin-iddinam'a yazılmıştır.

AbB 4 19

1. [*a-na*] ^{d}UTU-*ha-zi-ir*
2. [*q*]*í-bí-ma*
3. *um-ma Ha-am-mu-ra-bi-ma*
4. *aš-šum ša ta-aš-pu-ra-am um-ma at-ta-ma*
5. *pí-tum ša* [*B*]*i-na-a*^{ki} [*i*]*t-te-es-k*[*i*]*-ir*
6. *mu-ú a-na* ÍD EDİN.NA [*g*]*u-um-mu-ru*
7. *be-lí a-na Gi-mil-*^{d}AMAR.UTU
8. *ù İm-gur-*AKŠAK.Kİ
9. *li-iš-pur-am-ma*
10. ERİN$_2^{am}$ *ab-ši-ta-šu-nu li-iš-ku-nu-ma*
11. *pí-tam šu-a-ti li-da-an-ni-*[*n*]*u*
12. *ù er-ṣe-et ma-tim ša qá-ti-šu-nu*
13. *li-še-ri-šu*
14. *ša ta-aš-pu-ra-am*

[185] R. M. Hedrick, 1997, s. 339.

15. *a-na Gi-mil-*^{d}AMAR.UTU

16. *ù İm-gur-*AKŠAK.Kİ

17. *ú-da-an-ni-nam-ma aš-tap-ra-am*

18. ERİN$_2^{am}$ *ab-ši-ta-šu-nu i-ša-ak-ka-nu-ma*

19. [*pí-tam š*]*a Bi-na-a*^{ki} *ú-da-an-na-nu*

20. *ù er-ṣe-tam ša ma-tim*

21. *ša i-ša-ap-pa-ru*

22. *ú-še-er-re-šu*

Tercüme: [1-3)] Šamaš-ḫazir'e söyle! Hammu-rabi şöyle (söylüyor): [4-14)] Bana yazdığına gelince, sen şöyle (dedin): "Bina şehrindeki su yarığı kapatıldı. Su Edina kanalı için yeterince *birikmiştir*. Beyim, Gimil-Marduk ve İmgur-Akšak'a yazsın ve onlar, işçinin kararlaştırılmış payını tahsis etsinler, o (su) yarığını güçlendirsinler ve sorumluluklarında olan *ülke arazisini* ekip biçsinler" sen (bunları) yazdın. [15-23)] Gimil-Marduk ve İmgur-Akšak'a (meseleyi) ciddi bir şekilde söyledim ve yazdım. İşçinin kararlaştırılmış payını tahsis edecekler, su yarığını güçlendirecekler ve sorumluluklarında olacak *ülke arazisini* ekip biçtirecekler.

Öncelikle mektubun bir kral tarafından yazdırılması söz konusu yarığın ve etki alanının oldukça geniş olduğunu göstermektedir. *nāru*, yani ana kanalda olduğu belirtilen Edina'yı dolduran bu yarık oldukça büyük olmalıydı ki kapatılmasının ardından yapılan güçlendirme işlemleri için bile işçiye ihtiyaç duyulmuştur. Buradaki güçlendirme işleminin, söz konusu yarık açılırken kanal duvarında oluşan bir zarar yüzünden mi yoksa kapatılan bu yarığın büyüklüğü sebebiyle bir şekilde su sızdıracağı korkusuyla mı yapıldığı hakkında metinde açık bir bilgi bulunmamaktadır. Burada ayrıca yarığın tamirindeki gerekli iş gücünü Gimil-Marduk ve İmgur-Akšak'ın sağladığını anlıyoruz. Burada ayrıca ilginç olan nokta, yarığı güçlendirecek olan işçilerin ayrıca *ülke arazisini* ekip biçecek kimseler olmasıdır. Anlaşılan buradaki

toprakların ekilip biçilebilmesi için ne tür bir yapı olduğu metinde belirtilmeyen bir noktada su biriktirilmiş veya alınmıştır.

Su yarığına değinen ve kapatılmadığı takdirde bir takım sorumlulukların yarığı açan kişi üzerine yükleneceği belirtilen AbB 8 131 numaralı mektup bu tür yarıkların dikkatli bir şekilde açılmadığı/düzenlenmediği takdirde ne tür sorunlara yol açtığını göstermektedir. Mektup ayrıca Eski Babil mektuplarında pek de karşılaşmadığımız *šāpir nārim*e de değinmektedir. Mektubun ilgili satırları şu şekildedir:

AbB 8 131

ö.y. 1. [*a-na*] *ša-pí-ir* ÍD *ša* ^{d}AMAR.UTU [*ú-ba-a*]*l-la-ṭú*

2. [*q*]*í-bí-ma*

3. *um-ma Ta-ri-ba-tum-ma*

4. ^{d}UTU *ù* ^{d}AMAR.UTU *da-ri-iš* u_4*-mi li-ba-al-*[*li-ṭú-k*]*a*

5. *ša te-pu-šu ki-a-am*

6. *pí-tam i-na mu-úḫ-hi ma-a-*[*tim*]

7. *te-pé-et-te-e-ma*

8. A.ŠÀ 5 *li-im* LÚ *Mu*[*rg*]*u*^{ki}

9. [x x] 3x BÙR.60 İKU GÚ.UN

10. [...] x [...]

11. Yaklaşık 2 satır ve metnin alt bölümü kırık

a.y. 1. [.....] x

2. [.....] x-*at-tu*

3. x-[.....]-*a*

4. *ù aš-šu-mi-šu-nu* ÍD *A-ma-tim*

5. [*i*]*p-pé-tu-ú*

6. [*a*]*l-ma-ad*$^{!}$ $^{!}$met. *ṣi*

7. ÍD *A-ma-tim ú-ul te-se-ke-e*[*r-m*]*a*

8. *ḫi-ṭi-*<*it*> GÚ.UN *ù* AGA.UŠ.MEŠ

9. *i-na mu-úḫ-ḫi-k*[*a*] *iš-ša-ak-ka-an*

10. *a-na la-ma-di-ka* [*aš*]*-pu-ra-am*

11. DUB^{pí} *a-na be-lí-ia*

12. *ú-ša-ab-ba-al*

Tercüme: [1-4)] Nehir/kanal denetçisi Marduk'un yaşattığı'na söyle! Taribatum şöyle (söyler): Šamaš ve Marduk seni sonsuza dek yaşatsın. [5-9)] Senin yaptığın şudur; (su) yarığını yukarı bölgede açtın ve 5.000 Murgulunun ... (*ve*) 180 *iku*luk *biltu* tarla(*larını*[?]) [10)]..... (kalan 2 satır ve metnin alt bölümü kırık) [a.y. 1-3)]..... [4-6)] onlar yüzünden Amatum kanalı*nın* açıldığını öğrendim. [7-12)] (Eğer) Amatum kanalını kapatmazsan, *biltu* (arazilerinin) ve askerlerin kaybının sorumluluğu senin üzerine yüklenecek. (Durumu) anlaman için yazdım. Mektubumu beyime gönderdim.

Bilinçli bir şekilde açıldığı anlaşılan su yarığının, metinde yarık hakkında bilgi veren ilgili cümlenin sonucunu anlaşalır kılacak fiilin kırık satırlarda bulunmasına karşın 5.000 Murgu'nun tarlasını su altında bıraktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kırıklardan sonra okunabilen bölümde nedenini anlayamadığımız bir sebepten ötürü Amatum kanalı açılmıştır. Ayrıca mektup, büyük ölçekli su yarıklarının *šāpir nārim* tarafından açılmasını göstermesi bakımından da önemlidir. Burada ayrıca ilgi çekici nokta Taribatum adlı şahsın *šāpir nārim*e *biltu* ile askerlerin arazileri hakkında yazması bu kişinin krallık yönetiminde söz sahibi olabilecek biri olduğunu akla getirmektedir. Mektubun son satırlarındaki 'mektubu beyime gönderdim' ifadesi bu görüşü bir nebze desteklemektedir.

Fazla su baskısı sebebiyle açıldığı anlaşılan bir yarığa AbB 10 39 mektupta da değinilmektedir. Metni ileriki bölümlerde ele aldığımız için burada yarık ile ilgili bölümlerden kısaca bahsedilebilir. Metinde su yarığı ile ilgili belki de en farklı nokta, yarığı kapatacak kişinin 'barajcı, baraj tamircisi' olarak tercüme edebileceğimiz bir

sēkirum olmasıdır. Anlaşılan buradaki yarık kanaldan yararlanan çiftçiler veya krallığa mensup çeşitli görevliler tarafından üstesinden gelinemeyecek ölçekte bir zorluk barındıran teknik bir meseleydi.

2.1.2. Kanallar

Bu başlık altında Eski Babil mektuplarında ölçütleri ve etkileri, metinlerde verilen bilgilerden yola çıkılarak anlaşılan bir takım kanal türleri kabaca sınıflandırılmıştır. Başlıklar, sulama sistemindeki en önemli yapılardan daha ikincil seviyedeki yapılara doğru gidecek şeklinde sınıflandırılmıştır.

2.1.2.1. *nārum*

Bu kelimenin, kanal ve sulama ile ilgili bilgi veren pek çok Sumerce metinde olduğu gibi Eski Babil Dönemi mektuplarında da nehir ya da ana/birincil kanalları kendisine has isimlerle ifade ettiği görülmektedir. Ancak kelimenin daha küçük ölçekli sulama kanallarını belirttiği örnekler de bulunmaktadır.[186] Metinlerden, bu türdeki kanalların bakım ve tamirinde genel olarak ülke yönetiminin söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bu kanalların ilk olarak açıldığına dair bir bilgi bulunmamakta, ağırlıklı olarak bu kanalların temizlendiği anlaşılmaktadır. Bu büyük kanallarda yapıldığı belirtilen temizlik işleri farklı fiillerle ifade edilmektedir. Büyük/ana kanalların tamiri ve bakımı söz konusu olduğunda genellikle krallar emirleri altındaki ikinci ve üçüncü kişilerle sürekli iletişim halinde olmuştur. Ayrıca sulama ile ilgili bilgi verdiğimiz bölümde de değineceğimiz gibi bu kanallardan yapılacak sulama işleri için de krallık yetkililerinin söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Büyük kanalların bakımı, tamiri ve çeşitli meselelere krallığın dâhil olduğunu gösteren söz konusu bazı mektuplar aşağıda verilen tabloda kısaca özetlenmiştir.

[186] AbB 2 156, st. 10. İD *a-ta-ap-pa-tim*.

Mektup	Gönderen	Alıcı(lar)	Kanal Türü	Yapılan/yapılacak İş
AbB 1 109	*Rim-Sin*[187]	---	id_2 = *nāru*	Rapisanitum kanalı ağzında yapılacak bir düzenleme.
AbB 2 4	Hammurabi	Sin-iddinam	id_2 = *nāru*	Pī-Naratim şehrinin aşağısındaki bir kanal için su deposu ve hendek yapımı.
AbB 2 5	Hammurabi	Sin-iddinam	id_2 = *nāru*	Kanal temizliği.
AbB 2 147	Awīl-ilum	*Hammurabi*[188]	id_2 = *nāru*	Ningirsu-Hegal kanalında yapılacak temizlik ile bağlantılı toprak kaldırılması ve işçi temini.
AbB 4 74	Sin-iddinam	Šamaš-Hazir	id_2 = *nāru*	Gabum kanalında ne ile ilgili olduğu belirtilmeyen bir iş için İnūḫ-samar'ın görevlendirilmesi.
AbB 4 109	Hammurabi	Yakun-ašar, Šamaš-ḫazir ve Ubar-Sin	id_2 = *nāru*	Kanal temizliği.
AbB 4 162	İna-palešu	---	id_2 = *nāru*	Kanal temizliği için gerekli işçinin temini.
AbB 5 136[189]	Hammurabi	Sin-iddinam	Belirtilmiyor	Kanal tamircilerinin takibi.

[187] Mektubun ilk satırları kırık olduğu için gönderen ve gönderilen kimselerin adı okunamamaktadır. Ancak AbB 8 27 numaralı mektupta aynı kanalla ilgili olarak Rim-Sin'in bazı kimselere yazdığı göz önünde bulundurulursa, Rapisanitum kanalının oldukça büyük ve tamirinde idari yönetimin varlığını gerektirdiği düşünülebilir.

[188] A. Ungnad, **Babylonische Briefe aus der Zeit der Ḫammurapi-Dynastie**, Leipzig, 1914, s. 112, dpn. 135a.

AbB 5 224	Zimri-eraḫ	*Sin-iddinam*	id_2 = *nāru*	Kanal kapatılması/baraj yapımı.
AbB 8 27	Rim-Sin	İna-palēšunu, İbni-Ea, Sin-lišāhiz, İpiatum ve Ea-gāmil	id_2 = *nāru*	Rapisanitum kanalının kapatılması.
AbB 9 194	Hammurabi	Šamaš-ḫazir	id_2 = *nāru*	Gabum kanalından toprak kaldırılması.
AbB 9 202[190]	İšar-kubi	Lu-igisa	Belirtilmiyor	Kralın denetleyeceği ifade edilen bir kanalda yapılması gereken derinleştirme işi.
AbB 9 217	Nūr-Sin	Lu-igisa	id_2 = *nāru*	Nubitar kanalı için işçi kiralanması.
AbB 10 179	Abi-ešuḫ	Sin-nāṣir, Sin-iddinam, Sippar limanı, Sippar yargıçları	id_2 = *nāru*	Tinātum kanalı ağzı/girişinin kapatılması.
AbB 13 16	Hammurabi	Sin-iddinam	id_2 = *nāru*	Temizlenmekte olan bir kanala işçi temini.

2.1.2.2. *nārtum*

Sözlüklerde bu kelimeye "suyolu, kanal" (CDA 242a); "nehir, kanal" (CAD N/1 362b); "suyolu, hendek" (AHw 748a) anlamları verilmektedir. Stol kelimeyi "nehir, nehir kanalı" şeklinde tercüme ederek bu yapıyı *nāru*nun bir benzeri olarak düşünmüş

[189] Kanal türü hakkında bilgi verilmemesine karşın mektubun Hammurabi'den Šamaš-ḫazir'e yazılmasından hareketle burada büyük bir kanalın söz konusu olduğu düşünülmelidir.

[190] S. D. Walters, , 1970, s. 145'te Lu-igisa arşivine ait olan mektubu yayımlayan Walters, İšar-kubi isminin 11 mektupta geçtiğini belirtmekte ve ismi geçen bu kişinin "imarcı, denetçi" olduğunu ifade etmektedir.

ve kelime hakkında detaylı bir bilgi vermemiştir.[191] Hedrick ise kelimeyi "bağlayıcı kanal" olarak tercüme etmektedir.[192] Kelime sadece AbB 6 173 ve AbB 11 175 numaralı iki Eski Babil mektubunda geçmektedir. Šū-Amurrum adlı bir şahıstan kardeşlerine yazılan AbB 6 173 numaralı mektubun son satırlarından bu kanalda su biriktirildiğini öğreniyoruz. AbB 11 175 numaralı mektup ise bu kanalda bir baraj yapılması hakkında Sin-išmešu tarafından İlīma-ilī'ye verilen emirleri içermektedir. Kelimenin geçtiği her iki mektup da barajlar ile ilgili olduğu için bu mektuplara barajlar hakkında bilgi verilen bölümde değinilecektir. Biz bu kelimenin, yalnızca iki mektupta geçişine dayanarak işlev ve anlam bakımından isimlendirilmesi yerine, geçtiği metinlerin bağlamına göre yorumlamanın daha sağlıklı olacağı kanaatindeyiz.

2.1.2.3. *takkirum*

Sözlüklerde "drenaj/boşaltma kanalı" (AHw 1307b.); "bir kanal" (CAD T 77b.) ve "saptırma (kanalı)" (CDA 395a.) anlamları verilen bu kelime, yalnızca AbB 13 180 numaralı bir Eski Babil mektubunda geçmektedir. Stol bu kelimeyi, "nehre veya ana kanala paralel olarak kazılan ve daha sonra bu kanaldan daha küçük suyollarının açılmasının mümkün olduğu bir yapı" şeklinde tercüme etmiştir.[193] Hedrick ise kelimeyi "saptırma kanalı" olarak tercüme etmektedir.[194] İsminin, I. kalıpta "farklı, garip, düşman olmak; II. kalıpta (*nukkuru*) ise "değişmek, değiştirmek, geliştirmek" anlamlarındaki *nakāru* fiilinden türediği ifade edilen[195] bu kanal ile bazı Mari mektuplarında da karşılaşmaktayız. Bu kanalın o dönemdeki sulama sisteminde hangi seviyede bir kanal

[191] M. Stol, 1980, s. 356a.

[192] R. M. Hedrick, 1997, s. 328.

[193] M. Stol, 1980, s. 357a.

[194] R. M. Hedrick, 1997, s. 329.

[195] M. Stol, a.g.m., s. 357b; R. Van Laere, 1980, s. 42, dpn. 116; CAD T 78b.

olduğu noktasında bir yorum yapmak oldukça zordur. Eski Babil mektupları arasında bu kanal ile ilgili bilgi veren başka bir örnek daha bulunmaması sebebiyle kelimenin geçtiği mektubun tamamına bu başlık altında değinecek ve ardından bu kanalın sulama sistemi içinde gördüğü işlevi kısaca yorumlayacağız. Kanal hakkında bilgi veren mektup şöyledir:

AbB 13 180

1. [*a-na a-w*]*i-lim ša* ^{d}AMA[R.UT]U *ú-*[*b*]*a-l*[*i*]-[*ṭ*]*ú-š*[*u*]
2. [*qí-b*]*í-ma*
3. [*um-ma* x x] x x-*bi-ma*
4. ^{d}UTU *ù* [^{d}AMAR.UTU *da-ri-i*]*š* u_4-<*mi*>
5. *li-*[*ba-al*]*-li-ṭú-k*[*a*]
6. *l*[*u*] *ša-al-ma-ta*
7. *m*[*e-e*] *te-ep-te-e-ma*
8. *a-*[*d*]*i-n*[*i*] x-*li ú-ul es-ki-ir-ma*
9. x x x x *ú-ul ta-aṭ-ru-dam i-na-an-na ta-ki-rum*
10. *ša* ÍD x-DÌ-*la-tim*
11. [*t*]*e-ep-te-e-ma*
12. ^{m}*A-lí-ta-li-mi*
13. [*k*]*i-a-am iš-pur-am*
14. [*um-m*]*a šu-ú-ma*
15. [*a-n*]*a se-ke-ri-im al-l*[*i-ik*]
16. ^{m}*Gi-mil-*^{m}AMAR.UTU *ra-bi-an Kiš*^{ki}
17. ^{d}AMAR.UTU-*ni-šu uš-ta-ad-du-ni-in-ni*
18. *i-na ki-im-na-an-na*
19. *a-*[*n*]*a mi-li ki-iš-ša-tim*
20. ÍD NU.GÌŠ.KIRI$_6$ *ip-pé-et-te-e*

21. *a-na e-p*[*é-š*]*i-im an-ni-im*

22. *be-lí i-še-em-me-e-ma*

23. *ḫi-tum šu-ú ša* ÍD *a-di i-na-an-na*

24. x *KU* x Rİ İD *i-na mu-uḫ-ḫi-ka*

25. [*ḫ*]*i-*[*tu*]*m iš-ša-ak-ka-*<*an*>

26. [x x x] x-*e-ma*

27. [x x x x x] x *es-ki-ir*

28. [x x x x x x]-*ni-ma*

29. [x x x x x] x x [x]

30. [.....] x *la ta-ap-pa-lu*

31. [.....] LÚ *ù* ÍD *ta-ki-rum*

32. *ša* ÍD X-Dİ-*la-tim*

33. *qá-at-ka ú-sú-u*[*ḫ*]

Tercüme: [1-6)] Marduk'un yaşattığı efendiye söyle! ..... şöyle (söyler): Šamaš ve Marduk seni sonsuza dek yaşatsın, iyi olasın. [6-11)] Suyu açtın ..... (fakat) şu ana kadar ben suyu kapatmadım ve sen ..... göndermedin. Şimdi sen...*dilatim* kanalından bir *saptırma* kanalı açtın, [12-25)] Ali-talīmī bana yazdı, şöyle (dedi): "(Suyu) kapatmak için gittim (ancak) Kiš şehrinin yöneticisi Gimil-Marduk (ve) Marduk-nīšu beni engellediler. Şu anda su en yüksek seviyede (olduğu) için Nukaribbum kanalı açılacak. Bu işi (durumu) beyim işitecek ve kanalın sorun(u) şimdiye kadar ..... sorun/zarar senin üzerine konulacak (kalacak) [26)] ..... ve [27)] ..... kapattım [28)] ..... [29)] ..... [30)] ..... ödeme/cevaplama! [31-33)] Ve ...*dilātim* kanalında(n açılan) *saptırma* kanalının işini bitir!

Mektupta bahsedilen *takkirum*, tek bir kişinin açabileceği büyüklükte bir kanal olarak görünmektedir.

2.1.2.4. *namkarum*

"Sulamak" anlamındaki *makāru* fiilinden türeyen bu kelimeye sözlüklerde basitçe "sulama kanalı" (AHw 727b; CAD N/1 229b; CDA 235b.) anlamı verilmektedir. Kelime AbB 4 85, AbB 8 4, AbB 10 148, AbB 13 64 numaralı Eski Babil mektuplarında geçmektedir. Stol bu kelimenin, kanalın yanında su depolarını ifade etmek için de kullanılmış olabileceğini belirtmiştir.[196] Ancak kelimenin geçtiği Eski Babil mektuplarında, Stol'un bu görüşü destekleyen örneklere rastlanmamaktadır. R. van Laere de benzer şekilde, bazı matematik problemleri ile ilgili tabletlere dayanarak, bu kanalların aynı zamanda su deposu olarak kullanıldığını ifade etmiş ve sürekli temizlenmek zorunda olduklarını belirten birkaç örneğe işaret ederek bu kanalların çeşitli türdeki bahçelerin sulanmasında da işlev gördüğünü öne sürmüştür. Kelimenin geçtiği metinler, R. van Laere'nin ortaya attığı türden bir bahçe sulaması hakkında bilgi vermemektedir. W van Soldt da Kassit Dönemi belgelerindeki geçişlerinden verdiği örneklerle, bu kelimeyi "sulama kanalı" olarak tercüme etmiş ve bu kanalların genellikle ana kanallardan (*nāru*) kollara ayrıldığını/açıldığını belirtmiştir.[197]

Kelimenin geçtiği AbB 4 85 numaralı mektup bu kanalın işlevi hakkında bazı çıkarımlar yapmamıza olanak tanımaktadır. Ancak burada *namkarum*un sözlüklerdeki anlamlar ve yorumlarına değindiğmiz biliminsanlarının belirttiği gibi "sulama kanalı" mı şeklinde tercüme edilmesi gerektiği açık değildir. Mektup şu şekildedir:

AbB 4 85

1. **[***a-na* ^{d}UTU-*ḫ*]*a-zi-ir*
2. [*qí*]-*bí-ma*
3. [*um-m*]*a Ha-am-mu-ra-bi-ma*
4. [Í]D *a-la-kam i-ip-pé-ša-am*

[196] M. Stol, 1980, s. 357a.

[197] W. van Soldt, "Irrigation in Kassite Babylonia" **BSA 4**, 1988, s. 112.

5. *mu-ú ma-a-du*

6. *nam-ka-ri ša a-na* AMBAR *ša-ak-nu*

7. *pu-ut-ti-i-ma*

8. AMBAR *ša i-ta-at* UD.UNU^{ki}

9. *me-e mu-ul-li*

Tercüme: Šamaš-hazir'e söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): Nehir (durmadan) akıyor. Su çoktur. Bataklık için düzenlenmiş *besleme kanalını* aç! Ve (böylece) Larsa civarındaki bataklıkları su (ile) doldur!

Anlaşılan bu kanal, çeşitli işlevlerinin yanında arazilerin ıslah edilmesinde de kullanılıyordu. Burada eğer bir ıslah söz konusu ise ıslah edilecek arazinin büyüklüğü hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir.

AbB 8 4

1. *a-na Li-pí-it-*^{d}İNANNA

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma A-bi-zu-um* SANGA-*ma*

4. *i-na Ša-an-za*^{ki}

5. *a-na na-am-ka-ri-im ḫe-re-em*

6. *qa-tam aš-ta-ka-an*

7. *šum-ma i-na ki-na-tim*

8. *ta-ra-ma-an-ni*

9. 10 GURUŠ.MEŠ

10. *ṭú-ru-ud-ma*

11. U_4.10.KAM *qa-tam*

12. *li-iṣ-ba-tu*

13. *mi-im-ma ša t*[*a-š*]*a-pa-ra-am*

14. *ṣi-bu-ut-ka* [*lu*]*-pu-uš*

Tercüme: [1-3)] Lipit-İštar'a söyle! Rahip/tapınak yöneticisi Abizum şöyle (söyler): [5-6)] Šanzan şehrindeki sulama kanalının kazılmasına el attım (başladım). [7-13)] Eğer gerçekten beni seviyorsan 10 işçiyi (bana) gönder ve (o işçiler) 10 gün boyunca (kanal işiyle) ilgilensinler. [13-14)] (Ben de) senin yazacağın isteğin hepsini yapayım.

namkarum kanallarının ilginç bir şekilde daha küçük seviyedeki suyollarını gösteren pa_5 ideogramı ile belirtildiği ve ismi okunamayan bir şahıstan Ablilum'a gönderilen AbB 10 148 numaralı mektubun ilgili satırları şu şekildedir.

*namkarum*un pa_5 ideogramıyla belirtildiği bir diğer belge de AbB 13 64 numaralı mektuptur. Mektupta, kâtip Nanna-mansum'a ait olan bir *namkarum* ile ilgili anlaşma yapmak için Kutha şehrine giden bir kişiyle karşılaşmaktayız. Mektubun bu bahsettiğimiz kısımdan önce veya sonrasında bu kanalın yapımı, temizlenmesi veya bulunduğu lokalizasyon hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

2.1.2.5. *atappum*

Sumerce kanal terminolojisi hakkında bilgi verdiğimiz bölümde belirttiğimiz üzere Eski Babil mektuplarının bazılarında da pa_5 ideogramı ile ifade edilen bu kelime, sulama sistemindeki daha küçük boyutlara sahip kanalları belirtmektedir. Sözlüklerde bu kelimeye "(küçük) kanal, suyolu," (CDA 30a; CAD ...) anlamları verilmektedir. M. Stol *palgum* ve *pattum* kelimeleri ile ifade edilen kanalların, o dönemdeki sulama sisteminde *atappum* kanalları benzer işlevi gördüğünü ancak bu iki kelimenin farklı lehçelere ait olduğunu iddia etmiştir. Stol ayrıca, *atappum* kelimesinin kökeni hakkında bir bilgi bulunmadığını belirtmiş ve Fırat Nehri'ne yakın bölgelerde bu kanal isminin daha yaygın olarak kullanıldığını ifade etmiştir.[198] R. van Laere ise *atappu*ların bütün bir yıl boyunca içinde su bulundurmadığını ve buna ek olarak bu kanalların gemi seferlerine de elverişli olduğunu belirtmektedir. R. van Laere bu görüşlerine ek olarak,

[198] M. Stol, 1980, s. 356.

*atappu*ların esas işlevinin *ugaru* (sulama bölgeleri) sınırları içindeki iki veya daha fazla tarlaya su iletmek olduğuna işaret etmiş ve bu kanalların suyunu genellikle ya *nāru* ya da *namkarum* kanallarından aldığını öne sürmüştür.[199] M. Stol da benzer şekilde *atappu*ların *ugaru*lardaki arazilerin sulanması için açıldığını ve bütün arazilerin su ile doldurulduğunu belirtmiştir. Stol bunlara ek olarak *atappu*ların bazı durumlarda sulama bölgesinin (*ugarum*) ismini aldıklarını da belirtmektedir.[200] Hedrick ve varsa Van Laere'nin görüşlerinden devam edilecek… Kelime, AbB 2 156, AbB 4 42, AbB 6 79, AbB 10 39, numaralı Eski Babil mektuplarında geçmektedir.

Kanal hakkında değineceğimiz ilk belge, *atappu*ların ayrıca kiralanabildiğini de gösteren AbB 2 156 numaralı mektuptur.

AbB 2 156

1. *a-na* GEME$_2$*-ka-la-ti-im*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma A-pil-*^{d}*Ki-it-tum-ma*
4. *be-el-ki li-ba-al-li-iṭ-ki*
5. A.ŠÀ*-ki a-na Šu-mi-er-ṣe-tim*
6. *ù Ta-ra-ia-ti-im ta-ad-di-ni*
7. *i-na-an-na* A.ŠÀ^{am} *te-ki-mi-šu-nu-ti-ma*
8. *a-na ša-ni-im ta-na-ad-di-ni*
9. *ki-a-am di-nu-um* A.Š[À^{u}]^{m} *i-na bi-ti*
10. ÍD *a-ta-ap-pí-im*
11. *šu-ṣi-im*
12. *in-né-ki-im-mi-i*
13. ^{m}*Šu-mi-er-ṣe-tim*

[199] R. van Laere, 1980, s. 42.

[200] M. Stol, 1980, s. 356.

14. *ù Ta-ra-ia-tum*

15. *ma-a*[*ḫ-r*]*i-ia iš-ku-nu*

16. *um-ma šu-nu-ma* A.ŠÀ^{am} *šu-ṣí-ia*

17. *ù* <GAL> *A*$^{!}$*-mu-ri-im* ($^{!}$met. *ia*)

18. *ṭup-pa-am ub-lam-ma*

19. *ki-a-am aq-bi-šu*

20. *um-ma a-na-ku-ma* A.ŠÀ^{am} *ú-ul*

21. *te-pu-uš*

22. *i-nu-ma it-ta-al-ka-ki-im-mi*

23. *um-ma at-ti-ma A-pil-*^{d}*Ki-it-tum*

24. *iš-pu-ra-am* A.ŠÀ^{am} *ú-ul a-na-ad-di-na-kum*

Tercüme: Amat-Kallatim'e söyle! Apil-Kittum şöyle (söyler): beyin seni yaşatsın. Tarlanı Šumi-erṣetim ve Tarayatum'a verdin. Şimdi onların (tuttuğu/işlediği) tarlayı alacak ve başka birine vereceksin. Hüküm şöyledir: "Suyolu kiralanmış/ayarlanmış yerdeki tarla (geri) alındı." Šumi-erṣetim ve Tarayatum huzurumda açıklama yaptılar onlar şöyle (dediler): "Tarlayı benim (için) *kirala*. *rabi Amurrim* mektubu bana gönderdi, ona dedim, ben şöyle (söyledim): "Tarlayı işlemedin." Sana geldiğinde sen şöyle (söyle!): "Apil-Kittum bana yazdı, tarlayı sana vermeyeceğim."

*atappu*ların genellikle yılın hangi dönemlerinde kazıldığı hakkında metinlerde açık bir bilgi bulunmamasına karşın AbB 4 42 numaralı mektup bu konu hakkında bazı çıkarımlar yapılabilmesini mümkün kılmaktadır. Mektubun ilgili satırları şu şekildedir:

AbB 4, 42

ö.y. 1. **[***a-na* ^{d}UTU-*ḫa-zi-ir ù İ-din-*^{d}ŠAKK]AN

2. [*qí-bí-m*]*a*

3. [*u*]*m-ma Ha-*[*am-mu-ra-bi-m*]*a*

4. ^{m}DUMU-ŠEŠ.UNU.Kİ x x

5. *ki-a-am ú-lam-mi-da-an-ni um-ma šu-ú-ma*

6. A.ŠÀ^{am} *i-na* BÀD-*e-te-el-li-im*^{ki}

7. ^{d}UTU-*ḫa-zi-ir ù İ-d*[*in-* ^{d}ŠAKKAN]

8. *ip-lu-ku-ni*[*m-ma*]

9. *a-ta-ap-pa-am aḫ-r*[*i....*]

Tercüme: [1-4)] Šamaš-ḫazir ve İddin-Šakkan'a söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): [4-5)] Mār-Urim ..... beni bilgilendirdi, o şöyle dedi, [6-9)] "Dūr-Etellim'deki tarlayı, Šamaš-ḫazir ve İddin-Šakkan benim için böldüler/belirlediler ve arkı kazdım .....„?

İlgili satırlar *atappu* türündeki kanalların, ekim yapılacak arazinin tahsisinden sonra tarlayı ekip biçecek kişi tarafından kazıldığını ve ayrıca bu kanalların büyüklüğünün her zaman çok fazla işgücü gerektirmediğini de göstermektedir. Burada ayrıca *atappu* kanalının, ilk kez kazıldığı anlaşılmaktadır. Kanal temizliği ile ilgili metinleri incelediğimiz bölümde de değineceğimiz gibi *ḫerû* fiili 'kazmak' anlamındadır. Ancak her zaman bu fiil kullanıldığında yeni bir kanal kazıldığı düşünülmemelidir. Metinden ayrıca bu kanalların kazımında toprağı işleyen kişilerin sorumlu olduğunu ve dolayısıya bu seviyedeki kanallar üzerinde idari yönetimin, kanalın kazılacağı yer dışında diğer işlemlerle ilgilenmediği anlaşılmaktadır.

Kelimenin geçtiği bir diğer belge AbB 10 39 numaralı mektuptur. Mektup *atappu*da meydana gelen bir yarığın tamiri ve daha önce örneğine hiç karşılaşmadığımız bir şekilde baraj tamircisi gerektirdiğine değinmektedir.

AbB 10 39

1. [*a-na a-w*]*i-lim ša* ^{d}AMAR.UTU *ú-ba-la-ṭú-šu*

2. [*qí*]*-bí-ma*

3. [*um-ma*] SAG [x x] ^{d}[U]TU-*ma*

4. [^{d}UTU] *ù* ^{d}AMAR.UTU *d*[*a-ri-i*]*š* u_4*-mi li-ba-li-ṭú-ka*

5. *pí-tum i-na a-ta-*[*p*]*í i*[*p*]*-p*[*é*]*-ti-ma*

6. LÚ *se-ki-ra-am* x x [x]

7. *gi-im-la-an-n*[*i* x x] x *še-em-me* x

8. LÚ *se-ki-ra-am ša maḫ-ri-ka* x x

9. *ṭú-ur-dam-*[*m*]*a mu-ša-am iš-te-en*

10. *li-is-k*[*i*]*-ra-am*

11. *ù* LÚ *se-ki-ra-am ša ta-ṭa-ar-ra-dam*

12. *i-ša-ri-iš a-ta-pí la* A[G x] x *–š*[*u*]

13. [*a-n*]*a-*[*ku*] *iš-*TUM *ma-ti-ma a-na m*[*i-im-ma*]

14. [*ú-ul aš*]*-pu-ra-k*[*um*]

15. *i-n*[*a a*]*n-n*[*i-ti*]*m na-aḫ-ra-a*[*r-ka*]

16. *li-ik-šu-da-an-ni*

Tercüme: [1-4)] Marduk'un yaşattığı adama söyle! … şöyle (söyler): [5-7)] küçük su yolunda yarık açıldı. Baraj tamircisini … bana iyilik yap… [8-10)] Yanındaki baraj tamircisini … bana gönder ve o bir gece içinde (yarığı/gediği) kapatsın [11-16)] ayrıca senin gönderdiğin baraj tamircisini, normal bir şekilde suyolumu … Ben sana (daha) aslında hiçbir şey yazmadım. Bunda (bu işte) yardımın bana ulaşsın.

Bu mektup *atappu* seviyesindeki kanallarda da baraj yapıldığını göstermesi bakımından oldukça ilginçtir. Uzunlukları ve sağladıkları su miktarı göz önünde bulundurulduğunda, bu metinde geçen *atappu* türündeki bir kanalda yapıldığı belirtilen baraj ya da bendin oldukça basit, geçici bir tür set olduğu sonucu çıkarılabilir. Burada bir temas etmemiz gereken nokta da oldukça küçük bir suyolundaki yarık için bir baraj tamircisine ihtiyaç duyulmasıdır.

AbB 9 108

1. *a-na* É*-ga-mi-il*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma* ^{d}EN.ZU-*ma*-DİNGİR-*ma*

4. ^{m}Pİ-*la-li i-ka-r*[*u*]-*u*[*m*]

5. *ša a-wi-le*

6. PA_5 *ip-te-ma*

7. ^{m}*Ì-lí-aḫ-ta-l*[*i*]-*a*

8. *i-ta-ṭù-šu*

9. *ù* PA_5 *is-sé-ki-ir*

10. *re-du-um*

11. *li-li-kam-ma*

12. *li-iq-bi-šu*[*m*]

13. *ù a-la-am l*[*i*-x-x]

Tercüme: [1-3)] Bītum-gamil'e söyle! Sinma-ilum şöyle (söyler): [4-9)] Efendinin çiftçisi *Pi/wi*lali küçük kanal açtı ve İlī-aḫtaliya ona vurdu ve küçük kanalı tıkadı. [10-13)] (Herhangi bir[?]) asker (yetkili) gelsin ve ona söylesin ve daha sonra şehre .....

Kelime hakkında bilgi verdiğimiz bölümde de bahsedildiği üzere bu kanal tarlayı ekip biçilen çiftçiler tarafından bile kazılabilecek düzeyde bir kanaldı. Ancak metnin son satırları bu kanal üzerinde bir sorun yaşandığında ülke yönetiminin devreye girdiğini vurgulamaktadır.

2.1.2.6. *palgum*

Daha önce de ifade edildiği gibi bazı Akadca mektuplarda da pa_5 ideogramı ile belirtilen bu kanal ile AbB 6 199, AbB 9 204, AbB 9, 227 numaralı Eski Babil mektuplarında karşılaşıyoruz. M. Stol bu kelimenin genellikle edebi metinlerde geçtiğini ifade etmiştir.[201] Ancak Eski Babil mektuplarının (AbB) genel içeriği dikkate

[201] M. Stol, 1980, s. 356.

alındığında bu görüşün pek de isabetli olmadığı söylenebilir. Kelimenin geçtiği ve daha önceden S. D. Walters'ın yayımladığı[202] AbB 9 204 numaralı mektup şu şekildedir:

AbB 9 204

1. *a-na* LÚ-İGİ.SA$_6$
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Nu-úr-*^{d}EN.ZU-*ma*
4. *pa-al-ga-am ša a* x HI
5. *ša a-na-ku-ú*
6. *ù at-ta*
7. *nu-uk*$^{!}$*-ta-la-/al-li-mu*
8. DUMU K[Ù]-^{d}İNANNA
9. *i-ḫi-ir-ri*
10. *la-ma qa-as-/su*
11. *iš-ku-nu*
12. *at-ta ḫi-i-ri*
13. *ù a-na*
14. *İ-šar-ku-bi*
15. *qí-bí*

Tercüme: [1-3)] Lu-igisa'ya söyle! Nūr-Sin şöyle (söyler): [5)] Ben [6)] ve sen*in* [7)] (kazılması için) görevlendirildiğimiz[203] [4)] ....'daki küçük suyolunu, [8-9)] Ku-Nanna'nın

[202] S. D. Walters, 1970, s. 33, no. 29.

[203] M. Stol metnin 4-7. satırlarını "the small canal of … that I and you have been shown" şeklinde tercüme etmiştir. (M. Stol, AbB 9, s. 131) Hedrick ise aynı satırları "The ditch of X, to which you and I were assigned" şeklinde çevirmiş ve 7. satırdaki *kullumu* fiilinin "göstermek" olan ilk anlamının yanında, yine kelime için sözlüklerde verilen "atamak/görevlendirmek" anlamının da kelimenin geçtiği diğer Eski Babil

oğlu kazacak. [10-15)] O (kazmaya) başlamadan önce (suyolunu) sen kaz! Ve (bunu) İšar-kubi'ye bildir!

2.1.2.7. *pattum*

Kelime AbB 4 54 ve AbB 14 69 numaralı Eski Babil mektuplarında geçmektedir. Kelimenin geçtiği AbB 14 69 numaralı Eski Babil mektubu şu şekildedir:

AbB 14 69

1. *a-na Nu-úr-*^{d}UTU
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma* ^{d}UTU-*na-ṣi-ir-ma*
4. *aš-šum İd-sú-ka-bi-it*
5. *ša ta-aš-pur-ra-am*
6. *ma-ah-ri-ia ki-a-am iš-ku-un*
7. *um-ma šu-ú-ma* A.ŠÀ^{lum} *ša* GE$_6$-*lí-*^{d}İŠKUR
8. *pa-tam ú-ul i-šu*
9. *ú te-ri-iq-ta-šu ú-ul ka-ap-da-at*
10. *a-wi-lam ša* GİŠ KİRİ$_6$-*šu la ka-ap-du*
11. *a-na* GİŠ KİRİ$_6$ *ša ta-ap-pí-šu*
12. *i-in-šu i-na-aš-ši-ma*
13. GİŠ KİRİ$_6$-*šu ú-ul i-ka-pu-ud*
14. *a-na* GİŠ KİRİ$_6$ *ša* GE$_6$ GE$_6$-*lí-*^{d}İŠ[KUR]
15. *ù İd-su-ka-bi-it*

(AbB) mektuplarında dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. (R. M. Hedrick, 1997, s. 173.) Biz burada, sözlüklerde bu dönemde böyle bir kullanım örneğine rastlanmamasına karşın Hedrick'in görüşünü isabetli bularak fiili "görevlendirmek" şeklinde tercüme ediyoruz.

16. 5 EREN$_2$.MEŠ *it-ti-ka li-ir-du-ma*

17. GİŠ KİRİ$_6$ *ša ka-ap-du*

18. *ù la ka-ap-du*

19. *am-mu-ur-ma*

20. *ki-ma ni-iṭ-li-ka*

21. *e-pu-uš*

22. 3 EREN$_2$.MEŠ *ša ta-ás-su-hu*

23. *né-bi-ih-šu-nu* 3 GÍN KÙ.BABBAR

24. *ar-hi-iš šu-bi-lam*

25. *aš-šum* DUMU ^{d}UTU-*tap-pé-e*

26. *a-na Tu-ur-*^{d}Ù.<GUL>.LA *ta-na-sa-ah-šu*

27. [*šu*]*m-ma* GE$_6$-*lí-*^{d}İNANNA x ˹x˺

28. [x] *ki-ma ni-iṭ-li-šu lu-*[x x]

Tercüme: [1-3)] Nūr-Šamaš'a söyle! Šamaš-nāṣir şöyle (söyler): [4-9)] İssu-kabit hakkında bana yazdığına gelince o, önümde (ifadelerini) beyan etti, şöyle (söyledi): "Ṣilli-Adad'ın tarlasının suyolu yoktur ve onun işlenmemiş toprağı düzenlenmemiştir. [10-13)] Bahçesi düzenlenmemiş *adam* arkadaşının bahçesine göz dikecek ve bahçesini düzenlemeyecek*tir*." [14-21)] Ṣilli-Adad ve İdsu-kabit'in tarlası için seninle birlikte 5 işçi gelsin ve (sen) bahçenin düzenlenip düzenlenmediğine (bir) bak! Ve değerlendirmene göre (yapılması gerekeni) yap! [22-24)] Gönderdiğin/sevk ettiğin 3 işçinin harcamaları için 3 *šeqel* gümüşü bir an önce bana gönder! [25-28)] Šamaš-tappē'nin oğluna gelince, onu Tur-ugulla'ya göndereceksin. Eğer Ṣilli-İštar ... onun değerlendirmesine göre …...

2.1.3. Barajlar

Nehirlerin kabarma ve taşkın dönemleri, daha önce ifade ettiğimiz üzere ürünlerin yetişme döneminde bu ürünler üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı için fazla suyun yönetimini, tarım ürünlerinden alınacak verimi en üst seviyeye çıkarmak için gerekli olmuştur. Taşkın dönemindeki suyun kontrolü, ürünlerin suya en çok ihtiyaç duyduğu dönem için biriktirme anlamına gelmiştir. Aşağıdaki başlıklar altında genel olarak su biriktirme amaçlı inşa edildiğini düşündüğümüz bazı yapılar kısacak açıklanmıştır.

2.1.3.1. *dūrum*

Yalnızca AbB 13 5 numaralı mektupta geçen bu kelimeye sözlüklerde, "(şehir) duvarı, sur, tahkim edilmiş alan" (CDA 62b.); CAD'de … anlamları verilmektedir. Kelimenin Eski Babil mektuplarında, başlı başına bir set veya barajı belirttiği örneklere rastlanmamaktadır. Bu yapı R. M. Hedrick'in de belirttiği gibi büyük bir ihtimalle barajda bulunan bir duvarı/yapıyı ifade etmektedir.[204]

2.1.3.2. *erretum*

Yalnızca AbB 14 132 numaralı bir Eski Babil mektubunda geçen bu kelimeye sözlüklerde …. anlamları verilmektedir. Söz konusu mektupta kelimenin geçtiği satırın oldukça kırıklı olması, bu yapının işlevi hakkında bir yorum yapmamızı neredeyse imkânsızlaştırmaktadır. Bu kelimeye genellikle Mari'den ele geçen mektuplarda daha sık rastladığımız için yapının işlevi hakkındaki bilgiler ve yorumlanması mektuplar hakkında bilgi verdiğimiz bölümde ele alınacaktır. Burada yalnızca kelimenin geçtiği metnin transliterasyon ve tercümesini vermekle yetiniyoruz.

[204] R. M. Hedrick, 1997, s. 338.

AbB 14 132

1. *a-na be-li-ia-a qí-bí-ma*
2. *um-ma Gur*$^{!}$*-ru-du-um-ma*
3. ^{d}UTU *ù* ^{d}EN.ZU *aš-šu-mi-ia da-ri-iš* u_4*-m*[*i*]
4. *be-li-ia-a li-ba-al-li-ṭú*
5. *a-lum hal-ṣum ù mu-ut-ta-li-ka-t*[*um*]
6. *ša be-li-ia-a ša-al-ma*
7. *aš-šum* $ṭe_4$*-em ka-ma-si-ia ša be-li-ia-a* «x»
8. *um-ma* GU_4 *im-me-er-tam ù sa-al-ha-am*
9. *ki-mi-is*$^{!}$ met. *áš*
10. *iš-tu* İTİ GAN.GAN.È U_4 20.KAM BA.ZAL.MA
11. *e-re-ša-am ak-ta-mi-is*$^{!}$
12. GU_4.HİA *a-na me-e ša-te-em lu uṣ-ṣi*
13. *ul-li-iš a-bu-ul-lam ú-ul uṣ-ṣi-am-/mi*
14. *ù im-me-er-tum iš-tu* ⌜*re-i-im*⌝
15. *uṣ-ṣi-i-ma*
16. *iš-tu* u_4*-mu-um* [*m*]*a-la-ak bé-ra-am*
17. *i-ter-ru-*[*b*]*a-*«x»*-am*
18. *ša be-li-ia iš-tap-ra-am*
19. U_4 3.KAM *an-ni-a-am a-di* ⌜$ṭe_4$*-mu*⌝*-*[*u*]*m ga-am-rum*
20. *i-il-la-kam*⌝ x [x x x]
21. GU_4.HİA *ù im-me-er-*[*tum* x x]
22. *er-re-tum ša k*[*a* x x x]
23. GÚ ÍD x KA x [x x x]
24. *la-ma* ÍD İDİGNA *iš-q*[*ù-ú*]
25. 1 *me* $EREN_2$ *be-li-ia-a l*[*i-iṭ-ru-da-am-ma*]
26. U_4 3.KAM *aš-šum* [x x] GÚ [x x *i*]*-ṣa-ba-tu*
27. *ù* KA ÍD *ú-k*[*a-al-lu*]

28. *i-na mu-úh-hi* DUMU.MEŠ *a*-x x

29. *li-iz-zi-zu*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Qurrudum şöyle (söyler): Šamaš ve Sîn benim hatırıma sonsuza dek beyimi yaşatsınlar. Şehir civarı ve beyimin gezici kuvvetleri iyilerdir. Bitirmem (gereken iş) hakkındaki talimat*ta* beyim şöyle (yazdı): "Öküzleri (topla) ve *ekilebilir alanlar(ın işini)* bitir!" 9. ayın 20'sinden itibaren (toprağı) kaldırma/sürme ve ekimi bitirdim. Öküzleri (sadece) su içmeleri için (tarladan) çıkardım daha sonra (tekrar onları) şehir kapısına çıkarmadım/götürmedim… (14-20. satırlar problemli ve konu ile ilgili değil) .., [21-)] … öküzler ve dişi koyunlar … nehir kıyısı*ndaki* … baraj/kanal kapağ*ı* … Dicle Nehri yükselmeden önce beyim 100 işçiyi buraya sevk etsin ve 3 gün (içerisinde) …-den dolayı (nehir) kıyısını … *tutacakları* ve kanalın ağzını *tutacakları (kapatacakları)* için … oğullarına göz kulak olsun/gözetsin.

2.1.3.3. *īkum*

Sumercesine (e, eg_2) ayrıntılı bir şekilde değindiğimiz *iku* kelimesine sözlüklerde "set, toprak bent, suyolu" (CDA 126b) ve "set, bir setle çevrili alan" (CAD I-J 66b) anlamları verilmektedir. Kelime AbB 1 33, AbB 2 4, AbB 9 220, AbB 10 15, AbB 12 25, AbB 12 69, AbB 12 158 (sadece bulunduğu yere değiniyor), AbB 12 169 (bu metin ayrıntılı) numaralı Eski Babil Mektuplarında geçmektedir. Kelime ile ayrıca Harmal 7, Harmal 46 numaralı mektuplarda da karşılaşıyoruz. Harmal 7 numaralı mektup *iku*nun yapımı hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir. Benzer şekilde Harmal 46 numaralı mektup da *iku*nun yapımı hakkında önemli bilgiler içermektedir.

R. M. Hedrick *iku* kelimesini "tarla ya da kanal bendi" şeklinde tercüme etmekte ve M. Civil'in *iku*nun Sumercesi eg_2'nin suyollarını değil yalnızca set veya toprak bentleri belirttiği şeklindeki yorumunu[205] dikkate alarak Eski Babil mektuplarının da bu

[205] M. Civil, 1994, s. 109.

yorumu desteklediğini ifade etmektedir.[206] Ancak AbB 10 15 numaralı mektup büyük bir ihtimalle Hedrick'in gözünden kaçmıştır. İleriki satırlarda değineceğimiz bu mektupta e ideogramı ile yazılan *iku* küçük kanal olarak çevrilebilir ve Hedrick'in belirttiği görüşe bir istisna olarak değerlendirilebilir. Biz bu mektubun tercümesinde *iku* kelimesini, mektubu yayımlayan Kraus'u takip ederek basitçe küçük kanal olarak tercüme ettik.

Kelime ile ilgili burada değineceğimiz ilk metin AbB 1 33 numaralı mektuptur. Damiq-Marduk adlı bir şahıstan Kalūmum'a gönderilen mektubun kelime ile ilgili satırları şu şekildedir:

AbB 1 33

32. *šu-up-ra-nim ù i-na* E GÚ ÍD UD.KİB.NUN^{ki}

33. *ša šar-rum* SAHAR.Hİ.A *ra-bu-ti iš-pu-ku*

34. *pí-ta-am ip-te-ma*

35. *ù a-na pí-ti-im-ma a-na se*$^{!}$*-ke-ri-im* $^{!}$met. *ṣi*

36. *ú-ul i-li-ik*

Tercüme: $^{32-36)}$... bana yazın! Ayrıca kralın çok miktarda toprağını yığdığı Fırat kıyısındaki toprak sette (su) yarığı açtı ve o yarığa kapatmak için gitmedi.

Burada Fırat kıyısında bulunan toprak set ifadesi, Hedrick'in kelime ile yaptığı tercüme ile uyuşmaktadır. Bunun yanında bu toprak setlerde isteğe bağlı su yarıkları da açılabildiği görülmektedir. Bu durum su yarıklarının (*pītum*) taşkınların yanında bir tarlaya veya küçük çaplı kanallara su alabilmek için bir insan müdahalesi ile açılabildiğini ve dolayısıyla fazla işgücü gerektirmeyen küçük yapılar olduğunu da göstermektedir. Metnin diğer satırlarında söz konusu *iku*nun yapımı ve tamiri hakkında başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

[206] R. M. Hedrick, 1997, s. 335

Kelimenin geçtiği AbB 9 220 numaralı metinde kelimenin geçtiği satırların oldukça problemli olması sebebiyle ne yazık ki bu mektupta sadece *iku* kelimesinin geçtiğine değinmekle yetiniyoruz.

AbB 12 169 numaralı mektup, *iku*nun güçlendirilmesindeki olası bir ihmal karşısında yaşanacak tatsız olayları, incelediğimiz mektuplarda bu türden bir örneğine daha önce rastlamadığımız bir dille resmetmektedir. Söz konusu yapının inşası hakkında da bazı çıkarımlar yapabileceğimiz ilginç mektup şu şekildedir:

AbB 12 169

1. [*a-n*]*a* ^{d}E[N.ZU]-*ba-ni*
2. [*q*]*í-b*[*í*]-[*m*]*a*
3. *u*[*m-m*]*a* x x x-DİNGİR
4. 30[+x] Š[E].G[UR x *š*]*a i-ti-ka*
5. x x [x x *k*]*i*
6. 23 ŠE.[GU]R *ri-ḫa-at*
7. x x *ir-tim*
8. [*š*]*a ša-da-aq-di-im*
9. 50 ŠE.GUR [*š*]*a* NU.GİŠ.KİRİ$_6$
10. *ša k*[*a*-x x]
11. [*m*]*u-du-ud-m*[*a*]
12. [x] *ka* [.....]
13. [*ù*] *a-na ka-*[*ri-im*]
14. *šu-pu-u*[*k*]
15. *ap-pu-tum* GUR$_7$
16. *la te-pé-te*
17. *ta-mu-ut*$^{!}$ ($^{!}$met. *ad*)
18. *a-na i-ki-im*

19. *la te-gi*[!] *ta-mu-ut* ([!]met. *nam*)

20. *la-ma-sà-am*

21. *ša uš-ka-pu-um*

22. *at-ma*

23. *i-ka-am šu-a-ti*

24. *e tu-da-ni-in*

25. [*b*]*i-it a-bi-ka*

26. [*k*]*a-la-šu lu uš-m*[*a*]*-/at*

Tercüme: [1-3)] Sin-bani'ye söyle! .....ili şöyle (söyler): [4)] Sendeki 30 *kurru* (± 6900 litre) arpa [5)] ..... [6)] kalan 23 *kurru* (± 5290 litre) [7)] ..... [8)] geçen yılın*dır*[?] [9)] Bahçıvana ait 50 *kurru* (± 11.500 litre) arpayı [10)] ..... [11)] ölç! [12)] ..... [13-14)] ve limana/ambara yığ! [15-19)] *Sakın*[207] hasadı/ambarı açma! (Eğer açarsan) öldün. Toprak seti ihmal etme! (Eğer edersen) öldün.[208] [21)] *uškapum*un [20)] koruyucu tanrısına [22)] yemin

[207] Sözlüklerde karşılığına "lütfen" anlamı verilen ve ayrıca bir meselenin aciliyetini vurgulamak için genellikle cümlelerin başında kullanıldığı belirtilen *apputtum* kelimesinin burada metnin genel içeriği dikkate alındığında sözlüklerde verilen anlamlar ile değerlendirilemeyeceği açıktır.

[208] W. van Soldt metnin 15-19. satırlarını, "Please do not open the silo, (or) you will die! Do not neglect the dike (or) you will die!" şeklinde çevirmiştir. Ancak 17 ve 19. satırlarda "öleceksin" olarak tercüme edilen Akadca fiillerin (*tamūt*) çekimi açık bir şekilde geçmiş zamandır. (W. van Soldt, AbB 12, s. 135.) Biz, ilgili satırlar ve fiil hakkında herhangi bir not düşmeyen van Soldt'un niçin böyle bir çeviri yaptığına anlam verememekle beraber söz konusu fiil ve metnin 15-19. satırlarını yazardan biraz farklı tercüme ediyoruz. Burada anlaşılan o ki tableti yazdıran kişi, söyledikleri yapılmadığı takdirde mektubun alıcısı ile yaşanacak tatsız olayları "öldün/bittin" gibi kelimelerle vurgulatmak istemiştir.

ettim. [23-26)] (Eğer) sen o toprak seti güçlendirmezsen babanın evini *içindekilerle beraber* yerle bir edeceğim.

Metnin son satırlarında toprak setin güçlendirilmesinden bahsedilmesi, mektubun nehir taşkınlarının yaşanmaya yakın olabileceği bir dönemde kaleme alındığını akla getirmektedir. Öte yandan toprak setin ihmali karşısında mektubu yazdıran kişinin savurduğu tehditler, bu toprak setin bulunduğu bölgede yüksek miktarda ekim yapılmış bir tarlanın varlığını düşündürmektedir.

AbB 10 15 numaralı mektup ise daha önce de vurguladığımız gibi *iku*nun aynı zamanda küçük seviyede bir kanal olarak tercüme edilebilmesi açısından oldukça önemlidir. Etel-pi-Marduk adlı bir şahıstan Gimiliya'ya gönderilen söz konusu mektubun ilgili satırları şu şekildedir:

AbB 10 15

8. *aš-šum* A.ŠÀ *Bi-ir-bi-rum*^{ki} BÙR.6 İKU A.[Š]À [*im-t*]*i-id*

9. *mu-ú* ÍD *im-ta-ṭú-ú* ^{m}Éa-*a*[*n*]-*dùl-lí* x

10. *il-li-kam-ma a-na* E *ti-iṣ-bu-ta-ni*

11. *ma-di-iš ib-il ù i-na-an-na aš-šum* A.ŠÀ-*šu*

12. *me-e la-pa-tim i-na* [URU *B*]*i-ir-bi-rum*^{ki} *wa-ši-ib*

Tercüme: [8)] Birbirum'daki tarlaya gelince, 6 *bur*luk tarla (sulama için) fazla oldu. [9-10)] Kanalın suyu az. Ea-andulli ... buraya geldi ve biz küçük kanal için (onunla) dalaşıyoruz. [11-12)] O (bizden) oldukça nüfuzlu/etkili ve şimdi tarlasını suladığı/sulamak için Birbirum'da oturmakta.

Harmal 7 numaralı mektuptan *iku* kelimesi ile ifade edilen toprak setlerin yığılarak inşa edildiğini öğreniyoruz. Eski Babil mektuplarının genelinde bu yapıların inşası hakkında bir bilgi bulunmadığı için yalnızca ilgili satırlarına değineceğimiz iki Harmal mektubundan ilki şu şekildedir:

Harmal 7

22. *a-wi-le-e*

23. *ša ú-ša-re-ma*

24. *šum-ma* GİŠ *ma-nu*

25. *i-na A-du-ur-ba-lu*

26. *li-šu-ni-ma*

27. *šum-ma i-ka-am*

28. *li-iš-pu-ku*

Tercüme: [22-28)] Sana yönlendirdiğim adamlar ya Adur-bālu şehrinde odun taşısınlar ya da toprak seti yığsınlar.

Benzer şekilde *iku*nun, büyük bir ihtimalle toprak ve çalı çırpı toplanarak yapıldığını belirten (*esēpu*) Harmal 46 numaralı mektubun bir kısmı hasarlı ilgili satırları şu şekildedir:

Harmal 46

17. *šum-ma a-b*[*i at-ta*]

18. *pi-ha-*[*ti a-pu-ul*]

19. A.ŠÀ^{am} [*an-ni-a-am*]

20. *i-na e-re-*[*ši-im*]

21. E *ša in-n*[*e-es-si-pu*]

22. *aḫ*[?]*-šu* x x [……..,.]

23. *me-e i-di-in li-iš-qú-šu-ma*

24. *ze-ra šu-ri*[!]*-im la te*[?]*-gi*[?]

Tercüme: Eğer sen babamsan sorumluluğumu kabul et. Bu tarlayı ekim zamanında, yığılan/bir araya getirilen toprak set … onun kıyısı … suyu ver (ki) o (tarlayı) sulasın, kamışın tohumunu ihmal etmemeli.[?]

2.1.3.4. *mi/eḫrum*

Sözlüklerde "set, bent, savak, baraj" (CDA 206b); "set, savak" (CAD M/2 54a.); "savak, baraj" (AHw 641a) anlamları verilen kelime AbB 1 127, AbB 10 16, AbB 10 17 ve AbB 10 41 numaralı Eski Babil mektuplarında geçmektedir. R. M. Hedrick bu kelimenin genellikle su biriktirmek için inşa edilen yapıların yanında ayrıca bir kanalın tamiri için su kesilmesi durumunda inşa edilen bentleri belirttiğini de ifade etmiştir.[209] M. Stol ise bu yapının *sikrum* ile birlikte suyun uzun süreli kullanım için depolandığı barajlar olduğunu belirtmiş ve çeşitli türdeki kanalların bu barajlardaki suyu tarım yapılacak bölgelere taşıdığını ifade etmiştir.[210] Biz bu yapının, Hedrick'in görüşlerine daha yakın bir şekilde *sikrum*dan farklı olarak daha küçük seviyede, bazen birkaç kişinin üstesinden gelebileceği büyüklükte, genelde su seviyesini yükseltmek için yapılan ve fazla uzun ömürlü olmayan bentler olduğunu düşünüyoruz. Kelimenin geçtiği metinlerde bu yapının ne tür maddeler kullanılarak inşa edildiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Kelimenin geçtiği AbB 10 41 numaralı mektup oldukça hasarlı bir durumdadır ve bu yüzden kelime ve genel olarak metin hakkında bir yorumda bulunamıyoruz. Etel-pi-Marduk'tan Gimiliya'ya gönderilen AbB 10 16 numaralı mektubun ilgili satırları ise şöyledir:

öy. 4. *mi-ṭi-*[*i*]*t* A.[Š]À *ša i-*[*b*]*a-aš-šu-ú am-ta-ḫa-ar*

5. *a-na* A.ŠÀ URU *Bi-ir-bi-ri-im ṣa-pí-im qá-tam*

6. *aš-ta-ka-an*

7. *me-ḫi-ir-šu a-ma-ḫa-ar ul-li-ti-iš me-e a-ṣa-ba-at*

8 *ša* LUGAL *a-na al-di-im ma-ḫa-ri-im iš₇-pur-ni-a-ti*

...

ay. 17. *ša-at-tum it-ta-la-ak* ÍD *Ì-lí-i-mi-it-ti*

[209] R. M. Hedrick, 1997, s. 336.

[210] M. Stol, 1980, s. 358b.

18. *mu-ḫu-ur-ma ù at-ta* U_4 2.KAM

19. *i-na* URU *La-ba-sa-ar*^{ki} *ta-ša-am-ma*

20. A.ŠÀ x-*ku-nu me-e ṣú-pu-šu*

Tercüme: [4-8)] *Mevcut* tarladaki eksiği aldım. Birbirum'daki tarlayı sulamaya başladım. Barajını yapacağım. Yarından sonra, kralın bizim için yazdığı (belirlediği) alım kotasına göre suyu tutacağım... [17-20)] Yıl geçti (bitti). İli-imitti'nin kanalı(nda) baraj yap ve iki gün Labarşa'da kalacağın (için) ..... onun tarlasını sula!

Sulama ile ilgili bilgi verdiğimiz bölümde de ayrıca değineceğimiz bu mektup, *miḫru* kelimesi hakkında yukarıda verdiğimiz görüşleri destekler niteliktedir. Anlaşılan burada, ekim yapılan tarlalara su taşıyan kanallardaki su seviyesini yükseltmek için türü belirtilmeyen ancak büyük olduğunu tahmin ettiğimiz bir kanal kapatılmış ve tarla için gerekli olacak su biriktirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu satırlardan, krallığın büyük kanalların tamir ve bakımı yanı sıra sulama işlerinde de söz sahibi olduğu anlıyoruz.

Tamamına sulama başlığı altında değineceğimiz ve aynı zamanda *miḫru* kelimesinin geçtiği bir diğer metin AbB 10 17 numaralı mektuptur. Mektupta Munawwirum adlı şahıs Etel-pi-Marduk'a, Ninurta şehrinde bir diğer Etel-pi-Marduk'un ilgilendiği baraj yapımı ve bu barajdaki suyun çeşitli kanallar vasıtasıyla tarım yapılacak bölgelere yönlendirilmesi hakkında bazı bilgiler vermektedir. Bu mektupta da *miḫru* yapısının hangi tür kanal üzerinde yapıldığına dair bir bilgi yoktur.

2.1.3.5. *sikrum*

Akadca "kapatmak, tıkamak, engellemek" anlamlarındaki *sekēru* fiilinden türeyen bu kelimeye sözlüklerde "set, baraj" (CDA 322a); "set, su bendi, savak" (CAD S 259b.); "set/bariyer, baraj, savak" (AHw 1043a) anlamları verilmektedir. Sadece bir Eski Babil mektubunda karşılaşılan bu kelimenin, su seviyesini yükseltmek için yapılan geçici bir seti mi yoksa genellikle yaz aylarında kanallardaki su seviyesinin düşük olduğu zamanlarda suyun depolanması için yapılmış uzun ömürlü barajları mı ifade

ettiği noktasında metinde açıkça bir bilgi bulunmamaktadır. Hedrick kelimeyi "baraj" olarak tercüme etmektedir.[211]

Bu yapının büyüklüğü ve işlevinin belirlenmesi noktasında, kelimenin geçtiği AbB 13 5 numaralı mektubun Hammurabi'den Sin-iddinam'a yazılması ve ayrıca bu mektupta adı geçen yapının bazı şehirlerdeki *nāru* olarak ifade edilen büyük kanallarda yapılacağının belirtilmesinden bazı çıkarımlar yapmak mümkün görünmektedir. Kelime hakkında bilgi veren tek mektup şu şekildedir:

AbB 13 5

ö.y. 1. *a-na* ^{d}EN.ZU-*i-din-nam qí-bí-ma*

2. *um-ma Ha-am-mu-ra-bi-ma*

3. U_4.BALA-NAM.HÉ

4. *ki-a-am iš-pur-am um-ma šu-ú-ma*

5. BÀD ^{d}ASAL.LÚ.Hİ *ša* KAR-ŠAMAŠ^{ki}

6. *sí-ik-ru-um ša Li-il-li*

7. *ù sí-ik-ri-um ša* ÍD.KUR.RA *ša* BÀD-*ḫúb-bi-im*

8. *ú-ul ṣú-ub-bu-tu-ma*

9. [*ù mu*]-*ú*[212] *ša* ÍD BURANUN *ša be-lí ú-ša-ab-šu-ú*

10. [x x] *a*-AB-BA-*ma šu-ur-du-ú*

11. [*pí-i*]-*tu-šu-nu li-iṣ-ṣa-ab-bi-tu*

12. [x x x] x *ša* URİM^{ki} *mu-ú li-im-lu-ú*

13. [*ki-a-am*] *iš-pu-ra-am*

---

[211] R. M. Hedrick, 1997, s. 338.

[212] W. van Soldt metnin transliterasyonunda bu iki işareti kırıkta bırakmasına rağmen AbB 13, s. 7, dpn. 5 g)'de, bu işaretlerin AbB 2 4:4 ile paralel olarak [*ù mu*] şeklinde tamamlanabileceğini belirtmiş ve ilgili satırı bu tamamlamaya göre tercüme etmiştir. Söz konusu satırdaki tamamlamada bu öneriyi dikkate aldık.

14. [*ṭup-pí a*]*n-ni-a-am i-na a-ma-ri-im*

15. x x x x *a-na tam-li-tim mu-ul-li-im*

16. .....*-ša/ta-aš-ku-nu*

17. [.....] x UD.UNUG[ki]

a.y. 1. [x x *ša*] *a-na pa-ni*[*m*] *š*[*u-a-t*]*i*

2. [*q*]*é-er-bu ṣú-de-e*

3. [*a*]*r-ḫi-iš pí-i-*[*t*]*i š*[*u*]*-nu-ti*

4. *ṣu-ub-bi-it-ma*

5. *ap-pa-ra-a-tim ša* ŠEŠ.UNUG[ki]

6. *me-e li-im-lu-ú*

7. *ù iš-tu pí-i-ti an-nu-tim tu-ṣa-ab-bi-tu*

8. *ṭe*$_4$*-em-ka šu-up-ra-am*

Tercüme: [1-2)] Sin-iddinam'a söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): [3-13)] U-bala-namḫe bana yazdı, o şöyle (dedi): "Kār-Šamaš'taki Asalluḫi duvarı, Lilli'deki baraj ve Dūr-Hubbum'da bulunan Kurra kanalındaki baraj (işlerine) *başlanmamıştır*.[213] Beyimin var ettiği Fırat Nehri'nin suyu Appā kanalına ..... (doğru) akmaktadır. Onların ağız/açma (işlerine) girişilsin ..... (ve) Ur şehrinin .....-sı suyla dolsun." O böyle yazdı. [14-17)] Bu mektubumu gördüğünde, ... değişim için ..... Larsa ..... [a.y. 1-2)] Onun önüne ..... yakın *(olanlara)* yiyecek sağla! [3-6)] Derhal onların ağız/açma (işlerine) *başla* (katıl) ve Ur'un bataklıkları suyla dolsun.

[213] Van Soldt, AbB 13, s. 7 dpn. 5 f)'de, sözlüklerde *ṣabātu* fiiline verilen "bir işe başlamak/girişmek" anlamlarının genellikle fiilin I. kalıptaki örneklerinde söz konusu olduğunu ancak fiilin II. kalıpta (*ṣubbutu*) bu anlamlara sahip olmadığını belirterek, metinde öznenin çoğul olmasından dolayı böyle bir fiil çekiminin tercih edilmiş olabileceğini ifade etmektedir.

2.1.4. Baraj/Bent Tamiri Hakkında Bilgi Veren Metinler

Daha önce de belirttiğimiz gibi Fırat ve Dicle Nehirlerinin rejimleri, Eski Mezopotamya'daki tarım döngüsü ile tam olarak uyuşmadığı için bu nehirlerin su seviyeleri düştüğünde yetişmekte olan ürünlere su sağlanması o dönemdeki çiftçilerin ana problemlerinden biri olmuştur. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için baraj ve suyun daha sonra kullanılabileceği su deposu gibi çeşitli yapılara ihtiyaç duyulmuştur. Bu başlık altında, ya üstte değinildiği gibi ürünlerin yetişme döneminde ihtiyaç duyacakları suyun temini için yapılan veya suyun yönlendirilmesi, bazı kanallarda yapılan tamir işleri sebebiyle su akışının bir şekilde kesildiği durumlarda inşasına girişilen bazı yapılar hakkında bilgi veren mektuplar incelenecektir. Direk olarak baraj tamiri ile ilgili teki bir metin bulunmaktadır.

Bu noktada değineceğimiz belge AbB 4 19 numaralı, su yarığının yanı sıra açma, yarığın yanı sıra tamirine de değinmektedir.

AbB 5 136

1. *a-na* EN.ZU-*i-din-nam*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ha-am-mu-ra-pí-ma*
4. LÚ A.İGİ.DU$_8$.MEŠ
5. *ša a-na ši-ip-ri-im e-pé-ši-im*
6. *es-ḫu-n*[*i-i*]*k-kum*
7. *mi-im-ma š*[*i-i*]*p-ra-am*
8. *la tu-še-ep-pé-ez-zu-nu-ti*
9. *šu-pu-šu-um-ma l*[*i*]*-še-pí-šu*
10. *ù i-na* [S]AG NÍG.GA
11. *ša* LÚ *mu-še-pí-šu-nu*
12. *ú-sú-úḫ-šu-nu-ti*

Tercüme: [1-3)] Sin-idinnam'a söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): [4-13)] iş için sana tahsis edilen baraj ustalarını/*sekirum*ları başka işle uğraştırma, yaptırılacak[?] (işi) yapsınlar ve onları, denetçinin baş mülkünden çıkar/ayır.

Metinde *sēkirum*ların ne tür bir iş üzerinde çalışacakları açık değildir.

2.1.5. Kanal Tamiri Hakkında Bilgi Veren Metinler

Bu başlık altında kanalların bakımı, tamiri ve temizliği hakkında bilgi veren çeşitli metinlerin transliterasyon ve tercümeleri verilmiştir. Tamir hakkında bilgi veren metinler, ağırlıklı olarak *nāru* seviyesindeki kanallar hakkında bilgi vermektedir. Mektuplarda kanalların kendisinin yanında bazı kanallardaki bazı noktaların da tamir ve bakımının oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Rapisanitum kanalı ağzında, bazı arazilerin nadasa bırakılmaması sebebiyle yapılan işlerden bahsedildiği ancak metnin çoğu satırının kırık olması nedeniyle bu işin tam olarak ne olduğunu anlayamadığımız ve kanal ağzında yapılması gereken bir işten bahseden AbB 1 109 numaralı mektup şu şekildedir:

AbB 1 109

1. [x x x x x x x] x x x [...]
2. *aš-šum ṭe$_4$-em* ÍD *Ra-pí-sa-ni-tim ša ta-aš-p*[*ur*...]
3. *i-nu-ma İ-bi*-DİNGİR *ṭe$_4$-em* ÍD *Ra-pí-sa-ni-tim a-na be-lí-ia ú-te*-[*e*]*r*-[*r*]*u*
4. *ṭup-pí be-lí-ia ki-a-am il-li-kam um-ma*
5. *aš-šum pí-i* ÍD *Ra-pí-sa-ni-tim ša iš-ša-ap-ra-ak-kum*
6. *at-ta a-na pí-i* ÍD *Ra-pí-sa-ni-tim la ta-al-la-ak*
7. ^{m}*İ-bi*-DİNGİR-*ma a-na pí-i* ÍD *Ra-pí-sa-ni-tim li-il-li-ik-ma*
8. *ma-ḫar* ^{md}EN.ZU-*i-din-nam li-iz-zi-iz li-iš-ta-lu-ma*
9. *ki-ma er-ṣe-et* İM^{ki} *ù er-ṣe-et* ÍD EDİN.NA *la na-an-di-im li-pu-šu*
10. *ù a-na ši-pí-ir* ÍD *Ra-pí-sa-ni-tim*

11. ERİN-*am a-na İ-bi*-DİNGİR *e-si-iḫ-ma* x [.....]

12. *ki-a-am ṭup-pí be-lí-ia* x [.....]

13. *ù a-na ka-ši-im ṭup-pu-um* x [.....]

14. ^{m}*İ-bi*-DİNGİR *ki-ma be-lí-ia ú-wa*-[....]

15. *il-l*[*i-ik-ma*]

16. U_4.10.KAM *ú-ší-im-ma ši-i*[*p-ra-am* ...]

17. *be-lí a-na ṣi-bu-ti*[*m e-pé-ši-im*]

18. *a-na* KÁ.DİNGİR.RA^{k}[^{i}.....]

19. *i-nu-ma a-na* KÁ.DİNGİR.[RA^{ki} ...]

20. *it-ti-ia in-na-me*-[*e*]*r* [...]

21. *aš-sum pí-i* İD *Ra-pí-sa*-[*ni-tim* ...]

22. [*š*]*a be-lí iṭ-ru-da-an-ni ṭup*-[*p*]*u* [...]

23. *ù a-na-ku a-na a-wi-lim aš-ta-x*- [...]

24. *a-wi-lum ú-ul il-li-kam aš-šum a-wi-lum la* [*i*]*l*-[*li-kam*]

25. *ni-iš-ta-al-ma a-na ši-ip-ri-im šu-a-ti qá-tam ú-ša-aš-ki-in*-[*m*]*a*

26. *i-ip-pu-šu ši-ip-rum šu-ú a-na* U_4.3.KAM *ig-ga-a*[*m-m*]*a*[*r*]

27. *ki-a-am iq-bi-a-am-ma a-na ṣ*[*e-er be*]-*lí-ia*

28. *it-ta-l*[*a*]-*ak*

29. *i-na-an-na İ-bi*-DİNGİR *ki-a-am iš-pur-am um-ma šu-ma*

30. *be-lí ú-te-e-ra-an-ni ur-ra-am a-na ṣe-ri-ka*

31. *a-sa-an-ni-qá-am ki-a-am* ^{m}*İ-bi*-DİNGİR *iš-pur-am*

32. *wa-ar-ki ṭup-pí-ia an-ni-im*

33. [x x x] x x x x x x x x x

34. [*ša aš*]-*pur-aš-šu li-iq-bi-kum-ma*

35. [*ša ta-ša*]-*ap-pa-ra-am lu-pu-uš*

Tercüme: (.....) [2)] yazdığın Rapisanitum kanalının meselesine gelince.... [3-4)] İbbi-ilum Rapisanitum kanalının haberini beyime gönderdiğinde, beyimin mektubu geldi ve şöyle (dedi): [5-6)] "Sana yazılan, Rapisanitum kanalının ağzı(ndaki işe)

gelince, sen Rapisanitum kanalının ağzına gitme. [7-11)] İbbi-ilum Rapisanitum kanalının ağzına gitsin ve Sin-idinnam'ın huzurunda (yardım için) dursun. (Durumu) incelesinler ve Karkara şehri ile Edina kanalı civarındaki tarlalar nadasa bırakılmadığı için işi yapsınlar ve Rapisanitum kanalının işi için işçiyi İbbi-ilum'a ver....." [12)] beyimin mektubu böyle ..... [13)] ve mektup sana ..... [14)] İbbi-ilum beyim ....-dığı için [15)] gitti ve [16)] 10 gün (boyunca yapılacak) işi belirledi/kaldı.... [17-18)] beyim işin planı için Babil'e..... [19-20)] Babil'deyken benimle incelendi....[20-28)] Rapisanitum kanalı ağzı(ndaki işe) gelince..... "beyim sevk ettiğinde, mektup..... ve ben adama *yazdım*? Adam gelmedi. Gelmeyen adam hakkında araştırma yaptık. Onun işini başlatacağım (yaptıracağım). Ve o yapacakları iş 3 güne tamamlanacak." O bana böyle söyledi ve beyime gitti. [29-35)] Şimdi İbbi-ilum şöyle yazdı, o şöyle (söylüyor): "Beyime döndüğüm için sana yarın geleceğim" İbbi-ilum bana böyle yazdı. Bu mektubun ardından ..... onun bana yazdığını sana söylesin ve senin yazacağın (işi/şeyi) yapayım.

Sin-idinnam'ın yanında yardım için bulunacak olan İbbi-ilum'un tam olarak ne iş yaptığı açık değildir. Metin zor anlaşılır olmasına karşın Karkara ve Edina kanalı civarında bulunan tarlaların nadasa bırakılmaması sebebiyle büyük bir ihtimalle kanal ağzından bu alanlara su sağlandığı anlaşılmaktadır. 16. satırdaki '10 gün (boyunca yapılacak) işi belirledi/kaldı' ifadesinden bu işin oldukça ciddi bir problem oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ancak yapılan işin kanal ağzındaki bir takım temizleme işi ile mi yoksa suyun bu ağızdan saptırılması ile mi ilgili olduğu açık değildir. Tam olarak ne olduğunu anlayamadığımız bu söz konusu işin 3 gün bitirilebileceği anlaşılmaktadır.

Pī-narātim kanalının alt tarafında ve aynı zamanda kanalın uç kısmındaki yapılacak iş için işçi temin edildiği belirtilen anlaşılması zor bir metin olan AbB 2 4 numaralı Eski Babil mektubu şöyledir:

AbB 2 4

öy. 1 *a-na* ^{d}EN.ZU-*i-din-nam qí-b*[*í-ma*]

2. *um-ma Ha-am-mu-ra-bi-ma*

3. *aš-šum ša t*[*a-aš*]*-pur-am um-ma at-ta-ma*

4. ERİN$_2$ x x x-*tim ù* ERİN$_2$ *e-pí-iš-tum*

5. *a-na ši-*[*ip-ri-im*] *ša* KUN.Hİ.A ÍD

6. [*š*]*a iš-*[*tu ša-a*]*p-la-nu-um* KA-ÍD.DİDLİ^{ki}

7. [*š*]*a i-*[*na* ÍD *i-b*]*a-aš-šu-ú iṣ-ṣa-ab-tu i-na me-e ru-uz-*x

8. [*a-na*] *i-*[*ki*] *sà-ka-pí-im la na-ṭú-ú-ma*

9. [*in*]*-ne-ez-bu*

10. [x x x x] x *ù* 90 İKU SAHAR *i-na-as-sà-aḫ*

11. [x x x] x *i-na-as-sà-ḫu*

12. [x x x x] x *it-ti-šu-nu i-ip-pé-eš*

13. [x x x x] *be-lí li-iš-pur-am*

14. [.....]

a.y. 1. [*a-d*]*i* [*ṭ*]*e*$_4$*-em-ka la aš-pur-am-*[*ma*]

2. *ši-pí-ir* ÍD^{im} *ša iḫ-ḫe-ru-*[*ú*]

3. *la i-mu-ru-nim*

4. *mu-ú a-na ši-ip-ri-im ga-am-ri-im*

5. *la uš-ta-ar-du-ú*

6. *ù is-tu ši-pí-ir* ÍD *ša i-na-an-na ṣa-ab-ta-ti*

7. *i-na ḫe-re-e-em ta-ag-dam-ru*

8. ÍD BURANUN *ša iš-tu* UD.UNUG^{ki}

9. *a-di* URİM$_2^{ki}$

10. *mi-iq-ti-ša ú-su-ú-uḫ*

11. *ḫa-mi-ša šu-ut-bi*

12. *šu-te-še-er-ši*

Tercüme: ö.y. 1-2) Sin-idinnam'a söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): 3-9) Yazdığına gelince, sen şöyle dedin: "..... ve (yapılacak) iş için işçi, kanal için yapılacak (olan), Pī-Naratim'in alt tarafındaki kanalın uç kısmındaki iş için tutuldu *(ayarlandı)*. Suda ..... hendeğe ötelemek uygun olmadığı için bırakıldı 10)..... 90 *iku* toprağı kaldıracak 11) ..... kaldıracaklar. 12) ..... onlar ile yapacak. 13)..... beyim bana yazsın." 14) ..... a.y. 1-5) Senin haberini yazmadığım için kazılan nehrin işini (durumunu) denetlemediler. Suyu, iş bitene kadar akıtmamalılar (yönlendirmemeliler). 6-12) Şimdi devam ettikleri nehir işinde, sen kazıyı tamamladığında Larsa'dan Ur'a kadar Fırat'ın (içindeki) suların sürüklediği ağaç parçalarını kaldır! Pis (çamurlu) suyu ayır ve o (nehrin temiz bir şekilde) akmasını sağla!

Mektup oldukça kırıklı ve zor anlaşılır olmasına karşın burada kısaca şöyle özetlenebilir: mektubun 1-5. satırlarında su deposu/hendeğin kazıldığı anlaşılmaktadır. 10. satırda, neresi olduğu belli olmayan bir yerden, bir kimsenin 90 *iku* toprağın kaldırılacağı belirtilmektedir.

Arka yüzdeki 6-12. satırlarda ise bir takım işlemlerden sonra Fırat Nehri'nin bir kısmının temizlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, Fırat Nehri'nin temizlenebilecek bir durumda olması, mektubun yazıldığı mevsimin yaz aylarına denk geldiğini ve bu nehrin su seviyesinin oldukça düşük bir seviyede olduğunu göstermektedir.

Kral Abi-ešuh'tan, Sin-idinnam, Sippar limanı ve Sippar yargıçlarına, İrnina limanında yapılan güçlendirme işi ile ilgili yazılan AbB 2 70 numaralı mektup ayrıca işçi temini hakkında da bilgiler vermektedir. Kanal tamirinden ziyade liman güçlendirilmesinden bahseden mektubu burada değerlendirmemizin sebebi bu tür bir örneğe fazla rastlanmamasıdır. Mektup şu şekildedir:

AbB 2 70

ö.y. 1 *a-na* ^{d}EN.Z[U]-*i-din-nam*

2. KAR UD.KİB.NUN^{ki} Dİ.KU$_5$.MEŠ UD.KİB.NUN^{ki}

3. *qí-bí-ma*

4. [*um*]-*ma A-bi-e-šu-uḫ-m*[*a*]

5. *aš-šum ša ta-aš-pu-ra-nim um-ma at-tu-nu-ma*

6. *i-na* KAR ÍD *İr-ni-na*

7. 2 *šu-ši* UŠ *ša-at-ti-ša-am* É.GAL *i-ip-pé-eš*

8. 24 UŠ *ni-nu ni-ip-pé-eš*

9. *i-na-an-na mi-lum il-li-kam-ma*

10. ÍD *İr-ni-na a-na* BÀD KAR *is-sà-*[*n*]*i-*[*i*]*q*

11. *ša ta-aš-pu-ra-nim*

12. [*a-na* L]Ú.MEŠ *šu-ut pí-ḫa-a-tim ša i-na* UD.KİB.NUN^{ki} *wa-aš-bu*

13. [*it*]-*ta-aš-pa-ar*

14. [*it-t*]*i* ERİN *bi-ir-tim ša i-na* UD.KİB.NUN^{ki} *wa-aš-bu*

15. [ERİN *ša*] *ša-ka-nim i-ša-ak-ka-nu-ma*

16. [*i-na mi-i*]*q-tim* KAR ÍD *İr-ni-na*

17. [*ú*]-*da-an-na-nu*

18. [*ù i-na* SAH]AR.[Hİ].A KAR *ša* Í[D BURANUN^{tim}]

19. [*ù-ša-aš-pa-ku*]

(yaklaşık üç satır kırık)

a.y. 1. [*ki-ma i*]*s-sà-an-*[*q*]*ú-*[*n*]*i-ik-*[*ku-nu-ši-im*]

2. [*ga-mi-i*]*r ṣa-bi-*[*i*]*t* A.Š[À^{im}]

3. [*di*]-*ki-i-m*[*a*]

4. [*it-ti* ERİ]N *bi-*[*ir*]*-tim*

5. [*i-na* SAHAR.Hİ.A K]AR *š*[*a*] ÍD BURANU[N]$^{t[im]}$

6. [*li-ša-a*]*š-pí-ku*

Tercüme: ö.y. 1-4) Sin-iddinam'a, Sippar limanına (ve) Sippar yargıçlarına söyle! Abi-ešuḫ şöyle (söylüyor): 5-11) Bana yazdığınıza gelince, siz şöyle (dediniz): "İrnina limanında 120 UŠ[214]'luk yıllık (işi) saray yapacak, 24 UŠ'luk (işi) biz yapacağız. Şimdi taşkın geldi ve İrnina nehri, liman duvarına yaklaştı. Siz bana (böyle) yazdınız." 12-19) Sippar'da oturan/bulunan o bölgenin (sorumlu) adamlarına yazıldı (bilgi verildi). Sippar'da bulunan kalenin askerleri ile (bu iş için) atanan işçileri görevlendirecekler ve İrnina nehri limanındaki *çöküntüyü*[215] onaracaklar ve (daha sonra) oradaki toprağı Fırat

[214] Uzunluk birimi.

[215] Frankena, AbB 2 s.43'de metnin 16-17. satırlarını, "Bei Fallendem (Wasser) weden sie dann den kai des Irnina-Kanals verstarken şeklinde çevirmiştir. Burada Frankena, su seviyesinin düşüşü ile sonbaharı, yani güçlendirmenin ya da bakımın yapılacağı zamanı kastetmiş olmalıdır.

Hedrick ise 1997, s. 136 dp. 242'de, sözlüklerde "çökme, çöküntü, aşınma, yıkılma" gibi anlamlar verilen *miqtu*nun, genellikle su veya kanal ile ilgili konularda suyun nesnesi olarak geçmediğini ve kelimenin genelde başlı başına bir çöküntü ya da yıkıntıyı ifade ettiğini belirtmekte ancak bu konuda sözlüklere herhangi bir atıfta bulunmamaktadır. Yine Hedrick, bir alt satırdaki (17) "güçlendirecekler" (*udannanū*) fiilinin olası bir çöküntüyü belirttiğini varsayarak metnin 15-18. satırlarını, "[the workers who] are appointed [against the case of a co]llapse, they will strengthen the quay of the Irnina" şeklinde, bilhassa kırık içindeki çöküş ile ilgili kısmı oldukça serbest bir biçimde çevirmiştir. (s. 135-136) Ayrıca Hedrick, kırık içindeki tamamlamalar konusunda Frankena'yı takip ettiğini belirtmiştir. (s. 135 dpn. 241.) Bu konuda Hedrick'in, Frankena'nın tamamladığı kısım üzerinden serbest bir çeviri yapmak yerine, ilgili satırda yaptığı tercümeyi destekleyecek, kendisine ait kelime/işaret tekliflerinde bulunması beklenirdi. Eğer Frankena'nın ilgili tamamlaması dikkate alınıyorsa, bu tamamlamanın göz önünde bulundurulduğu ve bu tamamlamadan anlamca

limanına yığdıracaklar. (üç satır kırık) [a.y. 1-6)](*işçiler/askerler*[?]) size yaklaştıklarında tarla sahiplerinin hepsini toplayın! Ve kalenin askerleri ile beraber toprağı Fırat limanına yığsınlar.

Metnin 5-11. satırları, büyük çaplı güçlendirme (*danānum*) işlerinin krallık yönetimi tarafından üstlenilmesinin yanında ayrıca şehrin diğer yönetim organları ile kısmen paylaşılabildiğini göstermesi bakımından oldukça bilgilendiricidir.

Olası bir taşkın karşısında Sippar'da bulunan sorumlulara bilgi verilerek söz konusu işle ilgilenecek işçilerin görevlendirileceği belirtilen metinden ayrıca limanlardaki olası bir çöküntünün toprak yığılırak (*šapākum*) güçlendirildiğini öğreniyoruz. Metnin son satırlarında, toprak yığma işi için sağlanan iş gücüne ek olarak tarla sahiplerinin de bu işe dâhil edilmesi, yığılacak toprak miktarının oldukça yüksek olduğunu akla getirmektedir. Metinde, bu miktar ile ilgili çıkarım yapmaya izin verecek başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Hammurabi'den Šamaš-hazir'e gönderilen ve Ur şehri için su seviyesinin uygun olup olmamasının oldukça önemli olduğu ve yine nehir ağzında (KA *pû*) bir takım işlerin yapılması gerektiğini bildiren mektup şu şekildedir:

AbB 4 80

1. *a-na* ^{d}UTU-*ḫa-zi-ir*

---

uzaklaşmayacak bir çevirinin yapılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle Hedrick'in yaptığı tercümenin filolojik açıdan biraz zorlama olduğu kanaatindeyiz.

CAD ve AHw gibi sözlüklere bakıldığında, *miqtu* kelimesinin, su veya kanal söz konusu olduğunda Frankena'nın tercüme ettiği anlamı destekleyen örnekleri ile karşılaşılmamaktadır. Biz burada, Hedrick'in *miqtu* kelimesinin anlamı üzerine belirttiği görüşe, sözlükleri de dikkate alarak katılmakla beraber, ilgili satırdaki ifadeleri her iki yazardan da biraz farklı bir şekilde tercüme ediyoruz.

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma Ha-am-mu-ra-bi-ma*

4. *šum-ma mu-ú* UD.NUN^{ki} *ù* ŠEŠ.UNU^{ki}

5. *it-ta-ab-šu-ú*

6. *i-na* KA ÍD.HİA

7. *ša aq-bu-kum*

8. *ši-ik-nam la ta-ša-ka-an*

9. *šum-ma mu-ú a-na* UD.NUN^{ki}

10. *ù* ŠEŠ.UNU^{ki}

11. *la ib-šu-ú*

12. *i-na* KA ÍD.HİA *ša aq-bu-kum*

13. *ši-ik-ni šu-ku-un-ma*

14. *mu-ú-ma*

15. *a-na* UD.NUN^{ki}

16. *ù* ŠEŠ.UNU^{ki}

17. *li-ib-ba-šu-ú*

Tercüme: [1-3)] Šamaš-Hazir'e söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): [5-13)] Eğer Larsa ve Ur şehirleri için su (seviyesi) uygunsa, kanalın ağzında sana emrettiğim işi yapma! Eğer Larsa ve Ur şehirlerinde su yeterli değilse, nehrin ağzında sana emrettiğim işi yap! [14-17)] Ve (böylece) Larsa ve Ur'da su olsun.

Burada metni kısaca yorumlamadan önce bu ve bazı Eski Babil mektuplarında[216] karşılaştığımız *šiknam šakānu* ifadesini kısaca açıklamamız metni daha anlaşılır kılacaktır. Sözlüklerde bu ifade 'düzenleme yapmak' şeklinde açıklanmıştır.[217] M. Stol

[216] İfadenin geçtiği diğer mektuplar (varsa) yazılabilir…

[217] CAD Š/2 s. 439 *šiknu* A. CDA ve AHw'de ifade ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

bu ifadeyi ‘düzenleme yapmak, önlem almak’ şeklinde tercüme etmiştir.[218] R. M. Hedrick ise bu ifadenin, suyu belirli bir kanala yönlendirmenin de içinde bulunduğu, bir savak veya su yarığı açma, geçici bent yapma gibi işlerin tümünü kapsayan bir süreci belirttiğini ifade etmiştir.[219]

Yukarıdaki bilgiler bir araya getirildiğinde AbB 4 80 numaralı mektupta ana kanal (*nāru*) olduğunu düşündüğümüz bir kanaldan seviyeleri belli olmayan ancak büyük olduklarını tahmin ettiğimiz kanallara su tahsisinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca metinde Larsa ve Ur şehir adları ile aynı zamanda şehre su taşıyan kanalların belirtildiği düşünülmelidir. Buna ek olarak mektup, diğer örneklerde olduğu gibi kanal ağzındaki işlere kralın direk olarak dâhil olmasını göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.

AbB 5 143 belge ise bir bent olarak düşündüğümüz bir yapının güçlendirilmesi gerektiği hakkında bazı bilgiler vermektedir. Metin şöyledir:

1. *a-na Na-ra-am-*^{d}İŠKUR
2. [*qí*]*-bí-ma*
3. [*u*]*m-ma Nu-úr-*^{d}İŠKUR*-ma*
4. *er-re-e-šu*
5. *ù at-ta*
6. *ḫi-ša-a-tim*
7. *ki-ma la na-ḫa-di-im*
8. *du-un-ni-i-na*
9. *ki-na-tu-u*$_4$
10. *e-pe-e-ri*
11. *a-nu-um-mu-ú-tim*

[218] M. Stol, 1980, s. 359.

[219] R. M. Hedrick, 1997, s. 94.

12. *li-is-sú-u$_4$-ḫu*

Tercüme: [1-3)] Narām-Adad'a söyle! Nūr-Adad şöyle (söyler): [4-8)] çiftçi ve sen, bentler (ile) ilgilenilmediği için (onları) güçlendirin! [9-12)] İşçiler toprağı buradan kaldırsınlar.

Metnin 6. satırındaki *hištu* kelimesine sözlüklerde, 'bent kapağı, savak, yönlendirilmiş kanal, savak kapağı' (CDA 117b); 'bent, savak' (CAD H 206a); 'savak, taşkın kapağı' (AHw 349b) anlamları verilmektedir. M. Stol da kelimenin bir tür taşkın kapağı/savak olabileceğini ifade etmiştir.[220] Kelimeyi burada CAD'deki verilen anlamı dikkate alarak ve bir güçlendirme (*danānu*) söz konusu olması sebebiyle 'bent' olarak tercüme etmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. 9-12. satırlar arasındaki 'işçiler toprağı buradan kaldırsınlar ifadesi' bu görüşü oldukça mantıklı bir hale getirmektedir. Anlaşılan bu bendin güçlendirilmesi için ismi belirtilmeyen bir yerden toprak alınması kararlaştırılmıştır.

Rim-Sin'den beş kişiye hitaben yazılan ve Rapisanitum kanalının kapatılması hakkında bu kralın emirlerini içeren mektup ise şu şekildedir:

AbB 8 27

1. *a-na* [m]*İ-na-pa-le-šu-nu*
2. m*İb-ni-É-a*
3. dEN.ZU-*li-ša-ḫi-iz*
4. m*İ-pí-ia-tum*
5. *ù É-*[*a-g*]*a-mil*
6. *qí-bí-*[*m*]*a*
7. *um-ma R*[*i-im*]- dEN.ZU *be-e*[*l-ku-nu-m*]*a*
8. *iš-tu a-na* Í[D] *Ra-pi-sà-*[*n*]*i-t*[*i*]*m*
9. *sé-ke-ri-im*

[220] M. Stol, 1980, s. 359.

10. *aṭ-ru-du-ku-nu-ú-ti*

11. *mi-nam t*[*e-p*]*u-š*[*a-n*]*im*

12. *aš-šum* ^{d}U[T]U-[*b*]*e-e*[*l*]*-ki-it-t*[*im*]

13. [*a-š*]*a-pa-ra-am-ma*

14. [x] x *it-ti-ku-nu*

15. [*il*]*-la-ku-nim*

Tercüme: [1-7)] İna-palēšunu, İbni-Ea, Sin-lišāhiz, İpiatum ve Ea-gāmil'e söyle! Beyiniz Rim-Sin şöyle (söylüyor): [8-11)] Sizi Rapisanitum kanalının kapatılması için gönderdiğimden beri ne yaptınız? Šamaš-bel-kittim hakkında yazacağım ve .... onlarla birlikte bana gelecekler.

Mektupta kanalın kapatılmasıya bir baraj yapılması için suyun kesilmesi mi yoksa su seviyesinin yükselmesine bağlı olarak meydana gelen bir yarığın kapatılmasının mı kastedildiğini tam olarak anlayamıyoruz. Burada anlaşılan Rim-Sin'in yapılmasını emrettiği iş yapılmamış, kral da büyük bir ihtimalle işi başka şahıslara sevk etmiştir. Metinde yorumlanacak fazla bir nokta bulunmamaktadır.

Yine kral Abi-ešuh'tan Sin-naṣir, Sin-idinnam, Sippar limanı ve Sippar yargıçlarına gönderilen mektupta Tinatum kanalının ağzının (KA *pû*) kapatılması hakkında gönderilen mektuptur. Mektup şu şekildedir:

AbB 10 179

1. *a-na* ^{d}EN.ZU-*na-ṣi-*[*i*]*r*

2. ^{md}EN.ZU-*i-din-nam*

3. KAR UD.KİB.NUN^{ki}

4. *ù* Dİ.KUD.MEŠ UD.KİB.NUN^{ki}

5. *qí-bí-ma*

6. *um-ma A-bi-e-šu-uḫ-m*[*a*]

7. DUB^{pí} *an-ni-a-am i-na* [*a*]*-ma-ri-im*

8. *ki-ma qá-tim* [*š*]*a š*[*a-a*]*t-ti-ša-am*

9. [ER]İN^{am} *ṣa-bi-i*[*t*] A.ŠÀ *de-ki-a*

10. *a-na pí-i* ÍD *Ti-na-a-tim*

11. *se-ke-ri-im*

12. [*ṭ*]*ú-ur-da-a-ma*

13. [*p*]*í-i* ÍD *Ti-na-a-tim*

14. [*l*]*i-is-ki-ru*

15. [ERİ]N$^{[a]m}$ *šu-a-ti*

16. ^{m}*Ta-ri-b*[*a-t*]*um* x [x]

17. *li-ta-bi-i*[*l*]

Tercüme: [1-6)] Sin-nāṣir'e, Sin-iddinam'a, Sippar limanına ve Sippar yargıçlarına söyle! Abi-ešuḫ şöyle (söylüyor): [7-12)] bu mektubumu gördüğün(üz)de, tarlayı tutan (kullanan) işçileri yıllık listeye göre toplayın ve Tinātum kanalı ağzının kapatılması için sevk edin! [13-17)] Ve onlar, Tinātum nehrinin ağzını kapatsınlar. O işçileri Tarībatum ..... götürsün.

Mektupta, kanal ağzının kapatılması için kanal yakınında tarlaları bulunan işçilerin kayıt altına alındıkları belirtilmektedir. Bunun yanında bu tarla sahiplerinin kanal ağzındaki bir iş için toplanmaları, tarlayı tutan kişilerin ekip-biçtikleri arazilerin bu kanalın yakınında olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Burada ayrıca dikkat çekmemiz gereken nokta, kanal kapatılma işinin, tarlayı tutan kişilerin yanında bazı işçileri de (*ṣabum*) Taribatum'un götüreceğininin belirtilmesidir. Anlaşılan kanal ağzının kapatılmasında, yalnızca bu kanal kıyısındaki tarladan yararlanan çiftçilere ek olarak çok sayıda iş gücü gerekmiştir.

Gerek tamir, gerekse kanal veya liman gibi çeşitli yapıların güçlendirmesi hakkında bilgi metinler incelendiğinde, bunların büyük bir kısmının krallık tarafından yönetildiği, yapımı ve işçi temininde krallığın büyük bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Tamir başlığı altında sınıflandırdığımız mektuplar, ağırlıklı olarak kanal ağzındaki (KA *pû*) düzenlemeler hakkında bilgi vermektedir. AbB 1 109 numaralı mektupta Edina kanalı ve civarındaki bazı arazilerin nadasa bırakılmaması sebebiyle kanal ağzında bazı düzenlemeler yapılması gerekmiştir. Burada nadasa bırakılmayan arazilere su taşıyan kanallara su tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca mektupta burada yapılacak işler için bir ön inceleme yapıldığı ve İbbi-ilum adlı şahsın 10 gün boyunca bu işi incelediğini belirtilmektedir.

AbB 2 4 numaralı mektupta, kanalın uç kısmında bir su deposunun kazıldığı (*zibbatu*) anlaşılmaktadır. *zibbatum* kelimesinin anlamı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır.[221] Burada ayrıca, sözü edilen bu su deposundan 90 *iku* toprak atılacağı, yani kaldırılacağı belirtilmektedir. Bunun yanında mektup, nehrin kazılması yani temizlenmesi hakkında da bilgi vermektedir. Burada nehirde yapılacak kazı işi *ḫerû* fiili ile ifade edilmiştir. Daha sonra metinden bazı noktalardaki ağaç parçalırın kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. (*tebû*) Mektuptan çıkarılabilecek en önemli sonuç, nehir ya da kanal temizliğinin su seviyesinin düşük olduğu bir dönemde yapıldığı hakkındadır.

Mektuplarda kanal ağzındaki çalışmalar Akadca bazı kelime yapıları ile ifade edilmiştir. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir: *šiknam šakānu* kanal ağzında suyun diğer kanallara yönlendirilmesini (AbB 4 80) belirtmektedir.

Mektuplarda bir diğer tamir olarak yorumlanabilecek durumlar güçlendirme işleridir. Bu işler, incelediğimiz mektuplarda genellikle *danānu* fiili ile ifade edilmiştir. Bazı metinlerde kaldırıldığı ifade edilen topraklar kanal veya bentlerin güçlendirilmesinde kullanılmıştır. (AbB 2 70, AbB 5 143)

Tamir ya da güçlendirme işlerin dikkat çeken başka bir nokta ise yapılacak işin, krallığın direk olarak söz sahibi olmasının yanında zaman zaman işin yapıldığı bölgedeki kişiler ve kurumlara da bırakılabilmesidir. (AbB 2 70, AbB 10 79).

[221] M. Stol, 1980, s…; M. Civil, 1994, s…; R. van Laere, 1980, s…;

Sonuç olarak ele aldığımız belgeler içinde tamir, bakım ve güçlendirme işlerinin büyük çoğunluğu büyük kanallarda (*nāru*) gerçekleştirildiği görülmekte ve krallık yönetimi bu işlere doğrudan dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Krallık yalnızca tamir işlerinde değil aynı zamanda ana kanalların temizliğinde gerek işçi temini, gerekse yapılacak iş hakkında verdiği bilgiler ile bu işlerde de oldukça etkin olduğu göze çarpmaktadır. Genel olarak kanal temizliği hakkında bilgi veren metinler ve bu işler ile ilgili ifadeler bir sonraki başlıkta incelenmiştir.

2.1.6. Kanalların Temizlenmesi Hakkında Bilgi Veren Metinler

Bu başlık altında kanalların temizliği hakkında bilgi veren metinler ele alınmıştır. Mektuplar genel olarak ilk kez kazılan kanalları değil, var olan kanalların kazılması yani temizlenmesi gerektiği hakkında bilgiler vermektedir. Ele aldığımız metinlerin hemen hemen hepsinde kazma/temizleme işi Akadca'da 'kazmak, kazı yapmak' anlamına gelen *ḫerû* fiili ile ifade edilmiştir. Burada Akadca fiilin anlamına bakarak yanlış bir yorumlamada yaptığımız, kanalların temizlendiği değil ancak en baştan kazıldığı akla gelebilir. Biz incelediğimiz metinlerde, kanalların temizlendiğini satır aralarındaki bazı ifadelerden kesin olarak çıkarabiliyoruz. Bu sebeple *ḫerû* fiilini genellikle 'temizlemek' şeklinde tercüme ettik.

Kanallardaki kazı/temizleme işleri, doğal olarak su seviyesinin düşük olduğu bir zamanda yapılması daha uygun olacağı için, genellikle yaz aylarında yapılmıştır. Başlık altında ele aldığımız metinlerdeki geçen kanalların bir istisna haricinde[222] hemen hemen hepsinde, temizlendiği anladığımız kanallar ana kanal olarak tabir ettiğimiz *nāru*lardır. Mektuplarda kimi zaman kaldırılacak atılacak toprak miktarı da belirtilmektedir.[223]

Hammurabi'den Sin-idinnam'a, Uruk'u besleyen bir kanalın temizlenmesi ile ilgili olarak, Hammurabi'nin emirlerini içeren AbB 2 5 numaralı mektupta adı

[222] AbB 2 55.

[223] AbB 2 147.

okunamayan bir yerdeki kanalın temizlendiği ancak Uruk kanalının temizlenmediği ve bu sebeple Dur şehri kıyısındaki bazı arazilerin sulanamadığı anlaşılmaktadır. Mektup şu şekildedir:

AbB 2 5

1. [*a-n*]*a* ^{d}E[N.Z]U-*i-din-n*[*am qí-bí-ma*]
2. [*um-ma Ha-am-m*]*u-ra-bi-ma*
3. Í[D x x x *k*]*a-lu-ša it-te-eḫ-re*
4. Í[D *li-ib-bi a-lim ša*] UNUG^{ki} *ú-ul ḫe-ri-a-at-ma*
5. *m*[*u-ú a-na* x x x] *a-lim ú-ul ir-ru-bu*
6. *ù* [x x x x] x x *ša a-aḫ* ÍD BÀD^{ki}
7. [*i-na la*] A.ME[Š] *na-di-a-at*
8. *e-pí-*[*ru ša* ÍD *š*]*u-a-ti ú-ul ma-du*
9. *a-na* [ERÍN$_2^{im}$ *š*]*a ma-aḫ-ri-ka*
10. ÉŠ.GÀR U$_4$.3.KAM.MA
11. *ṭup-*[*p*]*í an-ni-a-am i-na a-ma-ri-im*
12. *i-na e-mu-qá-at* ERÍN$_2^{im}$
13. *ša ma-aḫ-ri-ka*
14. *i-na li-ib-bi* U$_4$.3.KAM
15. ÍD *li-ib-bi a-lim ša* UNUG^{ki}
16. *ḫi-ri*
17. *iš-tu* ÍD *šu-a-ti te-eḫ-te-ru-ú*
18. *ši-*[*i*]*p-ra-am ša aš-pu-ra-kum*
19. [*e*]*-pu-uš*

Tercüme: [1-7)] Sin-idinnam'a söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): Kanalın ..... hepsi kazıldı (temizlendi) ancak Uruk'un içindeki kanal kazılmadı bu yüzden su ..... şehre girmedi (ulaşmadı) ve Dūr kanalı kıyısında ..... su *verilmemiştir*. [8-10)] O kanalın (temizlenecek) toprağı çok değildir. (O iş) yanındaki işçi için 3 günlük bir iştir.

11-16) Bu mektubumu gördüğünde, yanındaki *becerikli işçiyle* 3 gün içinde, Uruk'un içindeki kanalı kaz! 17-19) O kanalı kazdıktan (temizledikten) sonra sana yazdığım işi yap!

Metnin 8-10. satırlarındaki 'O kanalın toprağı çok değildir, yanındaki işçi için 3 günlük bir iştir' ifadesinden, burada yeni bir kanalın kazıldığını değil zaten var olan bir kanalın temizlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Metnin son satırlarında kanalın temizlenmesinin ardından yapılacak işlemin ne olduğu belli değildir. Ayrıca metnin 12. satırındaki 'becerikli işçi' (*emquat ṣābim*) ifadesinden bu işin oldukça teknik boyutu da olduğu düşünülebilir.

Yine Hammurabi'den Sin-idinnam'a yazılan ve küçük seviyede bir kanal olduğunu belirtilen Damanum suyolunun, bu suyolu civarındaki tarlayı işleyen kişilerce temizlenmesi gerektiğini vurgulayan mektup ise şu şekildedir:

AbB 2 55

1. *a-na* ^{d}EN.ZU-*i-din-nam*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ha-am-mu-ra-bi-ma*
4. LÚ.MEŠ *ša i-na a-aḫ* PA_5 *Da-ma-nu-um*
5. A.ŠA.HİA *ṣa-ab-tu*
6. *de-ke-e-ma*
7. PA_5 *Da-ma-nu-um li-iḫ-ru*
8. *i-na li-ib-bu wa-ar-ḫi-im an-ni-i-im*
9. PA_5 *Da-ma-nu-um*
10. *i-na ḫe-re-e-em*
11. *li-ik-mi-su*

Tercüme: [1-3)] Sin-idinnam'a söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): [4-6)] Damanum suyolunun kıyısındaki tarlaları tutan adamları topla! [7)] Ve onlar Damanum suyolunu temizlesinler. [8-11)] Bu ay içinde Damanum suyolunun temizliğini bitirsinler.

Mektup PA_5 (*atappu, palgu, pattu*), yani daha düşük seviyedeki kanalların temizlenmesinde, krallığın işçi temini açısından değil ancak bu işin yönetimi noktasında dâhil olması bakımından bilgilendiricidir. Burada da Damanum suyolunun, hem bir isme sahip olması hem de tarlaların tutulduğu, yani daha önceden işlenebilir olmasından ilk kez kazılması değil, temizlenmesi gerektiğini anlıyoruz.

Yine Hammurabi'den Yakun-ašar, Šamaš-hazir ve Ubar-Sin adlı şahıslara gönderilen, nehir temizliğinin yanında olası bir taşkında, ilgili satırın son kısmının kırık olmasına karşın büyük bir ihtimalle limanın zarar göreceğinin vurgulandığı düşündüğümüz mektup ise şöyledir:

AbB 4 109

1. *a-na İa-ku-un-a-šar*
2. ^{md}UTU-*ḫa-zi-ir*
3. *ù U-bar-*^{d}EN.ZU
4. *qí-bí-ma*
5. *umma Ha-am-mu-ra-bi-ma*
6. *šum-ma ta-na-aṭ-ṭá-la-ma*
7. *i-na mi-li-im ša il-il-la-am*
8. KAR.HİA *me-e šu-nu-ti la* x [...]
9. İH-*ta*-TA-[x]
10. *ki-ma aq-bu-ú-ku-nu*-[*ši-im*]
11. ÍD *hu-ur-ra-am* x [...]
12. ÍD *Nu*-UB-[...]

Tercüme: [1-5)] Yakun-ašar, Šamaš-ḫazir ve Ubar-Sin'e söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): [5-12)] Eğer gözlemlediyseniz, gelecek taşkında limanlar o suyu ..... size dediğim gibi kanal temizliğini ..... Nūb… kanalı.....

8. satırın son kısımlarının kırık olması, taşkının limanlar üzerinde ne tür bir etki bırakcağını anlamamızı imkansızlaştırmaktadır. Ancak burada, Kanal Tamiri başlığı altında değindiğimiz ve Kral Abi-ešuh'tan, Sippar limanı, Sippar yargıçları ve Sin-idinnam'a gönderilen AbB 2 70 numaralı metne benzer şekilde, olası bir taşkında limandaki duvarın bu taşkında zarar göreceği belirtilmiş olabilir. Ardından ismi belirtimeyen bir kanalın temizlenip suyun daha sonra isminin bir kısmı okunabilen kanala yönlendirildiği de düşünülebilir.

Ningirsu-Hegal kanalından kaldırılacak toprak miktarının açık bir şekilde belirtildiği AbB 2 147 numaralı mektup ise şu şekildedir:

AbB 2 147

1. *a-na be-lí-ia qí-bí-ma*
2. *um-ma A-wi-il-*DİNGİR SAG.ÌR-*ka-ma*
3. *aš-šum* ÍD ^{d}NİN.GÍR.SU-HÉ.GÁL
4. *ša be-lí ḫe-ri-a-ša iq-bu-ú*
5. ^{m}*A-wi-il-*^{d}EN.ZU SAG.ÌR *be-lí-ia*
6. SAHAR.Hİ.A *iš-du-ud-ma*
7. 44 İKU SAHAR.HİA ÍD ^{d}NİN.GÍR.SU-HÉ.GÁL
8. ERİN$_2$.MEŠ URU DİDLİ.Bİ^{ki} *ša i-na* GÚ ÍD ^{d}NİN.GÍR.SU-HÉ.GÁL
9. *i-ba-aš-šu-ú*
10. SAHAR.Hİ.A *ka-ša-da-am ú-ul i-le-*HU-*ú*
11. URU DİDLİ.Bİ^{ki} *a-ḫu-tum ša qá-ti-ia*
12. *ša i-nu-ú-ma ṣí-bu-ti*
13. URU DİDLİ.Bİ^{ki} GÚ ÍD ^{d}NİN.GÍR.SU-HÉ.GÁL
14. *ta-ap-pu-sú-nu i-la-ku*

15. *a-na ta-ap-pu-tim*

16. *a-la-ki-im*

17. *a-na* ^{md}EN.ZU-*i-din-nam* SAG.ÌR *be-lí-ia*

18. *aq-bi-ma*

19. *ú-ul im-gu-ra-an-ni*

20. *be-lí a-na* ^{md}EN.ZU-*i-din-nam* SAG.ÌR *be-lí-ia*

21. *li-iš-pur-ra-am-ma*

22. URU DİDLİ.BÍ^{ki} *a-ḫu-tum*

23. *ta-ap-pu-ti li-il-li-ku*

24. ENSİ$_2$.MEŠ *te-qí-tam*

25. *la i-ra-aš-šu-ú*

26. *ù* AGA.UŠ.MEŠ *i-na ba*$^{!}$*-ab ka-re-e* $^{!}$met. *ṣi*

27. *la i-za-az-zu*

28. *be-lí li-iq-bi-i-ma*

29. SAHAR.HİA *li-ik-ka-aš-du*

Tercüme: $^{1-2)}$ Beyime söyle! kölen Awīl-ilum şöyle (söyler): $^{3-7)}$ Beyimin temizliğini (yapmamızı) söylediği Ningirsu-hegal kanalına gelince, beyimin kölesi Awil-Sin toprakları inceledi; Ningirsu-Hegal kanalı(nda kaldırılacak) toprak 44 *iku*dur. $^{8-10)}$ Ningirsu-ḫegal kanalı kıyısındaki şehirlerde olan işçiler, toprakları (atma/kaldırma işini) bitiremeyecekler. $^{11-19)}$ Sorumluluğum altındaki şehirlerin birçoğunun, Ningirsu-ḫegal kanalı kıyısındaki şehirlerin ihtiyacı olduğunda, onların yardıma gelişleri, (bana) yardıma gelmeleri (gerektiğini) beyimin kölesi Sin-iddinam'a söyledim; o bana cevap vermedi. $^{20-23)}$ Beyim, kölesi Sin-iddinam'a yazsın ve bölgedeki birçok şehir yardıma gelsin. $^{24-29)}$ *iššakku*lar şikâyet etmemeliler ve askerler (de) tahıl yığınının ağzında dikilmemeliler.[224] Beyim emretsin ki toprakların (işi) bitirilsin.

[224] Burada Hedrick'in verdiği bilgiye değinilebilir. Steinkeller de bu konuyla bağlantılı olarak bazı şeyler yazmıştı, onlar da kullanılabilir.

Mektup ayrıca kaldırılacak toprak miktarının yanında bu iş için ihtiyaç duyulan işgücü hakkında da bilgi vermektedir. Awil-Sin kanal kıyısında bulunan şehirlerdeki kişilerin yanı sıra kendi sorumluluğu altında şehirlerden de işgücü sağlayamaya çalışmış fakat Sin-idinnam'a ulaşamaması sebebiyle bu gerçekleşmemiştir. Awil-Sin'in kendi sorumluluğu altındaki şehirlerdeki işgücü temini için bile Sin-idinnam'a yazması, Awil-Sin'in Sin-idinnam'dan daha düşük seviyeli ve bu kişiye hesap vermesi gereken bir konumda olduğunu göstermektedir.

Göndericisi ve alıcınının kim olduğu okunamayan ve farklı kimselere ait işçiler hakkında bilgi veren ve akabinde bu işçilerin en sonunda kanal temizliği için sevk edilmesi gerektiğini belirten anlaşılması güç metne yalnızca kanal temizliğine değinmesi açısından burada yer verdik. Metin şöyledir:

AbB 4 162

1. [*a-na* .....]
2. [*ù* x x]-*na-pí-iš-ti*
3. [*qí-b*]*í-ma*
4. [*um-ma*] *İ*-[*n*]*a-pa*-[*l*]*e-šu-ma*
5. x x [x x] x [*k*]*u-nu-ši-im*
6. *a-na* ERİM *İ-di*-^{d}MAR.TU
7. ^{md}E[N].Z[U]-*we-du ša-ki-in*
8. *a-na* ERİ[M ^{d}]UTU-*ma-gir*
9. ^{m}*İm-m*[*e-er-ì-l*]*í ša-ki-in*
10. *a-na* ERİM^{im} *šu-a-ti*
11. *ú-wa-ḫi-ra-aš-šu-nu-ti-ma*
12. *aṭ-ṭar-da-aš-šu-nu-ti*
13. ERİM ^{d}UTU-*ma-gir*
14. *ša İm-me-er-ì-lí i-na* URU *Ku-ba-tim*^{ki}
15. *ú-ka-al-la-mu-ku-nu-ti*

16. *pí-iq-da-a-ma*

17. *a-na* İD *hu-ur-ri-im ṭú-ur-*[*da*]*-ma*

18. *šu-a-ti ṭú-ur-da-nim-ma*

19. *i-na li-ib-bu ma-tim*

20. ERİM-*šu li-iṣ-mi-dam*

Tercüme: [1-4)] .....-ya ve .....napišti'ye söyle! İna-palešu şöyle (söyler): [5)].....size. [6-7)] İdi-Marduk'un işçileri için Sin-wedu görevlendirilmiştir. [8-9)] Šamaš-magir'in işçileri için İmmer-ili görevlendirilmiştir. [10-12)] Onun işçi (ihtiyacı) için onları size yönlendirip sevk ettim. [13-17)] İmmer-ili'nin Kubatum şehrinde sizin için *belirlediği* Šamaš-magir'in işçilerini teslim edin ve (onları) kanal temizliği/kazımı için sevk edin! [18-20)] (Daha sonra) onu bana gönderin! (Ardından) şehrin içinde onun işçilerini bir araya getirsin.

Mektup genel olarak kanal temizliği için gerekecek işgücünün sağlanması hakkında bilgi vermekte, temizlik yapılacak kanalın bulunduğu yer, yapılacak iş, kaldırılacak toprak miktarı gibi konular hakkında bir bilgi vermemektedir. Mektup, işçiler için görevlendirilen kişilerin tam olarak ne işle uğraştıklarının tespit edildiği daha geniş bir çalışmanın kapsamı içerisinde, daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilir. Burada yalnızca mektupta kanal temizliği geçtiğini belirtmekle yetiniyoruz.

Hammurabi'den Sin-idinnam'a gönderilen ve Gabum kanalından kaldırılması gereken toprağın denetlenmesi ve bu bölgeden kaldırılacak toprağın tanrının silahı ile belirlenmesi gerektiğini ifade eden AbB 9 194 numaralı ilginç bir mektupsa şöyledir:

AbB 9 194

1. *a-na* ^{d}UTU-*ḫa-zi-ir*

2. [*qí*]*-bí-ma*

3. [*um*]*-ma Ha-am-mu-ra-bi-ma*

4. *a-na İ-nu-úḫ-sa-mar*

5. *ù* ^{d}UTU-*mu-ša-lim aš-tap-ra-am*

6. *a-na* ÍD *Ga-bi-i-im i-il-la-k*[*u*]-*ma*

7. SAHAR.Hİ.A *ša i-na* ÍD *Ga-bi-i-im in-na-s*[*à-ḫ*]*u i-im-ma-ru*$^{!}$-*nim*

8. DUB^{pí} *an-ni-a-am i-na a-ma-ri-im*

9. *a-na ṣe-er İ-nu-úḫ-sa-mar ù* ^{d}UTU-*mu-ša-lim*

10. *a-na* ÍD *Ga-bi-i-im a-li-ik-ma*

11. *ki-ma a-na re-eš* A.Š[À]^{im} *ta-as-sà-an-qú*

12. *ši-bu-ut a-lim* DUMU.MEŠ *ú-ga-ri-im*

13. *li-iz-zi-zu*

14. SAHAR.Hİ.A *ša i-na* ÍD *Ga-bi-i-im*

15. *a-na na-sa-ḫi-im i-re-ed-du-ú*

16. *i-na* GİŠ.TUKUL *ša* DİNGİR *b*[*i-ir-r*]*a*

17. SAHAR.Hİ.A *ša ta-am-ma-r*[*a*]

18. *a-na* A.GÀR *ša i-na* ÍD *Ga-bi-i-im*

19. *me-e i-ša-at-tu-ú*

20. BÙR İKU.E *ki-a-am*

21. SAHAR.Hİ.A *ik-šu-dam*

22. *em-da-a-ma*

23. *ṭe$_4$-em* SAHAR.Hİ.A *ša i-na* ÍD *Ga-bi-i-im*

24. *in-na-as-s*[*à*]-*h*[*u*]

25. *ù* SAHAR.Hİ.A *ša i-na* A.GÀR *t*[*e*]-*em-m*[*i*]-*da*

26. *pa-nam šu-ur-ši-a-nim-ma*

27. *šu-up-ra-n*[*i*]*m*

28. *ṭe$_4$-em-ku-nu li-iḫ-mu-ṭam*

Tercüme: [1-3)] Šamaš-hazir'e söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): [4-5)] İnuḫ-Samar ve Šamaš-mušallim'e yazdım. [6-13)] Gabûm kanalına gidecekler ve Gabûm kanalından

kaldırılacak/atılacak toprağı benim için denetleyecekler. Bu mektubumu gördüğünde İnuḫ-Samar ve Šamaš-mušallim'e, Gabûm kanalına git! Alana yaklaştığında sulama bölgesindeki şehrin yaşlıları (ve) sulama bölgesindekiler hazır dursunlar. 14-16) Gabûm kanalından kaldırılması gereken uygun (miktardaki) toprağı tanrının silahı ile belirleyin! 17-23) (Daha sonra) incelediğiniz (atılacak) toprağı, suyunu Gabûm kanalından alan sulama bölgesine, (yaklaşık) 1 *bur*luk *olacak şekilde* uzatarak koyun (yığın)! 24-28) Gabûm kanalından kaldırılacak ve sulama bölgesine yığacağınız toprağın tam/açık haberini bana gönderin! Haberiniz bana hızlıca gelsin.

Gabûm kanalı civarındaki sulama bölgesinde (*ugârum*) bulunan kanalların hangi türden bir kanal olduğu açık değildir. M. Stol *ugārum*ları 'sulanmış alan/sulama bölgesi' olarak tercüme etmiş ve ağırlıklı olarak sulama yapılan tarım arazilerini ifade ettiğini belirtmiştir.[225] R. M. Hedrick ise bu sulama bölgelerinin/sulanmış alanların yalnızca bir ana kanal (*nāru*) ya da bir *nārum*dan açılan *namkarum* kanalı mı yoksa küçük PA_5 seviyesindeki bir kanalla mı beslendiği noktasında yeterince kanıt bulunmadığını ifade etmiştir.[226]

Metinde kaldırılacak toprakla ilgili geçen 'tanrının silahı ile belirleyin' ifadesine değinmek yerinde olacaktır. R. Harris bu ifadenin, tanrı silahının, arazilerin sahipliğine şahit için tahsis edilecek araziye taşındığını belirtmiştir.[227]

Metinde kaldırılacak toprak işinin Gabum kanalından su alan (*me šatû*) sulama bölgelerindeki tarlaları ekip biçen kişilere bırakıldığı anlaşılmaktadır. Temizlik/toprak

---

[225] M. Stol, "A Cadastral Innovation by Hammurabi", **zikir šumim: Assyriological Studies Presented to F. R. Kraus on the Occasion of his Seventieth Birthday**, Leiden, 1982, s. 352.

[226] R. M. Hedrick, 1997, s. 166, dpn. 279.

[227] R. Harris, "The Journey of the Divine Weapon", **Studies in Honor of Benno Landsberger on his Seventy-fifth Birthday**, Chicago, 1965, s. 217.

kaldırmanın yanında bu sulama bölgelerindeki (*ugârum*) kanalların tamir-bakım işleri de benzer şekilde sulama bölgesindeki tarlaları işleyen kişilerce üstlenildiği düşünülebilir.

Metnin 17-23. satırlarındaki, 'incelediğiniz (atılacak) toprağı, suyunu Gabûm kanalından alan sulama bölgesine, (yaklaşık) 1 *bur*luk *olacak şekilde* uzatarak koyun (yığın)!' ifadesi ile tam olarak ne kastedildiğini anlayamasak da bu işlemin, tarlalara su taşıyan kanalların kendisinde veya bu kanallarda yapılacak bentlerin güçlendirme işleri için yığıldığı düşünülebilir.

Kanal yatağının derinleştirilmesi gerektiği hakkında bilgi veren ve Lu-igisa arşivine ait mektup ise şu şekildedir.

AbB 9 202

1. *a-na* LÚ-İGİ-SÀ
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma İ-šar-ku-bi-ma*
4. *ši-ip-ru-um*
5. *e-li*
6. *ta-ši-im-ti-ka*
7. *šu-up-lam*
8. *ú-ba-an*
9. *šu-up-pí-il*
10. [*š*]*ar-ru-um*
11. *ši-ip-ram*
12. *i-im-*[*m*]*a-a*[*r*]

Tercüme: [1-3)] Lu-igisa'ya söyle! İšar-kubi şöyle (söyler): [3-6)] İş, senin sezdiğinin (düşündüğünün) üzerindedir. [7-9)] Derinliği (1) parmak (daha) düşür (derinleştir). [10-13)] Kral (o) işi denetleyecek.

Mektubu yorumlamadan önce Lu-igisa arşivi hakkında kısaca bilgi vermek metnin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Arşivi yayımlayan S. D. Walters, 'sulama bürosu' olarak adlandırdığı yapıya mensup kişilerin görevlerini şu şekilde açıklamıştır:[228] Sulama bürosunun başı Nur-Sindir. Mektubun göndericisi olan ve ismiyle arşivdeki 11 mektupta karşılaştığımız İšar-kubi ise denetçidir. Bu kişinin ayrıca bir tür geliştirici olduğu belirtilmektedir. İšar-kubi, kanallar ile ilgili işleri düzenleyen, işçi ihtiyaçları ve yapılan işin denetlenmesi ile ilgilenen bir kişidir. Arşive adını veren Lu-igisa'nın görevi ise bu iki ismin yanında daha belirsizdir. Bu kişiler önem sırasına göre kısaca şu şekilde sıralanabilir: Nur-Sin – İšar-kubi – Lu-igisa. Walters arşivdeki bir mektuba dayanarak Lu-igisa'nın belki bir tür arşivci olabileceğini ifade etmiştir.

Mektupta derinleştirme işi yapılacağı belirtilen kanalın türü belli değildir. Ancak kralın o işi denetleyecek olması bu kanalın *nāru* seviyesinde bir kanal olduğunu akla getirmektedir. Ayrıca metinde temizlikten ziyade kanalla ilgi daha teknik bir derinleştirme işi yapıldığı da düşünülebilir.

Hammurabi'den Sin-iddinam'a gönderilen ve kanal temizliği yanı sıra temizlik için ihtiyaç duyulan işgücü temininde yaşanan bazı aksaklıkların vurgulandığı mektup ise şu şekildedir:

AbB 13 16

1. *a-na* ^{d}EN.ZU-*i-din-nam*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ha-am-mu-ra-bi-ma*
4. ^{m}*Ha-am-mu-ra-bi-mu-ba-lí-it*
5. *ša* É *ši-ip-ri-im*
6. *ki-a-am ú-lam-mi-da-an-ni*
7. *um-ma šu-ma*

[228] S. D. Walters, 1970, s. 144 vd.

8. ^{m}*Ì-lí-a-wi-lim* UGULA NAM.10

9. *ù* SİG-*ì-lí-šu* ŠEŠ.A.Nİ

10. *a-wi-lu-ú ša* É *ši-ip-ri-i*[*m*]

11. *ša qá-ti-ia*

12. ^{md}EN.ZU-*im-gur-an-ni*

13. UGULA MAR.TU

14. *ù* ^{d}EN.ZU-*be-e*[*l*]-*ap-li*[*m*]

15. DUMU [.....]

16. *iṣ-ba-tu-š*[*u-nu-ti-ma*]

17. *a-na ši*-[*ip-ri-im*]

18. *ša na-ri*-[*im* .....]

19. *ša iḫ-ḫe*-[*er-ru-ú*]

20. *uṭ-ṭe*$_4$*-eḫ*-[*ḫu-ú-šu-nu-ti*]

21. [*k*]*i-a-am ú-la*[*m-mi-da-an-ni*]

22. *a-na mi-nim a-wi-l*[*e-e*]

23. *ša* É *ši-ip-r*[*i-im*]

24. *a-na ši-ip-ri*-[*im*]

25. *ú-ṭe*$_4$*-eḫ-ḫu-ú*

26. *wa-ar-ka-at* LÚ.MEŠ *šu-nu-ti*

27. *p*[*u*]*-ru-ús-ma*

28. [*a-wi*]*-le-e šu-nu-ti*

29. [*w*]*u-uš-še-er*

Tercüme: [1-3)] Sin-iddinam'a söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): [5)] "iş evinden/atölyeden [4)] Hammurabi-muballit [6-7)] beni bilgilendirdi, o şöyle (dedi): [11)] Sorumluluğum (altındaki) [10)] atölyeye ait adamlar [8)] Onlunun denetçisi İli-awilim [9)] ve onun kardeşi İpqu-ilišu'yu, [13)] general [12)] Sin-imguranni [14)] ve [15)].....'nın oğlu [14)] Sin-

bēl-aplim [16)] tuttu. [17-21)] Onları temizlenen ... kanalın işine yönlendirdiler.” Beni böyle bilgilendirdi. [22-25)] Onlar neden iş evinin/atölyenin adamlarını (bu/diğer) işe yönlendirdiler? [26-29)] O adamların (meselesini) hallet ve (daha sonra) o adamları sal!

2.2. Mari Mektuplarında (ARM) Kanal, Baraj/Bent Bakım Ve Onarımı[229]

Bu başlık altında Mari mektuplarında (ARM) kanal ve bent gibi yapıların tamir, bakımı hakkında bilgi veren mektuplar çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Bu başlık altında da Eski Babil mektuplarında yaptığımız gibi öncelikli olarak sulama sistemindeki kanalları büyükten küçüğe doğru kabaca sıralayarak bu kanal üzerine belirtilen çeşitli görüşlere yer verdik. Ancak transliterasyon ve tercümesini verdiğimiz metinleri detaylı bir şekilde yorumlamadık. Bunun sebebi, ilgili metinlerin daha sonraki bir çalışmada detaylı ve kanal-sulama işleri hakkında bilgi veren mektupların ayrıntılı bir kapsam içinde değerlendirilecek olmasıdır.

Başlık altında kanalla doğrudan ilgili olan çiviyazılı metinlerin bazen tamamına bazense kanalın geçtiği satırlara yer verilmiştir.

2.2.1. Kanallar

Metinlerde en çok karşılaşılan kanal türleri o dönemdeki sulama sisteminde işgal ettiği büyüklüğe göre büyükten küçüğe doğru olacak şekilde sınıflandırılmış ve bu kanallar hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

2.2.1.1. *nārum*

Sumerce ve Eski Babil belgelerinde olduğu gibi Mari mektuplarında da büyük/ana kanallar id_2 ideogramıyla belirtiliyordu. Sulama sistemindeki daha küçük seviyedeki kanallar da ayrıca id_2 ideogramı ile belirtilmiştir. Bu bahsedilen büyük/ana kanallar suyunu ya Fırat ya da Habur Nehri'nden alıyordu. Mari mektupları ayrıca, bu türden büyük kanalların yönetim tarafından ilgilenilmesi bakımından Eski Babil mektupları ile benzerlik göstermektedir. Büyük kanalların (*nāru*) tamir, bakım ve işçi

[229] ARM – LAPO kısaltmalı çiviyazılı mektup transliterasyonlarında kalın nokta (·) ile belirtilen işaretler, daha önce okunamayan ya da kırık olan kısımlar için J. M. Durand'a ait hece/okunuş teklifini göstermektedir.

temini gibi konulara krallık yönetiminin dâhil olduğunu gösteren bazı örnekler aşağıdaki tabloda kısaca özetlenmiştir.

Mektup	**Gönderen(ler)**	**Alıcı(lar)**	**Kanal Türü**	**Yapılan/Yapılacak iş**
ARM II 83 (=LAPO 17 786)	Kibri-Dagan	Zimri-Lim	id_2 = *nāru*	Kanal ağzında yapılan kazı/temizleme işi.
ARM III 1 (=LAPO 17 797)	Kibri-Dagan	Zimri-Lim	id_2 = *nāru*	İšim-Yaḫdun-Lim kanalında türü belirtilmeyen ve fazla işçi gerektiren bir iş.
ARM III 3 (=LAPO 17 798)	Kibri-Dagan	Zimri-Lim	id_2 = *nāru*	Adı belirtilmeyen bir kanalda çok sayıda işçi gerektirdiği belirtilen bir iş.
ARM III 4 (=LAPO 17 787)	Yatâr-Asdû ve Kibri-Dagan	Zimri-Lim	id_2 = *nāru*	Kanal ağzında yapıldığı belirtilen ve ardından yapılan su yönlendirme işi.
ARM III 5 (=LAPO 17 799	Kibri-Dagan	Zimri-Lim	id_2 = *nāru*	İsmi belirtilmeyen büyük kanalın temizliği, tamiri ve baraj yapımı.
ARM III 6 (=LAPO 17 800	Kibri-Dagan	Zimri-Lim	id_2 = *nāru*	Mari kanalında ne olduğu belirtilmeyen bir iş için işçi toplanması.
ARM III 76 (= LAPO 17 791)	Kibri-Dagan	Zimri-Lim	id_2 = *nāru*	İšim-Yaḫdun-Lim kanalından su yönlendirilmesi ve bu kanalın temizliği.
ARM III 79 (= LAPO 17 793)	Kibri-Dagan	Zimri-Lim	id_2 = *nāru*	İšim-Yaḫdun-Lim kanalının temizliği

2.2.1.2. *rākibum*

Başlık altında kanal hakkında bilgi veren metinlerin yalnızca transkripsiyon ve tercümelerine yer verilmiştir. Metinlerde sık karşılaşılan ve özel bir kanal türü olan *rākibum* hakkında bilgi veren metinler şu şekildedir:

ARM VI 6 - LAPO 17 795

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ba-aḫ-di-Li-im*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *ra-ki-bu-um ša na-aḫ-lim*
6. *ša Di-ir*^{ki}
7. *ša na-aḫ-lum i*[*b-t*]*u-qú*
8. *ú-ša-aš-pí-ik*
9. *a-na aš-ri-šu*
10. *tu-ú-ur*
11. *u*$_4$*-um tup-pí an-ni-em*
12. *a-na ṣe-er be-lí-ia*
13. *ú-ša-bi-lam*
14. *me-e a-na Di-ir*^{ki}
15. *ú-š*[*e*]*-ti-iq*
16. *a-di me-e a-na Di-ir*^{ki}
17. *la ú-še-ti-qú*
18. *a-na ṣe-er be-lí-ia*
19. *ú-ul aš-pu-ra-am*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle, kölen Baḫdi-Lim şöyle (söyler); [5-8)]Dēr vadisinde selin/akıntının[!] engellediği *rākibum* kanalına (yeniden) set çektirdim. [9-10)](Kanal) eski haline dönmüştür. [11-15)] Bu mektubumu beyime gönderdiğim gün, suyu Dēr şehrine yönlendirdim. [16-19)] Suyu Dēr şehrine yönlendiremediğim için (daha önce) beyime yazmadım.

Metin daha önce de ifade edildiği gibi seki üzerinde bulunması sebebiyle yüksek bir konumda bulunuyordu ve bu yüzden tarım yapılan arazilerin zarar görmesini engellemek için büyük bir ihtimalle toprak yığılarak kanal tamir edilmiştir.

2.2.1.3. *takkirum*

Eski Babil mektuplarındaki kanallar ile ilgili bilgi verdiğimiz bölümde de değindiğimiz gibi bu kanal bir tür saptırma kanalıdır. Mari mektupları içinde geçtiği metinler aşağıda verilmiştir.

ARM VI 7 - LAPO 17 796

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ba-aḫ-di-Li-im*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *aš-šum na-aḫ-lim ša De-er*[ki]
6. *e-li ši-ip-rim* SUMUN
7. *ù ták-ki-ri-im ni-zi-iz-ma*
8. DUMU.MEŠ GÁ.DUB.Bİ *a-da-a-am*
9. *ú-pí-šu-ma*
10. *e-li ši-ip-ri-im* SUMUN
11. *a-du-ú-um ša ták-ki-ri-im*
12. 2 *li-im ṣa-bu-um qa-al*
13. *ni-iš-ta-al-ma*
14. *ták-ki-ra-am-ma ni-iṣ-ba-at*
15. *ši-ip-ru-um ša iṣ-ba-tu*
16. *ma-di-iš da-mi-iq*
17. *aš-šum a-di i-na-an-na*

18. *a-na ṣe-er be-lí-ia*

19. *la aš-pu-ra-am*

20. *a-di ḫa-al-ṣu-um* E.GAL^{lum}

21. *ù Ma-ri*^{ki} *zi-ta-šu*

22. *la iṣ-ba-tu*

23. *a-na ṣe-er be-lí-ia*

24. *ú-ul aš-pu-ra-am*

25. *ša-ni-tam*

26. *iš-tu ma-ḫa-ar be-lí-ia*

27. *at-ta-al-kam ši-ni-šu*

28. *ša-mu-ú-um iz-nu-un*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle, kölen Baḫdi-Lim şöyle (söyler): [5-14)] Der şehrindeki taşkına gelince, biz eski işi ve *saptırma kanalını* denetledik. Hesaplama şefleri işlerini yaptılar. (Fakat) bu *saptırma kanalı* işi için 2.000 adam azdır. Araştırdık (soruşturduk) ve bu *saptırma kanalı* (işini) üstlendik. [15-19)] Yaptıkları iş oldukça iyidir. Şimdiye kadar iş hakkında beyime (hiçbir şey) yazmadım. [20-24)] (Ayrıca) saray ve Mari(’deki) bir kısım (yapılması gereken) işi yapmadıkları için beyime yazmadım. [24-26)] Diğer bir mesele olarak; Beyimin huzurundan döndükten sonra iki kez yağmur yağdı.

2.000 kişinin bir saptırma kanalı için yetersiz olacağı belirtilmesi *takkirum* kanalının Mari mektuplarında oldukça büyük olabildiğini göstermektedir. Eski Babil mektuplarında tek bir kişinin bile açıp kapatabildiği ifade edilen *takkirum* kanalı Mari mektuplarında belki de ana/büyük kanal olarak tercüme edilen bir *nāru* büyüklüğüne ulaşabiliyordu.

ARM XXXIII 213

1. *a-na be-lí-*[*ni*]

2. *qí-bí-*[*ma*]

3. *um-ma Ri-ip-i-li-*[*im*]

4. *ù Sa-mu-i-la-m*[*a*]

5. ÌR^{du}*-ka-a-ma*

6. ^{m}*İa-sa-ad-di-el*

7. *il-li-ka-am-ma*

8. *ši-ip-ra-am i-mu-ur*

9. *ma-li* ˹*i*˺*-mu-ru*

10. *be-el-ni li-iš-ta-al-šu*

11. *wa-ar-ki İa-sa-ad-di-el*

12. U_4 3-KAM *ši-ip-ra-am*

13. *ni-pu-úš*

14. [ÍD]-DA *mi-lum-ma*

15. *er-šum šu-up-lam-*[*ma*]

x x x x

16. *ú-ul i-ma-kà-r*[*a-am-ma*]

17. *ki-ma ša be-el-ni-ma*

18. *i-mu-ru* 2 GÌ 1 KÙŠ *úš-ša-pí-il*

19. *ù pi*$_4$ *ta-ki-ri-*x*-im*

20. *e-lu-um ù ša-ap-lu-um*

21. *a-na ba-ta-qí-im-ma uh-hu-ur*

22. *ni-iš-ta-al-ma*

23. *aš-šum* ÍD-DA *mi-lum-ma*

24. *ši-pí-ir-ni qú-ut-ta-am*

25. *la ni-le-ú ù* ŠE^{um} *ba-ši-il*$_5$

26. GÌŠ *šu-ra-am nu-ka-sí*

27. *ù* ˹ŠE˺ LÚ-ME-EŠ *ni-ṣí-*˹*ip*˺*-m*[*a*]

28. [*i-na š*]*a-ni-im* u_4-[*mi-im*]

29. [*t*]*a-ap-ti-*[*ta-am*]

30. *ni-ip-*[*pé-eš*]

31. *wa-a*[*r-ka-nu-um*]

32. *ṣí-di-tam ù si-ka-tam nu-da-n*[*a-an-ma*]

33. *ni-te-bi-ma ši-pí-ir-ni ni-k*[*a*]*-/ṣa-ar*

Tercüme: Beyimize söyle! Kölelerin Rip'î-Lîm ve Samu-ila şöyle (söyler): Yasaddêl buraya geldi ve işi inceledi. (Yasaddêl'in) incelediği işi beyim soruştursun. Yasaddêl (gittikten) sonra üç günlük işi biz yaptık. Nehir (şu anda) taşkın halinde ve işlenmiş toprağın derinliği, …….. sulamayacak. Beyimizin de gördüğü gibi (su seviyesi) 2 kamış (6 m.) 1 gez (50 cm.) düştü ve (bu yüzden) saptırma kanalının ağzında, yukarı ve aşağı taraflar için (yapılacak su) yönlendirme (işi) gecikti. Durumu değerlendirdik ve nehir taşkın halinde olduğu için (kanaldaki) işimizi bitirmeyi başaramadık. Arpa olgunlaşmıştır. Kamış demetini bağladık ve adamların arpasını topladık. Ertesi gün ilk sürümü yapacağız. Arkasından yiyecek tedariki ve (bira) mayasını artırıp başlayacağız ve işimizi organize edeceğiz.

ARM XXXIII 213

1. *a-na be-lí-*[*ni*]

2. *qí-bí-*[*ma*]

3. *um-ma Ri-ip-i-li-*[*im*]

4. *ù Sa-mu-i-la-m*[*a*]

5. ÌR^{du}*-ka-a-ma*

6. ^{m}*İa-sa-ad-di-el*

7. *il-li-ka-am-ma*

8. *ši-ip-ra-am i-mu-ur*

9. *ma-li* ⌜*i*⌝*-mu-ru*

10. *be-el-ni li-iš-ta-al-šu*

11. *wa-ar-ki İa-sa-ad-di-el*

12. U_4 3-KAM *ši-ip-ra-am*

13. *ni-pu-úš*

14. [ÍD]-DA *mi-lum-ma*

15. *er-šum šu-up-lam-*[*ma*]

x x x x

16. *ú-ul i-ma-kà-r*[*a-am-ma*]

17. *ki-ma ša be-el-ni-ma*

18. *i-mu-ru* 2 GÍ 1 KÙŠ *úš-ša-pí-il*

19. *ù* pi_4 *ta-ki-ri-*x*-im*

20. *e-lu-um ù ša-ap-lu-um*

21. *a-na ba-ta-qí-im-ma uh-hu-ur*

22. *ni-iš-ta-al-ma*

23. *aš-šum* ÍD-DA *mi-lum-ma*

24. *ši-pí-ir-ni qú-ut-ta-am*

25. *la ni-le-ú ù* $ŠE^{um}$ *ba-ši-*il_5

26. GÍŠ *šu-ra-am nu-ka-sí*

27. *ù* ⌜ŠE⌝ LÚ-ME-EŠ *ni-ṣí-*⌜*ip*⌝*-m*[*a*]

28. [*i-na š*]*a-ni-im* u_4-[*mi-im*]

29. [*t*]*a-ap-ti-*[*ta-am*]

30. *ni-ip-*[*pé-eš*]

31. *wa-a*[*r-ka-nu-um*]

32. *ṣí-di-tam ù si-ka-tam nu-da-n*[*a-an-ma*]

33. *ni-te-bi-ma ši-pí-ir-ni ni-k*[*a*]*-/ṣa-ar*

Tercüme: Beyimize söyle! Kölelerin Rip'î-Lîm ve Samu-ila şöyle (söyler): Yasaddêl buraya geldi ve işi inceledi. (Yasaddêl'in) incelediği işi beyim soruştursun. Yasaddêl (gittikten) sonra üç günlük işi biz yaptık. Nehir (şu anda) taşkın halinde ve işlenmiş toprağın derinliği, …….. sulamayacak. Beyimizin de gördüğü gibi (su seviyesi) 2 kamış (6 m.) 1 gez (50 cm.) düştü ve (bu yüzden) saptırma kanalının ağzında, yukarı ve aşağı taraflar için (yapılacak su) yönlendirme (işi) gecikti. Durumu değerlendirdik ve nehir taşkın halinde olduğu için (kanaldaki) işimizi bitirmeyi başaramadık. Arpa olgunlaşmıştır. Kamış demetini bağladık ve adamların arpasını topladık. Ertesi gün ilk sürümü yapacağız. Arkasından yiyecek tedariki ve (bira) mayasını artırıp başlayacağız ve işimizi organize edeceğiz.

2.2.1.4. *atappum*

Bir sulama sisteminde daha küçük boyutlardaki kanaları ifade eden ve hem Sumerce hem de Eski Babil mektuplarında geçen kanal türleri ile ilgili bilgi verdiğimiz bölümde de değindiğimiz üzere bu kanalların Mari mektuplarında da küçük seviyedeki kanalları belirttiği anlaşılmaktadır. Başlık altında kelimenin geçtiği metinlerin büyük çoğunluğunun yalnızca transliterasyon ve tercümelerine yer verilmiştir.

ARM III 34 – LAPO 17 835

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. ^{d}*Da-gan ù* ^{d}*İk-ru-ub-İl ša-al-mu*
6. *a-lum Ter-qa*^{ki} *ù ḫa-al-ṣú-um ša-lim*
7. *ša-ni-tam iš-tu* u_4*-mi-im ša be-lí*

8. *a-na* KASKAL *it-ta-al-ku*

9. *ḫa-al-ṣa-am ka-*[*l*]*a-šu*

10. *ú-k*[*a-a*]*m-mi-is-ma*

11. *a-ta˙-*[*a*]*p˙-pa-tim ša* À.ŠA *é-kál-lim*

12. [*k*]*a-la-ši-na ú-ša-aḫ-ṭì-*[*i*]*ṭ*

13. [*ù*] *i-n*[*a*]*-an-na a-na* ŠE.GİŠ.Ì

14. *iš-ka-ar* GİŠ APİN.Hİ.A *ša ḫa-al-ṣí-ia*

15. *na-sà-ḫi-im qa-tam aš-ku-un*

16. *a-ḫa-am ú-ul na-de-e-k*[*u*]

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Kölen Kibri-Dagan şöyle (söyler): [5)] Dagan ve Yakrub-El iyilerdir. [6)] Terqa şehri ve civarı da iyidir. [7-12)] Diğer bir mesele olarak, beyim sefere gittiğinden bu yana bölgeyi (işçileri) tamamen topladım ardından saray tarlalarının suyollarının tümünü kazdırdım (temizlettim) [13-16)] ve şimdi susam (kökünün) bölgemdeki yolumu için sabanların görevlendirilmesine el attım (ve hiçbir şeyi) ihmal etmemekteyim.

Metin, büyük/ana kanalların (id_2) yanında küçük seviyedeki *atappu*ların bile yönetimine yakın kişiler tarafından kazdırılmasını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca buradaki *atappu*ların saraya ya da saraya yakın kişilere ait olduğu, yönetime oldukça yakın bir kişi olan Kibri-Dagan'ın işçi temin etmesinden de anlaşılmaktadır.

Kelime ayrıca ARM XIII 142 – LAPO 17 832 numaralı Mari mektubunda da geçmektedir. Mektubu sulama ile ilgili bölümde değerlendirmemiz ve kanal hakkında detaylı bir bilgi bulunmadığı için burada yalnızca kelimenin geçtiği belirtmekle yetiniyoruz.

ARM XXVII 28 numaralı mektupta ise, *atappu*ların bir çekirge istilası karşısında diğer büyük kanallara zarar vermesini önlemek amacıyla su ile doldurulması gerektiği anlaşılmaktadır. Kanalların yanında, yaşanan çekirge istilalarının zararlarını en aza indirmek için alınan bazı önlemler hakkında da bilgi sahibi olabildiğimiz ilginç metnin kanalla ilgili olan satırları şu şekildedir:

ARM XXVII 28

1. [*a-na*] *be-lí-*[*ia*]
2. [*qí*]*-bí-*[*ma*]
3. [*um-ma*] *Za-ki-ra-ha-mu* Ì[R-*ka-a-ma*]
4. [*i-na pa-n*]*i-tim-ma aš-šum ṣa-aʿr-ṣa-aʾr*
5. [*ki-ma* 1]*-šu* 2*-šu a-na ṣe-er be-lí-ia*
6. [*aš-pu-ra*]*-am ù be-lí ki-a-am*
7. [*iš-pu-r*]*a-am um-ma-mi* ÍD *Ša-di-tam*
8. [*me-e mu*]*-ul-li-ma ak-ki-ma la i-ib-bi-ru*
9. [*an-ni-tam b*]*e-lí iš-pu-ra-am*
10. ʿ*i-na-anʾ-na ki-ma na-aš-pa-ar-ti*
11. *be-lí-ia* ÍD *Ša-di-tam me-e ú-ma-li-ma*
12. *iš-tu Ša-di-tam i-ib-bi-ru*
13. *ù* ÍD *Ha-bu-ur i-ib-bi-ir-ma*
14. *i-na li-bi a-ta-ap-pa-tim*
15. *ša* A.ŠÀ.Hİ.A *i-sa-aq-qú-ú*
16. ÍD *Ša-di-tam i-bi-ra-am-ma*
17. *li-bi a-ta-pa-tim ma-li*
18. *ú ha-al-ṣa-am ka-la-šu*
19. *ar-gu-um-ma a-di* MÍ.MEŠ
20. *ṣe-*«x»*-eh-ri-im ù ṣe-he-er-*<*tim*>*-ma*

21. *al-pu-ut-ma ša ki-ma ma-ha-ṣí-im*

22. *am-ha-aṣ* UDU.HİA *gu-za-li ša* DUMU.MEŠ *ma-tim*

Tercüme: Beyime söyle! Kölen Zakira-Hammu şöyle (söyler): Önceden çekirge (istilası) hakkında bir veya iki kez beyime yazdım ve beyim şöyle yazdı, (yazdığı) şöyledir: "Šaditum kanalını su (ile) doldur ve (böylece) onlar geçemeyecek (gelemeyecek)" beyim bunu yazdı. Şimdi beyimin haber/talimatına göre Šaditum kanalını su (ile) doldurdum (fakat) Šaditum kanalından (çekirgeler) geçtikten sonra Habur Nehri'ni de geçecek. (Şimdi) tarlaları sulayacak küçük suyollarının içinde*n* (*geçerek*) šaditum kanalını (da) geçti*ler* ve küçük suyolları (çekirge ile) doludur. Civarın hepsini çağırdım. Büyük-küçük kadınlara kadar (herkesin) gelmesini sağladım ki (böylece çekirgelerin) vurabileceğim kadarına vurdum (ezdim)…

2.2.1.5. *yābiltum*

Mari mektupları içinde yalnızca bir mektupta karşılaştığımız bu kanal türü ile ilgi fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Kelime hakkında bilgi veren metin şu şekildedir:

ARM XIV 14 - LAPO 17 802

1. *a-na be-lí-ia*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma İa-qí-im-* ^{d}İM

4. ÌR-*ka-a-ma*

5. *ia-bi-il-tu*[*m š*]*a Bi-sa-an*^{ki}

6. *ša me-e a-na Ṣa-da-nim ub-ba-lu*

7. *i*[*š-t*]*u* u_4*-mi ma-du-tim pé-te-et*

8. [*ù*] *m*[*a*]*-ti-ma ú-ul ḫa-aṭ-ṭà-at*

9. *i-na mì-li-im ša* ÍD *Ha-bu-ur*

10. *i*[*a*]*-bi-il-tum ši-i*

11. *a-na ki-ib-ri-ša ṭì-ri-tam*

12. *im-la ù*[!] *er-re-tim*

13. *e-li*˙ [*š*]*a*˙ [*š*]*a-*<*na*>˙*-as-sú-um-m*[*a*]˙

satır silinmiş..

15 *ú-ša-aq-qí-ma*

16. *mu-ú a-na li-ib-bi-ša sa*˙*-a*[*k*]˙*-k*[*u*]˙

17. *ù šum-ma ši-pí-ir a-t*[*ap*]*-pí-im*

18. *ša-a-ti la in-ne-ep-pé-eš*

19. GİŠ APİN.HİA *é-kál-lim i-re-eq-qa*

20. *ù* LÚ *mu-uš-ke-nu-um i-bi-ir-ri*

21. *as-sú-ur-ri be-lí ki-a-am* (x x)

22. *i-qa-*[*a*]*b-bi um-ma-a-mi i-na ṣa-bi-im*

23. *ša ḫa-al-ṣí-im pí-te-ši*

24. *e-zu-ub la ṣa-bi-im ša ḫa-al-ṣi-im*

25 *ù ḫa-l*[*a-a*]*ṣ Ter-qa*[ki] *i-te-eb-bi-ma*

26. ˹*ú*˺˙-[*la*˙*-šu*˙*-ma*˙ *i*˙*-na*˙ *ia-bi-i*]*l*˙*-tim ša-a-ti*

27. ˹*ú*˺˙*-ul*˙ ˹*i*˺˙-[*ša*]˙*-tu*˙*-ú ki-ma ṣa-bi-im*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle, kölen Yaqqim-Adad şöyle (söyler): [5-8)] Suyu Ṣadanum'a taşıyan Bisan'daki *yakınlaştırıcı/yan kanal*, uzun zamandır açıktır ve hiç temizlenmemiştir. [9-15)] Habur taşkınında o *yan kanalın* ağzı çamur ile doldu ve kanal-kapağı (şu anda) geçen yıl olduğu yerden daha yüksektedir (satır silinmiş) … ve su onun içine ulaşamaz bir durumdadır. Eğer o küçük kanalın işi bitirilmezse, sarayın sabanları boş kalacak ve *muškēnum* açlık çekecek. [21-33)] Belki de beyim şöyle diyecek; "Civardaki işçilerle kanalı aç!" (Eğer böyle olursa) bölgedeki işçilerin yanında Terqa civarındaki işçiler de (bu işe) başlayacak aksi halde yan/yakınlaştırıcı kanal (bölgeyi) sulayamayacak...

2.2.2. Bent ve Kanal kapakları

Başlık altında yalnızca bent ve kanal kapağı olarak tercüme ettiğimiz yapıların geçtiği mektupların transliterasyon ve tercümelerine yer verilmiştir:

ARM VI 9 - LAPO 17 822

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-mu Ba-aḫ-di-Li-im*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. UD 9 KAM *a-na re-eš ši-ip-ri-im ak-šu-ud*
6. *bi-it-qa-am a-mu-ur-ma*
7. 8 GÌ.HÌ.A *ru-up-šum*
8. *ù* 7 *am-ma-tim*
9. *šu-pu-ul me-e*
10. *ša bi-it-qí-im ša-a-tu*
11. UD 10 KAM *ù* UD 11 KAM
12. *šu-ra-am a-na-ak-ka-am*
13. UD 12 KAM *a-na sé-ke-re-em*
14. *qa-tam a-ša-ak-ka-an*
15. *be-lí la i-na-aḫ-ḫi-id*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle, kölen Baḫdi-Lim şöyle (söyler): [5-9)] 9 günde işin başladığı yere[?] ulaştım. Savağı inceledim; genişliği 8 kamış genişliktedir ve derinliği 7 arşındır. [9-15)] O savağın suyu (için) 11. ve 12. günde kamış yığınını toplayacağım (ve) 12. günde (suyu) kesme işini üstleneceğim. Beyim endişelenmesin.

ARM VI 11 - LAPO 17 827

1. [*a*]-*na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ba-ah-di-li-im*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *bi-it-qa-am as-ki-ir*
6. *me-e* BU x x ÍD.DA
7. *ša Ma-ri*^{ki}
8. *ú-ma-al-li*
9. u_4-*ma-am sé-ki-ri ú-ka-a*[*b*]-*ba-at*
10. [*u*]*r-ra-am a-na ma-ha-*≤*ar*≥ *ap-pí*
11. *e-pé-ši-im*
12. *qa-tam a-ša-ak-ka-an*

Tercüme: Beyime söyle! Kölen Baḫdi-Lim şöyle (söyler): Savağı kapattım. Suyu ... Mari kanalına doldurdum. Bugün kapamayı güçlendireceğim yarın set ucunun önündeki işe el atacağım.

ARM VI 12 - LAPO 17 823

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ba-aḫ-di-li-im*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *aš-šum İa-qí-im-*^{d}IŠKUR
6. *ù* 6 LÚ ŠU.GI.MEŠ
7. *it-ti-ia ta-ri-im*
8. *ù a-na ṣe-er be-lí-ia a-la-ki-i*[*a*]

9. *ša be-lí İa-si-im*-DINGIR

10. *iš-pu-ra-am*

11. É *ṭú-ur-ri ku-un ra-ki-ìs*

12. GİŠ *šu-rum na-ki-im ṭe*$_4$*-mi ṣa-ab-ta-ku*

13. *u*$_4$*-ma-am ú-ul a-al-la-kam*

14. *ur-ra-am* U$_4$ 19.KAM

15. *bi-it-qa-am e-sé-ek-ke-er*

16. *la-ma-sà-at be-lí-ia li-ir-de-ni-i*[*n*]*-ni*$_5$

17. *bi-it-qa-am e-sé-ek-ke-ra-am*

18. *ù* LÚ.MEŠ *ša be-lí iš-pu-ra-am*

19. *a-ta-ar-ra-am-ma*

20. *at-ta-al-la-kam*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Kölen Bahdi-Lim şöyle (söyler): beyimin Yasim-El (aracılığıyla) bana yazdığı, Yaqqim-Adad ve 6 yaşlının benimle dönüp beyime gitmesi (konusuna) gelince, (savağın) duvarı sağlam bir şekilde inşa edilmiştir. Kamış demetini yığmaya karar verdim. Bugün gel(e)meyeceğim. Yarın, 19. günde savağı kapatacağım. Beyimin koruyucu tanrıları benimle olsunlar. Savağı kapatacağım ve beyimin yazdığı adamları (geri) getireceğim …….

2.2.2.1 *erretum*

Sözlüklerde "savak, baraj" (CDA 79a.); "kıyı koruması, set" (AHw 244a) anlamları verilen bu kelime ARM III 2 (= LAPO 17 811), ARM III 7 (=LAPO 17 825) ARM III 80 (=LAPO 17 826), ARM VI 1 (=LAPO 17 820) ve ARM XIV 18 (=LAPO 17 808) numaralı Mari mektuplarnıda geçmektedir. J. R. Kupper bu kelimeyi baraj olarak tercüme etmiştir.[230] J. M. Durand ise bu kelimenin, bilhassa Habur Nehri ile

[230] J. R. Kupper, 1988, s. 95

geçtiği zaman bir barajı değil, bu nehirden su alan kanallara suyun giriş yapabileceği noktada bulunan bir kapak olduğunu öne sürmüştür.[231] B. Lafont da Durand ile benzer şekilde bu yapının, kanal kıyılarında taşkının sebep olduğu su bakısını, suyun bir kısmını tahliye ederek su seviyesini düşürmeye yarayan bir tür kapak olarak yorumlamıştır.[232] Biz *erretum* kelimesini J. M. Durand'ın görüşünü dikkate alarak "kanal/bent kapağı" şeklinde tercüme ettik. Kelimenin geçtiği metinlerde bu yapının inşası hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Metinler genel olarak bu yapıya Habur Nehri'nde bir taşkın sözkonusu olduğunda değinmektedir. Bu yapı, Sumerce kanal terminoloji ile ilgili bilgi verdiğimiz bölümde *erretum* kelimesinin Sumercesi ğeš-keš$_2$-da'nın yapımı veya yapıldığı maddeler dikkate alınırsa *erretum*un da ahşap bir yapı olması muhtemeldir. Kelimenin geçtiği ARM III 2 - LAPO 17 811 numaralı mektup şöyledir:

ARM III 2 - LAPO 17 811

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *Ha-bu-ur im-la-am-ma*
6. *ù İa-aq-qí-im-*^{d}*Adad*
7. [*a-na*] *ṣa-bi-im ni-iḫ-ra-ri-im*
8. [*iš-p*]*u-ra-am-ma*
9. [*i˙-na˙-an˙-na˙* D]UMU.MEŠ [*T*]*er-qa*^{ki}
10. [*ú˙* LÚ˙.MEŠ˙ *ha-a*]*l-ṣí-ia*
11. [*ás˙*]-*si*

[231] J. M. Durand, 1990, s. 133.

[232] B. Lafont, 2000, s. 137.

12. [*a-na e*]*r-re-tim* [*ša*] *Ha-bu-ur*

13. [*an*]-*ḫa-ri-ir*

14. *li-ib-bi be-lí-ia mi-im-ma*

15. *la i-na-aḫ-ḫi-id*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Kölen Kibri-Dagan şöyle (söyler); [5-9)] Habur taştı (taşkın oldu) ve Yaqqim-Addu işçi desteği için bana yazdı ve [9-15)] Terqalıları ve civardaki işçileri çağırdım (topladım) (ve) Habur'un bent/kanal kapağının (tamir edilmesine) yardım ettim. Beyimin kalbi hiçbir şey için endişelenmesin.

ARM III 7 – LAPO 17 825

1. [*a-na be-lí-ia*]

2. [*qí-bí-ma*]

3. *u*[*m-m*]*a* [*Ki*]-*i*[*b-ri-*^{d}*Da-gan*]

4. ÌR-*ka-a-*[*m*]*a*

5. *aš-šum ši-pí-ir er-re-tim*

6. *ša i-na pa-*[*ni*]*-tim a-na be-lí-ia*

7. *aš-pu-ra-am ka-ša-du-um-ma*

8. *ak-šu-dam mu-ú ša pa-na-nu-um*

9. [*i-na*] *er-re-tim it-ta-na-aq-la-pu-ú*

10. [*i-n*]*a-an-na a-na n*[*i-i*]*ḫ-ra-ri-*[*i*]*m*

11. [*a*]*š-pu-ur-ma ni-iḫ-ra-rum*

12. [*a-n*]*a ḫa-la-aṣ Ter-qa*$^{k[i]}$

13. [*i*]*k-šu-dam* LÚ *bi-iḫ-rum*

14. *ù* LÚ *šu-ut* SAG.MEŠ *ša be-lí*

15. *iṭ-ru-dam ik-šu-dam-*[*m*]*a*

16. *e-li ši-ip-ri-ia*

17. *at-ta-zi-iz ù ši-ip-ri*

18. *e-li me-e <ṣa>-ab-ta-ku*

19. [*mi˙-im˙*]-*ma li*-[*ib˙-bi˙ b*]*e-l*[*í-i*]*a* [*la˙-a˙ i˙-na˙-a*$_4$*˙-i˙-id˙*]

20. [x]

21. satır kırık...

22. [*ši-pi*]-*ir er-re-ti-im ši-na-ti*

23. [*a˙-na˙ u*$_4$*˙*] x˙-[KA]M *e-ep-pe-eš*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Kölen Kibri-Dagan şöyle (söyler): Önceden beyime yazdığım işe gelince, sağ salim kanal/baraj kapağına ulaştım. [5-13)] Daha önceden kapaktan akan (sızan) su (için!) şimdi destek istedim ve destek Terqa civarından buraya ulaştı. [13-20)] Beyimin sevk ettiği seçkin adamlar ve yöneticiler buraya geldi ve (böylece) işe başladım (ve şimdi) su işi ile uğraşıyorum. [19)] Beyimin kalbi hiçbir şey için endişeli olmamalı [20-21)]……..... [22-23)] kanal/bent kapağı işini ... güne yapacağım.

Metnin satırları söz konusu *erretum*un hangi noktasında bir sızdırma olduğu hakkında bilgi vermemektedir. Kibri-Dagan'ın sorumlusu olduğu Terqa'dan yardım isteğine bakılırsa metinde değinilen sızıntının bu şehirle civarını etkilediğini ve yüksek ihtimalle kanallardaki su seviyesinin artışına sebep olacak ölçüde olduğu düşünülebilir. 'Seçkin adamlar' ifadesi de bu işle ilgili görünmekte ancak bu ifade ile adamların yapılan işin tekniği için mi yoksa daha ağır bir iş için mi seçildikleri hakkında sağlıklı bir yorum yapmak pek mümkün görünmemektedir. Seçkin adamların yanında bazı yöneticilerin de olay yerinde bulunması problemin basit bir sızıntıdan ibaret olmadığını gösteren başka bir emaredir. Mektup klasik bir biçimde, kralı rahatlatma amaçlı yazdırılan ifadelerle sona ermektedir.

Haburdaki bir diğer bent kapağı hakkında Kibri-Dagan tarafından yazdırılmış mektup, ayrıca yer ölçücü ve bir kâhine de kısaca değinmektedir. Kibri-Dagan işçileri

ile birlikte *erretum*dan ayrılmış başka bir yere yönlendirilmiştir. Bir önceki mektuba benzer şekilde bu *erretum*da da ne tür bir iş yapıldığını bilmiyoruz. Metnin ilgili satırları şu şekildedir:

ARM III 80 - LAPO 17 826

1 [*a-na*] *be-lí-ia*

2. [*qí*]-*bí-ma*

3. [*um-ma*] *Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*

4. ÌR-*ka-a-ma*

5. ^{d}*Da-gan ù* ^{d}*Ik-ru-ub-il ša-al-mu*

6. *a-lum Ter-qa*^{ki} *ù ha-al-ṣú-um ša-lim*

7. *ša-ni-tam u*$_4$*-um ṭup-pí an-né-e-em*

8. *a-na ṣe-er be-lí-ia ú-ša-bi-lam*

9. *iš-tu er-re-tim ša Ha-bu-ur*

10. *qa-du-um ṣa-bi-ia*

11. *ap-ṭú-ra-am-ma*

12. [*a-n*]*a Ter-qa*^{ki} *ak-*[*š*]*u-da*[*m*]

13. [*ši*]-*ip-ru-um ma-li š*[*a be-lí*]

14. [*ú-wa-e-r*]*a-an-ni* [*qa-ti*]

15. [*li-ib-bi be-lí-ia m*]*i-im-ma*

16. [*la i-na-á'-'ì*]-*id*

17. [*ša-ni-tam* ^{d}ÍŠK]UR-*ba-ni* [L]Ú.MÁŠ.ŠU.GÍD.GÍD

18. [*ù Ia-an*]-*ti-*[*in*]-*e-ra-ah*

19. [*ša s*]*í-ik-ka-tim ša be-lí iš-pu-ra-am*

20. [*a-n*]*u-um-ma* LÚ.MEŠ *šu-*[*n*]*u-ti*

21. [*a-na*] *ṣe-er be-lí-ia aṭ-ṭà-ar-dam*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Kölen Kibri-Dagan şöyle söyler: [5-6)] Dagan ve Yakrub-El iyilerdir. Terqa şehri ve civarı da iyidir. [7-11)] Diğer bir mesele olarak bu mektubu beyime gönderdiğim gün Habur'un bent kapağından işçilerimle birlikte ayrıldım. [12-14)] Terqa'ya ulaştım. Beyimin beni yönlendirdiği bütün iş bitmiştir/bitirilmiştir. [15-16)] Beyimin kalbi hiçbir şey için endişelenmemeli. [17-21)] Diğer bir mesele olarak, beyimin (haklarında) yazdığı kâhin Addu-bâni ve yer ölçücüYattin-Eraḫ bu*nlardır*, o adamları beyime sevk ettim.

Metinde Habur'dan ayrılan Kibri-Dagan'ın kral tarafından yönlendirildiği Terqa'da yaptığı işe dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kibri-Dagan'ın Habur *erretum*undan beraber ayrıldığı işçilerin, kanal ve sulama amaçlı ayarlanan işçiler olduğu düşünülebilirse Terqa'da yaptığı işin kanal ya da sulama ile ilgili olduğu akla gelebilir. Kâhinden ziyade yer ölçücü ifadesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Belki burada da Eski Babil mektuplarında bir örneğine karşılaştığımız gibi toprak/arazinin tahsis edilme durumunda yapılan bir tür ritüel söz konusudur.[233] Metinde daha fazla yorumlanabilecek bir bilgi bulunmamaktadır.

*erretum*un bazı kısımlarının insana benzetilerek ifade edildiği ve *erretum*u oluşturan yapıların tamiri hakkında bilgi veren bir diğer metin ARM VI 1 (=LAPO 17 820)'dir. Mari'de, Zimri-Lim'in şehirde bulunmadığı zamanlarda yöneticilik görevinini üstlenen Baḫdi-Lim tarafından gönderilen bu mektup, adı belirtilmeyen bir *erretum*un yapısı ve çeşitli noktalardaki gerekli tamir işleri hakkında oldukça teknik bilgiler vermektedir. Metnin ilgili satırları şu şekildedir:

ARM VI 1 - LAPO 17 820

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ba-aḫ-di-Li-im*

[233] Eski Babil'deki örnek hatırlatılarak kısaca görüş belirt!

4. ÌR-*ka-a-ma*

5. *am-ša-li* LÚ DUMU *I-di-*^{d}*Da-gan*

6. *a-na ṣe-ri-ia ik-šu-dam-ma*

7. *ṭe*$_4$*-em-šu eš-me-e-ma*

8. *a-na er-re-tim at-ta-lak*

9. *ù ša-a-tu a-na še-er be-lí-ia*

10. *aṭ-ṭà-ar-dam a-na er-re-tim*

11. *ak-šu-ud-ma šu-ul-mu-um*

12. *bi-it-qum e-lu-ú ša ab-nim*

13. *ša be-lí i-pu-šu*

14. *me-e ub-ba-al am-ma-at*

15. *mu-ú i-*[*na*] *mu-uḫ-ḫi ab-nim*

16. *i-la-ku* [*ka˹-lu˹-m*]*a˹ ša-lim*

17. *er-re-tum qa-ab-li-tum*

18. [*š*]*a-*[*a*]*p-la-nu-um ti-t*[*u-r*]*i-im*

19. *ú-su-ka-ša ša-ap-*[*l*]*e-em*

20. *mu-ú iq-qú-ru-ma*

21. *qa-na ù ni-ka-ás*

22. *im-ta-qú-ut er-re-tam*

23. *ša ab-nim ab-tu-uq-ma*

24. *a-na er-re-tim qa-ab-li-tim*

25. *mu-ú im-ṭú-ú-ma*

26. *a-na ú-su-ki-im ša er-re-tim*

27. *e-pé-ši-im qa-tum ša-ak-na-at*

28. *mi-im-ma ú-ul ša na-ḫa-di-im*

29. *šu-ul-mu-um*

30. [*e*]*r-re-tum ša ab-*<*nim*>

31. *ù bi-it-qum ša ab-nim ša be-lí*

32. *i-pu-šu ša-lim mi-im-ma*

33. *be-lí la i-na-aḫ-ḫi-id*

Tercüme: [1-12)] Beyime söyle, kölen Baḫdi-Lim şöyle (söyler): İddin-Dagan'ın oğlu dün buraya geldi, onun haberini işittim ve bent kapağına gittim ve onu beyime yolladım/gönderdim. Bent kapağına ulaştım, (her şey) iyidir/sağlamdır. [12-25)] Beyimin yaptığı taş bendin savağı, bendin üzerinde beş karış (yükseklikten) akıyor. (...) Bent iyi durumdadır. Köprünün altındaki orta bendin alt kısmının kaplamasını su aşındırdı (ve bu yüzden köprünün bir kısmı) yarım kamış çöktü. Taş bendi böldüm ve bendin ortasındaki su azaldı. [25-34)] Bendin (zarar gören) yan kaplamalarına el atılmıştır. Endişelenecek bir şey yoktur. (Her şey) iyidir. Beyimin yaptığı taş bent sağlamdır. Beyim hiçbir şey için endişelenmesin.

ARM VI 5 - LAPO 17 794

1. *a-na be-lí-ia*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma Ba-aḫ-di-Li-im*

4. ÌR-*ka-a-ma*

5. NA_4 *i-na* ^{d}İGİ.KUR *me-eḫ-re-et*

6. *ap-pí la-bi-ru-tim a-na Ša-di-tim*

7. *im-qú-ut-ma* KÙŠ^{tam} *ku-bu-ur-ra-am*

8. *ú-ma-aṭ-ṭì eš-me-e-ma*

9. 40 *ṣa-ba-am i-na Ap-pa-an*^{ki}

10. *ù Hu-um-za-an*^{ki} *al-pu-ut-ma*

11. *ši-ip-ra-am ša-a-tu*

12. *aṣ-ba-at i-na-an-na*

13. NA$_4$ *ša-a-ti ú-ḫa-ap-pa*

14. *ù me-e ur-ra-am a-na a-bu-ur-ri-šu-nu*

15. *ú-ta-ar ù mu-ú a-na Ma-ri*^{ki}

16. *mi-im-ma ú-ul i-ma-aṭ-ṭú-ú*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle, kölen Baḫdi-Lim şöyle (söyler); [5-12)] İGİ.KUR'un ön tarafındaki eski taş (barajın) Šaditum kanalına çöktü(ğünü) ve (akan suyun) kalınlığını 1 kol düşürdü(ğünü) duydum ve Appan ile Humzan'dan 40 işçi toplayıp o işi üstlendim. [12-16)] Şimdi o taşı (barajı) kıracağım ve suyu yarın (Mari'nin) bölgelerine döndüreceğim (yönlendireceğim) ve su, Mari'de hiçbir şekilde azalmayacak.

ARM VI 8 - LAPO 17, 821

1. *a-na be-lí-ia*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma Ba-aḫ-di-Li-im*

4. ÌR-*ka-a-ma*

5. *a-na ši-ip-ri-im ak-šu-ud-ma*

6. *Ha-bu-ur a-na pa-ni-ia*

7. 2 *am-ma-tim im-la*

8. *i-na-an-na a-di mi-lum*

9. *ša Ha-bu-ur ú-ta-ar-ru*

10. *bi-it-qa-am*

11. *ú-ul e-sé-ek-ke-er*

12. *Ha-bu-ur ki-ma ma-ti$_4$-im*

13. *bi-it-qam e-sé-ek-ke-er*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle, kölen Baḫdi-Lim şöyle (der): [5-13)] İş(in yapıldığı yere) ulaştım ve Habur'(un su seviyesi) önceden 2 kol yüksekteydi. Şimdi Habur'daki

dalga gidene (azalana) kadar savağı kapatmayacağım. Habur'(un su seviyesi) düştüğünde savağı kapatacağım.

2.2.2.2. *muballittum*

Başlık altında yapı hakkında bilgi veren metinlerin transliterasyon ve tercümeleri verilmiştir.

ARM VI 4 – LAPO 17 803

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ba-aḫ-di-Li-im*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *mu-ba-al-li-iṭ-tum ša šu-ri-im*
6. *ša ša-ap-la-ni* GÁN·.Hİ.A ^{d}HİLİB·
7. *ša na-aḫ-lum ep-še-et*
8. *i-nu-ma na-aḫ-lum Ha-qa-at it-bu-ka-am*
9. *aš-šum na-aḫ-lim mu-ba-al-li-ṭám ša-a-t*[*u*]
10. *ú-še-ši-ru*
11. [*ù*] *mu-ú ka-ab-tu-ma*
12. [*ú·-su·-uk·-ka·-a*]*m*$^{?}$ *ša-ap-lam*
13. *ša mu-ba-li-iṭ-ṭim mu-ú*
14. *im-su-ma* 4 Gİ *bi-it-qa-am*
15. *ur-ta-ap-pí-šu ṣa-ba-am*
16. *al-pu-ut a-na* ^{d}İGİ.KUR *al-li-ik-ma*
17. *bi-it-qa-am ša-a-tu ás-ki-ir*
18. *ù me-e ú·-*^{r}*še·*^{1}*-ši-ir*
19. *tup-pí an-ni-em i-na* ^{d}İGİ.KUR

20. *a-na ṣe-er be-lí-ia ú-ša-bi-lam*

21. *ù a-na-ku a-na* [*Ma-ri*^{ki}]

22. *a-na e-si-iq-ti e-bu-*[*ú*]*r*

23. *é-kál-li-ia at-ta-la-a*[*k*]

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Kölen Baḫdi-Lim şöyle (söyler): [5-10)] Hubur[234] tarlalarının aşağı tarafında (kalan) kamıştan (*ve*) *vadi için/yüzünden yapılan muballittum*-kapağı, Haqa vadisi taştığında, o *muballittum* kapağı vadi(*deki taşkın*) yüzünden hazır hale getirildi. [11-18)] (Ayrıca) su ağır/fazladır ve (bu yüzden) *muballittum*un alt yanağını (su) alıp götürdü[235] ve yarığı 4 kamış genişletti. İşçiyi topladım. İGİ.KUR'a gittim ve o yarığı kapattım ve suyu düzgünce akıttım. [19-23)] Bu mektubumu İGİ.KUR'dan beyime gönderdim ve ben Mari'ye, sarayımın hasat payı/paylaşımı için gittim.

ARM XIV 13 - LAPO 17 804

1. *a-na be-lí-ia qí-bí-ma*

2. *um-ma İa-qí-im-*^{d}İM

3. ÌR-*ka-a-ma*

4. *i-nu-ma ṣa-bu-um-ma ša ḫa-la-aṣ Ma-ri*^{ki} *ù ṣa-bu-um*

5. *ša ḫa-la-aṣ Ter-qa*^{ki} *a-na ši-pi-ir mu-ba-al-li-ṭà-tim*

6. *ša* ^{d}İGİ.KUR *it-bu-ú a-na-ku it-ti-šu-nu et-bé*

7. LÚ.MEŠ *tap-pu-ia ip-ṭú-ru-ma a-na* É.Hİ.A-*šu-nu*

---

[234] J. M. Durand, 1990, s. 119 ve J. M. Durand, 1998, s. 598'da, Hubur kelimesinin, bu metinde ve ARM VI 5 – LAPO 17 794 numaralı mektupta Habur Nehri'nden ziyade Fırat Nehri'nin sağ yakasında kalan Mari alveolü üzerindeki arazileri ifade ettiğini belirtmektedir.

[235] J. M. Durand ilgili yeri 'ıslattı' şeklinde tercüme etmektedir.

8. *ur-ta-am-mu-ú a-na-ku iš-tu* ^{d}İGİ.KUR *at-ta-al-kam-ma*

9. *ki-ma pa-ni-ia-ma a-na Ha-bu-ur šu-úš-šu-ri-im*

10. *at-ta-la-ak i-nu-ma ṣa-bu-um ša ḫa-al-ṣa-ni*

11. *a-na* ÍD *İ-ši-im-İa-aḫ-du-un-Li-im it-bu-ú*

12. *a-tu-ur-ma it-ti-šu-nu et-bé šu-nu ip-ṭú-ru-ma*

13. *a-na* É.HİA-*šu-nu it-ta-al-ku a-na-ku ap-ṭú-ra-am-ma*

14. *a-na Ha-bu-ur uš-te-še-er it-ti* LÚ.MEŠ *tap-pí-ia et-bé-e-em*

15. *ù wa-ta-ar-ti Ha-bu-ur e-ep-pé-eš*$_{15}$

16. *Ha-bu-ur ki-ma İ-ši-im-İa-aḫ-du-un-Li-im*

17. *ù ki-ma* ÍD *ša* ^{d}İGİ.KUR *i-ša-aq-qé-im*$^{?}$

18. *ma-ti-ma ṣa-bu-um ša-qí-ti-šu ú-ul it-bé-em-ma*

19. *me-er-ki-it Ha-bu-ur ú-ul ú-da-an-ni-in*

20. 6 *mu-ba-al-li-ṭà-tum ša aḫ-ṣí-*[*nu*]

21. x *a-ia-ši-im ma-an-nu-um li-ki-il*$_5$*-la-aš-ši-na-ti*

22. *i-nu-ma me-e a-na a-tap-pa-tim i-l*[*e-eq-qú*]

23. *i-na* GİŠ.HİA *ta-ar-qú-u*[*l-la-tim-ma*]

24. 3 *li-me* GÚ $^{GİŠ.HİA}$*šu-*[*rum a-na na-ka-am*]

25. *mu-ba-al-li-ṭà-tim ù* [*i-na u*$_4$*-mi-šu-ma*]

26. *Ha-bu-ur ú-ba-an i-na-aš-ši*$^{?}$*-ma*$^{?}$

27. GİŠ.HİA *ta-ar-qú-ul-la-tim i-na* [*ad-du-ma*]

28. $^{GİŠ.HİA}$*šu-rum*$^{?}$ *ša* UD.10.KAM *i-ip-pé-šu-ma a-*[*na na-ka-am*$^{?}$]

29. *mú-ba-al-li-ṭà-tim i-na-ad-du-ú i-na-*[*an-na*$^{?}$]

30. *i-ḫa-al-li-iq ma-na-ḫa-tim ma-da-tim*

31. *a-na Ha-bu-ur a-al-la-ak ù me-er-qí-sú*$^{?}$*am-ma-ar-ma*$^{?}$

32. *aš-šum ṣa-bi-im la-pa-tim a-na me-er-qí-it Ha-bu-ur*

33. *du-un-nu-nim a-na Ba-aḫ-di-Li-im* İÁ-*šu ar*$^{?}$*-gu*$^{?}$*-um*$^{?}$*-ma*

34. *a-pa-lum-ma ú-ul i-ip-pa-la-an-ni*

35. *a-la-nu-ma i-na da-ba-bi-im qa-du la i-pu-la-an-ni*

36. *a-na ṣe-er be-lí-ia áš-tap-ra-am mu-ba-al-li-ṭà-tim*

37. *be-lí i-na* x ^{d}İGİ.KUR *i-pu-úš-ma iš-te-et-ma mu-ba-al-li-iṭ-ṭum*

38. *ša* GİŠ.Hİ.A *i-ba-aš-ši a-na mu-ba-al-li-iṭ-ṭim ša-a-ti*

39. *ḫa-la-aš Ma-ri*^{ki} *ka-a-ia-a-ia-ni i-la-sú-um-ma*

40. *ú-ul i-ka-aš-ša-ad* 6 *mu-ba-al-li-ṭà-tim a-ia-ši-im*

41. *ma-an-nu-um li-ki-il*$_5$*-lam i-na-an-na* 4 *am-ma-tim Ha-bu-ur*

42. *im-la-am-ma ka-lu-ma a-na ša me-e-me i-tu-ur*

43. *ke-sé-er-tum ša e-le-nu-um bi-it-qí-im ša-ap-la-nu-um mu-ba-al-li-iṭ-ṭim*

44. *ša a-na-ku ù Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan ni-ik-sí-ru*

45. *iḫ-ḫe-el-ṣi-ma ak-sí-ir* İGİ-*i-tu i-na-an-na ša-ni-iš*

46. *iḫ-ḫe-el-ṣí-ma a-na ke-sé-ri-ša qa-tam aš-ku-un*

47. *ù bi-it-qum ša ni-ìs-ki-ru uḫ-<ta>-si-ma* 2 *a-ta-tum*

48. *ša* $^{GİŠ.Hİ.A}$*šu-ri-im iš-ša-ak-na ši-ip-ra-nu-ú an*$^{?}$*-nu*$^{?}$*-tum*$^{?}$

49. *ma*$^{?}$*-du ú-ul ša e-mu-qí-ia be-lí Ba-aḫ-di-Li-im*

50. [*li*]*-wa-e-er-ma* 2 ME *ṣa-ba-am li-iṭ-ru-dam-ma*

51. *me-er-qí-it Ha-bu-ur lu-da-an-ni-in*

52. *a-šar ke-sé-er-tim an-ni-im bi-it-qum*

53. *ib-ba-at-ta-aq-ma ma-am-ma-an*

54. *sé-ke-er-šu ú-ul i-li-i*

Tercüme: [1-3)] Beyime söyle! Kölen Yaqqim-Adad şöyle (söyler): [4-7)] Mari ve Terqa civarından toplanan işçiler İGİ.KUR'un bendi/barajı için yola çıktıklarında ben (de) onlarla (birlikte) yola çıktım. [8-11)] İşçilerim (yaptıkları) işi bıraktılar ve çadırlarını söktüler. Ben İGİ.KUR'dan çıktım ve Habur'u eski haline döndürmeye (tamire) gidiyorum. İšim-Yaḫdun-Lim kanalında çalışan civardaki işçileri (bile) döndürdüm

(yanıma aldım) ve [12-15)] onlarla yola devam ettim. Onlar (işi) bırakıp evlerine *gittiklerinde*[?] ben (de) *işi durdurdum* ve onları Habur'a yönlendirdim. Ben şimdi işçilerimle *yoldayım* ve Habur'un taşkınını (taşkının verdiği zararı) düzelteceğim. [16-19)] Habur, İšīm-Yaḫdun-Lim ve İGİ.KUR kanalı gibi sürekli bütün (ülkeyi) suluyor. (Fakat) sulanmış alanın işçileri yola çıkmadı(*ğı için*) Habur'un *me/ark/qūtu*'sunu sağlamlaştıramadım. [20-29)] [.....]*'daki*[?] 6 bent/baraj (için) kim bana yardım edebilir? Suyu küçük kanala yönlendir(*ebilmek için ve*[?]), sulama düzenleyicilerinde [.....] 3 bin *bilât*'lık kamış yığınlarını [.....] bente ve [.....] Habur 1 parmak *yükselecek*[?] ve sulama düzenleyicileri [.....] 10 gün içinde (toplanacak olan) kamış yığınlarını *işleyecekler* ve bendin önüne atacaklar (bendi sağlamlaştıracaklar). [29-40)] Şimdi[?] *yapılan işin bir kısmı*[?] *boşa gidecek.*[?] (Bu yüzden) Habur'a gideceğim ve onun *me/ark/qūtu*sunu inceleyeceğim. Habur'un *me/ark/qūtu*sunun güçlendirilmesi için işçi toplanması konusunda Baḫdi-Lim'e beş kez *yazdım.* (Fakat) o bana cevap vermedi. Şehirliler homurdanıyor ve o, (Baḫdi-Lim) bana cevap vermediği için beyime yazdım. (Eğer) beyim İGİ.KUR'da bir tane daha baraj yaparsa, (o) baraj ağaçtan olacak (ve) o (*su*) sürekli Mari civarını dolaşacak ve (su bölgeye) yetmeyecek. [40-49)] Benim için (bu) 6 barajın yapımını kim üstlenebilir? Habur şimdi 4 kol taştı ve bütün (ülke) su altında kaldı. Kibri-Dagan ile kapattığımız, kanalın altındaki (aşağısında kalan) savağın üstünde olan suyolu ayrıldı/açıldı ve ben (onu) sağlamlaştırdım. Şimdi o suyolu yine ayrıldı/açıldı ve ben onu sağlamlaştırma işini üstlendim ve kapattığımız savağı o (Kibri-Dagan) (yeniden) sağlamlaştırdı. Kamış demetinden (yapılan) 2 *parça*[?] (savağa) yerleştirildi. (Fakat) bu işler çoktur ve benim gücümü aşmaktadır. [49-54)] Beyim Baḫdi-Lim'e emretsin ve o 200 işçiyi bana göndersin ve/ki ben (de) Habur'un *me/ark/qūtu*'sunu sağlamlaştırayım. (Eğer) Bu suyolunun olduğu yerdeki savak bölünecek (olursa) kimse onu kapatamaz.

2.2.3. Baraj, Bent ve Kanal Kapaklarının Tamiri Hakkında Bilgi Veren Metinler

Mari mektuplarında baraj, bent ve çeşitli işlevlere sahip kanal kapaklarının tamiri hakkında bilgi veren metinlerin transliterasyon ve tercümeleri bu başlık altında verilmiştir. İlgili metinlerin yalnızca transliterasyon ve tercümeleri verilmiş, metinler yorumlanmamıştır.

ARM VI 8 - LAPO 17 821

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ba-aḫ-di-Li-im*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *a-na ši-ip-ri-im ak-šu-ud-ma*
6. *Ha-bu-ur a-na pa-ni-ia*
7. 2 *am-ma-tim im-la*
8. *i-na-an-na a-di mi-lum*
9. *ša Ha-bu-ur ú-ta-ar-ru*
10. *bi-it-qa-am*
11. *ú-ul e-sé-ek-ke-er*
12. *Ha-bu-ur ki-ma ma-ti*$_4$*-im*
13. *bi-it-qam e-sé-ek-ke-er*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle, kölen Baḫdi-Lim şöyle (der): [5-13)] İş(in yapıldığı yere) ulaştım ve Habur'(un su seviyesi) önceden 2 *kübit* yüksekteydi. Şimdi Habur'daki dalga gidene (azalana) kadar savağı kapatmayacağım. Habur'(un su seviyesi) düştüğünde savağı kapatacağım.

2.2.4. Kanal Tamiri/Kazımı Hakkında Bilgi Veren Metinler

Mari mektupları içerisinde ilk olarak kazıldığına değinilen hiçbir kanal bulunmamaktadır. Metinler genellikle varolan kanalların temizlik, tamir ve bakımı ile ilgili bilgiler vermektedir. Örneklerden de görüleceği üzere bu temizlik, tamir ve bakım için gerekli işgücü Mari etrafındaki şehir valileri tarafından organize edilmiştir. Başlık altında ağırlıklı olarak tamir ve kanal kazımı/temizliği hakkında bilgi veren metinlerin transliterasyon ve tercümeleri verilmiş, bazı istisnalar dışında mektupların çoğunluğu yorumlanmamıştır.

ARM II 83 - LAPO 17 786[236]

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *aš-šum pí-i* ÍD.DA [x] *ḫa-ṭà-ṭí-im*
6. *be-lí iš-pu-ra-am iš-tu* u_4*-mi-im*
7. *ša-a-ti i-na pí-i na-ri-im-ma wa-aš-ba-ku-ma*
8. *ù ši-ip-ra-am ša-a-tu* [*e-e*]*p-pé-eš*$_{15}$
9. *i-na-an-na be-lí iš-*[*pu-ra-am*]
10. *um-ma-a-mi qa-du-*[*um*]
11. LÚ ŠU.Gİ$_4$.A *ša* DU[MU.MEŠ *İa-mi-na*]
12. *ku-uš-*[*dam*]
13. *i-na-an-na* u_4*-um ṭu*[*p-pí*]
14. *an-ni-em a-na ṣe-er* [*be-lí-ia*]

[236] Metnin ilk ele alındığı için bkz. J. M. Durand, "Villes fantomes de Syrie et autres lieux", **MARİ 5**, 1987, s. 215.

15. *ú-ša-bi-la-*[*am*]

16. *a-na pa-ni mu-ši-im me-e ú-*[*ka-al-la*]

17. *me-e šu-nu-ti* 2 1/3 G[İ] *ú-ul a-la-ṭ*[*à-am*]

18. *ù* LÚ ŠU.Gİ DUMU.MEŠ *İa-mi-na*

19. *a-di-ni ú-ul ip-ḫu-<ru>-num-ma*

20. *ú-ša-sa-šu-nu-ti*

21. *ša-*[*ni*]*-tam A-bi-*^{d}*Da-gan*

22. İR *be-lí-ia ù* DUMU [*š*]*i-ip-*[*r*]*i-im*

23. *iš-tu Tu-ru-uk-ka-i* {YU UM}

24. [*ik*]*-šu-du-nim*

Tercüme**:** [1-4)] Beyime söyle! Kölen Kibri-Dagan şöyle (söyler): kanalın ağzının kazılması hakkında beyim bana yazdı. O günden beri kanalın ağzındayım ve o işi yaptım. Şimdi beyim bana şöyle yazdı: "Bene-Yaminalıların yaşlıları ile birlikte bana gel!" Şimdi bu mektubumu beyime gönderdiğim gün, akşam olmadan, suyu tutacağım/keseceğim. (Fakat) onların suyunu 2 1/3 kamış(lık seviyede) tutamadım ve şu ana kadar Bene-Yaminalıların yaşlıları toplanmadı, onları çağıracağım. Diğer bir mesele (olarak) Beyimin kölesi Abi-Dagan ve elçi, Turukku'dan bana geldi.

Burada anlaşılan kanalın ağzındaki iş ile suyun topluluğa tahsisi söz konusuydu. Ancak Kibri-Dagan suyu belirli bir seviyede tutamadığından yakınarak bu tahsisi işleminde bazı problemlerin olduğunu belirtmektedir. Burada Kibri-Dagan'ın su seviyesini belirli bir ölçüde tutma çabasını açık bir şekilde anlayamamakla beraber topluluklara tahsis edilecek suyun belirli bir seviyede olması gerektiği düşünülebilir. Metinler su tahsisi konusunda bu noktayı aydınlatacak herhangi bir bilgi vermemektedir. Bunun yanında metinde, suyun belli bir seviyede tutulamama sebebinin kanaldaki bir sorun nedeniyle mi olduğu da açık değildir. Olay şu şekilde kısaca özetlenebilir. Kibri-Dagan, Bene-Yaminalıların tarlalarını sulayacakları kanallara su

sağlamak için büyük kanalın ağzında bir açma işlemi gerçekleştirmiş fakat Bene-Yaminalıların kanal veya su depoladıkları yapılarda istenilen su seviyesini tutturamamıştır.

ARM III 1 - LAPO 17 797

1. *a-na be-li-ia*
2. *qi-bi-ma*
3. *um-ma Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *iš-tu* UD.5.KAM *i-na* É-*la-ap-ta-ha-ar-n*[*a*]
6. *ši-pi-ir* ÍD *İ-ši-im-Ia-aḫ-du-un-Li-im*
7. *ṣa-ab-ta-ku*
8. *ù ši-ip-ru-um šu-ú*
9. *ša e-pè-šu*
10. *ú-ul i-iṣ*
11. *ši-ip-*[*ru-um*] *ma-du-um-ma*
12. *i-ba-ši du-ub-bu-ba-tu-šu ma-da*
13. *ù ṣa-bu-um e-pí-iš-tum*
14. *ša i-pé-šu i-ṣa-at*
15. *ú-ul ša ši-ir-ḫa-an ši-ip-ri-ia*
16. *ši-ip-ru-um ma-ad* A.ŠÀ *ša e-pé-šu na-zi-iq*
17. *mu-ú ip-pa-ra-su-ma*
18. *ma-at be-li-ia i-bi-ir-ri*
19. *e-pí-iš-tum ú-ul ma-da-at*
20. *ša-ni-tam as-sú-ur-ri be-li*
21. *i-na li-ib-bi-šu ki-a-am i-qa-ab-bi*
22. *um-ma-a-mi iš-tu* [*š*]*a a-na Mari*^{ki}

23. *at-ta-al-ku*

24. ^{m}*Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*

25. *i-na ḫa-al-ṣi-šu-ma*

26. *wa-ši-ib*

27. *ù a-na ši-ip-ri-im úl i-li-ik*

28. *be-lí li-iš-pu-ra-am-ma wa-ar-ka-at*

29. *ši-ip-ri-im ša ṣa-ab-ta-ku li-ip-ru-ṣú*

Tercüme: [1-5)] Beyime söyle! kölen Kibri-Dagan şöyle (der); beş gündür Bīt-Yaptaharna'daki [6-10)] Išīm-Yaḫdun-Lim kanalının işi ile uğraşmaktayım. (Fakat) kanal için yapılacak iş az değildir. [11-15)] (Burada) yapacak iş çoktur, (kanalın) birçok sorunu vardır ve (bu) iş için çalışacak adam çok azdır. (karıkla ilgili).....[? 16-20)] İş çoktur ve alan sıkıntılıdır (kötü durumdadır). Eğer su kesilirse beyimin ülkesi su açlığı çekecek. İş kötüdür. (Yapılacak) İş çok değildir.[? 20-26)] Diğer bir mesele olarak, belki de beyim içinden şöyle diyecek; "Mari'ye döndüğümden beri Kibri-Dagan kalesinde oturmuş ve işine hiç gitmemiş." Beyim bana yazsın ve üstlendiğim işi araştırsınlar.

ARM III 3 - LAPO 17 798

1. *a-na be-li-ia qi-bi-*[*ma*]

2. *um-ma Ki-ib-ri-*^{d}*Da-*[*gan*]

3. ÌR-*ka-a-ma*

4. *aš-šum ši-pi-ir* ÍD [x˙] *ha-ṭà-ṭì-im*[237]

[237] J. M. Durand, 1987, s. 215'te J. R. Kupper'in [X] *ha-ṭà-ṭì-im* yazılışını ÍD [*Aš*]-*ha-hi-ti-im* (Ašhahitum kanalı) şeklinde okuduğunu belirtmekte (J. R. Kupper, 1950.) ancak metnin kopyası göz önüne alındığında *da* ve *ha* işaretleri arasında bir kalıntı olmadığını işaret ederek W. von Soden tarafından önerilen *ši-pi-ir* ÍD.DA *ha-ṭà-ṭì-im* (kanal kazma işi) okunuşunun dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.

5. *ša be-li iš-pu-ra-am*

6. *ši-ip-ru-um šu-ú ú-ul i-iṣ*

7. *a-du-ú-um ša ṣa-bi-im ma-di-im*

8. *i-ba-aš-ši*

9. *ù a-sú-ur-r*[*i*]

10. *a-na be-li-ia ki-a-am*

11. *i-qa-ab-bu-ú*

12. *um-ma-a-mi ṣa-bu-um ma-d*[*u-um*]

13. *i-na li-ib-bi Ter-qa*[ki]

14. *i-ba-aš-ši*

15. *i-na* 4 *me* DUMU.MEŠ *Ter-qa*[ki]

16. 2 *me* LÚ *ṣa-bu-um* ZI.GA

17. *ù* 2 *me ba-ši-tum*

18. *šum-ma a-na ši-ip-rim ša-a-tu*

19. *qa-tam a-ša-ak-ka-an*

20. LÚ *ṣa-ba-am e-pi-iš-tam*

21. *ša ha-la-aṣ Ma-r*[*i*[ki]]

22. *li-ka-am-mi-su-nim-ma*

23. *ù a-na-ku an-na-nu-um*

24. [*ṣa*]*-ba-am ša qa-ti-ia*

25. [*l*]*u-ka-mi-is-ma i-na* UD.5.K[AM]

26. *ši-ip-ra-*[*a*]*m ša-a-tu lu-sú-uh*

27. *ù* APİN.HİA É.GAL[*lim*]

28. *la i-ri-i-q*[*a*]

Tercüme: [1-6)] Beyime söyle! kölen Kibri-Dagan şöyle (söyler): beyimin bana yazdığı kanal kazma işine gelince, o iş az değildir. [7-11)] Bu (iş) çok adamın yapacağı bir

iştir. [12-17)] Belki de beyime şöyle diyecekler; "Terqa'da çok adam vardır." (Fakat) 400 Terqalıdan 200'ü uzaktadır (ve) mevcut 200 adam vardır. [18-28)] Eğer ben işe el koyarsam (üstlenirsem) işçiyi Mari civarından benim için toplasınlar, ben (de) buradan mevcut işçileri toplayayım ve 5 gün içinde o adamları çıkarayım (yollayayım). Böylece sarayın sabanları boş kalmasın."

Metnin son satırlarında geçen "*sarayın sabanları boş kalmasın*" ifadesinden, bu kanal kazma işinin saraya bağlı kişilere veya doğrudan saraya ait olan arazilerin sulanmasına yönelik olduğu sonucu da çıkarılabilir. Metinde, Kibri Dagan'ın işi üstlenmesinin söz konusu olması durumunda işçilerin Mari civarından toplanması ve 5 gün içinde gerekli işçinin toplanıp işin yapılacağı yere gönderileceği bilgisi de bir fikir vermektedir.

Mari civarından işçi toplanabileceğinin belirtilmesi, metinde bahsedilen işin saray ile ilgili bir arazinin söz konusu olduğu düşüncemizi güçlendirmektedir. Bilindiği gibi Mari şehrinde genellikle saray erkânı yaşıyor ve nüfus, genellikle saraya hizmet eden ve sarayla bağlantısı olan işçi, asker vb. görevlilerden oluşuyordu. Dolayısıyla sarayı ilgilendiren bir arazinin sulanması ile ilgili bir kanal söz konusu olmasa, Kibri-Dagan'ın Mari'den işçi istemesi mantıklı bir şekilde açıklanamaz. Bunun sebebi kanal işi için ihtiyaç duyulan işgücünün genellikle Terqa, Sagaratum gibi civar şehirlerden sağlanmasıdır. Bunlara ek olarak, kazılacak kanalın bir takım uzmanlık gerektiren bir yanının bulunması ve bu sebeple Mari'den işçi istendiği de akla gelebilir. Bahsettiğimiz görüşü destekleyecek bir bilgi bulunmadığı için bu ihtimali değerlendiremiyoruz.

ARM III 4 - LAPO 17 787

1. [*a-na*] *be-li-*[*ne*]
2. *qi-bi-*[*ma*]
3. *um-ma ˹Ia·˺-*[*tar·-ás·-du·*]*-um*
4. *ù Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan-ma*
5. ÌR-*ka-a-ma*
6. UD.6.KAM *ši-ip-ra-am*
7. *i-na pi-i* ÍD *sa-ab-ta-nu*
8. UD.7.KAM *a-na Sà-ni-pa-tim*^{ki}
9. *nu-še-še-er*
10. *i-na Sà-ni-pa-tim*^{ki}
11. *ki-is-ra-am*
12. *ša a-na be-li-ia aq-bu-ú*
13. UD.2.KAM *ni-pe-eš*
14. UD.10.KAM *me-e nu-še-še-ra-am*
15. *i-na* BÀD^{ki} *be-li-ne Ia-aḫ-du-un-Li-im*
16. *me-e ni-sé-ke-er-ma*
17. BÀD^{ki} *be-li-ne me-e*
18. *i-ša-aq-qi*
19. *ú ni-nu ši-pi-ir-ni*
20. *ni-ṣa-ab-ba-at*

Tercüme: [1-5)] Beyimize söyle! Yatâr-Asdû ve kölen Kibri-Dagan şöyle (söyler): [6-9)] Altı gündür kanalın ağzındaki işle uğraşmaktayız. Yedinci gün suyu Sanipatim'e yönlendireceğiz. [10-14)] (Ayrıca) Beyimin bana yazdığı Sanipatim'deki *tıpa*yı iki gün içinde yapacağız/koyacağız ve onuncu günde suyu oraya yönlendireceğiz. [15-20)]

Beyimizin kalesi Yaḫdun-Lim'de suyu keseceğiz ve (böylece) beyimiz kaleyi/şehri sulayacak ve biz kendi işimize başlayacağız.

ARM III 5 - LAPO 17 799

1. [*a-na*] *be-lí-ia*
2. *qí-bi-ma*
3. *um-ma Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *aš-šu*[*m*] *ši-pi-ir* ÍD *ša ṣa-ab-ta-ku*
6. *i-na pa-ni-tim-ma* LÚ ENGAR.MEŠ *ù* LÚ.MEŠ *ṣé-ki-ri*
7. *ša* ÍD *ša-a-ti aṭ-ru-dam-ma*
8. *wa-ar-ka-at ši-ip-ri-im ša-a-tu ip-ru-su-nim-ma*
9. *a-wa-tam ki-a-am ú-te-ru-nim um-ma-a-mi*
10. *ša-at-tam an-ni-tam ši-ip-rum šu-ú ú-ul in-ne-pé-eš*
11. *an-ni-tam iq-bu-nim-ma ṭe*$_4$*-ma-am ša-a-tu* ÍGÌ *be-lí-ia*
12. *aš-ku-un a-tu-ur ša-ni-iš*
13. *aš-pu-ur wa-ar-ka-tam ip-ru-su-nim-ma*
14. *qa-tam-ma* LÚ ENGAR.MEŠ *ù* LÚ ME[Š *ṣé*]-*ki-ru*
15. *qa-ba-am iš-ku-nu-nim um-ma-a-mi ši-ip-ru-um šu-ú*
16. *i-iṣ ú-ul ma-ad i-na qa-bé-e-šu-nu*
17. *ul-li-me-tam i-na Sa-ga-ra-tim*^{ki}
18. *ṭe*$_4$*-ma-am* ÍGÌ *be-lí-ia aš-ku-un-ma*
19. *be-lí ki-a-am ú-wa-e-ra-an-ni*
20. [*u*]*m-ma-a-mi iš-tu-ma ši-ip-rum ú-u*[*l m*]*a-ad*
21. [*šu*]-*ta-aṣ-bi-tam-ma*
22. [*a*]-*na Ter-qa*^{ki} *ku-uš-dam*
23. [*an-ni-ta*]*m be-lí ú-wa-e-ra-an-ni*

24. [*i*˙-*na*˙] *u*$_4$-*mi-im ša a-na pí-im* Í[D.DA˙]

25. [*ak*˙-*šu*˙]-[*du*˙]

26. [*er*˙-*ṣe*˙-*tu*]*m*˙ *ki-ru-um i*˙-[*na*˙-*d*]*i*˙

27. ÍD *a-na ga-am-ri-im ṭe*$_4$*-re-e-*[*e*]*t*

28. *a-da-ú-um ša ṣa-bi-im ma-di-im*

29. *it-ta-ab-ši-ma aš-šum ki-a-am*

30. *a-na Ter-qa*^{ki} *ú-ul ak-šu-dam*

31. *ši-ip-rum sa ṣa-ab-ta-ku ma-di-iš da-an*

32. *i-ba-aš-ši a-ša-ar ka-la-*[*k*]*a-am ni-ka-ás*

33. *a-na-as-sà-ḫu* [*i*]*-ba-aš-ši a-*[*š*]*a-ar* 2 *i-na am-ma-tim*

34. *a-na-as-sà-ḫu ù wa-a*[*r-ka-a*]*t ṣa-bi-im*

35. *ša ḫa-al-ṣí-im* ˹*ša*˙ ˺-[*a*˙-*tu*˙] x x x x

36. *be-lí pa-ri-ìs ṣa-bu-um* [*i*˙-*iṣ*˙-*m*]*a*

37. *iš-tu ši-ip-ra-am ša-a-tu aṣ-ba-*[*t*]*u*

38. *ni-id a-ḫi-im ú-ul a-ra-aš-ši*

39. [İ]Tİ ^{d}İGİ.KUR UD.12.KAM *ṭup-pí an-né-e-em*

40. *a-na ṣe-er be-lí-ia ú-ša-bi-lam*

41. *a-na* UD.4.KAM *me-e ú-še-eš*$_{15}$*-še-ra-a*[*m-m*]*a*

42. [*i*˙]-*n*[*a İ*]*a-a-İl*^{ki} *e-sé-ke-er-šu-nu-ti-*[*m*]*a*

43. [*ù*˙ B]ÀD^{ki}*-İa-aḫ-du-un-li-im*^{ki}

44. [*ù ḫa-a*]*l-ṣú-um šu-ú i-ša-qú-ú*

45. [*wa*˙-*ar*˙-*ka*˙-*num*˙] ˹*it*˙-*ti*˙ ˺*ṣa*˙-*bi*˙-*ia*˙

46. [*iš-tu* É *Za-a*]*r-ḫa-an*^{ki}

47. *a-di* [*Ter-qa*^{k}]^{i} ÍD *a-ṣa-ab-ba-at-ma*

48. G[İ].Hİ.A *ša li-ib-bi-im e-ṣí-id*

49. [*ù*] *e-em ki-iṣ-ri-im*

50. *a-na-as-sà-aḫ*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! kölen Kibri-Dagan şöyle (söyler); [5-10)] Yapımını üstlendiğim kanal işine gelince, bir süre önce o kanal için çiftçileri ve kanal tamircilerini gönderdim ve onlar işi (kanalı) incelediler, onların bana (kanal hakkında) verdiği bilgi şöyledir; "Bu iş bu yıl yapılmamalı." [11-16)] Bana söyledikleri bunlardır ve bu haberi beyimin huzuruna bildirdim. (Daha sonra) döndüm. İkinci (onlara) kez yazdım. Onlar (işi tekrar) incelediler. Çiftçilerin ve kanal tamircilerinin (öncekine) benzer sözleri şu şekildedir; "İş azdır (ve) önemli değildir." [16-23)] Onların daha önceki *ifadelerini* Sagaratum'da beyime bildirdim ve beyimin bana verdiği emirler şöyledir; "Eğer gerçekten iş önemli değilse, (işçileri) topla ve Terqa'ya ulaş/git!" [24-26)] Beyimin verdiği emirler bunlardır. Nehrin ağzına ulaştığım gün, bahçe[?] (olması gereken) arazinin ihmal edilmiş (ve) [27-30)] kanalın tamamının çamurla dolu (*olduğunu gördüm*). Bu iş (için) çok işçi gerekecek. Bu yüzden Terqa'ya gidemedim. [31-38)] Üstlendiğim iş oldukça zordur. Yarım kamış (derinliğinde) kazacağım yer (ve) 2 kol derinliğinde kazacağım (toprak kaldıracağım) yer olacak. Beyim o civardaki..... işçileri *araştırsın.* İşçi azdır. Başladığımdan beri bu işi ihmal etmiyorum. [39-44)] Bu mektubumu İGİ.KUR ayının 12. gününde beyime gönderdim. 4 güne (kadar) suyu yönlendireceğiz ve İa-El'de keseceğiz/tutacağız. (Böylece) Dūr-Yaḫdun-Lim ve civarı sulanacak. [45-50)] Daha sonra işçilerim ile Bīt Zarḫan'dan Terqa'ya kadar kanalı inceleyeceğim ve onun içindeki (kanal yatağındaki) kamışları keseceğim ve nerede tıkanıklık olursa kazacağım/açacağım.

ARM III 76 - LAPO 17 791

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. u_4*-um ṭup-pí an-né-em*
6. *a-na ṣe-er be-lí-*[*ia*]
7. *ú-ša-bi-lam*
8. [….....]
9. [….....]
10. [….....]
11. ˹*me*$^{?}$˺*-e i*$^{?}$˙-[*na˙ li˙-ib˙-bi˙*]
12. ÍD *İ-ši-im-i*[*a-ah-du-l*]*i-im*
13. *uš-te-ši-ra-am*
14. *ù a-na-ku šu-ra-am*
15. [*i-n*]*a li-ib-bi-ša*
16. *ú-na-wa-ar*
17. *ṭup-pí an-né-em*
18. *i-na še-me-em*
19. *be-lí li-i*[*h˙-du˙*]

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Kölen Kibri-Dagan şöyle (söyler): [5-7)] Bu mektubu beyime gönderdiğim gün (3 satır kırık) [11-16)] suyu$^{?}$ İšim-Yaḫdun-Lim kanalından akıtacağım ve (kanalın) içindeki (kamışları) temizleyeceğim. [17-19)] Bu mektubu beyim duyduğunda sevinsin.

ARM III 79 - LAPO 17 793

1. [*a-na be-lí-ia*]

2. [*qí-bí-ma*]

3. [*um-ma*] *Ki-ib-ri-* $^{\lceil d \rceil}$[*Da-gan*]

4. [ÌR]-*ka-a-*[*ma*]

5. $^{\lceil d \rceil}$*Da-gan ù* ^{d}*İa-ak-ru-ub*-DINGIR [*ša-al-mu*]

6. *a-lum Ter-*[*qa*]^{ki} *ù ha-al-ṣú-um* [*ša-lim*]

7. [*š*]*a-ni-tam aš-*[*š*]*um ši-*[*p*]*í-ir* ÍD.DA *İ-ši-im-*[*İa-ah-du-li*]*-im*

8. *ša ú-še-ep-pí-šu* ITI *A-bi-im* U_4 5.[KAM]

9. *ši-ip-ra-am ša-a-tu aṣ-ba-at ši-ip-rum šu-ú*

10. *ma-di-iš da-an ka-la-ka-am ma-da-am a-na-as-sà-aḫ*

11. *a-na* ÍD.DA *ša-a-ti mu-ba-al-li-it-tum*

12. *ša ṭe*$_4$*-ra-am a-na* ÍD.DA GAL *i-ša*$^{!}$-[*ah*˞*-h*]*a*˞*-ṭú*

13. *ú-ul i-ba-aš-ši-ma ṭe*$_4$*-ra-am a-na* [ÍD˞.DA˞ GA]L˞ *is-te-eq*

14. *iš-tu me-eh-re-et Sà-ni-pa-tim*[ki]

15. *ši-ip-ra-am ša-a-tu aṣ-ba-at-*[*ma*]

16. [*ka*˞*-la*˞*-ka*˞*-am*˞ *na*˞*-sa*˞]*-ha-am ar-ṭú-*[*up*]

17. [x] 2 *i-na am-ma-*[*tim*]

18. [*ú*˞*-lu*˞*-ma*˞ 3˞ *i*˞*-na*˞] *am-ma-ti*[*m*]

19. [BÀD^{ki}*-İa-ah-du*]*-li-im* [x x]

20. [*ù ha-al-ṣú*]*-um šu-ú i-ša-aq-qú-*[*ú*]

21. *a*˞*-*[*na*˞*-ku*˞ *qa*˞*-du*˞]*-um ṣa-bi-ia iš-tu aš-ra-nu-um*

22. *li-ib-bi* ÍD.DA *a-ṣa-ab-ba-at-ma*

23. *i-na* U_4 10.KAM *a-di Ter-qa*^{ki} GÌ.HÌ.A *ù* GÍŠ *šu-ra-am*

24. *a-ha-am-ma-am ù e-em ki-iṣ-ru-um*

25. *i-ma-ah-ha-ra-an-ni a-na-as-sà-ah*

26. *ša me-e sú-lu-uh a-ia-nu-um-ma la na-ak-li-im*

27. *ù* LÚ *mu-úš-ke-num la bé-re-e-em*

28. *ši-ip-ra-am ša ke-na-tim ú-še-ep-pé-eš*

29. *ù a-na Ba-ah-di-li-im ù İa-qí-im-*^{d}IM

30. *be-lí li-da-an-ni-na-am li-iš-pu-ra-a*[*m-m*]*a*

31. *a-di me-eh-re-et Ter-qa*^{ki} *a-ka-aš-š*[*a-dam*]

32. *ṣa-ba-šu-nu la i-pa-*[*aṭ-ṭà-ru*]

Tercüme: Beyime söyle! Kölen Kibri-Dagan şöyle (der): Tanrı Dagan ve Yakrub-el iyilerdir. Terqa şehri ve civarda iyidir. Diğer bir mesele olarak, Abum ayının 5'inde başlayacağım İšim-Yaḫdun-Lim kanalının işine gelince, o işe başladım, iş oldukça ağırdır. Hendeği/oyuğu tamamıyla kazacağım. Kanal için, çamuru büyük nehre sürükleyip götüren *muballiṭṭum*-kapağı olmadığı*ndan* (o kanal) çamuru/mili büyük kanala (doğru) sıkıştırdı. Sanipatum'un önünde o işi üstlendim. Hendeği/oyuğu kazmaya başladım ve 2 ya da 3 kol ... Dūr-Yahdun-Lim ve o bölge (civarı) (suyu) içecek (sulanacak). Ben işçilerimle beraber buradan itibaren kanalın içi (ile) ilgileneceğim. 10 gün içinde Terqa'ya kadar, kamış ve çalı çırpıyı toplayacağım ve her nerede topak olursa onu alıp kaldıracağım ki sulama/su verme (işi) bu yüzden .... ve *muškenum* aç *olmayacak*. Doğru işi yaptıracağım ve beyim Baḫdi-Lim ve Zimri-Addu'ya ciddi bir şekilde konuşsun ve yazsın, ben Terqa'ya ulaşana kadar işçileri ayrılmamalı.

ARM XII 119

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bi-ma*
3. *um-ma Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*
4. ÌR-*ka-a-m*[*a*]
5. ^{d}*Da-gan ù* ^{d}*İa-*[*ak-ru-ub-El*]
6. *ša-al-*[*mu*]
7. *a-lum T*[*er-qa*^{Kİ}]
8. *ù ḫ*[*a-al-ṣú-um ša-lim*]
9. *iš-*[*tu*]
10. X [
11. [
12. [*a-na* Í]D
13. *sé-ke-r*[*i-im*]
14. *aṭ-ru-ud*
15. *ù a-na-ku an-na-nu-um*
16. [*a-n*]*a* A.ŠÀ A.[GÀ]R.HİA
17. [*ša i*]-*ta-at a*$^{?}$-[*lim*^{k}]$^{i?}$
18. [*m*]*e-e ma-ka-ri-im*
19. *a-ḫa-am ú-ul n*[*a*]-*de-e-ku*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle, kölen Kibri-Dagan şöyle (söyler); [5-8)] Tanrı Dagan ve tanrı Yakrub-El iyidir. (Ayrıca) Terqa şehri ve civarı da iyidir. [9-11)] [-den.....]. [12-19)] Kanalın kapatılması için sevk ettim ve ben şehrin meralarını sulamak için buradayım. İşi ihmal etmemekteyim.

Kibri-Dagan'dan beyine (Zimri-Lim) gönderilen bir mektubun ilgili satırları şöyledir:

ARM XIII 118 – LAPO 17 785

10. [*š*]*i-ip-ra-am*

11. *ša pi-i* ÍD

12. *ša Ma-ri*^{ki} *e-ep-pé-eš*

13. *ù aš-šum* SAG.ÌR.MEŠ *mu-un-na-ab-ti*

14. *ša* ^{d}*Tu-ur-ru-nu-ú-ga-mil*

15. ^{m}*E-te-el-pi-*^{d}UT[U]

16. *ù* LÚ *tap-pi-*[*š*]*u*

17. [*š*]*a be-lí iš-pu-ra-am*

18. [*ki*]*-ma na-aš-pa-ar-ti* [*be*]*-lí-ia*

19. [*a-n*]*a ba-za-ḫa-ti-ia*

20. *ša aq-da-ma-tim*

21. [*ù*] *a-ḫa-ra-tim*

22. [*dan-n*]*a-tim aš-ku-un*

23. [*a-ḫa-am*] *ú-ul n*[*a-de-e-ku*]

Tercüme: … [10-12)] Mari kanalının ağzındaki işi yapacağım; [17)] beyimin yazdığı, [14)] Turrunu-gamil, [15)] Etel-pi-Šamaš [16)] ve onun meslektaşlarının [13)] kaçak kölelerine gelince, beyimin yazdığı gibi, [20-21)] yakın ve uzak kıyıdaki [19)] garnizonlarıma [22-23)] katı/sert emirler verdim. (Hiçbir) şeyi ihmal etmemekteyim.

Kibri-Dagan'dan beyine (Zimri-Lim?) gönderilen mektup, İšim-Yaḫdun-Lim kanalının bēt Zahran şehrinden geçtiğini ve kanalın bu bölgede, nedeni belirtilmeyen bir sebepten dolayı yarıldığını/yolundan saptığını belirtmektedir. Mektubun ilgili satırları şöyledir:

ARM XIII 123 – LAPO 17 849

21. *ša-ni-tam ša-ap-la-nu-um*

22. É-*Za-ar-ḫa-an*^{ki}

23. ÍD *İ-ši-im-İa-aḫ-du-li-im*

24. *ib-tu-uq-ma* DUMU.MEŠ *Ter-qa*^{ki}

25. *ú-ka-mi-ìs-ma*

26. *ù İa-az-ra-aḫ-*^{d}*Da-gan*

27. *a-li-ik pa-ni-šu-nu aš-ku-un-ma*

28. *aṭ-ṭà-ra-ad*

Tercüme: [21-28)] Diğer bir mesele olarak, Bit-Zarhan'ın aşağı tarafında, İšim-Yaḫdun-Lim kanalı, (kıyısını) delip geçti; Terqalıları topladım, Yazraḫ-Dagan'ı onların başı/lideri (olarak) atadım ve sevk ettim.

İšim-Yaḫdun-Lim kanalının geçtiği/dolaştığı yerleşim yerlerinden biri olduğu anlaşılan Bit-Zarhan'daki bir kanal problemi için Terqalıların toplanması, Bit-Zarhan'ın Terqa şehrine yakın bir konumda bulunduğunu akla getirmektedir.[238] Metinde *batāqu* fiili ile ifade edilen sapma/ayrılmanın ne tür bir zararın meydana geldiği ile bu problemin nasıl ele alındığı hakkında metinin önceki satırlarında da bir bilgi bulunmamaktadır.

[238] RGTC 3 veya diğer kaynaklardan bu yer hakkında kısaca bilgi edinilebilir.

İšim-Yaḫdun-Lim kanalının Mari ve civarını suladığını belirten bir diğer önemli metin ARM XXXIII 120 numaralı mektuptur. Mektup ayrıca Mari şehrinin esas su kaynağının Mari kanalı olduğunu belirtmektedir.

ARM XXXIII 120

1. *a-na be-lí-ia qí-*[*bí-ma*]
2. *um-*[*m*]*a Su-mu-ha-*[*du-ú*]
3. ÌR-*ka-a-ma*
4. *ha-la-aṣ Sa-ga-ra-tim*[ki]
5. ÍD *İ-ši-im-ia-ah-d*[*u-li-im*]
6. *ṣa-pé-em ù ha-la-aṣ* [*Ma-ri*]ki
7. ÍD *ša Ma-ri*ki *ṣa-p*[*é-em*]
8. *na-ṭú-ma-a ha-la-aṣ Sa-ga-ra-tim*ki
9. *ši-pí-ir-šu i-zi-ba-am-ma*
10. *a-na* ÍD *an-ni-it-tim it-ta-la-kam*
11. *ù ha-la-aṣ Ter-qa*ki
12. *a-na* ÍD *e-li-tim*
13. *it-ta-al-la-ak*
14. *ù a-na-ku*
15. *a-na* ÍD *İ-ši-im-ia-ah-du-li-im*
16. *ak-šu-ud-ma* 1 *šu-*˹*ši*˺ *aš-li*
17. NU_2.BANDA ÍD *ša-a-ti e-pé-ri na-si-ik*
18. *i-na-an-na* 2 *me ú-lu* 3 *me-tim*
19. *ṣa-bu-um ṣí-di-it* U_4 3-KAM
20. *ù-*<*lu*> U_4 4-KAM *li-il*$_5$*-qé-em-ma*
21. *be-lí a-na* ÍD *ša Ma-ri*ki
22. *li-iṭ-ru-dam ak-ki-ma*

23. *hu-mu-ut-ta-am ši-ip-ram an-né-*[*em*]

24. *ú-ša-al-la-am-ma ù a-la-ni*

25. *ša i-na li-ib-bi* ÍD *İ-š*[*i-i*]*m-ia-aḫ-*[*du*]*-/li-*[*im*]

26. *i-ša-at-tu Sa-ma-na-am*^{ki}

27. *Ter-qa*^{ki} *Ra-sa-ia-am*^{ki}

28. *Ki-ri-tam*^{ki} *ù Kúl-hi-tam*^{ki}

29. *a-ta-ar-ru-ma a-na* Í[D]

30. *e-li-tim at-ta-la-*[*ku*]

31. *ši-pí-ir Sa-am-mé-e-tar*

32. *a-di*$^{!}$ U_4 3-KAM *ik-ka-ṣa-ar-ma* ($^{!}$met. *na*)

33. *a-na* ÍD *e-li-tim at-ta-la-ak*

34. GİŠ.APİN.Hİ.A *é-kál-lim ù mu-ʿúš-keˀ-nim re-qa*

35. *aš-šum* U_4 6-KAM

Tercüme: Beyime söyle! Kölen Sumu-hadû şöyle (söyler): Terqa civarını İšim-Yahdun-Lim kanalı, Mari civarını (ise) Mari kanalı sulamakta. Sagâratum bölgesinin işini bırakıp bu kanala ve Terqa civarındaki kanalın yukarı tarafına (doğru) gitmek uygun mudur? Ben İšim-Yahdun-Lim kanalına ulaştım ve kanalın denetçisi 60 ip/*ašlum*luk o toprağı kaldırmaktadır. Şimdi 200 ila 300 işçi 3 ya da 4 günlük erzak alsın ve beyim (o adamları) Mari kanalına sevk etsin. Bu işi olabildiğince hızlı bir şekilde bitirecek ve İšim-Yahdun-Lim kanalında*n* su içen (yararlanan) Samânum, Terqa, Rasayum, Kirîtum ve Kulhîtum (gibi) şehirler(de bulunan işçileri) geri getireceğim (toplayacağım) ve kanalın yukarı tarafına *gideceğim*. Sammêtar'ın işi 3 gün içinde organize edilecek ve ben kanalın yukarı tarafına *gideceğim*. Saray ve *muškenum*un sabanları 6 gündür boştadır.

Metin, Išim-Yaḫdun-Lim kanalının Terqa dışında Rasayum, Kirîtum ve Kulhîtum gibi şehirler için de önemli bir kaynak olduğunu vurgulaması açısından

dikkate değerdir. Ayrıca metinden, şehirlere su sağlayan kanalların bakımı veya tamirinde, bu kanaldan yararlanan şehir sakinlerinin işçi olarak çağırıldığı da anlaşılmaktadır. Bu durum genel olarak kanal tamirinde duyulan işçi ihtiyacının karşılanması noktasında bazı çıkarımlar yapmamızı mümkün kılmaktadır. Ayrıca metin, Mari mektuplarında kanalların temizliği ile ilgili toprak kaldırılmasına/atılmasına değinen nadir metinlerden biridir. Burada bir diğer bilgilendirici nokta da Mari kanalı söz konusu olduğunda ihtiyaç duyulan işçi miktarıdır. 200-300 işçinin 3 veya 4 gün yetecek erzak alarak Mari kanalına gitmeleri bu kanalın büyüklüğü ile kanalın bakımı veya tamiri söz konusu olduğunda temin edilen iş gücünün

ARM XXXIII 187

a.y. 1. ˹*ki-ma*˺ x x [……]

2. *šum-ma na-ru-um* [*ṭe*$_4$*-re-et-ma*]

3. *la-a i-ha-aṭ-ṭà-*[*ṭù-ši*]

4. 1 *me* GÁN-A-ŠÀ ŠE-Ì-˹GIŠ˺ [LÚ *mu-úš-ke-nu* (?)]

5. *i-na Da-hi-zi-im*$^{<ki>}$ *Sà-ar-*[*ri-im*^{ki}]

6. *ù Da-bi-iš*^{ki} *le*$^{!}$*-qí-*˹*i*˺-[*ma*] $^{!}$met. *tu*

7. ŠE.Ì.GIŠ *lu-ú-ri-q*[*am-ma*]

8. A.ŠÀ ŠE.Ì.GIŠ *ú-ul i-šu-ú*

9. *ù šum-ma ša-at-tam ša-a-ti* {ŠA AT TAM}

10. *la-a i-ha-aṭ-ṭà-aṭ é-kál-lum*

11. *ù lú mu-úš-ke-nu* ŠE-{x}*-em*

12. *ú* ŠE.Ì.GIŠ *i-ha-aṭ-ṭí*

Tercüme: ... için. Eğer kanal çamurlanmış (bir halde ise) ve onu temizlemezlerse, Dahizim, Sarrim ve Dabiš'teki *muškenum* … 100 susam tarlası alın ve susam …….. (Şu anda hazır/mevcut) susam tarlası yoktur ve eğer o (kanal) bu yıl da temizlenmezse saray ya da *muškenum* arpayı ve susamı kazacak.

ARM XXVII 40

1. *a-na Šu-nu-uh-ra-ha-lu-ú*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Za-ki-ra-ha-am-mu*
4. *a-hu-ka-a-ma*
5. *a-nu-um-ma aš-šum ṭe$_4$-em* ÍD.DA
6. *ma-aš-qí-tim ša a-na ha-ṭà-ṭì-šu ṣa-bu-um*
7. *i-na qa-ti-ia ú-ul ka-ši-id*
8. *ṭup-pa-am a-na ṣe-er be-lí-ia*
9. *ú-ša-bi-lam*
10. *um-ma a-na-ku-ma mu-úš-ke-nu-um*
11. *a-na ka-ma-ás* ŠE *é-kál-lim*
12. *ú-ul ka-ši-id*
13. ÍD.DA *ma-aš-qí-tum ša-at-tam*
14. *ú-ul ip-pe-et-te*
15. *an-ni-tam a-na ṣe-er* LUGAL
16. *aš-pu-ra-am* LUGAL *šu-qí-il-ma*
17. *u$_4$-mi* İTİ-1-KAM ŠE *é-kál-lim i-na* KİSLAH-HİA
18. *li-in-na-di ù i-na ṣa-bi-im*
19. *ša ki-ma i-na ha-al-ṣi<-im> i-ba-aš-šu-ú*
20. *lu-ut-bi-ma* ÍD.DA *ša-a-ti*
21. *la-ma ku-uṣ-ṣí-im*
22. *lu-uh-ṭú-uṭ*

Tercüme: Šu-Nuhra-Halu'ya söyle! Kardeşin Zakira-Hammu şöyle (söyler): bu (yazdığım), kazımı için elimdeki işçinin yetmediği *mašqîtum* kanalının durumu hakkındadır. Mektubu beyime gönderdim, ben şöyle (dedim): *muškenum* (sayısı) sarayın arpasını toplamak için yeterli değildir. O *mašqîtum* kanalı (bu) yıl açılmadı.

Bunu krala yazdım. Kral*ın* dikkatini (bu meseleye) çek! *(Son) bir ayın* (*kalan*) *günlerinde*[239] sarayın arpası harman yerlerinde bırakılacak, ben (de) civarda var olan işçi *ile* (işe) başlayıp o nehri kış (gelmeden) önce kazayım/taraklayayım.

[239] M. Birot 17. satırdaki *u*$_4$*-mi* İTİ-1-KAM ifadesini "d'ici un moins. (bir ay içinde)" şeklinde tercüme etmiştir. (M. Birot, **ARM XXVII**, s. 103.) W. Heimpel ise aynı ifadeyi "during the (remaining) days of the month" şeklinde tercüme etmektedir. (W. Heimpel, **Letters to the King of Mari**, Winona Lake, 2003, s. 425.) Biz ilgili satırlarda Heimpel'e yakın bir çeviri yapmanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

3. SULAMA

Ürünlerin yetiştirilmesi için Antik Mezopotamya'da suyun kontrollü bir şekilde tarım yapılacak arazilere yönlendirilmesi gerekiyordu. Bu noktada taşkın kontrolü oldukça önemli ve kana-sulama işlerinde dikkate alınması gereken başlıca etken olmuştur. Suyun yönlendirildiğini belirtmen metinler, ayrıca daha sonra bazı kanallarda basit setlerin de yapıldığını ifade etmektedir. Bu başlık altında, başlıca yararlandığımız Eski Babil belgeleri (AbB) ve Mari mektupları (ARM) olmuştur. Yararlandığımız mektupların yalnızca transliterasyon ve tercümelerine yer verilmiştir. Verilen mektuplar diğer çalışmalarda daha detaylı olarak incelenektir.

3.1. Eski Babil Belgelerinde (AbB) Sulama

Sulama yapılan bireysel tarlalar genel olarak dikdörtgen şekilliydi.[240] Ekim yapılan tarlalar ve bu tarlalara ulaşan suyolları hakkında en anlaşılır tanımı belki de J. Renger yapmıştır.[241] Tarlalar toprak bir duvar veya üzerinden kazma ya da bir küçük bir kürekle açılmış bir arkın/suyolunun geçtiği, makul bir yüksekliğe sahip bentler tarafından çevrelenmiştir. Toprak duvar ve arklar büyük bir olasılıkla kalıcı değildi.[242] Bu toprak bent veya duvarlar genellikle tarlanın ekime hazırlandığı dönemde yapılıyordu. Yapılan bu arklar/bentler daha sonra suyunu daha büyük ark veya kanallardan alan daha büyük ark veya kanallara bağlanırdı. Renger ayrıca Sumerce Kanal Terminolojisi başlığı altında çeşitli bilim insanlarının görüşlerine yer verdiğimiz eg_2 yapısının tanımına benzer bir şekilde bu toprak duvarların komşu tarladan, üzerinde bir ark bulunan bir tür toprak duvarlar ile ayrıldığını, kanal ya da arkın bu toprak

[240] M. Liverani'ye atıf ve detay…

[241] J. Renger, 1990

[242] Burada (yeniden) yapıldığını düşündüğümüz belgeler belirtilebilir…

duvarların üzerinde bulunması gerektiğini ifade etmiştir.[243] Ancak metinlerde bu görüşü detaylı bir şekilde gözlemleyebildiğimiz bir örnek ile karşılaşmıyoruz.

Yukarıda tarlanın sulamaya hazırlanması ve *iku*nun yapılması ile ilgili bilgi verdiğini düşündüğümüz Eski Babil mektubu AbB 14 55'tir. Mektup şu şekildedir:

AbB 14 55

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ṣi-lí-*^{d}UTU-*ma*
4. 420.0.0 GUR ŠE^{um} *i-na* URU^{ki} *Ši-ri-im-tum*
5. *ib-ba-ši-i*
6. 300.0.0 GUR *a-na pi-i na-ri-i-im*
7. *uš-te-e-ṣí* 90.0.0 GUR ŠE.NUMUN *ù* ŠÀ.GAL GU_4.Hİ.A
8. 30.0.0 GUR ŠE.BA LÚ.ŠÀ.GU_4 *ù* x ŠE.GİŠ.Ì
9. GİŠ.MÁ.Hİ.A *li-il-li-ka-ni-im-ma*
10. ŠE-*a-am lu-ṣe-na-am*
11. *ù* 300.0.0 ŠE.GUR *ša* URU^{ki} KA.DİNGİR
12. *šum-ma a-na* ŠE.BA *in-na-an-di-in*
13. *ar-hi-iš li-il-li-ku-ni-im-ma*
14. *la-ma mu-ú im-qú-ú-tu*
15. *li-im-hu-ú-ru šum-ma la ki-a-am*
16. *a-na bi-tim lu-ša-bi-la-aš-šu*
17. ŠE^{um} *ša* AN.ZA.GÀR *ka-a-at-tim*
18. *er-re-šum-ma a-di-i-ni ú-ul zu-uk-ku-ma*
19. *ú-ul a-ša-ap-pa-ra-ak-kum*
20. *ù Si-im-mu-ug-ra*
21. *iš-pu-ra-am-ma ah-hi* ^{d}EN.ZU-*ri-im*-ÚRİM^{ki}
22. *ša* GU_4.Hİ.A-*ka na-šu-ú*

[243] J. Renger,

23. *ša-a-at qá-tim im-ha-ṣú-ú-ma*

24. *a-na ṣe-ri-i-šu it-ru-ú*

25. *iš-te-en i-na qá-tim ip-pa-ar-ši-dam-ma*

26. *a-na ṣe-ri-i-ka it-ta-al-kam*

27. *ù* 4.0.0 İKU ŠE.GİŠ.Ì *as-sà-pa-an*

28. *ù ma-ah-ri a-hi pi-ti-iq-tam*

29. [*i*]*p-ta-ti-i-iq ù a-na* U_4.2.KAM

30. *pa-ni* 5.0.0 İKU *a-ka-aṣ-ṣa-a-ar*

31. *ù* GİŠ.İG.Hİ.A *ša tu-ša-hi-za-an-ni*

32. *ša* GİŠ.ERİN *mi*-ÙH-*ṣú-ú-um*

33. ½ NİNDA 4 KÙŠ *mé-e-lu-ú-um* 2 2/3 KÙŠ *ru-up-šum*

34. *ga-am-ra aš-ka-pu-us-sí-na-ma*[!]

35 *uh-hu-ra-a-at*

Tercüme: [1-3)] Beyime söyle! Ṣilli-Šamaš şöyle (söyler): [4-5)] 420 *kurru* arpa Širimtum şehrinde yetiştirildi. [5-8)] (Bunun) 300 *kurru*sunu kanalın ağzına yolladım, 90 *kurru*su tohum ve öküz yemi, 30 *kurru* (ise) öküz çekicisi/sürücüsünün payı ve … susam için*dir*. [9-10)] Gemiler gelsin, arpayı yükleyeyim [11-16)] ve Pi-ilim şehrinin 300 *kurru* arpası eğer tahıl payı/istihkakı (olarak) verildiyse (bu yönde bir karar alındıysa) hızlıca bana gelsinler, su seviyesi düşmeden (arpayı) alsınlar. Eğer böyle olmazsa onu (arpayı) eve göndereyim. [17-24)] Senin meskenindeki arpa, çiftçi (tarafından) henüz ayıklanmadığı için sana yaz(a)madım, ayrıca Simmugra bana yazdı, öküzlerin bakıcısı Sîn-rīm-Urim'in kardeşlerini (birisi) kelepçelemiş ve *onları* kendisi için alıp götürmüş. (Şimdi onlardan) biri kaçtı ve sana (doğru) *gelmekte*. [27-30)] Ayrıca ben 291 dönüm*lük alanı* susam (ekimi) için düzleştirdim ve kardeşlerim (tarla/arazinin) önünde çamurdan duvarı yaptı ve 2 güne ben (de) 364 dönüm*lük* (alanın tamamının işini) organize edeceğim. [31-35)] Dahası, söves*i* sedir ağacından (ve) 10 gez yükseklik, 2 2/3 gez

genişlikte (olması yönünde) talimat verdiğin kapılar(ın yapımı) tamamlanmış (ancak) onların deri işçiliği gecikmiştir.

3.1.1. Taşkın Dönemi

Taşkın döneminde yükselen su seviyesinin çeşitli kanallara saptırılarak yatıştırılması ve daha sonra bu suyun kullanım için çeşitli kanallar ve depolarda biriktirilmesi tarımın verimliliği için kaçınılmazdı. Bu başlık altında taşkın ve buna bağlı gelişen olaylar hakkında bilgi veren mektupların yalnızca transliterasyon ve tercümelerine yer verilmiştir.

AbB 5 224

1. *a-na a-bi-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Zi-im-ri-e-ra-aḫ-ma*
4. ^{d}UTU *ù* ^{d}AMAR.UTU *da-ri-iš* u_4*-mi*
5. *li-ba-al-li-ṭú-ka*
6. *lu-ú ša-al-ma-a-ta*
7. *a-na šu-ul-mi-ka aš-pur-am*
8. *šu-lum-ka šu-up-ra-am*
9. *a-na* BÀD-^{d}EN.ZU^{ki}
10. *a-na* ÍD *pé-tim*
11. *se-ke-ri-im*
12. *ša-ak-na-ku*
13. *a-šar wa-aš-ba-a-ku*
14. UZU *ú-ku-ul-tum*
15. *a-na a-ka-li-ia*
16. *ú-ul i-ba-aš-ši*
17. *a-nu-um-ma* 1/3 GÍN KÙ.BABBAR

18. *ak-nu-kam-ma*

19. *uš-ta-bi-la-ak-kum*

20. *ša* KÙ.BABBAR *šu-a-ti*

21. KU_6.Hİ.A *dam-qú-tim*

22. *ša-ma-am-ma*

23. *a-na a-ka-li-ia*

24. *šu-bi-lam*

Tercüme: [1-8)] Babama söyle! Zimri-Eraḫ şöyle (söyler): Šamaš ve Marduk seni yaşatsın. İyi olasın. İyiliğin için yazdım. İyiliğini (durumunu) bana yaz! [9-12)] Dūr-Sin şehrine, (şu anda) açık kanalın kapatılması için yerleştim (geldim).[13-16)] (Ancak) bulunduğum yerde yemem için et (türü) yiyecek yoktur. [15-24)] Bu 1/3 *šeqel* gümüşü sana gönderdim. Sana gönderdiğim o gümüş (ile) taze balıklar satın al ve yemem için bana gönder!

AbB 11 135

1. [*a-na*] ^{d}*Ri-im-*^{d}[x x]

2. [*qí*]*-bí-*[*ma*]

3. *um-ma* ^{d}*Ri-im-*^{d}EN.ZU-[...]

4. ^{d}UTU *li-ba-al-l*[*i-iṭ-ka*]

5. *aš-šum* A.ŠÀ ^{m}*A-ḫu-šu-*[*nu*]

6. *ša* ^{m}*A-bu-um-*DİNGİR *iš-šu-ru-*[*š*]*u*

7. *ša-ad-da-ag-di-im* ^{m}*A-bu-um-*DİNGİR

8. A.ŠÀ^{lam} *iš-ku-uk*

9. *iš-bi-ir ù še-*[*š*]*u il-qè-ma*

10. ^{m}*A-ḫu-šu-nu pi-šu ú-ul i-pu-su-um*

11. *ša-at-ta-am mi-ik-r*[*a*]*-am*

12. *im-*[*k*]*u-ur*

13. *iš-ku-uk* [*i*]*š-bi-ir-ma*

14. *i-nu-m*[*a*] *a-*[*n*]*a e-re-ši-im*

15. *qá-sú* [*i*]*š-*[*k*]*u-n*[*u*]

16. ^{m}*A-ḫu-šu-*[*nu*] *i*[*l*]*-li-ik-ma*

17. *aš-šum* ^{m}*A-bu-um-*DİNGİR *i-*[*n*]*a ni-ig-ni-ri-im*

18. *ṣú-ḫa-ri-šu* [*i*]*t-ta-di*

19. *ù a-na* A.ŠÀ *e-re-ši-im*

20. *qá-sú i*[*š-t*]*a-ka-an*

21. ^{m}*A-ḫu-šu-nu s*[*u-u*]*n-ni-iq-šu-ma*

22. *ni-iš šar-ri-im i-na pi-*[*š*]*u šu-ku-un-ma*

23. [*l*]*a i-ta-*[*a*]*r-ma* A.ŠÀ^{lam}

24. [*la*] *i-*[*ba-a*]*q-qá-ar-šu*

Tercüme: [1-4)] Rim-...'ya söyle! Rim-Sin... şöyle (söyler): Šamaš seni yaşatsın. [5-10)] Abum-ili'nin el koyduğu Ahušunu'nun tarlasına gelince, Abu-ilim geçen yıl tarlayı tırmıkladı, (sürdü) kesek kırdı ve onun arpasını aldı. Ahušunu ona karşı çıkmadı. [11-20)] O (Abum-ilim), bu yıl (da tarlayı) suladı, tırmıkladı, kesek kırdı ve ekime başladığında Ahušunu gitti ve Abum-ili'nin (sebep olduğu) yanlış bir iddia yüzünden onun hizmetçisini kovdu ve tarlayı ekmeye başladı. [21-24)] Ahušunu'yu hizaya getir! Kralın yeminini onun ağzına koy! (ona yemin ettir) Talep etmemesi (gereken) tarlayı tekrar talep etmemeli/etmeyecek.

AbB 11 175 numaralı mektup ikincil seviyedeki bir kanalda yapılacak baraj hakkında bilgi vermektedir. Mektup şöyledir:

1. *a-na Ì-lí-ma-ì-lí*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma* ^{d}EN.ZU-*iš-me-šu-ma*

4. *aš-šum* A.ŠÀ^{lim} *ša* ^{m}*Ku-uk-*^{d}*Ši-mu-ut*

5. *i-na* ÍD *A-ap-pa-*<*a*> ÍD-*ta mu-ḫu-ur-ma*

6. A.ŠÀ^{lam} *ša* ^{m}*Ku-uk-*^{d}*Ši-mu-ut*

7. *me-e mu-ul-li-ma*

8. *a-na er-re-ši-im i-di-in-ma*

9. ÍD *ša-a-ti ú-ul ta-am-hu*[!]*-ur-ma* ([!]met. *ku*)

10. *ú-ul a-wa-ti*

11. *i-na še-e-em ša qá-ti-i-ka*

12. 3 GUR *še-a-am a-na Ku-uk-*[d]*Ši-mu-ut*

13. *i-di-in*

14. *a-na-ku-ú a-na na-ri-im aṭ-ru-ud-ka*

15. *at-ta ma-ḫa-ar a-we-le-e*

16. *la bi ta/ša* x *ta ḫa as ṣú*

17. *am-mi-ni ṭe-e-em-ka ma-qí-it*

18. GUD.HİA *wa-ar-ku-tum i-na ki-re-e-em*

19. *a-na-di-ik-ku-ú*

Tercüme: [1-3)] İlīma-ilī'ye söyle! Sin-išmešu şöyle (söyler): [4-8)]Appā kanalı (yakınlarındaki) Kuk-Šimut'un tarlasına gelince, (ikincil) kanalda/suyolunda baraj yap ve Kuk-Šimut'un tarlasını suyla doldur (ardından tarlayı) çiftçiye ver! [9-10)] (Eğer) o kanalda[244] baraj yapmazsan (bu) benim meselem (sorunum) değildir. [11-13)] Elindeki arpada(n) 690 litre arpayı Kuk-šimut'a ver! [14-19)] Ben seni kanala gönderdim/sevk ettim. Sen (ise) adamların önünde ..... Neden (sürekli) senin haberin gelmekte?[245] Bahçedeki *kalan* öküzleri (de mi) sana vereceğim?

[244] Buradaki kanal ile 5. satırdaki ÍD-*ta* (*nārtu*) kastedilmiş olmalıdır.

[245] Stol, AbB 11, s. 113'te metnin 17. satırını, "Why did you *order/mind* "fall?" şeklinde çevirmiştir. Biz burada "fall" ile ifade edilen *maqit* ifadesini, sözlüklerde (CDA 196a; CAD M/1 240a) *maqātu* fiiline kişi veya belge ile geçişlerinde verilen "gelmek/varmak, ulaşmak" anlamları ile yorumluyor ve kelimeyi M. Stol'dan farklı tercüme ediyoruz.

3.1.2. Sulama ile İlgili Terimler

Sulama hakkında burada kısaca değindimiz terimler, daha detaylı olarak Sulama ile ilgili Metinler başlığı altında yorumlanacaktır. Bu başlık altında yalnızca metinlerde sulama yapıldığını belirten fiil ve bazı ifadeleri kısaca açıklayacağız. Ayrıca bu başlık altında Eski Babilce mektuplarda karşılaşılan Akadca terimlere yer verilmiştir.

Metinlerde sulama yapılması ile ilgili en yaygın olarak kullanılan fiiller *makārum* 'sulamak'[246], *ruṭṭubum* 'nemlendirmek, hafifçe ıslatmak', *ṣapû* 'su altında bırakmak, ıslatmak',[247] *šapākum* 'su vermek/biriktirmek', *šaqû* 'sulamak',[248] *malû* '(su ile) doldurmak'[249], ve daha mecazi bir anlamın kastedildiği *me lapātum* 'alana su ile dokunmak/sulamak'tır. Bu terimlere ek olarak sulama ile ilgili olduğunu düşündüğümüz ancak direk olarak sulama yapıldığını belirtmeyen bazı ifadeler de metinlerde geçmektedir. Bu ifadeler ilki *me terditam* 'ek/ilave su'[250] ve *redû* 'yönlendirmek' anlamına gelen fiildir.[251]

3.1.3. Sulama ile İlgili Metinlerx

Başlık altında yalnızca sulama hakkında bilgi veren metinlerin transliterasyon ve tercümeleri verilmiş, yorumlama yapılmamıştır.

Alan düzleştirme ve sulama arasındaki sıralama/ilişki hakkında bilgi vermesi açısından önemli bir metin AbB 14 61 numaralı bir mektuptur. Mektubun ilgili satırları şu şekildedir.

---

[246] AbB 4 18, AbB 7 55, AbB 11 135, AbB 14 57.

[247] AbB 2 217, AbB 14 59.

[248] AbB 2 149, AbB 3 28, AbB 6 115, AbB 7 9, AbB 7 56, AbB 150.

[249] AbB 11 175.

[250] AbB 4 39.

[251] AbB 8 133.

Sulama ile ilgili mektupların kalanının yalnızca transliterasyon ve tercümesine yer verilmiştir.

AbB 14 61

1. [*a-na*] *be-lí-ia*
2. [*qí*]-*bí-ma*
3. *um-ma Ṣi-lí-*^{d}UTU-*ma*
4. 4.0.0 İKU ŠE.GİŠ.Ì *i-na* AN.ZA.GÀR *ka-at-tim*
5. *i-na sà-pa-ni-im ga-me-er*
6. *ù ma-di-iš da-mi-iq*
7. *šum-ma-an aš-šum me-e* [*l*]*a-a ap-ṭù-ra-am*
8. 10.0.0 İKU A.ŠÀ^{am} *as-sà-pa-ma-an*

Tercüme: [1-3)] Beyime söyle! Ṣilli-Šamaš şöyle (söyler): [4-6)] senin bölgendeki susam (arazi/tarlasının) 290 dönüm*lük* düzleştirme (işi) bitirilmiştir ve her şey iyidir. [7-8)] Suyu salmasaydım/serbest bırakmasaydım 728 dönümü düzleştirecektim…

AbB 2 127

1. *a-na* LÚ-^{d}BA.BA$_6$
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma a-ḫu-um-ma*
4. *aq-bi-kum*
5. *aš-šum* A.ŠÀ *A-ku-ul-*
6. *ṣi-la-al*
7. *ṣú-pi-im*
8. *a-na mi-ni-im*
9. *a-na Bé-el-la-li-im*
10. *la ta-na-di-in-ma*
11. *la i-pé-šu*

12. *e-pé-šum*

13. *an-nu-um*

14. *da-mi-iq*

15. *ù a-na a-wi-li-ka*

16. *eq-lam*[?]

17. *i-di-im-ma*

18. *li-ṣa-pí-ma*

19. *li-ri-iš*

Tercüme: [1-3)] Lu-Baba'ya söyle! Aḫum şöyle (söyler): [5-7)] Akul-şilal'in tarlasını sulaman hakkında [4)] sana emir verdim. [9-12)] (O işi) Bēl-lālim'e (neden) vermedin ve o, *işi* (neden) yapmadı (istemedi)? [13-14)] Bu iyi midir? [15-19)] Ayrıca adamına tarlayı ver! (Onu) sulasın ve eksin.

AbB 2 149

1. *a-na* ^{d}EN.ZU-*ú-ba-al-l*[*i-i*]*s-sú*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma* ^{d}NANNA-*tum-ma*

4. *aš-šum ṭe*$_4$-*m*[*i*]*-im ša ta-aš-pur-am*

5. *ki-ma* ^{m}*İm-gur-*^{d}EN.ZU

6. *iq-bu-kum e-pu-uš*

7. *ù me-e ṣú-um-mi-id-ma*

8. *mi-ri-iš* ^{m}*Ta-ri-bu-um*

9. *me-e lu-pu-ut*

10. *ù i-na iš-ri-ka-ma*

11. ÍD *Si-ba-ta-ni-tum*

12. *ṣú-um-mi-id-ma*

13. A.ŠÀ.ŠUKU *i-ta* URU *Gu-ub-rum* Kİ.[T]A

14. *me-e li-iš-qú-ú*

Tercüme**:** [1-3)] Sin-uballissu'ya söyle! Nannatum şöyle (söyler): [4-9)] Bana yazdığın meseleye gelince, İmgur-Sin'in sana dediği gibi yap! Suyu bağla ve Taribum'un işlenmiş toprağını sula! [10-14)] Ve bölgendeki (kanalları) Sibatanitum kanalına bağla ve (böylece) Gubrum şehrinin aşağı bölgesine yakın olan geçim tarlasını sulansınlar.

AbB 2 158

1. *a-na a-bi-ni*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma İb-ni-*^{d}MAR.TU
4. *ù* DUMU-*er-ṣe-tim*
5. ^{d}UTU *ù* ^{d}AMAR.UTU *li-ba-al-li-ṭú-ka*
6. *i-nu-ma* A.ŠÀ-*ši-na i-na* X
7. *ni-ik-ka-as um-ta-al-lu-ú*
8. *a-n*[*a*]-*k*[*u*] *ú-ul wa-aš-ba-a-ku*
9. [*a-na* LÚ *Ra*]-*pí-kum*^{ki}
10. [*a-na* NAM.]Tİ.LA.Nİ.DU$_{10}$
11. [*um-ta*]-*al-li*
12. *a-wa-at* A.ŠÀ.Hİ.A-*ši-na*
13. *ú-ul i-na qá-ti-ia*
14. *i-na qá-ti ša-pí-ir* ÍD-*ma*
15. *a-na ša-pí-ir* ÍD
16. *šu-pu-ur-ma*
17. A.ŠÀ.Hİ.A-*ši-na*
18. *li-te-er-ru-ši-na-ši-im*
19. A.ŠÀ.Hİ.A-*ši-na*
20. *i-na-an-na e-re-šu-um*
21. *i-ri-šu iš-tu i-na-an-na*

22. İTİ.3.KAM *i-na me-e*

23. *ú-ul i-li-a-nim*

Tercüme: [1-5)] Babamıza söyle! İbni-Amurrum ve Mār-erṣetim şöyle (söyler): Šamaš ve Marduk seni yaşatsın. [6-11)] Onlar, onların (f) tarlalarını X kübit derinliğinde[?] (su ile) doldurduklarında ben orada değildim. Onlar, Rapikumlu Namtilanidu için doldurdular (su aldılar.) [12-23)] Onların (f.) tarlalarının meselesi benim elimde (sorumluluğumda) değil, kanal denetçisinin elinde (sorumluluğunda). Kanal denetçisine yaz ve onların (f.) tarlalarını onlara (f.) geri versinler. Onların (f.) tarlalarını şimdi onlar (m.), (başkaları) ekip biçecek. Şu andan itibaren (alan) 3 ay (boyunca) sudan çıkmayacak.

AbB 3 28

1. *a-na Šu-*^{d}A[MA]R.TU *ša* ^{d}[AMAR.UTU]

2. *ú-ba-al-la-ṭú-š*[*u*]

3. *qí-bí-ma*

4. *um-ma Ì-lí-um-ma-ti-m*[*a*]

5. ^{d}UTU *ù* ^{d}AMAR.UTU *li-ba-al-li-ṭú-ka*

6. *me-e i-di-in-ma*

7. A.ŠÀ^{am} *ša pa-ni* GİŠ.Gİ

8. *li-iš-qú-ú*

9. *la tu-uš-ta-ḫa*

10. NUMUN-*šu-nu la i-ḫa-li-iq*

Tercüme: [1-4)] Marduk'un yaşattığı Šū-Amurru'ya söyle! İli-ummati şöyle (söyler): [5-10)] Šamaš ve Marduk seni yaşatsın. Suyu ver ve kamışın önündeki tarlayı sulasınlar. Oyalanmayın. Onların tohumu helak olmasın.

AbB 3 29

1. *a-na Be-la-nu-um*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Šu-*^{d}MAR.TU-[*ma*]
4. ^{d}UTU *ù* ^{d}AMAR.UTU *li-ba-a*[*l-li-ṭú-ka*]
5. *ki-ma tu-du-ú mu-ú*
6. *i-na* ÍD^{im} *ú-ul i-ba-aš-šu-ú-ma*
7. 4 GU_4.APİN.Hİ.A-*ia re-qú*
8. 90 İKU A.ŠÀ *am-ra-am-ma*
9. *šu-up-ra-am*
10. [GU_4].Hİ.A *li-su-hu-ni-kum-ma*
11. *še-a-am lu-ša-li-am-ma*
12. *aḫ-ḫu-ia it-ti-*[*i*]*a li-zu-zu*

Tercüme: Bēlānum'a söyle! Šū-Amurru şöyle (söyler): Šamaš ve Marduk seni yaşatsın. Bildiğin gibi kanalda/nehirde su olmayacak ve saban 4 saban öküzüm boştadır. 90 *iku* tarla bul ve bana yaz! Öküzleri sana tahsis etsinler ve arpayı yetiştireyim. (Böylece) kardeşliğim seninle dursun.

AbB 3 74

1. [*a-na Gi*]-*mi-il-*[*ì-lí*]
2. [*qí-b*]*í-*[*ma*]
3. *u*[*m-ma İ-b*]*i-*DİNGİR-*ma*
4. [^{d}UTU *ù* ^{d}AMAR.U]TU *l*[*i*]-*ba-al-li-ṭù-ka*
5. *aš-š*[*um* A.Š]À.ŠUKU [*ša*] *ṣú-*[*ḫa*]-*ri aḫ-ḫi-ia*
6. *i-na* x [x x x x *š*]*u-nu a-na be-lí-ia*
7. *ki-a-a*[*m* x x x x] x *a-na-ku-ma*
8. *i-na* A.[ŠÀ.ŠUKU *ša*] *ni-iṣ-ba-tu*
9. 180 İKU [A.ŠÀ *ša aḫ*]-*hu-ú-a ṣa-ab-tu*

10. *ù* x [x x x *na-*]*di-i-ma*

11. x [x x] x [x x x x]

12. *be-*[*lí*] *li-*[*iq-bi-a-am-ma*] *me-e*

13. *l*[*i*]*-iš-te-t*[*i-qú-š*]*u-nu-*[*ši-i*]*m-ma*

14. *li-id-di-nu-*[*ni*]*-šu-nu-*[*ši-im*]

15. [*be-l*]*í* [*a-na ṣú-ḫa*]*-r*[*i aḫ-ḫi-ia ša*]

16. [A.Š]À^{lam} *iṣ-ṣa-*[*ab-tu-ma*]

17. *i-na la me-e na-du-*[*ú*]

18. *pu-úḫ-šu na-da-nam iq-bi*

19. *ṣú-ḫa-ru-ú aḫ-ḫu-ú-a iš-tu i-*[*na-an-na*]

20. *it-ta-na-al-la-a-ku*

21. *ma-di-iš ib-te-ru-ú*

22. *e-zu-ub la šu-nu-ti a-bi aš-lim* ŠÀ.[TA]M

23. *ša ma-aḫ-ri-ka iz-za-az-zu*

24. *ša* A.ŠÀ^{lam} *la ṣa-ab-tu*

25. *ù la še-bu-ú ú-ul i-ba-aš-ši*

26. *i-na at-ta-ma tu-uš-ta-ḫu-šu-nu-ši-im*

27. *a-di i-na-an-na ib-ru-ú*

28. *i-na-an-na pu-uḫ-ti* A.ŠÀ^{lim} *šu-a-ti*

29. *na-da-nam be-lí iq-ta-bi*

30. A.ŠÀ.ŠUKU-*šu-nu ša i-na la me-e na-di-a*

31. *a-mu-ur-ma pu-uḫ* A.ŠÀ.ŠUKU-*šu-nu i-di-iš-šu-nu-ši-im-ma*

32. *la i-bé-er-ru-ú*

Tercüme: [1-4)] Gimil-ili'ye söyle! İbi-ilum şöyle (söyler): Šamaš ve Marduk seni yaşatsın. [5-10)] Kardeşlerimin hizmetçilerine ait geçim tarlalarına gelince, ... -de onlar beyime şöyle ..... ben sahiplendiğimiz geçim tarlasında, kardeşlerimin sahiplendiği 180 *iku* alan ve ..... bırakılmıştır [11)]..... [12-14)] Beyim, benim için söylesin ve suyu onlara (doğru) yönlendirsinler (ve) onlara versinler.

[15-18)] Beyim, kardeşlerimin hizmetçileri için ayrılan tarlayı, su olmadığı için *onun* (*tarlanın*) *(başka bir tarla ile) değişim için verilmesini* söyledi. [19-21)] Şu anda kardeşlerimin hizmetçileri aylak aylak dolanıyor (ve) çok açlık çekiyorlar. [22-25)] Onlar, senin yanındaki ölçümcü (ve) baş yönetici(lere) *rağmen* (de mi) tarlayı alamadılar? Ve (orada) bir şahit (bile mi) yoktu? [26-32)] (Bu mesele)de sen onlara ihmalkâr davrandığın için onlar şimdiye kadar açlık çekti. Şimdi değişim tarlasının verilmesi (konusunda) beyim emretti. Onların *su olmayan* geçim tarlasını incele/denetle! Değişim tarlalarını onlara ver! Onlar aç kalmasın.

AbB 4 18

1. *a-na* ^{d}UTU-*ha-zi-ir*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma* [*Ha-a*]*m-mu-ra-bi-ma*
4. ^{md}NANNA.TUM *ki-a-am iq-bi-a-am um-ma šu-ma*
5. *i-na* A.ŠÀ GÚ.UN-*ia*
6. A.ŠÀ-*um ma-du-um-ma ú-ul im-ku-ur*
7. *ki-a-am iq-bi-a-am*
8. *a-na* A.ŠÀ GÚ.UN NİG.ŠU ^{d}NANNA.TUM
9. *a-li-ik-ma*
10. A.ŠÀ^{am} *ša a-na* ^{d}NANNA.TUM
11. *a-na* GÚ.UN *na-ad-nu-ma*
12. *a-na me-e e-lu-ma la im-ku-ru*
13. *a-mu-ur-ma*
14. *i-na* A.ŠÀ^{im} *sa a-aḫ* ÍD X [.....]
15. *ša re-eš* É.GAL *u-ka-al-lu*
16. A.ŠÀ^{am} *ma-ak-r*[*a-am....*]
17. *ša la im-ku-ru*

18. *a-na* ^{d}NANNA.TUM *i-di-in*

19. *a-na* ŠE GÚ.UN-*šu ne-me-et-tam la i-ra-aš-ši*

20. A.ŠÀ^{am} *ma-ak-ra-am a-na* ^{d}NANNA.TUM

21. *ú-ul ta-na-ad-di-in*

22. *ne*$_{8}$*-me*$^{!}$*-et-tam i-ra-aš-ši-ma* ($^{!}$met. *di*)

23. *ḫi-ṭì-it* GÚ.UN-*šu*

24. *i-na mu-úḫ-ḫi-ka*

25. *iš-ša-ak-ka-an*

Tercüme: Šamaš-hazir'e söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): Nannatum bana şöyle dedi: "*biltu* arazimdeki tarla(nın) çoğu sulanmadı." o böyle söyledi. Nannatum'a ait olan *biltu* arazisine git ve Nannatum'a *biltu* olarak verdikleri tarlayı ve su yüksek olduğu için (mi) sulama yapamadıklarını denetle! (Eğer böyleyse) kanal/nehir kıyısındaki tarlada ..... sarayın (kullanım hakkını) tuttuğu sulanmış tarlayı, sulanmayan (tarla karşılığında) Nannatum'a ver! O, *biltu*sunda (yetiştiremediği) arpa için şikâyet etmeyecek. (Eğer) sulanmış tarlayı Nannatum'a vermezsen (ve) o şikâyetçi olursa, onun *biltu*sunun ihmali (sorumluluğu) senin başına yüklenecek.

AbB 4 39

1. *a-na* ^{d}UTU-*ḫa-zi-ir*

2. *ù tap-pé-e-šu*

3. *qí-bí-ma*

4. *um-ma Ha-am-mu-ra-bi-ma*

5. ^{m}*Ma-ni-um ù A-wi-il*-DİNGİR

6. ENSİ$_{2}$.MEŠ

7. *ki-a-am iš-pu-ru-nim um-ma šu-nu-ma*

8. *i-na* ÍD [UG].GİM.DU

9. *mu-ú ma-ṭú-ú-ma*

10. A.ŠÀ GÚ.UN-*ni ú-ul i-*[*k*]*a-aš-ša-du*

11. *ki-a-am iš-pur-am*

12. *a-na pí-i* ÍD UG.GİM-DU

13. *al-ka-ma*

14. *šum-ma mu-ú ma-ṭú-ú-ma*

15. A.ŠÀ GÚ.UN-*šu-nu mu-ú la i-ka-aš-ša-du*

16. *i-na pí-i* ÍD UG.GİM-DU-*im*

17. *me-e te-er-di-tam šu-uk-na-šu-nu-ši-im*

18. *šum-ma mu-ú ša i-na-an-na*

19. *i-na* ÍD UG.GİM-DU *i-il-lam*

20. *la i-ṣú-ú-ma ma-la* A.ŠÀ GÚ.UN-*šu-nu ru-ub-be-em*

21. *ma-ṣú-ú*

22. *mi-im-ma ši-ik-nam*

23. *i-na pí-i* ÍD UG.GİM-DU

24. *la ta-ša-ak-ka-na*

25. *ù Ma-ni-um ù A-wi-il-*DİNGİR ENSİ$_2$.MEŠ

26. A.ŠÀ GÚ.UN-*šu-nu bi-it-q*[*u*]*-ru*

27. *a-na pí-i* DUB *i-si-iḫ-t*[*im*]

28. *ša e-si-ḫu-šu-nu-ši-i*[*m*]

29. A.ŠÀ GÚ.UN *ki-in-na-šu-nu-ši-*[*im*]

Tercüme: [1-4)] Šamaš-hazir'e ve arkadaşlarına söyle! Hammurabi şöyle (söylüyor): [5-11)] çiftçiler Manium ve Awil-İli bana yazdılar, onlar şöyle (dediler): "Uggim-du kanalında su az ve *biltu* arazimize ulaşmadı." (onlar) böyle *yazdılar*. [12-24)] Uggim-du kanalının ağzına gidin! Eğer su az ve onların *biltu* arazilerine ulaşmıyorsa, Uggim-du kanalının ağzında ilave suyu onlara tahsis edin (verin)! Eğer şimdi Uggim-du kanalında (su seviyesinin) yüksek*li*ği az değilse ve onların *biltu* arazilerini su altında

bırakacak (sulayacak) kadar yeterliyse, Uggim-du kanalının ağzında herhangi bir *düzenleme* yapmayın [25-29)] ve çiftçiler Manium ve Awil-İli'nin hak iddia ettikleri tarlalarını, onlara paylaştırdığım tahsis belgesine göre onlar için doğrulayın/onaylayın!

AbB 6 115

1. *a-na a-wi-lim ša* ^{d}AMAR.UTU
2. *ú-ba-al-la-ṭú-šu*
3. *qí-bí-ma*
4. *um-ma* ÌR-AMAR.UTU-*ma*
5. ^{d}AMAR.UTU *da-ri-iš* u_4*-mi*
6. *li-ba-al-li-ṭú-ka*
7. A.ŠÀ^{am} *i-na Ma-ru-uq-ni-i*^{ki} *e-ri-iš-ma*
8. *ki-ma ti-du-ú* ÍD *Na-ap-pa-šum*
9. *se-ki-ir-ma mu-ú ú-ul i-ba-aš-šu-ú*
10. A.ŠÀ^{um} *ša e-ri-šu i-na* x [x x]
11. [x x x] *me-e* ÍD x x x [x x]
12. [A.ŠÀ^{am} *šu*]*-a-ti me-e li-iš-q*[*ú*]*-ú*

(5 satır kırık)

17. [x]*-tu an-nu-*[*u*]*m-*[*ma*]
18. U_4.5.K[AM] *ša i-*[.....]
19. A.ŠÀ^{am} *šu-a-ti me-e li-i*[*š-qú-ú*]

Tercüme: [1-6)] Marduk'un yaşattığı (ömür verdiği) adama söyle! Warad-Marduk şöyle (söyler): Marduk seni yaşatsın. [7-9)] Maru-uqnî'daki tarlayı ektim ama bildiğin gibi Nappašum kanalı kapalı ve su olmayacak. [10)] Ektiğim tarla .....-da [11)] ..... suyu ..... nehri ..... [12)] o tarlayı sulasınlar. (5 satır kırık) [17)] bu ..... [18)] 5 gün (*içinde*?)..... [19)] o tarlayı sulasınlar.

Metinde Nappašum kanalının kapalı olması sebebiyle Maru-uqni'deki tarlanın nasıl sulabileceği hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz en can alıcı satırların kırık olması, konu ile ilgili sağlıklı bir yorum yapmamızı imkânsızlaştırmaktadır. 'Ancak 19. satırdaki 'o tarlayı sulasınlar' ifadesi ile burada, ya küçük bir baraj, savak veya taşkın döneminde suyun saptırıldığı bir kanal yardımıyla, yani bir şekilde depolanan suyun kullanılarak sulama yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında 18. satırdaki 5 gün ifadesi de büyük bir ihtimalle, yukarıda değindiğimiz depolanmış olabilecek suyun kullanımı ile ilgili olmalıdır.

AbB 7 9

1. [*a-n*]*a A-ki-ia-a qí-b*[*í-ma*]
2. *um-ma* ^{d}NANNA-[M]A.[A]N.[S]UM-*ma*
3. ^{d}UTU *ù* ^{d}AMAR.UTU *aš-šu-mi-ia da-ri-*[*i*]*š* [u_4-*mi*]
4. *A-ki-ia-a li-ba-al-li-ṭú*
5. *ki-ma ša-mu-ú ù er-ṣe-tum da-ru-ú*
6. *A-ki-ia-a lu da-ri*
7. DİNGİR *na-ṣir A-ki-ia-a ṣi-bu-tam*
8. *a-ia ir-ši*
9. *aš-šum me-e* BÙR.6.İKU A.ŠÀ *me-e aš-ta-qí*
10. *ki-ma A-ki-ia-a a-na ba-la-ṭi il-li-ku*
11. ^{m}*Ta-ri-bu-um* ŠA *ša-pir* AGA.UŠ.MEŠ
12. *me-e ṣa-bi-it-ma mu-ú*
13. *ú-ul i-ba-aš-šu-ú*
14. U_8.UDU.Hİ.A *i-na ka-ṣa-ri-i*
15. [*iḫ*]-*ḫa-ab-ta-m*[*a*]
16. [*a*]*l-li-ik-*[*ma*]
17. [U_8].UDU.Hİ.A *uš-t*[*a* x x x]
18. *ù* SİPA.MEŠ *u*[*l* x x x]

Tercüme: [1-8)] Akiyā'ya söyle! Nanna-mansum şöyle (söyler): Šamaš ve Marduk, benim hatırıma Akiyā'yı sonsuza dek yaşatsın. Yer ve gök sonsuzluğu gibi Akiyā (da) sonsuz olsun. Akiyā'yı koruyan tanrı (onun için kötü bir şey) istemesin. [9-13)] Su (meselesine) gelince, 6 *iku*luk tarlayı (alanı) suladım. Akiyā gittiği (taşındığı) için askerlerin yöneticisi Taribum suyu kesti. Su yok. [14-18)] *kaṣaru*daki koyunlar çalındı ve ben (bu yüzden) gittim ve koyunları ..... ve çobanları .....

AbB 7 55

1. *a-na Ma-ta-ki*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ku-ru-um-ma*
4. A.ŠÀ^{am} *am-kur-ma*
5. *ti-du-ku* DUB^{pa}*-ki*
6. *a-na Šum-ma-li-ib-bu-er-ṣe-tim*
7. *ù a-na* LÚ EGİR
8. *li-li-kam-ma*
9. *ma-ma-an la ú-da-ba-ba-ni*
10. *ù še-a-am e-ri-iš*$^{!}$*-ma* ($^{!}$met. *su*[252])
11. *še-um ú-ul i-ba-aš-ši*
12. *ṣú-ha-rum ti-du-ku-um-ma*

[252] F. R. Kraus AbB 7, s. 40'ta, 10. satırdaki fiili (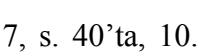) *e-ri-su-ma* şeklinde okumuş ancak satırı "Ferner habe ich von ihm Gerste verlangt, aber Gerste gibt es keine" (Ayrıca ben onun için arpa istedim, ancak arpa yok.)" şeklinde tercüme etmiştir. Burada *e-ri-su-ma* okunuşuyla Kraus'un, "istemek, dilemek, talep etmek" anlamlarına gelen *erēšu* (II) fiilinin 1_1 pret. 1. tekil şahıs çekimini kastettiğini anlıyor ve transliterasyonla tercümenin uyumlu olması açısından fiildeki *–su* işaretini *–iš* işareti ile düzeltiyoruz.

13. *ú-ul il-li-kam*

14. *um-ma A-ḫu-ši-na-<ma>*

15. A.ŠÀ^{um} *a*-BÍ-*i*

16. DUB^{pa}-*ki du-ni-ni-im-ma*

17. *a-na* A.ŠÀ^{im} *la ú-da-ba-bu*

18. A.ŠÀ *li-ne-ri-iš*

19. A.ŠÀ^{am} *am-ta-kar*

Tercüme: [1-4)] Mattaki'ye söyle Kurûm şöyle (söyler): tarlayı suladım. [5-8)] Onlar sürekli kavga ediyor. Šumma-libbu-erṣetum'a ve artçıya (gönderdiğin) mektubun buraya gelsin. Hiç kimse bana yakınmamalı, [10-13)] arpayı istedim (ancak) arpa yoktur. Çocuk/hizmetçi kavga(lı) (bu yüzden) gelmedi. [14-19)] Aḫušina şöyle (diyor): "... tarla (*için*) mektubunu vurgulu/ciddi bir şekilde yazdır ve tarlayı tartışmasınlar. Tarla ekilsin. (Zaten) ben tarlayı suladım."

AbB 7 56

1. *a-na Ma-ta-ki*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma Šum-ma-li-ib-bi-er-ṣe-tim-ma*

4. *be-el-ki ù be-le-et-ki*

5. *li-ba-al-li-ṭú-ki*

6. *aš-šum še-im ša qá-ti A-wi-il*-DİNGİR

7. *ša ta-aš-pu-ri-im*

8. A.ŠÀ-*ki ú-ul im-ku-ur*

9. *aš-šum ta-aš-pu-ri-im*

10. ^{m}*A-wi-il*-DİNGİR

11. *e-si-ir-ma*

12. 7 ŠE GUR *uš-ta-ad-di-in-šu*

13. *ri-iš-ki ú-ka-al*

14. *ki-ma ti-de-e ša-at-tum*

15. *ḫa-ri-iš-tam i-šu*

16. A.ŠÀ-*ki a-šar ta-aš-pu-ri-im*

17. *at-ta-di-in*

18. *šu-up-ri-im-ma*

19. *ma-la i-na* A.ŠÀ-*ki ib-šu-ú*

20. *i-na ni-iš i-li-im*

21. *ši-ta-at* ŠE-*ki*

22. *li-im-ku-su*

23. *ṣu-ba-tam ù ku-nu-kam*

24. *ša A-wi-il-*DİNGİR

25. *šu-bi-lim*

26. *ša i-la-kam i-na pa-ni-šu*

27. *lu na-ši*

Tercüme: [1-5)] Mattaki'ya söyle! Šumma-libbi-erşetim şöyle (söyler): beyin ve hanımefendin seni yaşatsınlar. [6-8)] Awil-īli'nin elindeki arpa (hakkında) yazdığına gelince, tarlanı (Awil-īli) sulamadı. [9-13)] Yazdığın için Awil-īli'yi kuşattım (sıkıştırdım) ona ödettiğim 7 *gur* arpa senin tasarrufunda olacak. [14-18)] Bildiğin gibi bu yıl, (belirlenen kotanın) eksikliğini çekecek[253] (eksikliğinden muzdarip olacak). Yazdığın (istediğin) yerdeki tarlanı verdim. (Durumu) bana yaz! [19-27)] Tarlanda (ürün) olana/yetişene kadar, tanrı üzerine yemin edenlerde(n) senin arpanın kalanını vergi olarak toplasınlar. Awil-

[253] Eski Babil döneminde yönetim tarafından tahsis edilen topraklarda yetiştirilen ürün için toprağın ekilmesinden önce, hasattan sonra saraya teslim edilmesi gereken ürün kotası belirleniyordu ve bu toprağın kullanım hakkını elinde bulunduran/toprağı işleyen kişilerin hasat zamanı bu miktarı saraya teslim etmesi gerekiyordu. Metinde eksikliği hissedilecek durum bu bahsettiğimiz noktayla ilgili olmalıdır.

ili'deki kumaşı/elbiseyi ve mührü bana gönder ki o gelmeden önce *gelmiş/taşınmış* olsun.

AbB 8 133

1. [*a-na*] *A-pil-ì-lí-šu*
2. [*qí*]-*bí-ma*
3. *um-ma İ-pí-iq*-İŠTAR-*ma*
4. *aš-šum me-e* É ^{m}*A-ḫa-am-ar-ši*
5. *ša ta-aš-pu*-[*r*]*a-am*
6. U_4.1.KAM *li-ir*-[*de*]-*ma*
7. *la te-gi* [*ap-pu-tum*]
8. *i-na* Bİ-Rİ-*i ù* x x-*ti-šu*
9. ^{m}ÌR.^{d}M[A]R.TU
10. U_4.2.KAM *me-e* [*l*]*i-ir-de-e*

Tercüme: [1-3)] Apil-ilišu'ya söyle! İpiq-İštar şöyle (söyler): [4-6)] Aḫam-arši'nin evinin suyu hakkında yazdığına gelince, o, 1 gün (içinde suyu) yönlendirsin. [7-10)] İhmalkâr davranma! Lütfen .....-de/-da Warad-Amurru 2. günde (suyu) yönlendirsin.

Buradaki gün ifadelerinden suyun aciliyeti mi yoksa sulamanın yapılması gereken zaman dilimi mi pek anlaşılmamaktadır.

AbB 9 78

1. *a-na be-lí-ia qí-bi-ma*
2. *um-ma* ^{d}EN.ZU-*ga-mil-ma*
3. ^{d}UTU *ù* ^{d}AMAR.UTU *aš-šu-mi-ia da-ri-<iš> u*$_4$*-mi*
4. *li-ba-al-li-ṭú-ka*
5. *aš-šum* ERİN$_2$.MEŠ [*š*]*a ta-aš-pur-am*
6. *u*$_4$*-um* DUB-*pa-k*[*a*] a *a*$^{!}$-*m*[*u*]-*ru*
7. ^{m}*A-wi-il-ì-lí*

8. *aṣ-mi-da-am-ma*

9. *mu-ši-tam a-la-kam*

10. *i-te-ep-ša-am*

11. *aš-šum* A.ŠÀ ŠE.GİŠ.Ì

12. *i-na qá-ti ša* ^{d}EN.ZU-*i-din-nam*

13. *me-é ú-ul a-ṣa-ab-ba-at*

14. ŠE.GİŠ.Ì *i-mu-ut-t*[*u*]

15. *ú-ul ta-aš-pu-ra-am la ta-qá-*[*a*]*b-bi*

16. ŠE.GİŠ.Ì *a-na a-ma-ri-i*[*m*] x x

17. ^{m}*İ-bi-*^{d}NİN.ŠUBUR *i-mu-ur*

18. ŠE.GİŠ.Ì *šu-ú i-ma-at*

19. *aš-tap-ra-ak-kum ta ta* GA AB x

20. *ù pí-qá-at á* AMA.APİN

21. *ša* ^{m}*Ma-š*[*a*]*-ta-ni-im*

22. *ú-ul e-ri-iš*

23. *ù ri*$^{!}$*-it-te-tim šu-bi-lam* ($^{!}$met. *ḫu*)

Tercüme: Beyime söyle! Sin-gamil şöyle (söyler): Šamaš ve Marduk benim hatırıma seni sonsuza dek yaşatsın. İşçiler hakkında yazdığına (gelince), mektubunu ..... gördüğüm gün, Awil-ili'yi (iş için) hazırladım ve o, akşam *yola* çıktı. Susam tarlalarına gelince, Sin-idinnam'ın elindeki suyu tutmayacağım (almayacağım). Susamlar öldü. Sen, "bana yazmadın" deme!/dememelisin. Susamlar bakım için ..... İbbi-İlabrat denetlemişti. O susamlar ölüyor (kuruyor) . Sana sürekli yazdım..... ve belki de Mašatānum'un ....sabanını iste(ye)meyeceğim. (Bu yüzden) aletleri/tutacakları bana gönder!

AbB 9 115

1. *a-na* [.....]
2. *qí-b*[*í-ma*]
3. *um-ma* ^{d}*We-d*[*u*]-[*u*]*m-ga-mil-ma*
4. *ap-pu-tum*
5. *ku-nu-ki an-ni-a-am*
6. *i-na a-ma-ri-ka*
7. *me-e i-di-in-ma*
8. A.ŠÀ^{am} *ša* ^{d}EN.ZU-A.ZU
9. *li-iš-qú-ú*
10. [*ṣa-ṣ*]*i-ru-um la i-la-aq-qá-at-ma*

Tercüme: [1-3)] ....-e söyle! Wedum-gamil şöyle (söyler): [4-7)] Lütfen bu mektubu gördüğünde suyu ver! [8-10)] Ve Sin-asu'nun tarlasını sulasınlar. Çekirge(ler) toplanmamalı.

AbB 9 151

1. *a-na ša-pí-ri-ia*
2. *q*[*í*]*-bí-m*[*a*]
3. *um-ma* ^{d}E[N].ZU-*i-ta-šu-ma*
4. ^{d}UTU *ù* ^{d}AMAR.UTU *ša-p*[*í*]*-r*[*i*]
5. *li-ba-al-*[*l*]*i-ṭú*
6. *aš-šum ṭe*$_4$*-em* A.ŠÀ^{im} *ša sa-pí-ri*
7. *ki-a-am ta-aš-pu-ra-am um-ma at-ta-a-ma*
8. A.ŠÀ *ma-la ši-ip-ra-am ep-šu*
9. *ù me-e ṣa-bu-ú ú-ga-ra-*x *ba* x
10. [*š*]*u-uṭ-ṭe*$_4$*-ra-am-ma šu-bi-lam*
11. BÙR 12 EŠE$_3$ 2 3 İKU A.ŠÀ A.GÀR BAL.Rİ
12. [BÙR.x+] 1 3 İKU A.GÀR *pa-ḫu-ṣum*

13. [.....] A.GÀR GU.LA

14. [.....] A.GÀR *Nam-z*[*u-um*]

15. [4 İ]KU A.GÀR EŠE$_3$ 3 İKU.T[A]

16. ŠU.NİGİN BÙR 20 EŠE$_3$ 2 4 İKU A.ŠÀ

17. [*š*]*a ša-a*[*k*]*-ku še-eb-ru šu-ul-lu*-x

18. *a-n*[*a*] *e-re-ši-im-ma na*-DU-*ú*

19. *ù me-e ṣa-bu-ú*

Tercüme: Denetçime söyle! Sin-itašu şöyle (söyler): Šamaš ve Marduk denetçimi yaşatsın. Denetçimin tarlasının meselesine gelince, sen yazdın (ve) şöyle (dedin): ekim sabanı (ekim) için hazır olan[254] tarla ve su verilmiş sulama bölgelerinin hepsini belgele ve bana gönder! 12 *bur* 2 eše 3 *iku*luk, Ebertum (sulama) bölgesindeki tarla, ...*bur* 3 *iku*luk Pahuṣum'daki (sulama) bölgesinde, ... Gula (sulama) bölgesinde, ... Namzum (sulama) bölgesinde, 4 *iku* ..... toplam 20 *bur*, 2 eše 4 *iku*luk alan tırmıklanmış/tapanlanmış, kırılmış, üç kez sürülmüştür ekim sabanı (ekim) için bırakılmıştır (hazır hale getirilmiştir) ve su verilmiştir… (metnin geri kalanında konu ile ilgili bir bilgi yok bulunmamakta)

[254] W. H. Van Soldt – M. Stol, "The Old Babylonian Texts in the Allard Pierson Museum" **JEOL 25**, 1977-1978, s. 53'de Stol, *šipram epešum* ifadesinin, tohum ekimden (*erēšum*) önce tarlada yapılan bazı özel işlemleri belirttiğini ifade etmektedir. 8. satırda yaptığı "all the fields that have been prepared for seeder-ploughing" şeklindeki çevirisini de bu bilgiye dayandırmaktadır. Burada Stol'un bahsettiği bu özel işlemler, tarlanın ekim için hazır hale getirilmesiyle ilgili olmalıdır. İfade hakkında sözlüklerde verilen anlamlar için bkz. CDA 75a; CAD E s. 220-221; AHw s. 226a.

AbB 10 170

13. ^{m}*A-na-tum*

14. *du-uk-ki-i-šu-ma*

15. A.ŠÀ *me-e li-ra-*[*ṭ*]i_4*-bu*

16. *aš-tap-ra-ak-ki ni-di a-ḫi-im la ta-ra-aš-ši*

17. *mi-in-ki*$^{!}$ *šu-ú ki-a-am i-qá-bi-a-ki* $^{!}$met. *di*

18. *um-ma šu-ú-ma* A.ŠÀ *me-e aṣ-ṣa-pu*

19. *at-ti la ta-qí-ip-pí-šu-ma*

20. *al-ki-i-ma* A.ŠÀ *ḫi-ṭi-i*

21. *ša* A.ŠÀ *me-e iṣ-ṣa-pu*

22. *me-ḫe-er* DUB^{pí}*-ia*

23. *šu-bi-lim*

24. *ku-ur-ra-am pí-te-e-ma*

25. SİLA$_3$ *še a-na* ŠUK *le-qé-e*

26. *ù še-a-am ú-ṣur-ri*

Tercüme: [13-16)] Anatum'u sevk et! O, tarlayı nemlendirsin (sulasın diye) sana yazdım (işi) ihmale etme. [17-18)] O, sana şöyle herhangi bir şey söyleyecek, şöyle (diyecek): "Tarlayı *suladım*." [19-23)] Sen ona güvenme ve git tarlayı denetle! "Tarla sulandı" (yazılı) belgemin kopyasını bana gönder! [24-26)] *kurrum*u aç, 1 litre arpayı yiyecek payı için al ve arpayı koru/gözet!

AbB 11 146

1. *a-na .....*

2. *la te-gi-a .....*

3. *še-um lu-ú* X X X X X

4. *mi-im-ma ša* A.ŠÀ$^{li-im}$

5. *ù bi-tim la e-ši-em-me-e-ma*

6. *li-ib-bi la i-ma-ra-aṣ*

7. *še-a-am a-na ma-aš-ka-ni-im*

8. *šu-li-a-ma a-na* A.ŠÀ-*li-im*

9. *me-e i-di-a-ma mi-ik-ra-am*

10. *da-am-qí-iš li-im-ma-ki-ir*

11. *ṣú-ḫa-ru-ú iš-tu* A.ŠÀ-*li-im*

12. BA.AL.Rİ *li-lu-nim*

13. ^{m}*Ta-ri-bu-um*

14. *ù* X AB/DU-DİNGİR

15. *ṭu-ur-da-nim*

Tercüme: [1-2)] .....-yı ihmal etmeyin. [3)] Arpa ..... [4-6)] Tarlanın ve evin (hakkında) hiçbir şey işitmedim, içim rahatsız (endişeli) olmamalı. [7-10)] Arpayı harman yerine çıkarın ve tarlaya suyu *atın* (verin)! Ve (böylece) iyice sulansın. [11-15)] Hizmetçiler karşı kıyıdaki tarladan çıksınlar. Taribum ve ....-ili'yi bana gönderin!

AbB 13 119

ö.y. 1. *a-na ša-pí-ri-ia*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma* ^{d}NANNA.TUM-*ma*

4. ^{d}UTU *ù* ^{d}AMAR.UTU *aš-šu-mi-ia da-ri-iš* u_4*-mi*

5. *ša-*[*p*]*í-r*[*i*] *li-b*[*a*]*-al-li-ṭú*

6. *aš-šu*[*m*] A.ŠÀ GÚ.UN *ša a-na-ku*

7. *ù* ^{d}*Na-bi-um-ma-lik ni-zu-zu*

8. ^{md}*Na-bi-um-ma-lik i-*[*n*]*a* A.ŠÀ^{lim}

9. *ù me-e* x *ú-da-a*[*r*]*-r*[*i*]*-sa-an-ni-ma*

10. *ù* ^{md}EN.ZU-*i-din-n*[*a*]*m* [G]AL.ZU.UNKEN.NA

11. *a-*[*w*]*i-lum e* x x x x *a-na* x x x x[.....]

12. [.....] x-*ma*

(önyüzün kalan kısımları kırık)

a.y. 1. *a-na m*[*a*]-*ḫ*[*ar .....*]

2. *it-ta-a*[*l-kam*]

3. *ki-ma ša-pí-ri* [*i-du-ú*]

4. *pí-ḫa-as-sú an-ni-ki-a-*[*a*]*m*

5. *na-di-a-at-ti*

6. *ša-pí-ri i-ša-ri-iš*

7. *li-pu-la-aš-šu-ma*

8. *ar-ḫi-iš li-iṭ-ru-da-aš-šu*

Tercüme: [Ö.y. 1-5)] Denetçimize söyle! Nannatum şöyle (söyler): Šamaš ve Marduk, benim hatırıma denetçimi sonsuza dek yaşatsın. [6-12)] Nabium-malik ile bölüştüğümüz *biltu* tarlasına[255] gelince, Nabium-malik tarlada ve su ... (konusunda) bana zalimce davrandı, meclisin başı[256] Sin-iddinam, adam ..... (önyüzün kalan kısımları kırık) [a.y. 1)] Huzuruna [2)] gitti ..... [3-5)] Denetçimin (de) bildiği gibi burada onun sorumluluğu ihmal edilmiştir. [6-8)] Denetçim, (sebep olduğu zararı) ona uygun bir şekilde ödesin (ve) onu hızlıca buraya göndersin.

AbB 13 150

ö.y. 1. *a-na ša-pí-ri-ia*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma* x [x]x x-*ma*

4. ^{d}U[TU *li-ba-al-li-iṭ-k*]*a*

(önyüzün geri kalan kısmı okunamamıştır.)

a.y. 1. [.....]x x x[.....]

2. [.....] x *Rİ i-ra-aš-ši*

[255] Van Soldt 6. satırdaki A.ŠÀ GÚ.UN (*eqel biltim*) ifadesini "tax field" olarak tercüme etmektedir. (W. van Soldt, AbB 13, s. 109).

[256] ePSD'de GAL-ZU-UNKEN-NA'ya "resmi bir unvan" anlamı verilmektedir.

3. x x x *a-na ša-p*[*í-r*]*i-i*[*a*.....]

4. *aš-tap-*[*r*]*a-am*

5. 2 GİŠ [....]

6. 4 GİŠ Lİ-x[x x]

7. 4 GİŠ NÍG.x [....]

8. 2 Gİ *me-es-sú* x [x x]

9. *ki-ma a-mu-ru* 1 AN KA x[x x]

10. *ma-aḫ-ṣa-am AB* x [x x]

11. *aš-šum* A.ŠÀ URU EREŠ$_2^{ki}$

12. *a-na ṣu-ḫa-ri-im ša* ^{md}AMAR.UTU-*na-ṣi-ir*

13. ÍD *a-na ša-qí*$^{!}$*-im ú-ki-il-ma* $^{!}$met. *di*

14. *ú-ul im-ḫu-ra-an-ni*

15. *um-ma šu-ú-*<*ma*> A.ŠÀ^{lam} *a-ka-ar-r*[*a-a*]*r*

16. *e-ri-iš a-na* SAG.ÌR *ki-a-am aq-bi*

17. [*u*]*m-ma a-na-ku-ma a-na ka-ra-ri-im*

18. *la ta-na-ad-di-in*

19. [A.Š]À^{lam} *a-na* x-*li*-NÌ-x[.....]

20. *at-ta-di-in ù ka-ni-k*[*am*] *uš-te-z*[*i-ib-šu*.....]

Tercüme: ö.y. 1-4) Denetçime söyle! ..... şöyle (söyler): Šamaš seni yaşatsın. (önyüzün kalan kısımları okunamıyor) a.y. 1- ..... 2) alacak ..... 3) denetçime ..... 4) yazdım. 5) 2 ..... 6) 4 ..... 7) 4 ..... 8) 2 ..... 9) gördüğümde 1 ..... 10) dövülmüş/ezilmiş ..... (*-yı)* 11-14) Ereš şehrindeki tarlaya gelince, Marduk-nāsir'in hizmetçisine sulama (yapması) için bir kanal tuttum (ayarladım) (ancak) o (bunu) kabul etmedi. 15-16) O şöyle (dedi): "Tarlayı *çapalayacağım*. [257] (Daha sonra) ekeceğim, köleye böyle söyledim." 17-20) Ben (ise)

[257] Van Soldt AbB 13, s. 131 dpn. 150 b)'de, sözlüklerde (CAD K 207a; AHw 447a) "koymak, yerleştirmek" anlamları verilen *karāru* fiili ile sadece Orta ve Yeni Asur

şöyle (dedim): “Tarlayı *çapalama* için vermeyeceksin. Tarlayı .....-ya verdim ve ona belge yazdırdım/hazırlattırdım.....

AbB 14 57

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ṣi-lí-*^{d}UTU-*ma*
4. *a-ša-ar ša-ad-da-aq-di-i-im*
5. 480.0.0 ŠE.GUR *i-ib-šu-ú*
6. *i-na-an-na* 210.0.0 ŠE.GUR
7. *i-na* URU^{ki} KA.DİNGİR *ib-ba-a-ši*
8. *ma-ti-i-ma ki-i-ma ša-ad-da-aq-di-im*
9. *mi-ik-ra-a-am*
10. *ú-ul am-ku-ú-ur*
11. 1 *šu*$^{!}$*-ši* ŠE.GUR *a-na* <ŠE>.NUMUN *ù* ŠÀ.GAL GU$_4$.Hİ.A
12. *ad-di-*[*i*]*-in*
13. *ù aṣ-ṣe-er* GİŠ APİN^{ni}*-šu-nu*
14. GİŠ APİN *ša-ni-a-am*
15. *ú-ṣí-ib-šu-nu-ši-i-im*

geri kalanın satırlarda konu ile ilgili bir şey yok…

Tercüme: [1-3)] Beyime söyle! Ṣilli-Šamaš şöyle (söyler): [4-7)] Geçen sene bir yerde/bölgede 480 *kurru* arpa yetişti. Şimdi Pī-ilim şehrinde 210 *kurru* arpa yetiştirildi. [8-10)] (Tarlayı) asla geçen seneki gibi sulamadım. [11-15)] 60 *kurru* arpayı tohum ve öküz yemi olarak verdim ve onların sabanına bir diğer/ikinci bir saban ekledim…

---

dönemlerinde karşılaşıldığını ve sözlüklerde Eski Babil döneminden örneklerine rastlanmadığını işaret ederek fiilin, MSL 1, s. 182’de “bir araziyi/tarlayı çapa ile kazmak” anlamları verilen *ḫarāru* fiilinin bir varyantı olduğunu belirtmektedir.

8-10. satırlardaki ‘(tarlayı) asla geçen seneki gibi’ sulamadım ifadesinden tarlanın nehirlerdeki su seviyesinin sebep olduğu bir su yetersizliği mi yoksa kanalda oluşan bir problem nedeniyle mi sulanamadığını tam olarak anlayamıyoruz. Arpanın tohumun yanında öküz yemi olarak kullanılması ayrıca bu sulamanın yapıldığı dönem hakkında bir fikir vermektedir.

AbB 14 59

1. *a-na be-lí-i*[*a*]
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ṣi-lí-*^{d}UTU-*ma*
4. 90.0.0 GUR ŠE.GİŠ.Ì *ib-ba-šu-ú*
5. *la-ma ša-mé-e-em he-ep-*˹*šu-nu*˺ *ap-pu-uṣ*
6. *ša-mu-ú-um ú-ul ik-šu-da-aš-šu-nu-ti*
7. *aš-šum* A.ŠÀ^{im} *ša ta-aš-pu-ra-am*
8. A.ŠÀ^{um} URU^{ki} KA.DİNGİR
9. *iš-tu* İTİ GİŠ APİN.DU$_8$.A *i-na e-re-ši-im*
10. *ga-me-er ù* GU$_4$.HİA-*šu pa-aṭ-ru*
11. *aš-šum ta-aq-bi-a-am*
12. GU$_4$.HİA *ša kap-ri-im as-sú-ha-am-ma*
13. 2.0.0 İKU *i-na* URU^{ki} KA.DİNGİR
14. *ù ša pa-ni ṣe-ri-im*
15. 3.0.0 İKU *i-ir-ri-*˹*i-šu*˺
16. A.ŠÀ^{um} *ša pa-ni ṣe-ri-im*
17. 3.0.0 İKU *ṣa-a-pi i-na li-ib-bi-im*
18. [X+]3.0.0 İKU A.ŠÀ^{um} *e-ri-iš*
19. [*šum*]*-ma-an la ša-mé-e-em*
20. [*i-n*]*a e-re-ši-im ka-lu-šu-ma-an ga-me-e*[*r*]
21. [*š*]*a-ma-a-tum ša-la-a-aš*

22. *iz-nu-na-a-ma* A.ŠÀ^{am} *a-na wa-ar-ki-šu*

23. *ú-te-er-ra a-na ri-iš wa-ar-hi-im*

24. *i-na e-re-ši-im i-ga-am-ma-a-ru*

Tercüme: [1-3)] Beyime söyle! Şilli-Šamaš şöyle (söyler): [4)] 90 *kurru* susam yetiştirildi. [5-6)] Ben yağıştan önce onların *kırık olanları(ndan)* (bir kısmını) ezdim. Yağmur *onlara* yetişmedi. [7-10)] Tarla hakkında yazdığına (gelince), tarla*daki* tohum saban sürümü (ekme işi) 8. aydan itibaren tamamlandı ve öküzler çözüldü. [11-16)] Bana söylediğin şekilde köyün öküzlerini gönderdim ve (şimdi) onlar Pi-ilim şehrinde 145 dönüm, 'Bozkıra bakan yer'de (ise) 218 dönümü sürüyorlar. [16-20)] 'Bozkıra bakan yer'de*ki* tarla*nın* 218 dönümü sulanmıştır (ancak) … *dönüm* tarla ekilmiştir. Eğer yağış olmasaydı (tarladaki) ekim tamamen bitirilirdi. [21-24)] Üç kez yağmur yağdı ve tarlayı *eski haline* döndürdü.[258] (Ancak) bu ayın başında (tarlanın) *ekimini* bitirecekler.[259]

[258] 22-23. satırlardaki A.ŠÀ^{am} *a-na wa-ar-ki-šu ú-te-er-ra* ifadesinin birebir Türkçe karşılığı "tarlayı gerisine/arkasına döndürdü" şeklindedir. Bu ifadeden, tarlada ekim zamanına kadar yapılan bütün işlerin yağış nedeniyle boşa gittiğinin anlaşılması gerektiğini düşünerek daha serbest bir çeviri yaptık.

[259] K. R. Veenhof 23-24. satırı "One will now be ready with the ploughing before the beginning of the (next) month." şeklinde çevirmiştir. (K. R. Veenhof, AbB 14, 2005, s. 53) Biz bu satırları daha farklı yorumluyoruz.

3.4. Mari Mektuplarında (ARM) Sulama

Bu başlık altında, Mari mektuplarında bulunan ve sulama ile ilgili bilgi veren metinlerin transliterasyon ve tercümeleri verilmiştir. Metinlere geçmeden önce sulama hakkında bazı genel bilgiler vermek çiviyazılı metinlerdeki ifadelerin anlaşılması ve bunların yorumunlanmasında oldukça önemlidir. Mari mektuplarında sulama ilgili olarak ilk bahsedilecek durum Eski Babil mektuplarının aksine bu belgelerde sulama ile ilgili daha az detay bulunduğudur. Bu bölümdeki mektupları da büyük çoğunluğunun transliterasyon ve tercümesine yer verilmiş, mektupların büyük bir kısmı yorumlanmamıştır. Sulama hakkında bilgi veren metinlerin transliterasyon ve tercümeleri şu şekildedir:

ARM II 28 - LAPO 17 830

1. [*a-na*] *be-lí-ia qí-bí-ma*
2. [*umma*] *İ-ba-al-pí-èl*
3. [ÌR]-*ka-a-ma*
4. [*i˙-na˙*] *ša-ad-da-aq-di-im me-e*
5. [*ša*] *Ma-ak-ri-sa-a ṣa-ab-ta-a-ku*
6. LÚ ÈŠ.NUN.NA^{ki} *i-li-im-ma*
7. *ut-ta-az-zi-iq-ma ṣa-ba-at i-ni-im*
8. *ša-a-ti ú-ul e-le-i*
9. *i-na-an-na Às˙-qú-du-um* UG˙-*ta-ar-ša-an-ni*
10. ^{m}*Às-qú-du-um* 1 *li-im* GÁN A.ŠÀ
11. *i-na* GÚ ÍD UD.KİB.NUN.NA *ṣa-bi-it*
12. *ù a-na-ku* 50 İKU GÁN *i-na* GÚ ÍD UD.KİB.NUN.NA
13. [*ṣa˙*]-*ab-ta-a-ku i-na* GÚ ÍD UD.KİB.NUN.NA
14. *še-em ša-mu-um-ma a-ša-a-am*
15. *ù an-na-nu-um ša-mu-um-ma*

16. *a-ša-a-am ù me-e ša bi-ri-it*

17. GİŠ *si-ḫi ù* GİŠ *ḫa-ar-ga*-*[*ni*˞]

18. *ša aṣ-ba-tu Às*˞*-qú-du-*[*um*]

19. [U]G˞*-ta-ar-ša-an-ni*

20. *i-na pa-ni-tim* 10 GÍN KÙ.Gİ *ú-ša-bi-lam-ma*

21. *ni-ba-ah be-lí-ia ú-*˹*ṣa*$^{!}$ *˺*-bu**

22. *ma-aḫ-ri-em* u_4*-ma-am ni-ba-aḫ-šu*

23. *be-lí im-ḫu-ur*

24. *i-na ša-ni-im* u_4*-mi-im ú-te-ra-am*

25. [*i*]*-na-an-na* 10 GÍN KÙ.Gİ

26. *ù* 1 *me* UDU.HİA *a-na me-e*

27. *ša Ma-ak-ri-sa-a* [*a-n*]*a-ad-di-in*

28. *me-e šu-nu-ti be-lí la i-ka-al-la-am*

29. [*ù a*]*-na-ku i-na ṣíl-li be-lí-ia*

30. *na-pí-iš*$_7$*-tam lu-ur-ši*

31. [LÚ˞.TUR˞]*-ri ša be-lí-ia*

32. [*ša*˞ *a*˞*-na*˞] *İ-da-ma-ra-aṣ*

33. [*il*˞*-li*˞*-ku*˞ *ù*˞] *ša it-ti be-lí-ia*

34. [*i*˞*-da*˞*-bu*˞]*-bu am-ta-na-ah-ha-ar*

35. [*i*˞*-na*˞*-an*˞*-na*˞ *š*]*e-em lu-ul-qé-em*

36. [*Ma-ag-r*]*i-sa-a be-lí*

37. [*la i-*]*ka-al-la-am*

Tercüme: [1-3)] Beyime söyle! Kölen İbâl-pi-El şöyle (söyler): [4-8)] Geçen seneden beri Makrisa'nın suyunu tutmaktayım. Ešnunnalı çıktı/geldi ve sıkıntılı durumdayım. (Artık) o su kaynağını tutamayacağım (kullanamayacağım). [9-15)] Şimdi Asqudum (suyu) kesti. Asqudum Fırat kıyısındaki 100 *iku*luk arsayı tutmakta ve ben (de) Fırat kıyısında

50 *iku*luk arsayı tutmaktayım. Fırat kenarı kıyısında arpa satın alacağım, bu satın alacağım (arpadan)... (metnin geri kalanı sulama hakkında bilgi vermektedir.)

ARM II 58

1. [*a*]-*na a-bi-ia Zi-im-r*[*i-li-im*]
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ka-bi-a*
4. DUMU-*ru-ka-a-ma*
5. *tup-pa-am ša a-bi ú-ša-bi-lam eš-me*
6. *aš-šum me-e a-na A-bi-an-nim*
7. *wa-aš-šu-ri-im a-bi*
8. [*iš*]-*pu-ra-am iš-tu* İTİ *ma-da-am-ma*
9. [*mu*]-*ú wa-aš-šu-ru*
10. [*ù*] *aš-šum a-la-ki-ia*
11. [ ]-*ri ša-pa-ak*-[x x]
12. [*iš*-]*pu-ra-am*
13. [ ] *ki*[?] *tup-pí-ia*
14. [-*p*]*i*[?]-*im*
15. [ ]-*gi-ia*
16. [-*n*]*i*
17. [ ]-*ar-ra-tam*

Tercüme: [1-4)] Babam Zimri-Lim'e söyle! Oğlun Kabia şöyle (söyler): [5-10)] Babamın bana gönderdiği mektubu işittim. Suyun Abi-annum'a salınması/serbest bırakılması hakkında babamın bana yazdı(ğına) gelince, su aylardır serbest bir şekilde akmaktadır. Ayrıca gidişim hakkında [11)].....*dökümü*[? 12)]bana yazdı. [13)]..... mektubumu.....[14-17)].....

3.4.1. Taşkın Dönemi

Başlık altında taşkın ile ilgili bilgi veren metinler verilmiştir. Metinler doğrudan taşkınlar hakkında bilgi vermekte ve taşkının sebep olduğu zararları, sulama sistemi üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Taşkın döneminde mektuplara yansıyan en önemli noktalar, taşkınların ifade edildiği fiiller, taşkınla ilgili olarak en çok değinilen kanallar ve bunların tamirleri, işçi temini ve varsa tamire gibi konulardır. Ayrıca taşkın hakkında bilgi veren metinler, bazı kanalların tamiri ve bakımının hangi dönemde yapıldığı hakkında da bir takım çıkarımlar yapılabilmesini sağlamaktadır. Taşkın hakkında bilgi veren metinlerin transliterasyon ve tercümeleri aşağıda verilmiştir.

ARM III 2 - LAPO 17 811

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *Ha-bu-ur im-la-am-ma*
6. *ù İa-aq-qí-im-*^{d}*Adad*
7. [*a-na*] *ṣa-bi-im ni-iḫ-ra-ri-im*
8. [*iš-p*]*u-ra-am-ma*
9. [*i˙-na˙-an˙-na˙* D]UMU.MEŠ [*T*]*er-qa*^{ki}
10. [*ú˙* LÚ˙.MEŠ˙ *ha-a*]*l-ṣí-ia*
11. [*ás˙*]-*si*
12. [*a-na e*]*r-re-tim* [*ša*] *Ha-bu-ur*
13. [*an*]-*ḫa-ri-ir*
14. *li-ib-bi be-lí-ia mi-im-ma*
15. *la i-na-aḫ-ḫi-id*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Kölen Kibri-Dagan şöyle (söyler); [5-9)] Habur taştı (taşkın oldu) ve Yaqqim-Addu işçi desteği için bana yazdı ve [9-15)] Terqalıları ve civardaki işçileri çağırdım (topladım) (ve) Habur'un bent/kanal kapağının (tamir edilmesine) yardım ettim. Beyimin kalbi hiçbir şey için endişelenmesin.

ARM VI 2 - LAPO 17 814

1 *a-na b*[*e*]-*lí-ia*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-m*[*a*] *Ba-aḫ-di-Li-im*

4. ÌR-[*ka*]-*a-m*[*a*]

5. *na-aḫ-lu*[*m H*]*a-qa-at ša M*[*i-i*]*š-la-an*[ki]

6. *te-er-di-tam ir-ši-ma*

7. [A].ŠÀ *ni-ib-a-am š*[*a· n*]*a·-ah·-lim*

8. [*š*]*a* LÚ *mu-úš-ke-ni-im me·-e· im·-la·*

9. *a-di Da-gi-li-in iṣ-pu*

10. *ù ú-te-er*

11. *šu-ul-mu-um mi-im-ma ḫi-ṭì-tum*

12. *ú-ul ib-ba-ši*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle, kölen Baḫdi-Lim şöyle (söyler); [5-13)] Mišlan'daki Haqa vadisi taştı ve x x x *muškēnum*'un çorak tarlasından (arazisinden) Dagilin'e kadar (her yeri) su altında bıraktı ve (sonra sel) geçti. (Her şey) iyidir. Herhangi bir zarar olmadı.

ARM VI 3 - LAPO 17 815

1. *a-na be-lí-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ba-aḫ-di-Li-im*
4. ÍR-*ka-a-ma*
5. *na-aḫ-lum ša De-er*^{ki}
6. *ù na-aḫ-lum ša Mi-iš-la-an*^{ki}
7. *i-na* UD 1 KAM
8. *il-li-ku-nim*
9. *na-aḫ-lum ša De-er*^{ki}
10. 1 *me* İKU A.ŠÀ
11. *ša* LÚ *mu-uš-ke-nim iṣ-pu*
12. A.ŠÀ.HİA E.GAL^{lim} *ša-lim*
13. *mi-im-ma ḫi-ṭi-tum*
14. *ú-ul i-ba-aš-ši*
15. *na-aḫ-lum ša Mi-iš-la-an*^{ki}
16. *da-lu-wa-tim iṣ-pu*
17. A.ŠÀ E.GAL^{lim} 1 LÚ *mu-uš-ke-nim*
18. [……..]
19. *a-di wa-ar-ka-at na-aḫ-lim*
20. *ik-šu-dam a-na ṣe-er be-lí-ia*
21. *ú-ul aš-pu-ram*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle, kölen Baḫdi-Lim şöyle (söyler): [5-8)] Der ve Mişlan'daki taşkın aynı gün meydana geldi. [9-14)] Der şehrindeki taşkın, *muškenum*'a ait olan 100 *iku*'luk tarlayı su altında bıraktı. (tarlaya zarar verdi.) Sarayın tarlaları iyidir, hiç zarar yoktur. [15-19] Mišlan'daki taşkın kova ile sulanan (tarlayı) su altında bıraktı. Bir

muškenum'un üzerinde olan sarayın tarlası[?](s*atır kırık*). Taşkın geçene kadar beyime yazmadım.

ARM XIII 120 – LAPO 17 792

1. *a-na be-l*[*í-ia*]
2. *qí-bí-*[*ma*]
3. *um-ma Ki-i*[*b-ri-*^{d}*Da-gan*]
4. ÌR-*ka-a-*[*ma*]
5. *ši-pi-ir* ÍD[
6. *iš-tu Ha-a-r*[*i*$^{?}$
7. *a-na ši-id-di* [
8. *ši-ip-rum š*[*u-ú ma·-ad·*]
9. [*ù· mi·*]-*lu·*$^{?}$-*u*[*m· i·-la·-ak·*]
10. [*i*]*d*$^{?}$-*di-*[
11. *ù ṣa-b*[*u-um šu·-ú·*]
12. *šu-t*[*a-am·-ṭú·-ú·***]**
13. *i-na ṣa-*[*bi-im ša·-a·-ti·***]**
14. *Mu-ut-*[*·...*]
15. *ù A-h*[*u·-...*]
16. *ma-ḫa-a*[*r be·-lí·-ia·*]
17. *wa-aš-b*[*u i·-na·-an·-na·*]
18. *be-lí l*[*i-wa·-e·-er·*]
19. *ṣa-ba-šu-nu* [*li·-iṭ·-ru·-du·*]
20. *ù tap-pu-u*[*t·-ni· li·-il·-li·-ku·*]

Tercüme: Bey[ime] söyle! Kölen Ki[bri-Dagan] şöyle (söyler): …….. kanalının işi […..…….-dan ……. yanına…..(*dır*$^{?}$) O iş çoktur, ayrıca taşkın geliyor/gelecek …….. ve o işçiler azaldı onun işçilerinde Mut …… ve

Aḫu ……. beyimin huzurunda oturmaktalar, şimdi beyim (onları) yönlendirsin. Onların işçilerini sevk etsinler ve meslektaşlarımız gitsinler/gelsinler.

ARM XIII 124 – LAPO 17 806

ö.y. 1. *a-na be-lí-ia*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*

4. ÌR-*ka-a-ma*

5. *ap-pa-li-ìs-ma ki-ma* ÍD.DA *mi-lu-um*

6. *a-na pa-*[*n*]*a·-num· i-la-ak iš-tu* UD 3 KAM

7. *a-na še-im ša é-kál-lim e-ṣé-di-im*

8. *qa-tam aš-ta-ka-an ù* ÍD.DA *mi-lu-um*

Önyüzün geri kalan kısımları kırık.

a.y. 1. [ ] x [*š*]*a* x [

2. [ ] *ša ú-še-ep-*[*pé-šu*]

3. *š*[*e·-um·...*] *a-wa-tam a-n*[*a*

4. *li-te-er ù ur-ra-am še-ra-am*

5. *be-lí la ta-ak-lu-ti la i-ša-ak-ka-an*

6. *še-um ša i-na ḫa-al-ṣí-ia i-ba-aš-šu-ú*

7. *ú-ul ša ši-ir-ḫa-ni-ia*

8. *šum-ma li-ib-bi be-lí-ia*

9. LÚ.MEŠ *bé-eḫ-rum ša Du-um-te-en*^{ki}

10. *Zu-ru-ub-ba-an ù Hi-ša-am-ta*^{ki}

11. *li-it-ta-al-kam-ma*

12. *še-em· ma·*$^{?}$*-dam·*$^{?}$*-ma·*$^{?}$ *i-na* ÍD-DA·

13. *Ha-*[*na·* MEŠ·] *ú·-še-zi-bu*

14. [*a*]*-na an-ni-tim be-lí li-iḫ-d*[*am·*]

15. *ṣa-bu-um šu-nu li-it-ta-al-kam*

16. *i-na* A.ŠÀ *Zu-<ru>˹-ub-ba-an*[ki] *mu-ú˺* [*i˹-ba˺-šu˺-ú˺*]

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Kölen Kibri-Dagan şöyle söyler: [5-8)] gördüm (fark ettim) ki erken (bir zamanda) nehir taşkını gelecek gibi, (hemen) 3 gün içinde sarayın arpasının hasadına başladım ve nehir taşkın… (önyüzün geri kalan kısımları kırık) [a-y)]…….. [2-7)] yaptıracakları arpa … meselesini/sözünü …….. -e/-a döndürsün. Şu andan itibaren beyim güvenilir olmayan (adamı) görevlendirmemeli. Civarımda var olan arpa benim iş payım[260] (içinde) değildir. [8-11)] Eğer beyimin isteği böyleyse, Dumten, Zurubban ve Hišamtalı belirlenmiş[261] adamlar (iş için) gitsin, [13-16)] Hanalılar *arpanın*[?] *çoğunu*[?] nehir kenarında bıraktılar. Bunun için beyim (bunların) bilincinde olsun. O işçiler (iş için) gitsin. Zurubban tarla/arazisinde su vardır. (J. M. Durand; Su seviyesi Zurubban'daki tarla seviyesindedir.)

[260] Durand, LAPO 17 s. 616'da, metnin 6-7. satırlarını "Le grain qui existe dans mon district excède mes forces. (Bölgemde mevcut olan tahıl benim gücümü aşmaktadır)" şeklinde tercüme etmiştir. İlgili satırlar hakkında açıklama yaptığı kısımda Durand, (s. 617) metindeki *šer'ānu* kelimesinin, İngilizcede "guts" (yürek, cesaret,) ve Fransızcada da benzer anlama sahip "tripes" kelimelerine yakın argo bir anlam içerdiğini belirtmiştir. Biz, Durand'ın belirttiğinin aksine burada *šer'ānu* kelimesi için CDA s. 367a'da verilen "allocation of work" anlamını dikkate almanın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

[261] J. M. Durand kelimeyi 'harekete hazır (mobilisier)' şeklinde tercüme ediyor. Biz CDA 43a'daki verilen anlamı dikkate aldık.

ARM XXXIII 212

1. *a-na be-lí-ia qí-bí-ma*
2. *um-ma Ri-ip-i-li-im*
3. ÌR-*ka-a-ma*
4. *be-lí a-na* GÌ.HÍ.A *ù* GÍŠ *šu-ur-pí-im*
5. *iš-pu-ra-am iš-tu na-ri-im*
6. *ap-ṭù-ra-am-ma*
7. *a-na e-bu-ri-im na-ru-um*
8. *mi-lum ù sé-ke-ru-um i-hi-iš*
9. *a-n*[*a S*]*a-mu-i-la a-na* LÚ.MEŠ
10. [*na-ah*]*-ra-ri-im aš-pu-ur-ma*
11. [*mi-i*]*m-ma* LÚ *ṣa-ba-am ú-ul* ÌD
12. [*iṭ-ru-d*]*a-am*
13. [*a-na Às-qú-di-i*]*m*
14. [*aš-pu-ra-am-ma*]
15. [*ṣa-ba-am li-iṭ-ru*]-˹*dam*˺
16. [*ù ši-ip-r*]*a-am*
17. [*lu-uk-ṣ*]*ú-ur*
18. [*i-na-an-na*] *Às-qú-du-um*
19. [*ṣa-ba-am iṭ-ru*]*-dam-ma ši-ip-rum*
20. *šu-ú* [*k*]*a-ṣí-ir ú ša-lim*
21. *ta-ni-ih-ti li-ib-bi*
22.[262] *ma-tim e-pu-úš be-lí*

[262] Durand transliterasyonunda satır numaraları, bizim tezde benimsediğimiz 1. 2. 3. şeklinde değil 2. 4. 6. şeklinde belirtilmiştir. Ancak burada ufak bir yanlışlık yapılmış, *ma-tim e-pu-uš be-lí* ifadelerinin göründüğü satıra 22 yazılması gerekirken bu bir alt

23. *li-ih-du i-na-an-na*

24. *e-bu-ram ú-ni-ih*

25. *ù ši-pí-ir na-ri-im*

26. *ak-ṣú-ur ù ak-ki-ma*

27. *na-aš-pa-ar-ti be-lí-ia*

28. *ša iš-pu-ra-am a-na* GİR.HİA

29. *ù šu-ur-pí-im qa-ti*

30. *a-ša-ka-an ša-ni-tam be-lí a-na*

31. ^{m}*Sa-mu-i-la dan-na-tim*

32. *li-iš-pu-ur-ma*

33. 1 *me-at* LÚ-ME-EŠ *ṣa-ba-am*

34. *li-ik-ṣú-ra-am-ma*

35. *li-iṭ-ru-dam*

Tercüme: Beyime söyle! Kölen Rip'î-Lîm şöyle (söyler): beyim kamışlar ve yakacak odun için yazdı. Nehirden ayrıldım/yola çıktım. Hasada (yaklaştık ancak) nehir taşkın halinde ve *sēkerum* endişelendi. Samu-ila'ya (ve) adamlara yardım için yazdım fakat o, adamların hiçbirini sevk etmedi. *Asqudûm'a yazdım (ki) işçiyi sevk etsin ve işi organize edeyim.* Şimdi Asqudûm işçiyi sevk etti ve o iş yapılmıştır, (her şey) iyidir. Ülkenin içinde uzlaşma sağlanmıştır. Beyim sevinsin. Şimdi hasadı hafiflettim ve nehrin işini organize ettim. Beyimin bana yazdığı mektup gereğince kamışlar ve yakacak oduna (işine) girişeceğim. Diğer bir mesele olarak beyim Samu-ila'ya sert bir şekilde yazsın ve o, 100 işçiyi organize edip bana sevk etsin.

---

satıra yazılmış ve bu yüzden metnin geri kalanındaki bütün satır numaraları kaymıştır. Dolayısıyla kitapta aslında 35 satır olan metin 34 satır olarak görünmektedir. (J. M. Durand, **ARM XXXIII**, s. 447.)

ARM XXXIII 213

1. *a-na be-lí-*[*ni*]

2. *qí-bí-*[*ma*]

3. *um-ma Ri-ip-i-li-*[*im*]

4. *ù Sa-mu-i-la-m*[*a*]

5. ÌR^{du}*-ka-a-ma*

6. ^{m}*İa-sa-ad-di-el*

7. *il-li-ka-am-ma*

8. *ši-ip-ra-am i-mu-ur*

9. *ma-li* ˹*i*˺*-mu-ru*

10. *be-el-ni li-iš-ta-al-šu*

11. *wa-ar-ki İa-sa-ad-di-el*

12. U_4 3-KAM *ši-ip-ra-am*

13. *ni-pu-úš*

14. [ÍD]-DA *mi-lum-ma*

15. *er-šum šu-up-lam-*[*ma*]

x x x x

16. *ú-ul i-ma-kà-r*[*a-am-ma*]

17. *ki-ma ša be-el-ni-ma*

18. *i-mu-ru* 2 GÌ 1 KÙŠ *úš-ša-pí-il*

19. *ù pi*$_4$ *ta-ki-ri-*x-*im*

20. *e-lu-um ù ša-ap-lu-um*

21. *a-na ba-ta-qí-im-ma uh-hu-ur*

22. *ni-iš-ta-al-ma*

23. *aš-šum* ÍD-DA *mi-lum-ma*

24. *ši-pí-ir-ni qú-ut-ta-am*

25. *la ni-le-ú ù* ŠE^{um} *ba-ši-il*$_5$

26. GİŠ *šu-ra-am nu-ka-sí*

27. *ù* ˹ŠE˺ LÚ-ME-EŠ *ni-ṣí-˹ip˺-m*[*a*]

28. [*i-na š*]*a-ni-im u*$_4$-[*mi-im*]

29. [*t*]*a-ap-ti-*[*ta-am*]

30. *ni-ip-*[*pé-eš*]

31. *wa-a*[*r-ka-nu-um*]

32. *ṣí-di-tam ù si-ka-tam nu-da-n*[*a-an-ma*]

33. *ni-te-bi-ma ši-pí-ir-ni ni-k*[*a*]*-/ṣa-ar*

Tercüme: Beyimize söyle! Kölelerin Rip'î-Lîm ve Samu-ila şöyle (söyler): Yasaddêl buraya geldi ve işi inceledi. (Yasaddêl'in) incelediği işi beyim soruştursun. Yasaddêl (gittikten) sonra üç günlük işi biz yaptık. Nehir (şu anda) taşkın halinde ve işlenmiş toprağın derinliği, …….. sulamayacak. Beyimizin de gördüğü gibi (su seviyesi) 2 kamış (6 m.) 1 gez (50 cm.) düştü ve (bu yüzden) saptırma kanalının ağzında, yukarı ve aşağı taraflar için (yapılacak su) yönlendirme (işi) gecikti. Durumu değerlendirdik ve nehir taşkın halinde olduğu için (kanaldaki) işimizi bitirmeyi başaramadık. Arpa olgunlaşmıştır. Kamış demetini bağladık ve adamların arpasını topladık. Ertesi gün ilk sürümü yapacağız. Arkasından yiyecek tedariki ve (bira) mayasını artırıp başlayacağız ve işimizi organize edeceğiz.

3.4.2. Sulama ile İlgili Terimler

Sulama ile ilgili terimler genel olarak toprağın ekim yapılma şeklinde göre şekillenmiştir. Bu terimler yaklaşık 5 kez yapılması gereken ürün sulaması hakkında bazı ek bilgiler de sağlamaktadır. Bu bilgilere Sulama ile ilgili Metinler başlığı altında değinilecektir.

3.4.3. Sulama ile İlgili Metinler

Mari mektuplarında sulama hakkında bilgi veren mektupların transliterasyon ve tercümeleri bu başlık altında verilmiştir. Başlık altında konuyla ilgili bilgi veren mektupların yalnızca transliterasyon ve tercümesine yer verilmiş büyük bir çoğunluğu yorumlanmamıştır.

Sulama işinin yöneticilier arasında tartışıldığı belki de en önemli metinlerden birisi A.4188 numaralı bir mektuptur.[263] Yasmaḫ-Adad'dan babası Šamši-Adad'a gönderilen ve Balih Nehri'nin suyunun Tuttul şehri için kullanılması gerektiği hakkında önemli bilgiler içeren mektubun ilgili satırları şu şekildedir:

A. 4188

1. *a-na be-[l]í-ia*
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma İa-ás-ma-ah-*^{d}İM
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *aš-šum Tu-ut-tu-ul*^{ki} *i-na pa-ni-tim*
6. *i-nu-ma* ^{m}*La-ú-um Ma-šum ù Ma-ši-ia*
7. *a-na ṣe-er be-lí-ia il-li-ku*
8. *be-lí ki-a-am ú-we-er-šu-nu-*^{r}*ti*$^{¬}$ *um-ma-mi*

[263] P. Villard, "Un conflit d'autorités à propos des eaux de Balih", **MARI 5**, 1987, s. 591-596.

9. *me-e* ÍD *Ba-li-ih a-na Tu-ut-˹tu˺-*[*ul*]$^{[k]i}$

10. *gu-um-mi-ra-ma er-ša-am ma-*[*dam-m*]*a*

11. *li-ri-šu i-na Ṣe-er-da*^{ki} A.Š[À *i-iṣ*]

12. *ù ru-uq še-um ša i-na-an-na aš-*[*ra-nu-um*]

13. *i-ba-aš-šu-ú ma-an-nu-um i-le-eq-*[*qé-šu*]

14. *a-na pu-uh Ṣe-er-da*^{ki}

15. A.ŠÀ A.GÀR-*ma ša Tu-ut-tu-ul*^{ki}

16. *li-ri-šu an-ni-tam be-lí ú-we-er-šu-nu-ti*

17. *i-na-an-na er-šu-um ma-du-um-ma*

18. *i-na Tu-ut-tu-ul*^{ki} *e-ri-iš*

19. *ù* AN-*ú-ri a-na Za-al-*[*pa-ah*^{ki}]

20. [*i*]*l-li-kam-ma me-e ša* ÍD *Ba-li-ih*

21. ˹*ìs*˺-*sà-ki-ir ù* LÚ ENGAR^{ri} *ša aš-ra-nu-um*

22. [*ú*]-*še-ši-bu ú-ka-aš-ši-id*

23. *ù a-na ṣe-ri-šu aš-pu-ur-ma*

24. [*k*]*e-em i-pu-ul um-ma-mi*

25. [*n*]*a-ṭú-ú a-na-ku ba-lum*

26. [*š*]*a-pí-*[*ri-i*]*a* ^{d}İŠKUR-LÚ-TİL

27. [*a*]*n-ni-tam e-ep-pé-eš*

28. ^{d}İŠKUR-LÚ-TİL *ú-we-e-ra-an-ni-ma*

29. *me-e ás-ki-ir an-ni-tam i-pu-la-an-ni*

30. *i-ba-aš-ši-i* ÍD.DA *ša* 2 LÚ.MEŠ

31. *i-ša-ap-pa-ru-ši iš-tu me-e*

32. ÍD *Ba-li-ih ul-la-nu-um-ma sà-ak-ru ba-lum me-e*

33. *Tu-ut-tu-ul*^{ki} *mi-nam i-ip-pé-eš*

34. *ú be-lí i-di Za-al-pa-ah*^{ki}

35. *iš-tu pa-na wa-ar-ki Tu-ut-tu-ul*^{ki}*-ma*

36. *i-la-ak i-na-an-na*

37. *Za-al-pa-ah*^{ki} *am-mi-nim ú-da-ab-ba-bu-šu*

38. *be-lí dan-na-tim a-na* ^{d}İŠKUR-LÚ-T[İL x x]

39. *li-iš-pu-ur-ma Za-al-pa-*[*ah*^{ki} x x]

40. *la ú-da-ab-ba-bu-*[*šu* x-x-x]

41. *me-e ša* ÍD *Ba-li-ih* [x x]

42. *a-na Tu-ut-tu-ul*^{ki} *ú-ga-am-ma-*˹*ru*˺

43. A.ŠÀ A.GÀR *ša Tu-ut-tu-ul*^{ki}

44. *ka-lu-šu-nu in-ne-er-r*[*e*]*-šu*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Kölen Yasmaḫ-Adad şöyle (söyler): [5-16)] Tuttul hakkında, daha önceden La'um, Mašum ve Mašiya beyime gittiklerinde, beyim onları yönlendirdi/emir verdi (emir) şöyledir: "Balih'in suyunu Tuttul'a tahsis edin/biriktirin ve *işlenebilecek çoğu yeri* ekip-biçsinler. Ṣerda'da (işlenebilecek) tarla azdır ve uzaktır. Şimdi orada arpa vardır, onu kim alacak? Ṣerda yerine, Tuttul'daki sulanabilir tarlaları ekip-biçsinler." Beyim onları böyle yönlendirdi. [17-23)] Şimdi Tuttul'daki ekilebilecek yerlerin hepsi ekilmiştir ve İli-uri Zalpa'ya gitti, Balih'in suyunu kesti (met. kesildi) ve orada benim yerleştirdiğim çiftçiyi kovdu, (ben de) ona yazdım. [24-29)] O şöyle cevapladı, (cevap) şöyledir: "Denetçim İškur-lutil bunu yapmadan (demeden) *benim (bunu) yapmam uygun mudur*? İškur-lutil beni yönlendirdi ve suyu kestim" beni (böyle) cevapladı. [30-33)] İki adamın yöneteceği (akışını kontrol edeceği) (bir) nehir olacak mı? Balih'in suyu orada kapatıldığı için Tuttul susuz ne yapacak? [34-44)] Beyim bilsin (ki) Zalpa Tuttul'un *hemen arkasından gider* (Tuttul Zalpa'ya bağımlıdır). Şimdi Zalpa neden yakınıyor? Beyim (meseleyi) ciddi bir şekilde İškur-lutil'e yazsın, Zalpa … yakınmamalı … Balih'in… suyunu Tuttul için biriktirecekler (ve böylece) Tuttul'un sulanabilir arazilerinin hepsi ekilip biçilecek.

ARM II 58

1. [*a*]-*na a-bi-ia Zi-im-r*[*i-li-im*]
2. *qí-bí-ma*
3. *um-ma Ka-bi-a*
4. DUMU-*ru-ka-a-ma*
5. *tup-pa-am ša a-bi ú-ša-bi-lam eš-me*
6. *aš-šum me-e a-na A-bi-an-nim*
7. *wa-aš-šu-ri-im a-bi*
8. [*iš*]-*pu-ra-am iš-tu* İTİ *ma-da-am-ma*
9. [*mu*]-*ú wa-aš-šu-ru*
10. [*ù*] *aš-šum a-la-ki-ia*
11. [ ]-*ri ša-pa-ak*-[x x]
12. [*iš*-]*pu-ra-am*
13. [ ] *ki*[?] *tup-pí-ia*
14. [-*p*]*i*[?]-*im*
15. [ ]-*gi-ia*
16. [-*n*]*i*
17. [ ]-*ar-ra-tam*

Tercüme: [1-4)] Babam Zimri-Lim'e söyle! Oğlun Kabia şöyle (söyler): [5-10)] Babamın bana gönderdiği mektubu işittim. Suyun Abi-annum'a salınması/serbest bırakılması hakkında babamın bana yazdı(ğına) gelince, su aylardır serbest bir şekilde akmaktadır. Ayrıca gidişim hakkında [11)].....*dökümü*[? 12)]bana yazdı. [13)]..... mektubumu.....[14-17)].....

Yalnızca suyun nereye yönlendirildiği noktasında bilgi sahibi olabildiğimiz metin, buradaki sulama hakkında detaylı bilgiler vermemektedir. Abi-annum şehri için uzun bir süredir akmakta olduğu belirtilen suyun daha sonra ayrıca tahsis edilip

edilmeyeceği de açık değildir. ‘Babamın bana yazdı(ğına) gelince’ ifadesine bakılırsa burada akan suyun bir talimatla aylardır aktığı anlaşılmaktadır. Yine ifadeden suyun boşa mı yoksa bazı alanların doldurulması/sulanması için mi aktığı anlaşılamamaktadır. Mektubun kalan satırları kırık olduğu için devamında hangi konulardan bahsettiği noktasında bir yorum yapmak pek mümkün görünmemektedir.

Terqa civarında 450 tarlanın su ile doldurulduğu ve ardından bir takım toprak yığdırma işlerinin yapıldığını belirten mektup, toprak yığdırma işinin yapılacak sulamaya göre olacağı konusunda bilgi vermesi açısından önemlidir Metnin ilgili satırları şu şekildedir:

ARM III 77 – LAPO 17 834

1. [*a-na b*]*e-lí-ia*
2. [*qí*]*-bi-ma*
3. *u*[*m-ma*] *Ki-ib-ri-*^{d}*Da-gan*
4. [İR-*ka*]*-a-ma*
5. ^{d}[*Da-gan ù İ*]*k-ru-ub-İl* [*š*]*a-al-mu*
6. *a-lum Ter-qa*^{ki} [*ù ḫa-a*]*l-ṣú-um ša-lim*
7. *ša-ni-tam i-na* A.ŠÀ A.GÀ[R.HİA] *ša Ra-aq-qi-im*^{ki}
8. 3 *me* A.ŠÀ *me-e im-la*
9. *ù i-na* A.ŠÀ A.GÀR.HİA[ ]
10. *qa-tam-ma* 1 *me* 40 [A·.ŠÀ· *me·-e· im·-la·*]
11. *a-na zi-*[*im· ši·-ip·-ri·-im·*]
12. *ša mi-ik·-*[*ri-im a·-na· e·-pe·-ri·*]

13. *šu-úš-pu-ki*[264][*-im qa·-tam· aš·-ku·-un·*]

14. *a-ḫ*[*a-am*] *ú-ul na-di-*[*e-ku*]

15. *mi-i*[*k·-r*]*a-am ú-g*[*a·-am·-me·-er·*]

16. *ù dan-na-tim aš-ku-un-ma*

17. *a-na* A.ŠÀ *é-kál-lim ša ḫa-al-ṣí-*[*i*]*a*

18. *i-si-ik-ti a-ḫu-um ú-ul na-di*

19. *ma-di-iš ṣa-ar-ma-ku*

20. *li-ib-bi be-lí-ia mi-im-ma*

21. *la i-na-aḫ-ḫi-id*

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle kölen Kibri-Dagan şöyle (söyler); [5-6)] Tanrı Dagan ve Tanrı Yakrub-El iyidir. (Ayrıca) Terqa şehri ve civarı da iyidir. [7-10)] Diğer bir mesele olarak, Raqqum şehrinin çayırlık alanlarındaki 300 tarla suyla doldu ve aynı şekilde 140 tarla da su ile doldu. [11-14)] Sulama (için) yapılacak işe göre toprak yığdırma işine başladım (ve) işi ihmal etmemekteyim. [15-18)] Sulamayı bitirdim, sert emirler verdim ve bölgemde payıma (düşen) sarayın *tarlası* ihmal edilmemiştir. [19-21)] Fazlasıyla çabalamaktayım. Beyimin kalbi hiçbir şey için endişelenmemeli.

malû fiilinin kullanılmasından hareketle burada tipik bir havza sulaması uygulandığı anlaşılmaktadır. 11-14. satırlar arasındaki toprak yığdırma işi de görüşü desteklemektedir. Burada ayrıca susam yetiştirilecek tarlaların söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Toplamda 450 tarlanın sulanması ve bu tarlaların saraya ait olması, yönetimin toprak üzerindeki sahipliğini göstermesi açısından oldukça dikkate değerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi saray bilhassa verimli toprakların sahipliğini elinde bulunduruyor ve düzenli bir şekilde ekip biçilmesinde oldukça titiz davranıyordu.

---

[264] Durand'ın ilgili satır için yaptığı teklifte *-qí* işareti görülmektedir. Burada, anlamlı bir ifade oluşturabilmek adına CAD Š/3 421a'da verilen tamamlamayı (*šu-úš-pu-ki*[*-im*...) dikkate alıyoruz.

ARM VI 10 - LAPO 17 836

1. *a-na be-lí-i*[*a*]
2. *qí-bí-m*[*a*]
3. *um-ma Ba-ah-di-li-im*
4. ÌR-*ka-a-ma*
5. *iš-tu ša ma-ha-a*[*r*] *b*[*e*]-*l*[*í-ia*]
6. *at-ta-al-*[*kam*]
7. *ṣa-bu-um ú-ul i˙-*[*ri˙-iq˙*]
8. [*ù*] *am-ša-lim me-e ab˙-*[*tu-uq*]
9. *i-na-an-na* u_4*-ma-*[*am*]
10. *me-e e-sé-ek-k*[*e-er*]
11. *ù ur-ra-am ši-ip-*[*ra-am*]
12. *a-ṣa-ab-ba-a*[*t*]

Tercüme: [1-4)] Beyime söyle! Kölen Baḫdi-Lim şöyle (söyler): [5-12)] Beyimin huzurundan döndüğümden beri işçi boşta değil (çalışıyor) ve dün suyu saptırdım/yönlendirdim.[265] Şimdi bugün suyu kesecek/tutacağım ve yarın işe el atacağım.

[265] J. M. Durand, 1998, s. 653'te 8. satırı 'Par ailleurs, hier, j'ai interrompu l'écoulement de l'eau' (Ayrıca ben, dün, suyun akışını durdurdum.) şeklinde tercüme etmektedir. Biz burada suyun kesilmesinden ziyade saptırıldığını düşünerek ilgili satırı Durand'dan daha farklı tercüme ediyoruz.

ARM XXXIII 41

1. *a-na be-lí-ia*

2. *qí-bí-ma*

3. *um-ma Ba-an-nu-um* ÌR-*ka-a-ma*

4. *a-na pi-í na-ri-im Za-an-na-tim*

5. *al-li-ik-ma ši-ip-ra-am a-mu-ur-ma*

6. *ṣa-ba-am a-na ši-ip-ri-im ša-a-ti*

7. *e-pé-ši-im e-si-ik*

8. *ù* LÚ-ME-EŠ *Am$_7$-na-nu-ú*^{ki}

9. LÚ *İa-ha-pí-lu-ú*^{ki} *ù İa-ri-hu-ú*^{ki}

10. *a-na pa-ni-ia iz-zi-zu-nim-ma*

11. *i-na a-wa-tim ke-em aṣ-ba-sú-nu-ti*

12. *um-ma a-na-ku-ma mi-nu-um i-du-um-ma*

13. *a-na ši-pí-ir na-ri-im*

14. *ú-ul ta-an-ha-ri-ra*

15. *ù ú-ga-ri-ku-nu*

16. *ta-am-ku-ra*

17. *i-na uz-zi-*⌜*ia*⌝ *a-*[*w*]*a-tam*

18. *ke-em a*[*q-bi-š*]*u-nu-š*[*i-i*]*m* [*um-ma*] *a-na-ku-ma*

19. *ak-ki-*[*m*]*a a-na ši-p*[*í-ir*] *n*[*a-r*]*i-im*

20. *la ta-an-ha-ri-*[*r*]*a*

21. *ù ú-ga-ri-ku-nu ta-*[*am-ku-ra*]

22. *šum-ma* A.ŠÀ.HİA-*ku-nu i-na ṣú-mi-im*

23. *la úš-mé-et ù ku-nu-ti la ú-bé-er-ri*

24. *an-ni-tam aq-bi-šu-nu-ši-im-ma*

25. LÚ-ME-EŠ *šu-nu a-na še-pí-ia im-ta-QA-tu-ma*

26. *um-ma a-na-ku-ma a-na Sa-ga-ra-tim*^{ki}

27. *al-ka-nim-ma ṭe$_4$-ma-am*

28. *lu-di-na-ku-nu-ši-im* [*a-w*]*a-tam*

29. [*m*]*a*-[*l*]*a a-qa-bu-ú-šu-nu-ši-im*

30. ˹*ù*˺ *ṭe$_4$-ma-am ma-la i-qa-a*[*b-bu-ú-n*]*i-ni*

31. [*ṭ*]*e$_4$-ma-am a-na ṣe-er be-lí-*[*ia*]

32. [*u*]*b-ba-la-*[*am*]

33. [*u$_4$*]*-um ṭup-pí an-né-em a-na ṣe-er*

34. [*b*]*e-lí-ia ú-ša-bi-la*[*m*]

35. [*a-t***]***a*-[*l*]*a-a*[*k*]*-ma a-la-ni ša ha-la-aṣ Sa-*[*ga-r*]*a-tim*

36. [*ša l*]*a ub-bu-bu ú-ba-ba-am-ma a-na ṣe-er be-lí-ia*

37. [*a*]*-ka-ša-dam a-di a-la-ki-ia be-lí*

38. [*b*]*a-ba-am a-i-ša-am-ma la uṣ-ṣí*

Tercüme: Beyime söyle! Kölen Bannum şöyle (söyler): Zannatum kanalının ağzına gittim ve işi inceleyip, işçiyi o işi yapması (için) görevlendirdim; Amnanumlu, Yahapilulu ve Yarihulu adamlar önümdeydiler ve bu meseleden dolayı onları tuttum ve şöyle dedim: "Ovalarınızı sulamanız*a rağmen* neden kanalın işine yardıma gelmediniz?" Sinirli (bir halimle) meseleyi bu şekilde onlara söyledim. Ben (yine) şöyle (devam ettim): "çayırlarınızı sulamanız*a rağmen* kanal işine yardıma gelmediğiniz için eğer tarlalarınız (bir gün) susuz kalırsa sizi öldürmeyecek ve aç bırakmayacak mıyım?" Bunları onlara söyledim. Ve o adamlar ayağıma düştüler (kapandılar). Ben (bu sefer) şöyle (söyledim): "Saggâratum'a, yanıma gelin ve talimatı/hükmü size vereyim." Meseleyi onlara konuştuğum kadar*ını* ve bana söyleyecekleri amaç*larının* durumunu beyime göndereceğim. Bu mektubu beyime gönderdim. (Daha yeni) gittim ve Saggâratum civarındaki sayım yapılmayan şehirleri sayacağım ve beyime ulaşacağım. Ben gelene kadar beyim herhangi bir yere çıkmamalı.

SONUÇ

Antik dönemde su kaynaklarının kullanımı, çiviyazılı belgelerin ortaya çıkmasıyla birlikte daha anlaşılır bir hale gelmiştir. Yazı öncesi dönemde de Yakındoğu'nun bazı bölgelerinde yapılan küçük çaplı kanal-sulama işlerinin varlığı çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuş, söz konusu bölgede ağırlıklı olarak yararlanılan Fırat ve Dicle Nehirleri'nin yanı sıra Basra Körfezi'ndeki dalga/gelgit sulaması da ufak çaplı da olsa sulama amaçlı kullanılmıştır.

Sumerce metinlere yansıyan ve sulama sisteminde çeşitli işlevlere sahip olan kanal, bent, savak gibi yapılar anlam ve yapıldıkları maddeler bakımından Eski Babil ve Mari mektuplarında geçen kimi yapılarla benzerlikler taşımaktadır. Tezde amacımız öncelikle Sumerce ve Akadca belgelerde geçen yapıların benzerliğini vurgulamaktan ziyade, bu yapıları ifade eden terimlerin sulama sistemi içindeki işlevi hakkında sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek için bazı yorumlamalar getirmek olmuştur. Sumerce kanal terminolojisinde birincil/ana kanallar, ikincil, üçüncül ve daha küçük seviyedeki kanalların yanında bilhassa büyük kanallarda, suyu daha küçük kanallara iletimini sağlayan bazı yapılar oldukça önemlidir. Bunun yanında Sumerce belgelere yansıyan sulama sistemindeki yapıların yorumlanması oldukça problemli ve bu yapılar hakkında belirtilen birçok görüşün de dikkate alınmasını gerektirmektedir. Sumerce bazı belgelere yansıyan kanal ve sulama işlerinin oldukça merkezi olduğu görünmektedir. Bazı küçük kanalların çiftçiler tarafından açıldığı da ayrıca anlaşılmaktadır.

Eski Babil lehçesi ile yazılmış Akadca kanal ve sulama işleri ile ilgili bilgiler ise Sumerce belgelere sulama sistemindeki bileşenler açısından kısmen benzese de bu belgeler arasında bazı ufak farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılık genel olarak toprağın işlenişi ve sahipliği ile ilgilidir. Bahsedilen bu durum ne yazık ki bu tezin sınırlarını aşmakta daha kapsamlı bir çalışma ile ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Eski Babil mektupları, büyük kanallardaki tamir ve bakım işlerinde krallığın bu işlere dâhil olmasının yanında, küçük çaplı bazı arazi kanallarının toprakğı ekip biçecek kişilerin kontrolüne bıraktığı anlaşılmaktadır. Ancak Mari mektupları, Mari şehri ve civarında bulunan kanal ve sulama sistemlerinde, Sumerce belgelerdeki bilgilere benzer şekilde daha merkezi bir kanal-sulama kontrolü olduğunu göstermektedir. Akadca belgelerde, bilhassa Mari mektuplarında genellikle kanal türleri ve bu kanallarda oluşan problemleri belirten kelimelerin anlamları oldukça farklı şekillerde tercüme edilmektedir. Genel olarak bulunduğu bölge itibariyle çeşitli kanal türlerini ifade eden bazı isimler bölgenin coğrafyasından etkilenerek oluşmuştur. Akadca belgelerde kanal ve sulama ile ilgili bilgi veren metinlerin büyük çoğunluğu taşkın döneminde suyun yönlendirilmesi, farklı türden kanalların tarım sezonu öncesinde temizlenmesi, bakımı ve bunun yanında bu işler için gerekecek işgücünün sağlanmasından ibarettir. Eski Babil Mektuplarında büyük/ana kanalların tamiri ve bakımında ağırlıklı olarak krallığın rolü olduğu mektuplara yansımaktadır. Krallığın ayrıca, büyük kanalların bakımı ve tamirinin yanında bazı kanallardaki su seviyesini de çeşitli görevlileri vasıtasıyla denetim altında tuttuğu anlaşılmaktadır. Eski Babil mektuplarında, büyük bir ihtimalle değişen toprak kullanımı koşullarının da etkisiyle daha küçük seviyedeki kanalların kazılması, yani temizliği toprağı ekip biçen kişiler tarafından üstlendiği görünmektedir. Mari mektuplarında ise bu durum tamamıyla merkezi gibi görünmektedir. Büyük kanallar dışında daha küçük seviyedeki kanallardaki çeşitli temizlik ve bakım işleri bile krallıkla yakın ilişkisi bulunan görevliler tarafından ele alınmış, bu iş için ihtiyaç duyulacak işçiler çevre bölgelerden toparlanmaya çalışılmıştır. Sulama işlerinde ise büyük kanallardan daha küçük seviyedeki kanallara yapılan su tahsisinde, Eski Babil mektuplarından bazı örnekler göz önünde bulundurulduğunda, krallığın sulama işlerine de kısmen dahil olduğu düşünülebilir. Bunun yanında sulama ile ilgili terimler genellikle toprağın ekim yapıldığı dönem hakkında kabaca da olsa bir bilgi

sağlamaktadır. Mari mektupları ise sulama ile ilgili olarak sadece suyun ne şekilde sağlandığı noktasında temel bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca Mari mektupları Eski Babil mektuplarının aksine neredeyse Mari Krallığında tamamen merkezileşmiş bir sulama sisteminin varlığını göstermektedir. Eski Babil mektuplarında ikincil seviyedeki kanalların tarlayı kullanan kişilerce kısmen de olsa temizlik ve bakım gibi konularda bir tasarrufta bulunabilmesine karşılık, Mari mektuplarındaki bilgiler bunun aksini göstermektedir. Mari mektuplarında, oldukça küçük seviyedeki kanallar bile krallığa yakın veya doğrudan krallığa bağlı kişilerce ele alınmaktadır.

ÖZET

‘Eski Babil Devrinde Kanal ve Sulama İşleri’ adlı bu tez, ağırlıklı olarak Eski Babil Dönemine tarihlenen Akadca’nın Eski Babil lehçesi ile yazılmış, Eski Babil (AbB) ve Mari (ARM) mektupları göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Bu mektuplar Eski Babil dönemindeki kanal ve sulama işleri hakkında en önemli bilgileri içeren belgelerdir.

Tezin birinci bölümünde Antik Mezopotamya’da kanal ve sulama işleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Akabinde Güney ve Orta Mezopotamya bölgeleri ayrı başlıklarda tanıtılmıştır. Tezin ikinci bölümünde Kanallar ve Barajlar başlığı altında çeşitli kanal, barajlar ve sulama sistemindeki çeşitli yapılar hakkında hakkında bilgi veren çiviyazılı metinler ele alınmıştır. Bu başlık altında ele aldığımız çiviyazılı metinler Eski Babil (AbB) belgeleri ve Mari mektuplarını (ARM) içermektedir. Bunun yanında çeşitli yapılar hakkında bilgi veren kaynaklara da başvurulmuştur.

Üçüncü bölümde ise sulama işleri yine Eski Babil ve Mari mektuplarındaki belgelere dayanarak iki ayrı başlık halinde incelenmiştir. Tezde çiviyazılı belgelerin yayımlandığı seriler dışında konu hakkında yazılan makale ve kitaplardan da büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Babil Dönemi mektupları, kanal, sulama, Mari mektupları.

SUMMARY

In this thesis named 'Canal and Irrigation Works in the Old Babylonian Period', the letters of Old Babylonian (AbB) and Mari (ARM) letters dated to the Old Babylonian Period and written in the Old Babylonian dialect of Akkadian has been discussed. These letters are the documents containing the most important information about the canal and irrigation works in the Old Babylonian period.

In the first part of the thesis, brief information is given about the canal and irrigation works in Ancient Mesopotamia. Subsequently, Southern and Central Mesopotamian regions were introduced under separate headings. In the second part of the thesis, under the title of Canals and Dams, cuneiform texts giving information about various canals, dams and various structures in the irrigation system are discussed. The cuneiform texts we have discussed under this title include Old Babylonian (AbB) documents and Mari letters (ARM). In addition, sources giving information about various structures in the irrigation network were also consulted.

In the third part, irrigation works are examined under two separate headings based on the documents in the Old Babylonian and Mari letters. Apart from the series in which cuneiform documents were published, the articles and books written on the subject were also benefited greatly in the thesis.

Keywords: Old Babylonian Period letters, canal, irrigation, Mari letters.

KAYNAKÇA

Abraham Kathleen, Gabbay, Uri, "Kaštiliašu and the Sumundar Canal: A New middle Babylonian Royal Inscription", **Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie,** 2013, C. 103, S. 2, s. 183-195.

Adams, Robert McCormick, **Land Behind Baghdad: A History of Settlement on the Diyala Plains**, The University of Chicago Press, Chicago-London. 1965.

Adams, Robert McCormick, "The Study of Ancient Mesopotamian Settlement Patterns and the Problem of Urban Origins", **Sumer**, 1970, C.25, s. 111-123.

Adams, Robert McCormick, **The Evolution of Urban Society: Early Mesopotamia and Prehispanic Mexico**, AldalineTransaction, New Brunswick, 2005.

Adams, Robert McCormick, Nissen, Hans J., **The Uruk Countryside The Natural Setting of Urban Societies**, The University of Chicago Press, Chicago-London, 1972.

Adams, Robert McCormick, **Heartland of Cities Surveys of Ancient Settlement and Land Use on the Central Floodplain of the Euphrates**, The University of Chicago Press, Chicago-London, 1981.

Albayrak, İ., Öz Kiriş E., Erol, H., "Çiviyazılı Belgeler ve Arkeolojik Verilere göre Eski Babil Döneminde Nehir Ulaşımı", **Archivum Anatolicum**, 2019, C. 13, S. 1, s. 9-42.

Alivernini, Sergio, "'Let's move the earth and build a canal!' The Management of water infrastructures in a Sumerian city at the end of the third millennium", **Water History**, 2020, C. 12, S. 1, s. 93-104.

Bagg, Ariel, "Irrigation", **A Companion to the Archeology of the Ancient Near East Volume I**, (ed. Daniel Thomas Potts), Chichester, Wiley-Blackwell, 2012, s. 261-278.

Birot, Maurice, **Archives Royales de Mari XII: Textes Administratifs de la salle 5 du palais**, Paris, Libraire Orientaliste Paul Geuthner, 1964.

Birot, Maurice, **Archives Royales de Mari XIV: Lettres de Yaqqim-Addu Gouverneur de Saggâratum**, Paris, Librairie orientaliste Paul Geuthner, 1974.

Birot, Maurice, **Archives Royales de Mari XXVII: Correspondance des Gouverneurs de Qaṭṭunan**, Paris, Éditions Recherche sur les civilisations, 1993.

Bordreuil P., Chatonnet-Briquel, F., Michel, C., **Tarihin Başlangıçları Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlıkları**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014.

Bulut, Esra, Kurt, Mehmet, "MÖ 3. ve 2. Binyıllarda Mezopotamya'da Sulama Kanalları ve Toplumsal Yaşama Etkileri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2020, S. 30, C. 2, s. 427-442.

Buccellati, Giorgio, "The Rural Landscape of Ancient Zor", (ed. Bernard Geyer), **Techniques et Pratiques Hydro-Agricoles Traditionnelles en Domaine Irrigué**, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1990, s. 155-176.

Buringh, Peter, "Living Conditions in the Lower Mesopotamian Plain in ancient times", **Sumer**, 1957, C. 13. s. 30-57.

Boyer, Georges, **Archives Royales de Mari VIII: Textes Juridiques**, Paris, Imprimerie Nationale, 1958.

Cagni, Luigi, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 8. Briefe aus dem Iraq Museum**, Leiden, E. J. Brill, 1980.

Charles Michael, "Irrigation in Lowland Mesopotamia", **Bulletin on Sumerian Agriculture**, 1988, C.4, s. 1-39.

Charpin, Dominique, "La politique hydraulique des rois paléo-babyloniens", **Annales. Histoire Sciences Sociales,** 2002, C. 57, S. 2, s. 545-559.

Charpin, Dominique, **Hammurabi of Babylon**, New York, I. B. Tauris, 2012.

Civil, Miguel, **Materials For The Sumerian Lexicon: Ea A = nâqu, Aa A = nâqu, with their forerunners and related texts**, Roma, Pontificium Institutum Biblicum, 1979.

Civil, Miguel, **Farmer's Instructions,** Sabadell, Editorial Ausa, 1994.

Cole, Steven W., Gasche, Hermann, "Second and First millennium BC Rivers in Northern Babylonia", (ed. Hermann Gasche, Michel Tanret), **Changing Watercourses in Babylonia: Towards a Reconstruction of the Ancient Environment in Lower Mesopotamia Volume I**, Ghent, The University of Ghent, 1998, s. 1-64.

Cooper, Jerold S., **Reconstructing History from Ancient Inscriptions: The Lagash-Umma Border Conflict**, Malibu, Undena Publications, 1983.

Çetin, Öner, **Tarımsal Sulama Yöntemleri**, Ankara, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012.

Durand, Jean-Marie, "Villes fantomes de Syrie et autres lieux", **Mari Annales de Recherches Interdisciplinaires**, 1987, C.5, s. 215.

Durand, Jean-Marie, **Archives Royales de Mari XXVI/1: Archives Épistolaires de Mari**, Paris, Editions Recherche sur les Civilisations, 1988.

Durand, Jean-Marie, "Problèmes d'eau et d'irrirgation au royaume de Mari: l'apport des textes anciennes" (ed. Bernard Geyer) **Techniques et Pratiques Hydro-agricoles Traditionnelles en Domanin Irrigue**, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1990, s. 101-142.

Durand, Jean-Marie, **Documents epistolaires du palais de Mari, tome II**, **(Littérature Ancienne Proche-Orient 17)**, Paris, Les Editions du Cerf, 1998.

Durand, Jean-Marie, **Archives de Royales de Mari XXXIII: Les Premières Années du Roi Zımrî-Lîm de Mari**, Leuven, Peeters, 2019.

Dight, Richard J. W., "The construction and use of canal regulators in Ancient Sumer", (ed. G. del Olme Lete), **Homanaje a alberto Estrada-Vilarrasa editör de Aula Orientalis,** Barcelona, Ausa, 2002, s. 115-122.

Edzard, Dietz-Otto, **Die zweite Zwischenzeit Babyloniens**, Wiesbaden, O. Harrassowitz, 1957.

Foster, Benjamin, **The Age of Agade: Inventing Empire in Ancient Mesopotamia**, New York, Routledge, 2015.

Frankena, Rintje, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 2. Briefe aus dem British Museum (LIH und CT 2-33)**, Leiden, E. J. Brill, 1966.

Frankena, Rintje, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 3. Briefe aus der Leidener Sammlung**, Leiden, E. J. Brill, 1968.

Frankena, Rintje, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 6. Briefe aus dem Berliner Museum**, Leiden, E. J. Brill, 1974.

Frayne, Douglas, **Old Babylonian Period (2003-1595)**, Toronto, The University of Toronto Press, 1990.

Frayne, Douglas, **Presargonic Period (2700-2350)**, Toronto, University of Toronto Press, 2007.

Foxvog Daniel A., "A Summary of Non-Sealed Labor Assignments from Umma", **Acta Sumerologica**, 1986, C.8., s. 59-75.

Gelb, Ignace, "The Philadelphia onion Archive", (ed. Hans G. Güterbock, Thorkild Jacobsen)**, Studies in Honor of Benno Landsberger on his Seventy-Fifth Birthday, April 21**, Chicago, Chicago University Press, 1965, s. 57-62.

Geyer, Bernard, Monchambert, J., "Prospection de la moyenne vallé de l'Euphrate", **Mari Annales de Recherches Interdisciplinaires**, 1985, C. 4, s.

Geyer, Bernard, "Aménagements hydrauliques et Terroir Agricole dans la Moyenne Vallée de l'Euphrate", (ed. Bernard Geyer) **Techniques et Pratiques Hydro-**

Agricoles Traditionnelles en Domaine Irrigué, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1990, s. 63-85.

Gibson McGuire, "Violation of Fallow and Engineered Disaster in Mesopotamian Civilization", (ed. Theodore Downing, McGuire Gibson), **Irrigation's Impact on Society**, Tucson, The University of Arizona Press, 1974, s. 7-20.

Harris, Rivkah, "The Journey of the Divine Weapon", (ed. Hans Güterbock – Thorkild Jacobsen), **Studies in Honor of Benno Landsberger on his Seventy-fifth Birthday**, Chicago, University of Chicago Press, 1965, s. 217-224.

Hedrick, Richard M., **The Waters of Babylonia: The Management of Water of Water Resources in the Old Babylonian Period**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cincinati, The Hebrew Union College-Jewish Institute of Religion, 1997.

Heimpel, Wolfgang, **Letters to the King of Mari**, Winona Lake, Eisenbrauns, 2003.

Hruška, Blahoslav, "Die Bewässerungsanlagen in den altsumerischen Königsinchriften von Lagaš", **Bulletin on Sumerian Agriculture**, 1988, C. 4, 1988, s. 41-72.

Hunt Robert, "Size and the Structure of Authority in Canal Irrigation Systems", **Journal of Anthropological Research**, 1988, C.44, S. 4, s. 335-355.

Hunt, Robert, "Hydraulic Management in Southern Mesopotamia in Sumerian Times" **Bulletin on Sumerian Agriculture**, 1988, C. 4, s. 189-206.

Jacobsen, Thorkild, "The Reign of İbbi-Suen", **Journal of Cuneiform Studies**, 1953, C. 7, S. 2, s. 36-47.

Jacobsen, Thorkild, Adams, Robert McCormick, "Salt and Silt in Ancient Mesopotamian Agriculture", **Science**, 1958, C. 128, s. 1251-1258.

Jacobsen, Thorkild, "The Waters of Ur", **Iraq**, 1960, C. 22, s. 174-185.

Jacobsen, Thorkild, **Salinity and Irrigation Agriculture in Antiquity: Diyala Basin Archaeological Projects: Report on Essential results, 1957-58**, Malibu, Undena Publications, 1982.

Jean, Charles F, **Archives Royales de Mari 2. Lettres Diverses**, Paris, Imprimerie Nationale, 1950.

Kraus, Fritz Rudolf, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 1. Briefe aus dem British Museum: CT 43 und 44**, Leiden, E. J. Brill, 1964.

Kraus, Fritz Rudolf, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 4. Briefe aus dem Archive des Šamaš-Ḫazir**, Leiden, E. J. Brill, 1968.

Kraus, Fritz Rudolf, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 5. Briefe aus dem Istanbuler Museum**, Leiden, E. J. Brill, 1972.

Kraus, Fritz Rudolf, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 7. Briefe aus dem British Museum (CT 52)**, Leiden, E. J. Brill, 1977.

Kraus, Fritz Rudolf, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 10. Briefe aus kleineren westeuropäischen Sammlungen**, Leiden, E. J. Brill, 1985.

Kupper, Jean-Robert, **Archives Royales de Mari III. Correspondance de Kibri-Dagan Gouverneur de Terqa**, Paris, Imprimerie Internationale, 1950.

Kupper, Jean-Robert, **Archives Royales de Mari VI. Correspondance de Baḫdi-Lim, préfet du palais de Mari**, Paris, Imprimerie Nationale, 1954.

Landsberger, Benno, **Materialien zum Sumerischen Lexikon 4: Emesal Vocabulary (Series dimir = dingir = ilum) Old Babylonian Grammatical Texts. Neobabylonian Grammatical Texts**, Rome, Pontificium Institutum Biblicum, 1956.

Lafont, Bertrant, "Irrigation Agriculture in Mari" (ed. R. M. Jas), **Rainfall and Agriculture in Northern Mesopotamia. Proceedings of the Third MOS Symposium**, Leiden, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituutte Istanbul, 2000, s. 129-143.

Laurito, Rosita, Pers, Mariapola, "Attestations of Canals in the Royal Sources from the Sumerian to the Paleobabylonian Period", **Egitto e Vicino Oriente**, 2002, C. 25, s. 275-325.

Margueron, Jean-Claude, "The Kingdom of Mari", (ed. Harriet Crawford), **The Sumerian World**, New York, Routledge, 2013, s. 517-537.

Margueron, Jean-Claude, **Mari: Capital of Northern Mesopotamia in the Third Millennium**, Oxford, Oxbow Books, 2014.

Maeda, Tohru, "Work Concerning Irrigation Canals", **Acta Sumerologica**, 1984, C. 6, s. 33-53.

Mori, Luca, "Land and Land Use: The middle Euphrates valley", (ed. Gwendolyn Leick) **The Babylonian World**, New York, Routledge, 2007, s. 39-53.

Nissen, Hans J., **The Early History of the Ancient Near East 9000-2000 B.C.**, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1988.

Nissen, Hans J., "The Development of Urban Life in Mesopotamia and the Implementation of Canal Systems", (ed. John Kuhlmann Madsen, Nils Overgaard Andersen, Ingolf Thuesen) **Water of Life**, Copenhagen, Orbis, 2015, s. 86-96.

Oates, Joan, **Babil**, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2004.

Oppenheim, Adolf Leo, **Catalogue of the Cuneiform Tablets of the Wilberforce Eames Babylonian Collection in the New York Public Library. Tablets of the Time of the Third Dynasty of Ur**, New Haven, The American Oriental Society, 1948.

Parrot, Andre, **Tello, vingt campagnes de foilles**, Paris, A. Michel, 1948.

Pemberton, W., Postgate, John N., Smyth, R. F., "Canal and Bunds, Ancient and Modern", **Bulletin on Sumerian Agriculture**, 1988, C.4, s. 207-221.

Postgate, John Nicholas, **Early Mesopotamia – Society and Economy at the Dawn of History**, London, Routledge, 1992.

Pournelle, Jennifer R., **Marshland of Cities: Deltaic Landscape and the Evolution of Early Mesopotamian Civilisation**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), San Diego, University of California, 2003.

Pournelle, Jennifer R., "Physical Geography", (ed. Harriet Crawford) **The Sumerian World**, London-New York, Routledge, 2013, s. 13-32.

Powell, Marvin, A., "Salt Seed and Yields in Sumerian Agriculture", **Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie**, 1985, C.75, s. 7-38.

Poyck, A. P. G., **Farm Studies in Iraq: An agro-Economic Study of the Agriculture in the Hill-Diwaniya Area in Iraq**, Wageningen, J.H.L. Joosten, 1962.

Renger, Johannes, "Zur Lokalisierung von Karkar", **Archiv für Orientforschung**, 1970, C.23, s. 73-78.

Rost, Stephanie, Hamdani, Abdulamir, "Traditional Dam Construction in Modern Iraq: A Possible Analogy for Ancient Mesopotamian Irrigation Practices", **Iraq**, 2011, C. 73, s. 201-220.

Rost, Stephanie, **Watercourse Management and Political Centralization in Third-Millennium B.C. Southern Mesopotamia: A Case Study of the Umma Province of the Ur III Period (2112-2004 B.C.)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) New York, Stony Brook State University of New York at Stony Brook, 2015.

Rost, Stephanie, "Water Management in Mesopotamia from the Sixth till the First Millennium B.C.", **WIREs Water**, 2017, C. 4, S. 7, s. e1230.

Rost, Stephanie, "Navigating the Ancient Tigris – Insights into Water Management in an Early State", **Journal of Anthropological Archaeology**, 2019, C.54, s. 31-47.

Rowton Michael B., "The Role of Watercourses in the Growth of the Mesopotamian Civilization", (ed. K. Bergerhof, Manfried Dietrich, Oswald Lorenz) **lišān mitḫurti: Festchrift Wolfram Freiherr von Soden**, Kevelaer- Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins, 1969, s. 307-316.

Sanlaville, Paul, “L’escape Géographique de Mari”, **Mari Annales de Recherches Interdisciplinaires**, 1985, C. 4, s. 15-25.

Sauren, Herbert, **Topographie der Provinz Umma nach den Urkunden der III. Dynastie von Ur**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Heidelberg, Ruprecht-Karls-Universität, 1966.

Sauren, Herbert, “The Nannagugal, a Frontier-canal”, **Acta Sumerologica**, 1980, C. 2, s. 141-152.

Schrakamp, Ingo, “Irrigation in 3rd Millennium Southern Mesopotamia: Cuneiform Evidence from the Early Dynastic IIIb City-State of Lagash (2475-2315 BC)”, (ed. Jonas Berking) **Water Management in Ancient Civilizations**, Berlin, Edition Topoi, 2018, s. 117-194.

Steible, Horst, **Die altsumerischen Bau- und Weibinschriften**, Wiesbaden, Franz Stirner, 1982.

Steinkeller, Piotr, “The Renting Fields in Early Mesopotamia and the Development of the Concept ‘Interest’ in Sumerian”, **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, 1981, C.24, S. 2. s. 113-145.

Steinkeller, Piotr, “Notes on the Irrigation System in Third Millennium Southern Babylonia”, **Bulletin on Sumerian Agriculture**, 1988, C.4, s. 73-92.

Steinkeller, Piotr, “Land-Tenure Conditions in Third-Millennium Babylonia: The Problem of Regional Variation”, (ed. Michael Hudson, Baruch A. Levine) **Urbanization and Land Ownership in the Ancient Near East**, Cambridge, MA, Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University, 1999, s. 289-329.

Stol, Marten, “Kanal(isation). A Philologisch”, **Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie**, 1980, C.5, s. 355-365.

Stol, Marten, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 9. Letters from Yale**, Leiden, E. J. Brill, 1981.

Stol, Marten, "A Cadastral Innovation by Hammurabi", (ed. G. van Driel), **zikir šumim: Assyriological Studies Presented to F. R. Kraus on the Occasion of his Seventieth Birthday**, Leiden, Brill, 1982, s. 351-358.

Stol, Marten, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 11. Letters from Collections in Philadelphia, Chicago and Berkeley**, Leiden, E. J. Brill, 1986.

Stol, Marten, "Wirtschaft und Gesellschaft in Altbabylonischer Zeit", (ed. Pascal Attinger – Walther Sallaberger – Markus Wäfler), **Mesopotamien: Die altbabylonische Zeit**, Fribourg, Academic Press: Vandenhoeck & Ruprecht, 2004, s. 643-973.

Thureau-Dangin, François, "Notes assyriologiques", **Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale**, 1932, C. 29, s. 21-28.

Ungnad, Arthur, **Babylonishce Briefe aus der Zeit der Hammurapi-Dynastie**, Leipzig, J. C. Hinrichs, 1914.

Van Laere, Raf, "Techniques Hydrauliques en Mésopotamia ancienne" **Orientalia Lovaniensia analecta**, 1980, C.11, s. 10-53.

Van Soldt Wilhelm, Stol, Marten, "The Old Babylonian Texts in the Allard Pierson Museum" **Jaarbericht van het Voor-Aziatisch-Egyptisch-Gezelschap**, 1977-1978, C. 25, s. 45-55.

Van Soldt, Wilhelm, "Irrigation in Kassite Babylonia", **Bulletin on Sumerian Agriculture**, 1988, C.4, s. 104-120.

Van Soldt, Wilhelm, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 12. Letters in the British Museum**, Leiden, E. J. Brill, 1990.

Van Soldt, Wilhelm, **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 13. Letters in the British Museum (part 2)**, Leiden, E. J. Brill, 1994.

Veenhof, Klaas R., **Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung, Heft 14. Letters in the Louvre**, Leiden, Brill, 2005.

Waetzoldt, Hartmut, "Zu den Bewässerungseinrichtungen in der Provinz Umma", **Bulletin on Sumerian Agriculture**, 1990, C. 5, s. 1-29.

Walters, Stanley D., **Water for Larsa: An Old Babylonian Archive Dealing with Irrigation**, New Haven, Yale University Press, 1970.

Weiss, Harvey, "Introduction: The Origins of Cities in Dry-Farming Syria and Mesopotamia in the Third Millennium B.C." (ed. Harvey Weiss), **The Origins of Cities in Dry-Farming Syria and Mesopotamia in the Third Millennium B.C.**, Guilford-Connecticut, Four Quarters Publishing, 1986, s. 1-6.

Wittfogel, Karl, **Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power**, New Haven, Yale University Press, 1957.

Weszeli, Michaela, **Textzeugen zu Schiff en und Schiff ern im zweiten und ersten Jahrtausendv.Chr.: Die Schiff ahrt im Süden Mesopotamiens und in Mari**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Viyana, 2002.

Widell, Magnus, "Sumerian Agriculture and Land Management", (ed. Harriet Crawford) **The Sumerian World**, New York, Routledge, 2013, s. 55-67.

Wilkinson Tony J., Rayne Louise, "Hydraulic landscapes and imperial power in the Near East", **Water History**, 2010, C.2, s. 115-144.

Wilkinson Tony J., Rayne Louise, Jotheri, Jaafar, "Hydraulic Landscapes in Mesopotamia: the Role of Human Niche Construction", **Water History**, 2015, C. 7, s. 397-418.